

ДОНЕЦЬКИЙ
ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ВНУТРІШНІХ СПРАВ

МАТЕРІАЛИ

Всеукраїнської науково-дискусійної платформи

ВИКЛИКИ ТОЛЕРАНТНОСТІ В УМОВАХ РОСІЙСЬКОЇ ВОЄННОЇ АГРЕСІЇ

16 листопада 2023 року

М. КРОПИВНИЦЬКИЙ

**МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
ДОНЕЦЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ВНУТРІШНІХ СПРАВ**

**КАФЕДРА СОЦІАЛЬНО-ГУМАНІТАРНИХ ДИСЦИПЛІН
ФАКУЛЬТЕТУ № 1**

ВИКЛИКИ ТОЛЕРАНТНОСТІ В УМОВАХ РОСІЙСЬКОЇ ВОЄННОЇ АГРЕСІЇ

МАТЕРІАЛИ

**Всеукраїнської науково-дискусійної платформи,
яка приурочена до Міжнародного дня толерантності**

16 листопада 2023 року

Кропивницький – 2023

Рекомендовано до друку рішенням Вченої ради Донецького державного університету внутрішніх справ, протокол № 6 від 28.11.2023 року

Редакційна колегія:

Голова:

Анжела Гельбак – т.в.о. завідувачки кафедри соціально-гуманітарних дисциплін факультету № 1 Донецького державного університету внутрішніх справ, кандидатка психологічних наук;

Заступниця голови:

Тетяна Кононенко – професорка кафедри соціально-гуманітарних дисциплін факультету № 1 Донецького державного університету внутрішніх справ, докторка філософських наук, професорка;

Членкині редакційної колегії:

Тетяна Огаренко – доцентка кафедри соціально-гуманітарних дисциплін факультету № 1 Донецького державного університету внутрішніх справ, кандидатка філологічних наук, доцентка;

Оксана Черноус – доцентка кафедри соціально-гуманітарних дисциплін факультету № 1 Донецького державного університету внутрішніх справ, кандидатка філологічних наук, доцентка.

Виклики толерантності в умовах російської воєнної агресії : матеріали Всеукраїнської науково-дискусійної платформи, яка приурочена до Міжнародного дня толерантності, м. Кропивницький, 16 листопада 2023 року. Кропивницький : ДонДУВС, 2023. 239 с.

Збірник містить тези доповідей Всеукраїнської науково-дискусійної платформи «Виклики толерантності в умовах російської воєнної агресії», що відбулася 16 листопада 2023 року на базі Донецького державного університету внутрішніх справ (м. Кропивницький). Матеріали доповідей подаються в авторській редакції, відповідальність за дотримання норм академічної доброчесності несуть автори доповідей.

УДК 342.7:342.78(477)(082)

© ДонДУВС, 2023

© автори тез доповідей, 2023

ЗМІСТ

ВСТУПНЕ СЛОВО	8
ПЛАТФОРМА 1. ЛЮДИНА ЯК НАЙВИЩА ЦІННІСТЬ. ПРАВА І СВОБОДИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ	10
Аксьонова В. Конвенціональність у просторі правової держави: герменевтичний аналіз	10
Горохова Г. Стандарти України як правової держави у розрізі гарантування основоположних прав і свобод людини в умовах воєнного стану	12
Гутовська Н. Дослідження образу сучасного героя	16
Доній Н. Хвиля соціальної ексклюзії та стигматизації як реалія українського соціального простору: причини та наслідки	18
Замуренко С. Дотримання принципу недискримінації як основного чиннику ефективної професійної діяльності поліцейського	21
Ковальова О. Кримінальні процесуальні гарантії захисту прав та інтересів потерпілих від воєнних злочинів як виклик толерантності в умовах російської воєнної агресії	23
Ковач О. Толерантність в діяльності поліцейського як інструмент захисту прав та інтересів громадян	26
Комірча Я. Особливості поведінки у конфліктних ситуаціях поліцейських із різними типами гендерної ідентичності	28
Кононенко Т. Гендерна рівність: до постановки проблеми	31
Крижна В. Права людини і громадянина в умовах воєнного стану	33
Мележик С. Людина як найвища цінність. Права та свободи в умовах воєнного стану	36
Момот Р. Толерантність у роботі поліцейського	37
Окопник О., Прохоренко А. Міжнародні механізми захисту прав людини	40
Пашковський М. Забезпечення відповідальності за міжнародні злочини, вчинені під час російської агресії проти України: роль міжнародних контрольних механізмів	43
Сняtkова Т., Гриценюк А. Переосмислення духовних і моральних цінностей під впливом російської воєнної агресії	48
Талмазан А. Роль жінок у процесі поствоєнної реконструкції українського суспільства	50

Титаренко Д. Нормативно-правове регулювання співпраці Радянського Союзу та Німеччини щодо переслідування нацистських злочинців	52
Титаренко О. Воєнний досвід населення Донбасу (2014 – 2023 рр.): можливості та перспективи вивчення в контексті потенційної реінтеграції	56
Тукаленко І. Політика гендерної рівності як індикатор (де)демократизації політичного режиму: на прикладі політико-правових рішень державної влади України та росії	59
Туренко О. Аберація толерантності в сучасних дисциплінарних технологіях влади	63
Федоровська Н. Проблема домашнього насильства в Україні під час введення воєнного стану	67
Федулова В. Захист від дискримінації за ознаками сексуальної орієнтації та гендерної ідентичності у сфері праці	71
Цумарева Н. Формування нульової толерантності до гендерно зумовленого насильства у здобувачів вищої освіти	74
Чорноус О. Толерантність до вибору особового імені	78
Shamkyi N. Safety as a principle of the national police of Ukraine	80
Шаповалова А. Погляд на російську воєнну агресію через призму міжнародного гуманітарного права	82
Шульга Д. Поняття асертивності в науковій літературі	84
Яремко Р. Особливості професійної діяльності психологів ДСНС України в умовах воєнного стану	87

ПЛАТФОРМА 2. ПСИХІЧНЕ ЗДОРОВ'Я ОСОБИСТОСТІ В УМОВАХ ВІЙНИ. ПРОПАГАНДА ТА ДЕЗІНФОРМАЦІЯ ЯК ІНСТРУМЕНТ ВОЄННОЇ АГРЕСІЇ	91
Авраменко А. Перфекціонізм як психологічний феномен	91
Balanenko A. Mental health during the war	94
Ботнаренко І. Деякі особливості надання першої психологічної допомоги в умовах війни	95
Власенко С., Мартенко О. До проблеми психологічної сутності та специфіки інформаційної війни	99
Волобуєв М. Негативний вплив пропаганди та дезінформації як інструментів воєнної агресії на формування стереотипів	103
Гельбак А. Актуальні аспекти дослідження толерантності до невизначеності в умовах воєнного часу	105
Жизномірська О., Черній О. Психічне здоров'я як важлива складова життєстійкості особистості в умовах війни	108
Жирilenko А. Вплив дезінформації на суспільство	112

Клименко В. Пропаганда як інструмент воєнної агресії: доктрина Примакова	113
Митрофаненко Ю. Спростування історичних фейків засобами критичного мислення як засіб боротьби з елементами російської пропаганди	114
Мітченко К., Макаренко В. Психологічний аспект дій колабораціоністів у контексті співпраці з окупаційною владою	119
Молчанова О. Стресостійкість як актуальна проблема емоційної сфери особистості	121
Мухіна Г. Комунікативна толерантність як психологічна проблема	124
Петраш О. Прояви травмівного досвіду в поведінці людини, яка опинилася в кризовій ситуації	126
Потапов С. Резилієнтність медиків як психологічна проблема	128
Радул С. Методи саморегуляції психологічного стану авіаційних фахівців в екстремальних умовах	129
Руденко Л., Литвин А. До питання збереження психічного здоров'я особистості в умовах війни	132
Sendik I. The role of misinformation in increasing intolerance and hostility	135
Сняtkова Т., Сема В. Шляхи збереження ментального здоров'я учасників освітнього процесу під час війни	138
Федчук О. Загальна характеристика методів та методик дослідження впливу особистісної безпеки на актуалізацію емоційних ресурсів	141
Chernionkov Y. Does the European union fight propaganda and disinformation in light of war in Ukraine?	146
Яремко Р., Милик І. Психічне здоров'я здобувачів вищої освіти в умовах війни	148
Яцишина А. Соціальна адаптація військовослужбовців в умовах бойової діяльності	151
ПЛАТФОРМА 3. ОСВІТА В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ: РЕАЛІЇ, ВИКЛИКИ ТА ШЛЯХИ ЇХ ПОДОЛАННЯ	153
Аніщенко В. Гуманітаризація процесу формування професійної компетентності фахівця-правоохоронця	153
Vasiutynska Y. Peculiarities of conducting online classes during martial law	155
Довгополова Г., Василенко В. Гендерний підхід у викладанні лінгвістичних дисциплін у вищій школі	157
Жосан О. Інклюзивна освіта: труднощі впровадження	160

Заверуха О. Індивідуальні властивості, які проявляються на різних рівнях професійної ідентичності здобувачів вищої освіти	163
Завітренко Д. Толерантність як особистісна характеристика в умовах імплементації інклюзивної освіти	167
Захаренко Л., Войцеховська Д. Толерантність очима курсантів - майбутніх правоохоронців	171
Іванишин Н. Професійна іншомовна підготовка майбутніх фахівців цивільного захисту як предмет наукових досліджень	174
Кіблик Д. Загальнотеоретичний аналіз стану освіти в Україні в умовах воєнного стану	177
Коваль І. Синергетичний підхід неперервного саморозвитку майбутніх офіцерів галузі безпеки людини	180
Ковальчук З. Психолого-педагогічні особливості освітнього процесу в середній школі в часи війни	181
Колісник Р. Роль сім'ї у формуванні емоційного інтелекту	185
Кочерженко О. Освітні втрати, спричинені пандемією та воєнною агресією	188
Кудревська Д. Вплив воєнного стану на освітній процес	191
Kuzmenko O. International experience of STEAM education: context of science and law	192
Кузютічев С. Теоретичні підходи до професійної самореалізації майбутніх викладачів	194
Огаренко Т. Проблеми організації освітнього процесу в умовах війни	196
Омельченко А. Формування гендерної культури молоді у сфері освіти	198
Пасічник Н., Ріжняк Р. Моніторинг освітніх втрат в умовах воєнного стану та впровадження компенсаторних механізмів на рівні університету	200
Пономаренко К. Мовний аспект формування світогляду здобувачів вищої освіти в умовах воєнного стану	202
Пономаренко Т., Левченко А. Виклики у сфері вищої освіти в період воєнного стану: філософський аналіз	206
Савко Н. Позашкільна освіта в умовах воєнного стану: реалізація інклюзивного навчання у закладах позашкільної освіти	209
Савченко О. Безпека та захист ментального здоров'я особистості	212
Снісаренко І. Окремі напрямки реалізації гендерної політики в освіті	214
Соловйов В. Діджиталізація діяльності вчителя в умовах воєнного стану	216

Тернавська Т., Данилко О. Нормативні та практичні аспекти організації інклюзивного освітнього середовища у закладі вищої освіти	220
Тищенко О. Актуальність дисципліни «Психологія здоров'я»	223
Шаумян О., Оніщенко І. Емоційне вигорання у вчителів економіки	226
РЕЗОЛЮЦІЯ	229
ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ	232

ВСТУПНЕ СЛОВО

ректора Донецького державного університету внутрішніх справ,
доктора юридичних наук, професора,
Заслуженого юриста України, полковника поліції
Сергія Сергійовича ВІТВИЦЬКОГО

Шановні учасники науково-дискусійної платформи, гості!

Радий усіх вітати в Донецькому державному університеті внутрішніх справ! Щиро вітаю з початком роботи Всеукраїнської науково-дискусійної платформи «Виклики толерантності в умовах російської воєнної агресії»!

Наш науковий захід уже став традиційним. 16 листопада 1995 року держави-члени ЮНЕСКО ухвалили Декларацію принципів толерантності, у якій толерантність трактується не як поступка, а як розуміння мультикультурності світу, прояв терпимості та поваги. «Толерантність – це те, що робить можливим досягнення миру і веде від культури війни до культури миру», – так стверджується в Декларації принципів толерантності.

Ось уже майже два роки наша країна протистоїть російській агресії, тому питання толерантності особливо актуальні в цей час, у період воєнних дій. Усі принципи й правила людського існування руйнуються, росія щодня посягає на найвищу цінність – людське життя. Чи варто говорити про толерантність в умовах війни? Так, адже толерантність – це риса цивілізованого суспільства, а саме таким є українське суспільство, яке зараз виборює право залишитися розвиненим і сучасним.

Чи є межа толерантності в умовах війни? Які труднощі постають перед українським суспільством у воєнний час і як їх долати? Чи можна забезпечити права й свободи людини в умовах воєнного стану? Відповіді на ці та інші питання спробуємо знайти сьогодні під час дискусії.

Проблеми, винесені на обговорення, надзвичайно актуальні, тому викликали інтерес науковців з різних регіонів України. Попри постійну загрозу обстрілів, попри складні психологічні умови науковці та освітяни долучилися до обговорення проблем толерантності. Свої напрацювання до обговорення запропонували представники таких установ: Науково-дослідний інститут вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса Національної академії правових наук України, Національна академія внутрішніх справ, Харківський національний університет внутрішніх справ, Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ, Донецький державний університет внутрішніх справ, Львівський державний університет внутрішніх справ, Львівський державний університет безпеки життєдіяльності, Пенітенціарна академія України, Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Львівський національний університет ветеринарної медицини та біотехнологій імені С. З. Гжицького, Національний

авіаційний університет, Національний університет «Полтавська політехніка імені Юрія Кондратюка», Національний університет «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка, Східноукраїнський національний університет імені Володимира Даля, Криворізький державний педагогічний університет, Львівський державний університет фізичної культури імені Івана Боберського, Харківська державна академія культури, Херсонський державний аграрно-економічний університет, Центральнотернопільський державний університет імені Володимира Винниченка, Комунальний заклад «Кіровоградський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти імені Василя Сухомлинського», Тернопільський обласний комунальний інститут післядипломної педагогічної освіти, Регіональний центр професійної освіти імені О. С. Єгорова, Центр забезпечення діяльності Головного управління Державної служби України з надзвичайних ситуацій в Кіровоградській області, Центр психологічної реабілітації Комунального некомерційного підприємства «Обласний клінічний госпіталь ветеранів війни Кіровоградської обласної ради» та ФернУніверситет (Німеччина).

Широкий тематичний діапазон доповідей уможливує розгляд найважливіших проблем, які дають змогу виробити рекомендації щодо протидії дезінформації, дотримання прав і свобод в умовах воєнного стану, збереження психічного здоров'я особистості, стабілізації освітньої сфери в умовах війни.

Бути толерантним – означає бути сильним і, найголовніше, людиною. Жити поряд з людьми й поважати їхні права, не принижувати їхню гідність, незважаючи на відмінності, – це людська чеснота, яка притаманна всім українцям. Бажання зберегти цю чесноту й дає нам сили протистояти російському злу.

Від імені ректорату Донецького державного університету внутрішніх справ, від себе особисто бажаю всім учасникам науково-дискусійної платформи успіхів, плідної роботи під час розгляду актуальних проблем толерантності, цікавих дискусій, взаємозбагачення в процесі спілкування та незабутніх приємних вражень від перебування в стінах Донецького державного університету внутрішніх справ. Творчої наснаги Вам та успіхів у роботі! Дякуємо нашим захисникам за те, що маємо змогу навчати молодь і займатися науковою роботою!

Слава Україні!

ПЛАТФОРМА 1. ЛЮДИНА ЯК НАЙВИЩА ЦІННІСТЬ. ПРАВА І СВОБОДИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Віра АКСЬОНОВА
Донецький державний університет внутрішніх справ

КОНВЕНЦІОНАЛЬНІСТЬ У ПРОСТОРІ ПРАВОВОЇ ДЕРЖАВИ: ГЕРМЕНЕВТИЧНИЙ АНАЛІЗ

Соціально-історичне формування правової та політичної культури особистості відбувається поступово, креативно, іноді драматично, про що свідчить досвід революцій та громадянських війн доби Нової та Новітньої історії європейських країн. Сучасні цивілізовані країни у складну добу демократичного розвитку та становлення правової держави в процесі перетворення народонаселення в громадянське суспільство зіштовхнулися з гострою необхідністю формування правової та політичної культури на принципах конвенціональності.

Новоєвропейський індивідуалізм, закріплений у творчості письменників і філософів романтизму, проголошує особливу значущість індивідуальності на противагу тиску стереотипів застарілих суспільних уставлень. Індивідуалізм як світоглядна парадигма виступає зі ствердженням ідеї самоцінності людської індивідуальності як творчого начала світу. Однак саме ця, на перший погляд, глибоко гуманістична, ідея стає об'єктом критики для більшості філософських напрямів другої половини ХХ століття.

Особистість, втрачаючи через свою самоцінність здатність «обмеження», потреби враховувати інтереси інших особистостей, вироджується у гіпертрофію індивідуального «Я», яке не лише відрізняється від інших, а й протистоїть їм як деякий абсолют. Невипадково саме в умовах антропологічного песимізму Т. Гоббс намагається сформулювати правові положення, які здатні врегулювати жорстке протистояння між абсолютною монархією та парламентом у боротьбі за політичну владу у Великобританії.

Одним з важливих соціально-гуманітарних і філософських аспектів розвитку громадянського суспільства в Європі є теорія суспільного договору, яку розвивають французькі філософи-просвітники Вольтер, Ж.-Ж. Руссо, Ш. Монтеск'є. Політико-правовим результатом її втілення стає прийняття Конституції часів Великої буржуазної революції. Другим важливим соціально-гуманітарним і філософсько-правовим аспектом розвитку конвенціоналізму громадянського суспільства Західної Європи є ідея Дж. Локка щодо розподілу влади на законодавчу, виконавчу (в тому числі, судову) та федеративну. Третім аспектом виступає діалектична онтологія,

фундаментальні ідеї якої були закладені в період бурхливого розвитку німецької класичної філософії, зокрема моральний імператив І. Канта та філософія права Г. В. Ф. Гегеля. Саме тоді діалектика припиняє своє стихійне існування, перетворюючись на універсальні закони розвитку природи, суспільства, особистості (закон єдності та боротьби протилежностей, закон переходу кількісних змін у якісні, закон заперечення). Юридичні науки розкривають на практиці механізм створення правових норм у державі, аналізують їхній зв'язок з нормами суспільної моралі. У давньогрецькій історії під час розвитку міфології – самої ранньої форми духовної культури людства – богиня правосуддя Феміда приходить на допомогу еллінам з метою створення балансу між громадянином і суспільством, завдяки якому окремі особистості навчаються підкорятися закону як вищому Логосу. Тому четвертим аспектом розвитку громадянського суспільства відмітимо створення верховенства права.

Людське мислення, на думку Ф. Ніцше, визначається як «тлумачення за схемою, від якої ми не можемо звільнитися», і цінність світу опиняється укоріненою у нашій інтерпретації. Критично ставлячись до позитивізму, філософ наголошує на тому, що факторів не існує, є лише інтерпретації. Люди неспроможні встановити будь-який факт «у собі». Завжди існує можливість запропонувати нові змісти, «перспективи» та «засоби», розташувати феномени за визначеними критеріями. Світ, стверджує Ф. Ніцше, «не має будь-якого певного змісту, але являє собою безкінечні змісти».

Подібно до трансцендентальної схеми І. Канта або символічної форми Е. Кассирера, «перспектива» Е. Панофського встановлюється виключно суб'єктом. Вона зводить художні феномени до жорсткого, математично точного правила, але саме вона робить його залежним від людини, оскільки спосіб її дії є визначеним, вимушено обраним місцеположенням суб'єктивної точки зору.

Таким чином, юридична герменевтика являє собою кульмінаційний аспект створення та розвитку конвенціоналізму громадянського суспільства, є квінтесенцією юридичної діяльності. Юридичне тлумачення, спираючись на відповідну риторику, з практичного боку пов'язане з завершенням регулювання відносин у суспільстві саме законом. У наслідок певної інтерпретації юридичні норми стають гідними до реалізації, практичного втілення. У творчому акті юридичної герменевтики поєднуються разом, збігаються у єдиному фокусі юридичні знання, досвід, правова культура та юридичне мистецтво. Думка фахівця інтерпретатора йде послідовно від одного шару юридичної матерії до іншого, від найпростішого аналізу лінгвістичного тексту до аналізу догми права, від юридичних особливостей правових норм до соціальних, моральних, гуманістичних, правових приписів; і все це заради того, щоб встановити реальний контент правової регуляції.

Ось чому одним з найнадійніших показників високоякісної роботи юриста є рівень професійної підготовки, який дозволяє миттєво, в повному обсязі та точно тлумачити будь-які закони, правові акти тощо. Тлумачення права розкриває високу юридичну місію, у той же час, в умовах демократичної правової держави, громадянського суспільства, розвинуті правової культури, не виходячи за межі закону.

В атмосфері тоталітарної держави, де відсутній дух конвенціоналізму, режим самовладдя є вираженням юридичної казуїстики, маніпулювання правом і правовими категоріями, квазі-тлумачення, наслідком якого є відверте ігнорування діючого закону, правовий нігілізм, що врешті рещт призводить до свавілля та беззаконня, порушення прав людини.

Галина ГОРОХОВА

Донецький державний університет внутрішніх справ

СТАНДАРТИ УКРАЇНИ ЯК ПРАВОВОЇ ДЕРЖАВИ У РОЗРІЗІ ГАРАНТУВАННЯ ОСНОВОПОЛОЖНИХ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Феномен основоположних прав людини ось уже більш аніж пів століття займає одне з чільних місць у переліку найбільш значимих проблем сучасного світового співтовариства. Незважаючи на розробку та прийняття чисельних міжнародних актів, положення яких спрямовані на ефективне забезпечення основоположних прав людини, увага до цього інституту з плином часу не падає. Більше того, спостерігається тенденція до поширення сфери застосування цього явища: якщо раніше «праволюдні стандарти» розроблялися державами на рівні з іншими питаннями, які становлять предмет міжнародних відносин, то сьогодні гарантування основоположних прав набуває характеру ядра, свого роду «балансуючого елемента» існуючих нині міждержавних правових систем. Не залишається осторонь названих вище процесів і Україна з огляду на проголошення однією зі стратегічних зовнішньополітичних цілей її членство в Європейському Союзі [5].

З огляду на сучасні реалії збройна агресія російської федерації, її повномасштабне військове вторгнення 24 лютого 2022 року на територію України змусили весь державний апарат і суспільство перейти до оперативного функціонування в умовах правового режиму воєнного стану.

Закон України «Про правовий режим воєнного стану» [6]: Ст. 1. Визначення воєнного стану: Воєнний стан – це особливий правовий режим, що вводиться в Україні або в окремих її місцевостях у разі збройної агресії чи загрози нападу, небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності та передбачає надання відповідним органам державної влади, військовому командуванню, військовим адміністраціям та органам місцевого

самоврядування повноважень, необхідних для відвернення загрози, відсічі збройної агресії та забезпечення національної безпеки, усунення загрози небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності, а також тимчасове, зумовлене загрозою, обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина та прав і законних інтересів юридичних осіб із зазначенням строку дії цих обмежень. Ст. 20. Правовий статус та обмеження прав і свобод громадян та прав і законних інтересів юридичних осіб в умовах воєнного стану: 1. Правовий статус та обмеження прав і свобод громадян та прав і законних інтересів юридичних осіб в умовах воєнного стану визначаються відповідно до Конституції України та цього Закону. 2. В умовах воєнного стану не можуть бути обмежені права і свободи людини і громадянина, передбачені частиною другою статті 64 Конституції України [6].

У Конституції України закріплено стандарти правової держави у такій ситуації. Це означає, що: по-перше, обмеження прав людини і громадянина в державі є тимчасовим та мінімально необхідним за характером; по-друге, зберігається певний перелік прав, які не можуть порушуватися у жодному разі; по-третє, остаточне рішення про оголошення воєнного стану ухвалює вищий загальнодержавний представницький орган – парламент. Вказані норми Конституції України відповідають нормам Загальної декларації прав людини, якою передбачено, що при здійсненні своїх прав і свобод кожна людина повинна зазнавати тільки таких обмежень, які встановлені законом виключно з метою забезпечення належного визнання та поваги прав і свобод інших, забезпечення справедливих вимог моралі, громадського порядку і загального добробуту в демократичному суспільстві [2].

Правове регулювання охорони прав людини і громадянина під час воєнного стану регламентується наступними нормативними актами: Конституція України від 28 червня 1996 року, Указ Президента України № 64/2022 «Про введення воєнного стану в Україні» від 24.02.2022 року (далі – Указ № 64/2022), Закон України «Про правовий режим воєнного стану» від 12.05.2015 року № 389-VIII (далі – Закон України № 389-VIII), Постанова Кабінету Міністрів України № 783 «Про затвердження порядку залучення працездатних осіб до суспільно корисних робіт в умовах воєнного стану» від 13 липня 2011 року (далі – Постанова № 783), Закон України «Про передачу, примусове відчуження або вилучення майна в умовах правового режиму воєнного чи надзвичайного стану» від 17.05.2012 року № 4765-VI.

Захист законних прав і свобод громадян є одним із ключових обов'язків держави. Однак існують ситуації, коли їх обмеження є невідворотним і здійснюється виключно у спосіб та за допомогою засобів, передбачених чинним законодавством [3]. Водночас у ч. 2 ст. 64 Конституції України вказано вичерпний перелік прав і свобод людини та громадянина, обмежувати які навіть у таких скрутних обставинах, як воєнний стан,

забороняється. Це, зокрема: рівність конституційних прав і свобод та рівність перед законом; право на громадянство та на зміну громадянства; право на життя; право на повагу до гідності; право на свободу й особисту недоторканність; право надсилати індивідуальні чи колективні письмові звернення та на обґрунтовану відповідь на них; право на житло; на рівні права й обов'язки подружжя у шлюбі та сім'ї; рівність прав дітей незалежно від походження, а також від того, народжені вони у шлюбі чи поза ним; право на судовий захист прав і свобод людини і громадянина; право на відшкодування за рахунок держави чи органів місцевого самоврядування матеріальної та моральної шкоди; право знати свої права й обов'язки; гарантія, що закони й інші нормативно-правові акти не мають зворотної дії в часі, крім випадків, коли вони пом'якшують або скасовують відповідальність особи; право на правову допомогу; право не виконувати злочинні розпорядження чи накази; не можливість бути двічі притягненому до юридичної відповідальності одного виду за одне й те саме правопорушення; презумпція невинуватості; гарантія того, що особа не несе відповідальності за відмову давати показання або пояснення щодо себе, членів сім'ї чи близьких родичів, коло яких визначається законом.

Відповідно, всі інші конституційні права та свободи людини і громадянина, які не зазначені в цьому переліку та передбачені Конституцією України (зокрема, право особи на свободу пересування, вільний вибір місця проживання; право власності; право на проведення страйків; свобода думки і слова, вільне вираження своїх поглядів і переконань та ряд інших), можуть бути обмежені у період дії воєнного стану, але тільки в тій мірі, в якій це необхідно для забезпечення оборони країни та безпеки держави, і в тих межах, яких вимагає гострота стану. Прийняті у зв'язку з цим заходи з урахуванням міжнародно-правових норм не повинні спричинити яку-небудь дискримінацію окремих осіб чи груп винятково за ознакою статі, раси, національності, мови, походження, майнового та посадового положення, місця проживання, відношення до релігії, переконань, приналежності до громадських об'єднань, а також за іншими ознаками [2].

Гідність людини, беззаперечно, є однією з основоположних цінностей. Порушення цього неприпустиме за жодних умов, навіть у період дії воєнного стану. Абсолютна заборона катування є імперативною нормою міжнародного права, і, як постійно підкреслює у своїй практиці Європейський суд з прав людини, – «відображає одну з фундаментальних цінностей демократичного суспільства». Вона знайшла своє закріплення в усіх основних міжнародних інструментах, починаючи від загальних принципів міжнародного права, міжнародних документів звичаєвого права до міжнародних договорів на універсальному та регіональному рівнях [3].

Варто також констатувати, що Верховна Рада України за період російської збройної агресії ухвалила ряд законів щодо захисту прав людини,

зокрема, Закон України від 24 березня 2022 року «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо відповідальності за незаконне використання гуманітарної допомоги», Закон України від 01 квітня 2022 року «Про захист інтересів осіб у сфері інтелектуальної власності під час дії воєнного стану, введеного у зв'язку із збройною агресією Російської Федерації проти України», Закон України від 21 квітня 2022 року «Про внесення змін до деяких законів України щодо функціонування сфер зайнятості та загальнообов'язкового державного соціального страхування на випадок безробіття під час дії воєнного стану» та ряд інших [1].

Під час дії воєнного стану набув чинності Закон України «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану» від 15 березня 2022 року № 2136-IX, який визначає особливості трудових відносин працівників усіх підприємств, установ, організацій в Україні незалежно від форми власності, виду діяльності та галузевої належності, а також осіб, які працюють за трудовим договором з фізичними особами, у період дії воєнного стану, введеного відповідно до Закону України «Про правовий режим воєнного стану». З урахуванням наведеного на період дії воєнного стану введено обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина відповідно до ст. 43 (право на працю), 44 (право на страйк) Конституції України, а тому у період дії воєнного стану не застосовуються норми законодавства про працю у частині відносин, врегульованих Законом України «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану». Отже, норми законодавства про працю, які суперечать положенням цього Закону, на період дії воєнного стану не застосовуються [4].

В Україні людина, її життя, здоров'я, честь, гідність, недоторканність і безпека визнаються найвищою соціальною цінністю. Утвердження та забезпечення прав людини є головним обов'язком держави. Наша держава переможе в цій війні та зможе належним чином гарантувати своїм громадянам надійний захист прав, свобод і законних інтересів.

Список використаних джерел:

1. Бадида А. Захист прав людини в Україні в умовах воєнного стану: як знайти баланс між публічним інтересом та індивідуальними правами. URL: https://ccu.gov.ua/sites/default/files/konstytuciyni_prava_i_svolody_lyudyny_ta_gromadyanyna_v_umovah_voyennogo_stanu_2022.pdf
2. Благута Р. Забезпечення в Україні конституційних прав і свобод людини та громадянина в умовах воєнного стану. URL: https://ccu.gov.ua/sites/default/files/konstytuciyni_prava_i_svolody_lyudyny_ta_gromadyanyna_v_umovah_voyennogo_stanu_2022.pdf
3. Василюк Н. Права людини і громадянина під час дії воєнного стану. URL: <http://legalclinic.nlu.edu.ua/2022/05/06/prava-lyudyny-i-gromadyanyna-pid-chas-diyi-voyennogo-stanu/>

4. Гришук А. Право на працю в умовах воєнного стану: загальна характеристика. URL:

https://ccu.gov.ua/sites/default/files/konstytucijni_prava_i_svobody_lyudyny_ta_gromadyanyna_v_umovah_voyennogo_stanu_2022.pdf

5. Добрянський С. Удосконалення системи конституційних прав та свобод як передумова набуття Україною статусу кандидата в члени ЄС. URL: https://ccu.gov.ua/sites/default/files/konstytucijni_prava_i_svobody_lyudyny_ta_gromadyanyna_v_umovah_voyennogo_stanu_2022.pdf

6. Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12 травня 2015 року № 389-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text>

Ніка ГУТОВСЬКА

Донецький державний університет внутрішніх справ

Науковий керівник: Оксана МОЛЧАНОВА

ДОСЛІДЖЕННЯ ОБРАЗУ СУЧАСНОГО ГЕРОЯ

У сучасному світі, де кожен стає свідком масштабних змін на політичній і соціальній арені світу, поняття людини як цінності набуває особливого значення. Герой виступає символом надії, сили та відданості.

Значна увага образу героя приділена в літературі. Аналізуючи образ фольклорного героя-воїна, неможливо оминати увагою козацтво, яке колись було одним із найпотужніших військових об'єднань в Європі. Його героїчні вчинки і служіння були схвалені у величальних колядах, фантастичних казках і народних легендах. Український лицар вирізняється палкою любов'ю до України та рішучістю битись за неї до останньої краплі крові. Його хоробрість завжди пов'язана з ідеалами, вона проявляється у готовності ризикувати і навіть жертвувати життям за Батьківщину, віру чи честь.

У сучасній літературі герої та методи їх зображення зазнають змін в порівнянні з минулими епохами. У жанрі класицизму герої мають відзначатися якістю свого походження та моральними рисами, зберігаючи свою унікальність. Однак, сучасні герої відображають різноманітність і суперечливість образів, відкриваючи нові аспекти героїзму [3].

Соціальна психологія звертає увагу на героїв і героїзм, при цьому відзначає різницю між героїзмом і альтруїзмом. Зено Франко та Філіп Зімбардо підкреслюють, що сприйняття невинного ризику спостерігачами має важливе значення для визначення героїчного статусу. Психологи акцентують такі характеристики героїв: хоробрість, моральна націленість, доблесть, самопожертва, рятування інших тощо [1].

К. Васюк [2], аналізуючи структуру героїчної поведінки сучасної людини, виділяє її чинники (особистісний і ситуативний) та повний набір моральних і вольових якостей. Вчений підкреслює, що зазначена поведінка

може бути продемонстрована лише в стресових, екстремальних і непересічних ситуаціях. Він визнає героїчну поведінку компенсаторним механізмом раннього досвіду людини.

Для вивчення образу сучасного героя нами було проведене опитування студентів університету, в якому взяли участь студенти-першокурсники спеціальностей «081 Право» і «053 Психологія».

У першому питанні опитувальника респондентам було запропоновано продовжити фразу «Герой – це...». Найчастіше в їх відповідях було зазначено «людина» (54,5%) або «особистість» (22,7%).

Прорангувавши відповіді студентів на друге питання «Хто найчастіше стає героєм?», на першому місці ми отримали категорію військових (58,3%), на другому – лікарів (21,5%), на третьому – поліцейських (16,4%). Опитані вважають, що звичайні люди також можуть ставати героями (четверте місце – 12,4%).

У наступному питанні студентам було запропоновано виділити найхарактерніші риси героїв. Нами були отримані наступні показники: сміливість, хоробрість (14,1%); відданість та мужність (11,8%); чесність і високий рівень інтелекту (5,9%); самовідданість і відчайдушність (4,7%); стійкість і милосердя (2,4%); щедрість, міць, незламність, бажання допомогти, сила духу (1,2%).

У відповідях на питання «Чи є у Вас в оточенні люди, яких Ви вважаєте сучасними героями?» більшість респондентів вказали на військових (58,3%) і представників різних служб: медиків, поліцейських, рятувальників (12,5%). Також була відзначена роль волонтерів і людей, які безкорисливо допомагають (4,2% та 8,3% відповідно). Але певна частка опитаних відзначила, що в їх оточенні таких людей немає (12,5%).

На останнє питання «Чи могли б Ви стати героєм?» 25% відзначили, що готові ним стати, 15% – за певних обставин, незначна частка прокоментувала це питання, що героями не стають навмисно (10%), а 20% респондентів чітко відповіли, що не змогли б стати героями.

Отже, проаналізувавши відповіді студентів, ми можемо окреслити їх думку з даного питання. Герой – це особистість, яка проявляє високий ступінь відваги, самопожертви та готовності допомагати іншим у різних ситуаціях. Геройзм може виявлятися не лише в фізичних вчинках, але й у моральній підтримці та допомозі. Герой найчастіше демонструє альтруїзм, мужність, стійкість. Він не обмежений жодною певною групою чи професією, але відрізняється від інших тим, що готов діяти на користь інших без наміру отримати вигоду для себе. Герой виступає символом надії та відданості в умовах воєнного стану. Він може мати різні обличчя, але завжди відзначається високими моральними якостями та відданістю благополуччю інших.

Список використаних джерел:

1. Беккер Е. Психологія героїзму: психологічні аспекти вчинків воїнів і рятувальників. *Психологічний журнал*. 2002. № 28 (4). С. 15–28.
2. Васюк К. Методологічні аспекти дослідження героїзму в структурі особистісного сценарію. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Психологічні науки*. 2017. Випуск 2, том 1. С. 57–61.
3. Ковальов А. Героїчна література сьогодення. *Літературознавчі дослідження*. 2018. № 25 (4). С. 36–49.

Наталія ДОНІЙ
Пенітенціарна академія України

ХВИЛЯ СОЦІАЛЬНОЇ ЕКСКЛЮЗІЇ ТА СТИГМАТИЗАЦІЇ ЯК РЕАЛІЯ УКРАЇНСЬКОГО СОЦІАЛЬНОГО ПРОСТОРУ: ПРИЧИНИ ТА НАСЛІДКИ

Міжособистісна взаємодія завжди визнавалась за ключову якість соціального простору. Поширеність такого явища обумовлена ідеєю про те, що люди є соціальними істотами, а значить, вони залежать від соціальних відносин і підтримки соціальних зв'язків з іншими людьми [5]. Однак, так само, завжди соціальний простір мав у якості складових елементів соціальну ексклюзію та стигматизацію [2], що поширювались і поширені у різних соціальних групах та культурах. Соціальна ексклюзія – це явище, за якого задоволення людиною потреби в приналежності та відносинах ускладнюється через те, що індивід відкидається чи виключається кимось чи соціальною групою [4]. Соціальній ексклюзії індивіда практично завжди передують накладання стигми (стигматизація).

Потрапляння індивіда в коліщата соціальної ексклюзії/стигматизації залежить від культурного контексту та історичних подій, що його створили. Констатуємо, що через відкриту військову агресію за останні півтора року в українському соціальному просторі збільшилась кількість негативних факторів-детермінант розгортання потужної хвилі вказаних явищ, а під її силу постійно стали потрапляти різні групи співвітчизників, наприклад: внутрішньо переміщені особи («втікачі», «трусини», «самі винні»), особи, які надають житло в певному регіоні («бариги»), особи, які намагаються продавати вироби хенд-мейду чи власноруч вирощену сільськогосподарську продукцію («торгаші») та багато інших варіацій. Питання комунікативної взаємодії з соціальним простором для осіб, які опинилися в статусі стигматизованих чи соціально виключених, часто трансформується у питання підтримки, збереження чи відновлення старих або встановлення нових зв'язків-відносин. Спробуємо деталізувати особливості означених явищ, адже

краще розуміння їхньої суті дозволить пригальмувати масштаб поширення та кількість індивідів, які постраждають від них.

Доцільно зазначити, що соціальний простір завжди категоризує людей та формулює перелік якостей, за якими відбувається категоризація. Він встановлює критерії «нормальність/допустимість» чи «анормальність» і на основі співвіднесення з виділеними критеріями виставляє обмеження в доступі тим, хто не відповідає критерію «норма». Засадою для категоризації індивідів, зазвичай, є процедура, що дозволяє виносити судження про «Інших» більш економно та, виходячи з установок і зацікавленості в об'єкті, виділяти «Своїх» і «Чужих». За відсутності бажаних ознак соціальний простір підштовхує представників домінуючої групи до виставлення бар'єрів і соціальної ексклюзії осіб, хто не продемонстрував ці ознаки. Повсякденне буття показує, що практика соціальної ексклюзії тієї чи іншої людини або групи людей починається з активізації механізму стереотипів і упереджень.

Одним із механізмів формування упереджень є стигма, під якою, слідом за І. Гоффманом, визначають або фізичну, або соціальну ознаку, яка вказує на ганебний статус індивіда [3, с.2] та маркірує його як такого, який: обмежений, дефективний і, в цілому, небажаний. Поняття соціальної стигми зазвичай стосується будь-якої характерної ознаки, яка виділяє її носія як індивіда, що не визнаний даною культурою або визнаний за нижчим статусом. Стигма може бути пов'язана з хворобами, що відносяться до розряду «підвищений соціальний ризик», фізичними вадами, запламованою репутацією, приналежністю до соціальної групи, до якої ставляться з презирством, або просто з поняттям «Чужий». Відтак, стигматизована особа для соціального простору фактично є носієм ознак «загроза» чи «носії небезпеки» й агентом страху, а тому спільнота виключає такого індивіда, захищаючись від нього.

Стигматизація часто тлумачиться як покарання, що послане конкретній людині чи групі людей як справедлива відплата за порушення норм, прийнятих у соціальному просторі. Можна сказати, що найчастіше під дію стигматизації підпадають ті, хто, на думку суб'єкта, належать до сфери, яка найбільш слабо піддається контролю та не підлягає раціональним поясненням. Стигматизація проводиться домінуючою групою, а членів стигматизованих груп часто об'єктивують, з ними поведуться так, ніби вони є об'єктами/речами, а не індивідами, які мають індивідуальні характеристики [1]. Коли індивіди об'єктивовані, вони здаються аналогічними один до одного, а тому один член групи може бути замінений будь-яким іншим. Результати цієї девальвації індивіда мають далекосяжні наслідки і можуть змінюватись від тонких форм дискримінації, таких як ігнорування, до явної дискримінації, наприклад, коли індивід стає жертвою злочину на ґрунті ненависті.

Згідно моделі К. Д. Вільямса, і стигматизація, і соціальна ексклюзія послаблюють безліч психологічних потреб, включаючи потребу в осмисленому існуванні (наприклад, приналежність, почуття власної гідності та самоконтроль) [7]. Найбільш відчутно стигматизація впливає на самосвідомість індивіда, тому-то стигматизовані індивіди переживають сором, почуття провини та знедоленість. Ускладнює ситуацію стигматизації й те, що цей процес може мати характер як зовнішній, так і внутрішній. Зовнішнє стигматизування йде ззовні щодо індивіда й може пов'язуватися з приналежністю людини до певної групи чи може носити виключно індивідуалізований характер. У ситуації зовнішньої стигми людина стає об'єктом стигматизації з боку інших людей, а форми зовнішньої стигми можуть проявлятися по-різному: фізичне та психологічне насилля, моральне приниження, ігнорування та інші. Внутрішня стигма є результатом саморефлексії людини, і вона формує у неї самосприйняття як носія якостей, що соціальним простором позначені як ознака соціального тавра. Зазвичай індивід переживає і зовнішню, і внутрішню стигму дуже важко і часто це призводить до руйнівних психічних і соціальних наслідків. Проте, найбільш важкою є ситуація, коли індивід одночасно піддається зовнішній і внутрішній стигмі, тобто негативне сприйняття іншими доповнюється негативним самосприйняттям.

Стигма небезпечна для стигматизованої та стигматизуючої сторін: для стигматизованої – бо негативно впливає на соціальну ідентичність (самостійність) індивіда і здатна викликати девіантність; для стигматизуючої – бо завдає удару по суспільній моралі та призводить до конфліктів у межах соціального простору. Це замкнене коло є, по суті, «драматизація зла» (Ф. Танненбаум), в цьому сконцентрована соціальна небезпека стигматизації та соціальної ексклюзії. Оскільки через стигматизацію та соціальну ексклюзію страждають соціальні зв'язки, які є біологічною стратегією, що укорінилася в людині, відірваність від інших підвищує потенційну загрозу втрати доступу до всіх соціально опосередкованих значень, цілей і цінностей, є маркером прогресуючої маргіналізації, адже супроводжується розмиванням аксіологічного компоненту, втратою соціальної згуртованості та узаконенням нерівності індивідів у процесі пристосування до швидких змін. Відтак, соціальна ексклюзія та стигматизація посилюють стани безпорадності та нікчемності, що, своєю чергою, ставить під загрозу сенс життя індивідів.

Підсумовуючи, зазначимо, що перед українським соціальним простором на сьогодні поставлена велика кількість запитань і задач, серед яких не останню позицію займає запит на запобігання розгортанню стигматизації та соціальної ексклюзії. Соціальна ексклюзія – це болісний для індивіда досвід, який моделює афект, поведінку та пізнання, а його наслідком стає «соціальна дискваліфікація». Стигматизація – це процес накладання стигми/стигм на індивіда через наявність у нього ознак «носіїв загрози».

Через стигматизацію та соціальну ексклюзію індивіди втрачають сенс життя, а це означає, що і стигматизація, і соціальна ексклюзія перешкоджають задоволенню індивідами потреб у приналежності та відносинах. Відповідно, українське наукове товариство має фокус уваги, окрім іншого, зосередити і на виробленні ефективних соціальних, психологічних і педагогічних технологій протидії соціальній ексклюзії та стигматизації, впровадження яких дозволить всередині українського соціального простору підтримувати належний рівень атмосфери порозуміння, емпатичності та взаємопідтримки.

Список використаних джерел:

1. Allport, G. W. The Nature of Prejudice. Cambridge, 1954. 537 p.
2. Byrne, D. Social Exclusion. Second Edition. New York, 2005. 215 p.
3. Goffman, E. Stigma: Notes on the management of spoiled identity. Harmondsworth, 1986. 147 p.
4. MacDonald, G., Leary, M. R. Why does social exclusion hurt? The relationship between social and physical pain. *Psychological Bulletin*. 2005. Vol. 131 (2). P. 202–223.
5. Maslow, A. H. A theory of human motivation. *Psychological Review*. 1943. № 50 (4). P. 370–396.
6. Tannenbaum, F. Crime and community. New York, 1951. 487 p.
7. Williams, K. D. Ostracism: a temporal need-threat model. *Advances in Experimental Social Psychology*. 2009. Vol. 41. P. 275–314.

Сергій ЗАМУРЕНКО

**Донецький державний університет внутрішніх справ
Науковий керівник: Галина МУХІНА**

ДОТРИМАННЯ ПРИНЦИПУ НЕДИСКРИМІНАЦІЇ ЯК ОСНОВНОГО ЧИННИКУ ЕФЕКТИВНОЇ ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПОЛІЦЕЙСЬКОГО

Рівні права й обов'язки громадян України закріплені на законодавчому рівні. У ст. 24 Конституції України [1] зазначено: «Громадяни мають рівні конституційні права і свободи та є рівними перед законом». Далі увага акцентується на тому, що серед громадян не може бути привілеїв чи обмежень за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовними або іншими ознаками.

На сьогодні в Законі України «Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні» [2] наведено узагальнююче визначення поняття «дискримінація» й окреслені чіткі визначення її ключових форм та ознак. У ст. 1 зазначено, що дискримінація – «ситуація, за якої особа та/або група осіб

за їх ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, віку, інвалідності, етнічного та соціального походження, громадянства, сімейного та майнового стану, місця проживання, мовними або іншими ознаками, які були, є та можуть бути дійсними або припущеними (далі – певні ознаки), зазнає обмеження у визнанні, реалізації або користуванні правами і свободами в будь-якій формі, встановленій цим Законом, крім випадків, коли таке обмеження має правомірну, об'єктивно обґрунтовану мету, способи досягнення якої є належними та необхідними».

Загальновідомо, що поняття «дискримінація» є складним, багатоаспектним соціально-правовим явищем. Зупинимось на основних принципах та видах дискримінації. Науковці виокремлюють чотири основних принципи, що дозволяють визначати, в яких випадках розрізнення між особами або групами осіб становитиме дискримінацію. Перший принцип – наявність порушення (обмеження у визнанні, реалізації або користуванні) прав і свобод. Другим принципом є наявність певної захищеної ознаки, на підставі якої відбувається розрізнення. Відсутність правомірної, об'єктивно обґрунтованої мети, для досягнення якої проводиться розрізнення, – третій принцип дискримінації. Останнім принципом вважають принцип недотримання принципу пропорційності (належності та необхідності) між метою розрізнення та способами її досягнення.

Наразі у сучасних наукових студіях серед різних видів дискримінації дослідники наводять такі: пряма дискримінація, непряма дискримінація, утиск, підбурювання до дискримінації, пособництво в дискримінації, віктимізація та сегрегація.

Згідно зі ст. 2 Закону України «Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні» принцип недискримінації забезпечується такими ознаками як: забезпечення рівності прав і свобод осіб та/або груп осіб, забезпечення рівності перед законом осіб та/або груп осіб, повага до гідності кожної людини, забезпечення рівних можливостей осіб та/або груп осіб. Проте, в міжнародних документах до керівних принципів рівності та недискримінації обов'язково додають й принцип зобов'язань держави по відношенню до громадян, а саме:

- обов'язок поваги прав вимагає від держави (осіб і організацій, які її представляють) не порушувати права людини;
- обов'язок захисту прав вимагає від держави запобігати порушенням з боку третіх осіб (недержавних суб'єктів);
- обов'язок виконання прав вимагає від держави забезпечити всебічну реалізацію прав.

Отже, на нашу думку, для поліцейських є важливим розуміння не тільки процесу, а й результативності діяльності, спрямованої на дотримання принципів недискримінації. Тобто важливий не лише процес, а й результат.

Відповідно до ст. 4, дія Закону України «Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні» поширюється на відносини між юридичними особами публічного та приватного права, місцезнаходження яких зареєстровано на території України, а також між фізичними особами, які перебувають на території України, зокрема в таких сферах суспільних відносин: громадсько-політична діяльність, державна служба та служба в органах місцевого самоврядування, правосуддя, трудові відносини, у тому числі застосування роботодавцем принципу розумного пристосування, охорона здоров'я, освіта, соціальний захист, житлові відносини, доступ до товарів і послуг та інші сфери суспільних відносин.

Слід зазначити, що дія зазначеної вище норми поширюється, перш за все, на професійну діяльність Національної поліції України, тому дотримання принципу недискримінації є обов'язком. Оскільки разом із цим поняттям Закон дає визначення й окремим формам дискримінації, то для коректного і послідовного правозастосування варто пам'ятати, що поняття «дискримінація» носить узагальнюючий характер, дотримання основних прав і свобод людини та громадянина гарантує Конституція України, Закон України «Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні» та інші нормативні акти, що регламентують політику держави у сфері запобігання та протидії такому суспільному явищу як дискримінація.

Список використаних джерел:

1. Конституція України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>
2. Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні : Закон України від 30.05.2014 року № 5207-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5207-17#Text>

Ольга КОВАЛЬОВА
Донецький державний університет внутрішніх справ

КРИМІНАЛЬНІ ПРОЦЕСУАЛЬНІ ГАРАНТІЇ ЗАХИСТУ ПРАВ ТА ІНТЕРЕСІВ ПОТЕРПІЛИХ ВІД ВОЄННИХ ЗЛОЧИНІВ ЯК ВИКЛИК ТОЛЕРАНТНОСТІ В УМОВАХ РОСІЙСЬКОЇ ВОЄННОЇ АГРЕСІЇ

Захист прав потерпілих осіб є пріоритетним напрямом реформування правоохоронних органів як частини сектору безпеки і оборони, а також кримінального та кримінального процесуального законодавства. Так, у Комплексному стратегічному плані реформування органів правопорядку як частини сектору безпеки і оборони України на 2023 – 2027 роки, схваленому Указом Президента України від 11 травня 2023 року № 273/2023,

актуалізовано потребу в удосконаленні механізмів і розвитку міжвідомчої координації у сфері кримінальної юстиції, зокрема з питань правосуддя щодо неповнолітніх, забезпечення допомоги та безпеки потерпілим і свідкам та за іншими пріоритетними напрямками кримінальної політики, а також у розбудові інституту забезпечення безпеки учасників кримінального провадження, насамперед заявників, викривачів, потерпілих і свідків [1]. Наведене свідчить про потребу як у забезпеченні безпеки осіб, які потерпіли від військової агресії російської федерації під час їх участі у кримінальному провадженні, так і після його завершення. Водночас, аналіз сучасної судової та правоохоронної практики, а також статистичних даних надає підставу для констатації, що наразі однією із проблем, яка потребує швидкого рішення, є удосконалення процесу проведення слідчих (розшукових) дій за участі потерпілих від воєнних злочинів. Особливо, це стосується допиту та слідчого експерименту за фактами вчинення кримінального правопорушення, передбаченого ст. 438 КК України.

Практики-юристи вказують, що фактично у ч. 1 ст. 438 КК України не враховуються ні кількість жертв, ні їхній вік, ні тяжкі наслідки для потерпілих (втрата здатності до дітонародження, психічна хвороба, інші тяжкі тілесні ушкодження тощо). Тому необхідно вирішити питання щодо збільшення санкції за вчинення злочину, передбаченого ч. 1 ст. 438 КК України. Крім того, виділяють такі виклики щодо захисту постраждалих від сексуального насильства у процесуальному аспекті (в частині застосування КПК України): значна кількість допитів спершу на досудовому розслідуванні, а потім ще раз під час судового розгляду і, як наслідок, повторна віктимізація жертв; в аспекті доказової бази (неможливість проведення експертиз у зв'язку з тим, що після вчинення злочину минуло багато часу; проблематичне отримання показань потерпілих, які виїхали за межі України тощо). З огляду на всі виклики матеріального та процесуального характеру потрібно провести диференціацію кримінальної відповідальності за зґвалтування, яке водночас є воєнним злочином, створити умови для зменшення повторного переживання жертвою зґвалтування події злочину, а також законодавчо врегулювати ширше використання цифрових доказів і свідчень, зокрема тих, які отримані прокурорами МКС, іншими міжнародними інституціями під час збирання інформації про воєнні злочини рф в Україні (тобто забезпечити можливість «спільного» використання доказів) [3]. На жаль, на сьогоднішній день співробітники правоохоронних органів не в повній мірі володіють особливостями роботи з потерпілими особами взагалі та жертвами воєнних злочинів зокрема. Це часто призводить до стигматизації, у зв'язку з якою потерпілі піддаються додатковому психологічному впливу. Особливо ця проблема стає актуальною під час роботи з неповнолітніми особами, які потерпіли від воєнних злочинів, стали їх свідками або втратили близьких родичів.

Чинне кримінальне процесуальне законодавства не містить нормативного закріплення особливостей допиту неповнолітніх, які стали жертвами примусового вивезення. Рекомендації щодо допитів цієї категорії осіб має виробити слідча практика та наука, в тому числі такі рекомендації можуть бути закріпленими у внутрівідомчих нормативно-правових актах органу досудового розслідування, затверджених наказом керівника. В жодному разі допит дітей-жертв примусового вивезення не має завдавати додаткового болю чи створювати труднощі при повідомленні відомих їм фактів. Слід донести до дитини інформацію, що вона у безпеці, також у безпеці є її рідні та близькі люди. Доцільним було б дозволити проведення допиту цієї особливо вразливої категорії потерпілих психологу з кваліфікацією надання допомоги саме дітям. Такий спеціаліст краще знає психологію дитини та зможе допомогти дитині побороти тривожність, коли своїми думками вона повернеться у період перебування в неволі. Такими положеннями слід доповнити ст. 226 КПК України. Залучення цього спеціаліста має здійснюватися відповідно до порядку, передбаченого ст. 71 КПК України. При цьому дуже важливо, щоб слідчий чітко сформував зміст питань, які психолог має задати дитині у процесі допиту [2]. Отже, наведене свідчить про необхідність у перегляді кримінального процесуального законодавства в частині процесуального забезпечення взаємодії з особами, які потерпіли від воєнної агресії.

Таким чином, проведене дослідження надає можливість констатувати, що одним із основних викликів толерантності в умовах російської воєнної агресії є відсутність налагодженого механізму взаємодії правоохоронних органів із жертвами воєнних злочинів російської федерації. Одним із способів вирішення цієї проблеми є навчання курсантів закладів вищої освіти системи МВС, а також перепідготовка працівників правоохоронних органів основам психології та криміналістичної тактики проведення слідчих (розшукових) дій із залученням таких осіб, усунення фактору їх стигматизації, налагодження взаємодії з іншими спеціалістами, в яких може виникнути потреба (педагоги, психологи, медіатори тощо). Особливо вказане стосується неповнолітніх потерпілих, своєчасний захист яких надасть можливість зберегти здорове суспільство, яке буде розбудовувати країну після перемоги.

Список використаних джерел:

1. Комплексний стратегічний план реформування органів правопорядку як частини сектору безпеки і оборони України на 2023 – 2027 роки, схвалений Указом Президента України від 11 травня 2023 року № 273/2023. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/2732023-46733>

2. Парасюк М. В. Психологічні особливості допиту дітей-жертв, які були викрадені та депортовані до росії. URL: http://www.lsej.org.ua/4_2023/145.pdf

3. Підтримка та захист потерпілих і свідків воєнних злочинів: проблемні питання застосування КК і КПК України. URL: <https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/news/1357006/>

Ольга КОВАЧ
Національна академія внутрішніх справ

ТОЛЕРАНТНІСТЬ В ДІЯЛЬНОСТІ ПОЛІЦЕЙСЬКОГО ЯК ІНСТРУМЕНТ ЗАХИСТУ ПРАВ ТА ІНТЕРЕСІВ ГРОМАДЯН

В умовах дії воєнного стану перед працівниками Національної поліції постають нові виклики, які вимагають не лише забезпечення безпеки громадян, але й толерантного ставлення до представників різних культурних, етнічних і соціальних груп.

Толерантність визначається як повага та визнання рівності, права інших на власні погляди, має на меті прийняття інших такими, якими вони є. Це одна з фундаментальних цінностей демократії. Толерантність характеризується глибоким розумінням різноманітності культур та інших аспектів нашого світу, а також повагою до різних форм самовираження та індивідуальності. Як зазначає Н. Семенів, толерантність не обмежується лише позитивним ставленням до інших. Вона включає в себе спроможність приймати та розуміти інших, навіть якщо їхні погляди чи поведінка відрізняються. Толерантне ставлення свідчить про виявлення терпимості до інших форм поведінки, до людей з різними поглядами чи способами життя [1].

З огляду на те, що працівники поліції кожного дня взаємодіють з різними верствами населення, толерантність є невід'ємним аспектом професійної діяльності. Р. Шай вказує на те, що поліцейським необхідно бути уважними до різних аспектів толерантності у соціальних сферах. Поміж них можна виділити гендерну, вікову, міжнаціональну, расову, географічну, міжкласову, фізіологічну, політичну, сексуально орієнтовану та маргінальну толерантність. Вчений підкреслює, що такі явища, як інтолерантність, нетерпимість, ксенофобія та дискримінація, що є протилежними толерантності, можуть призвести до підвищення напруженості у відносинах між людьми та групами. Це, в свою чергу, може сприяти виникненню конфліктів і деструктивним формам взаємодії [2].

Враховуючи те, що правоохоронці переважно взаємодіють з тими, хто порушує встановлені норми закону та моралі, виявлення толерантності може бути надзвичайно складним завданням. З одного боку, поліцейському

належить захищати суспільство від правопорушень, забезпечувати виконання закону та сприяти мирному співіснуванню громадян, а з другого – правопорушник залишається людиною зі своїми правами, і поліцейському необхідно дотримуватися закону, принципу гуманного ставлення до того, хто його порушує.

Навіть якщо правопорушник заслуговує на суспільний осуд і має понести покарання, поліцейський повинен забезпечити належне ставлення до його особистості, не проявляти жорстоке поводження чи агресивну поведінку, контролювати, щоб не здійснювалось приниження людської гідності та не порушувались стандарти міжнародного права. Це означає, що поліцейський не повинен бути толерантним по відношенню до вчинку правопорушника, проте повинен бути толерантним до його особистості.

Така дуальність вимог може створювати конфлікт між дотриманням закону та внутрішніми переконаннями, цінностями, моральними установками, особистими вподобаннями поліцейського та його прагненнями до відновлення порушеної справедливості. Це викликає внутрішню напругу, що здатна вплинути на професійну діяльність та стати причиною прояву надмірної агресії. Агресивні прояви в поведінці поліцейського можуть легітимізовуватись та виправдовуватись у службовій діяльності як необхідні, соціально бажані та прийнятні дії, а це є не допустимим у професійній діяльності.

Разом з тим, поліцейські можуть зіштовхнутися з викликами у прояві толерантності не тільки в комунікації з правопорушниками, але й законослухняними громадянами. Постійний стрес, в якому перебуває майже все населення країни, може провокувати роздратування, приступи гніву й агресії, які можуть згубно впливати на взаємостосунки та комунікацію між людьми. Тому поліцейські повинні бути терпимими, сприяти адаптації та підтримці переселенців, постраждалих і всіх громадян, які потребують допомоги.

Окреслені аспекти толерантності та недискримінації в професійній діяльності поліцейського покликані забезпечити належну якість виконання службових обов'язків, виступати в якості інструменту захисту прав та інтересів громадян, сприяти формуванню довіри суспільства до поліції у складних умовах сучасного життя.

Список використаних джерел:

1. Рівчаченко О. Формування комунікативної толерантності в поліцейських Національної поліції України за допомогою інтерактивних засобів навчання. *Юридична психологія*. 2019. Т. 25, № 2. С. 109–116.
2. Шай Р. Проблема толерантності правоохоронців у сучасному мультикультурному суспільстві. *Вісник Національного університету*

Яна КОМІРЧА
Національна академія внутрішніх справ

ОСОБЛИВОСТІ ПОВЕДІНКИ У КОНФЛІКТНИХ СИТУАЦІЯХ ПОЛІЦЕЙСЬКИХ ІЗ РІЗНИМИ ТИПАМИ ГЕНДЕРНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ

У гендерній психології гендерна ідентичність розглядається як базова структура соціальної ідентичності. Термін «стать» означає біологічну належність людини, а гендер (від лат. «genus» – рід) – відмінності між соціальними позиціями чоловіка та жінки. Маскулінність і фемінність – це соціальні категорії, які визначають гендерну ідентичність людини. Андрогінія (від «androgynos» – «двостатевий») не пов’язана з порушеннями статевого розвитку, статевої та гендерної ідентичності або статево-рольової орієнтації [2].

У сучасній психології виділяються чотири типи гендерної ідентичності:

- 1) маскулінна гендерна ідентичність (характерні високі показники маскулінних ознак і низькі – фемінних);
- 2) фемінна гендерна ідентичність (притаманні високі показники фемінних ознак і низькі – маскулінних);
- 3) андрогінна гендерна ідентичність (однакова вираженість маскулінних і фемінних ознак);
- 4) недиференційована гендерна ідентичність (маскулінні та фемінні ознаки мають низькі показники).

Гендерна ідентичність особистості, яка збігається з її біологічною та психологічною статтю, сприяє становленню професійного образу «Я», а також визначає поведінку поліцейських у конфліктних ситуаціях [4; 5].

За результатами дослідження поліцейських Національної поліції України (n=150) було визначено особливості їхньої поведінки у конфліктній ситуації з огляду на гендерну ідентичність. У дослідженні використовувались опитувальник «Маскулінність – фемінність» (С. Бем) та психодіагностична методика «Діагностика стилю поведінки в конфлікті» (К. Томас).

Згідно з отриманими даними, гендерна ідентичність респондентів описується як андрогінна, маскулінна чи фемінна. Встановлено, що у конфліктних ситуаціях респонденти схильні до конформістської поведінки, а також можуть обирати різні стилі поведінки залежно від їх гендерної ідентичності.

Найчастіше поліцейські з андрогінною гендерною ідентичністю прагнуть знайти компромісне рішення, що задовольняє обидві сторони конфлікту. Ця стратегія поведінки характеризується помірним балансом інтересів конфліктуючих сторін, прагненням до налагодження міжособистісної взаємодії.

Обрання компромісу чоловіками-поліцейськими та жінками-поліцейськими з андрогінною гендерною ідентичністю доцільне, коли конфліктуючі сторони співпрацюють задля вирішення гендерної проблеми. Компроміс є частковим задоволенням інтересів конфліктуючих сторін, коли однаково значущими є особисті цілі та взаємини, та дозволяє прийняти термінове рішення при дефіциті часу, зберегти хороші відносини з опонентом, дотримуючись виваженості, збалансованості та обережності у поведінці.

Поведінка людей із андрогінною гендерною ідентичністю сприяє більш високому рівню адаптації у відносинах з близькими людьми та самооцінці особистості [1]. У конфліктній ситуації така поведінка сприяє позитивному розвитку міжособистісних відносин, коли обидві сторони мають однакову владу та взаємовиключні інтереси. Це проміжний етап вирішення конфліктної ситуації перед пошуком оптимального рішення, яке повністю задовольнило б обидві сторони. Ця стратегія вимагає хороших комунікативних навичок поліцейських, поведінку яких визначають можливі поступки опонента.

Поліцейські з маскулінною гендерною ідентичністю – як чоловіки, так і жінки – можуть уникати вирішення конфліктної ситуації. Ця стратегія є малоприматною для паритетного вирішення гендерних конфліктів будь-якого рівня та складності прояву, адже характеризується низьким рівнем спрямованості на особисті інтереси й інтереси опонента, використовується для виходу з конфліктної ситуації без її вирішення, не поступаючись своїм, але і не наполягаючи на своєму. Її використовують, коли немає необхідності відстоювати особисті інтереси, коли відсутня співпраця для вирішення проблеми, яка є не настільки важливою, щоб витрачати сили, коли потрібен час для оцінки та вивчення ситуації, а також для зниження напруги.

Окрім цього чоловіки-поліцейські з маскулінною гендерною ідентичністю схильні обирати стиль пристосування заради збереження хороших стосунків. Вони прагнуть відійти від конфлікту, поступившись своїми інтересами заради інтересів опонента, якому важливе досягнення результату, або коли не розраховують на позитивне вирішення проблеми і власний внесок у справу невеликий (тобто, поступаючись чимось, втрачають мало).

І хоча зростання маскулінності особистості прямо пов'язано з вірогідністю зростання її самооцінки [1], чоловіки-поліцейські та жінки-

поліцейські, чия гендерна ідентичність маскулінна, значно рідше можуть обирати компроміс у розв'язанні конфліктної ситуації.

Тобто, поліцейські, чия гендерна ідентичність маскулінна, у конфліктній ситуації, здебільшого, прагнуть уникнути її шляхом поступок. Отримані результати співзвучні з твердженням, що поліція повинна відігравати основну роль у трансформації гендерних стереотипів і демонструвати у суспільстві позитивну маскулінність (не поширювати уявлення про поліцейських як агресивних та домінуючих, а надавати поліцейські послуги, враховуючи загальнолюдські цінності, проявляти поліцейське піклування як превентивний поліцейський захід) [3, с.21].

Поліцейські з фемінною гендерною ідентичністю схильні до співробітництва, що характеризується високим рівнем спрямованості як на власні інтереси, так і на інтереси опонента, коли необхідно знайти спільне рішення важливої проблеми, яке не допускає компромісних варіантів. Разом з тим використання ними стратегії співробітництва будується не тільки на основі балансу інтересів, а й на визнанні цінності міжособистісних відносин із колегами/колежанками:

- чоловіки-поліцейські не прагнуть досягнення власних цілей, тому не проявляють суперництво, щоб задовольнити свої інтереси на шкоду опоненту, натомість прагнуть уникнути необхідності вирішувати конфліктну ситуацію чи намагаються досягти компромісу задля збереження взаємовідносин;

- жінки-поліцейські прагнуть досягти угоди, тому готові піти на взаємні поступки або дійти консенсусу, що повністю задовольняє інтереси обох сторін.

У фаховій літературі зростання фемінності пов'язують із зниженням самооцінки [1]. Стратегія співробітництва у конфліктній поведінці поліцейських із фемінною гендерною ідентичністю є продуктивною, адже дозволяє долати традиційні гендерні стереотипи та виробляти найбільш ефективні рішення у складних конфліктних ситуацій між колегами/колежанками, оскільки вони не відчуватимуть боротьби за першість. Це важливо, коли потрібно досягнути спільної мети та продовжити співпрацю поліцейських гомогенних чи гетерогенних груп.

Отже, отримані результати щодо поведінкових патернів гендерної взаємодії поліцейських будуть використанні у психопрофілактичній роботі з особовим складом поліцейського підрозділу.

Список використаних джерел:

1. Бондаревич С., Суслік Л. Вплив гендерних стереотипів на формування самооцінки особистості. *Наукові праці Міжрегіональної Академії управління персоналом. Психологія*. 2022. № 3 (52). С. 27–35.

2. Давидова О. В. Гендерно виважений підхід до маскулінності особистості поліцейського. *Розуміння маскулінності та гендерної рівності в секторі безпеки України та представлення результатів дослідження* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, Нац. акад. внутр. справ, 25 берез. 2021 р.). С. 77–82.

3. Дені Ліза. Гендерні питання у поліції : збірник інформ.-метод. мат-лів «Гендерні питання у секторі безпеки». Посібник № 2. Женева, 2019. 84 с.

4. Матієнко Т. Гендерні особливості професійного розвитку особистості. *Підприємництво, господарство і право*. 2020. № 3. С. 344–349.

5. Платковська О. В. Психологічні особливості конфліктної поведінки працівників поліції: гендерний аспект. *Право і безпека*. 2021. № 81 (2). С. 122–129.

Тетяна КОНОНЕНКО

Донецький державний університет внутрішніх справ

ГЕНДЕРНА РІВНІСТЬ: ДО ПОСТАНОВКИ ПРОБЛЕМИ

Пекінська декларація [2] принципово наголошує, що права жінок є невід’ємним і нероздільним складником загальних прав людини. Йдеться про необхідність забезпечення повного здійснення прав і свобод, розширення можливостей жінок у плані участі в усіх сферах суспільного та приватного життя, рівного доступу до матеріальних ресурсів, влади та прийняття рішень для забезпечення соціальної справедливості, досягнення цілей рівності, розвитку та миру. Декларація підкреслює рівні права та можливості, гармонійне партнерство між жінками та чоловіками, рівну участь у розбудові більш досконалого світу.

Саме право закріплює та забезпечує гендерну рівність як стандарт цивілізованих відносин між жінкою та чоловіком. Т. Мельник [1] пропонує визнати існування гендерного права як комплексного правового інституту, що складається з правових норм, які встановлюють засоби забезпечення рівності прав людини незалежно від статі та гендеру, а також передбачають межі допустимих відмінностей у правах залежно від статі та гендеру. Юридична наука дає правове тлумачення гендеру, методика, за якою проводиться аналіз чинного законодавства, розробляє пропозиції щодо його вдосконалення. Формується гендерна юриспруденція як система поглядів на правові галузі з гендерних позицій, відбиття в правовій доктрині, законодавстві та судовому процесі принципу рівних прав і можливостей всіх статей і гендерів.

Гендерна рівність не означає біологічної тотожності статей, ігнорування різних фізіологічних і психологічних характеристик. Однак ці відмінності не повинні спричинювати дискримінацію. Йдеться про рівність

можливостей як рівних умов розподілу та використання політичних, економічних, соціальних і культурних ресурсів і цінностей. На відміну від рівності прав рівність можливостей є не стільки правовою, скільки соціально-економічною проблемою.

На рівні законодавчої бази сучасна Україна не має проблем з гендерною рівністю, але в реаліях спостерігається гендерна нерівність передусім стосовно жіночої статі, що зумовлюється гендерними стереотипами.

Під гендерними стереотипами розуміють загальноприйняті уявлення про риси характеру, спосіб поведінки, місце та роль певної статі та гендеру в суспільстві.

Виділяють три групи гендерних стереотипів:

- стереотипи фемінності/маскулінності, що нав'язують певні думки про соматичні, психічні та поведінкові якості, характерні для жінок і чоловіків;

- стереотипи сімейних і професійних ролей, пов'язані з гендером;

- стереотипи, пов'язані зі змістом діяльності жінок і чоловіків [3].

Асиметрично вони виражаються в:

- сексизмі: упереджена думка про певну стать і гендер, дискримінація, нав'язування представникам певної статі та гендеру підлеглого становища;

- фейсизмі: тенденція різною мірою виділяти в зображеннях жінок і чоловіків обличчя та тіла;

- гендерній сегрегації: переважне спілкування з представниками своєї статі та гендеру, обмеження контактів з представниками протилежної статі та гендеру [3].

Не існує фемінного та маскулінного як природного та непохитного. Статусно-рольові характеристики не мають біологічного походження. Жінка та чоловік соціалізуються в суспільстві, де вже діють сформовані норми та цінності, що містять правила щодо гендерно-диференційованої поведінки. Традиційно чоловік поєднується з кар'єрою та владою, жінка – з домогосподарством і материнством. С. Оксамитна [1] зауважує, що гендерний розподіл праці є не просто диференціацією соціальних функцій між жінкою та чоловіком, а їх ієрархічним упорядкуванням. Види діяльності, які суспільство приписує чи очікує від представників певної статі, суттєво різняться за престижністю, рівнем оплати, керівними повноваженнями. Безумовно, чоловік посідає вищу позицію в системі соціальної ієрархії. Дослідниця акцентує увагу ще на один аспект. Має місце значно вище поціновування того, що створює людина, яке пов'язано з цивілізацією та культурою, на протизвагу створеному природою. Перше вважається більшою мірою притаманним чоловікові, друге – жінці. Загалом гендерні стереотипи діють як когнітивні схеми, які управляють процесами опрацювання надаваної інформації таким чином, що людина сприймає, запам'ятовує й інтерпретує її

відповідно до сформованих уявлень про фемінне та маскулінне. Також гендер є важливим критерієм категоризації ще й тому, що суспільство постійно наголошує на значущості статевих відмінностей: сім'я, освіта, засоби масової інформації тощо.

Безумовно, гендерні стереотипи обмежують розвиток особистості, її самореалізацію, вибір моделей поведінки, видів професійної діяльності, кар'єрного просування, політичні, економічні та соціальні можливості. Сучасне суспільство поступово відмовляється від цих стереотипів, визнає, що немає однієї раз і назавжди визначеної ролі, характерної для окремої статі чи гендеру, ані жіночої, ані чоловічої.

Підсумуємо. Гендерна рівність – це перш за все рівність можливостей, рівні умови розподілу та використання політичних, економічних, соціальних і культурних ресурсів, рівний доступ до влади. Вона не є винятково жіночою або чоловічою проблемою. Розширення прав і можливостей певної соціальної групи само собою не спричиняє кардинальної зміни суспільства. Необхідно трансформувати уявлення про гендерні ролі, додати сучасний контекст, побороти гендерні стереотипи. Головною є особистість, повага та свобода від упереджень.

Список використаних джерел:

1. Основи теорії гендеру : навч. посіб. Київ, 2004. 536 с.
2. Пекінська декларація. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_507#Text
3. Словник гендерних термінів, присвячений основній термінології в галузі гендеру та фемінізму / укладач: З. Шевченко. URL: <http://a-z-gender.net/ua/>

Валентина КРИЖНА
Національна академія внутрішніх справ

ПРАВА ЛЮДИНИ І ГРОМАДЯНИНА В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Після 24 лютого 2022 року, коли збройна агресія росії проти України набула повномасштабного характеру (а фактично розпочата ще 20 лютого 2014 року), правові гарантії захищеності прав людини опинилися під загрозою. Вторгнення російських військ на територію України стало причиною введення Президентом України режиму воєнного стану. Нові реалії поставили під загрозу базові людські права, в тому числі і право на життя. На період дії правового режиму воєнного стану можливе тимчасове обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина, передбачених статтями 30 – 34, 38, 39, 41 – 44, 53 Конституції України, а також введення тимчасових обмежень прав і законних інтересів юридичних

осіб у межах та обсязі, що необхідні для забезпечення можливості запровадження та здійснення заходів правового режиму воєнного стану, які передбачені частиною першою статті 8 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» [3].

У Конституції України [1] закріплено стандарти правової держави у такій ситуації. Це означає, що: по-перше, обмеження прав людини і громадянина в державі є тимчасовим та мінімально необхідним за характером; по-друге, зберігається певний перелік прав, які не можуть порушуватися у жодному разі; по-третє, остаточне рішення про оголошення воєнного стану ухвалює вищий загальнодержавний представницький орган – парламент.

Вказані норми Конституції України відповідають нормам Загальної декларації прав людини, якою передбачено, що при здійсненні своїх прав і свобод кожна людина повинна зазнавати тільки таких обмежень, які встановлені законом виключно з метою забезпечення належного визнання та поваги прав і свобод інших, забезпечення справедливих вимог моралі, громадського порядку і загального добробуту в демократичному суспільстві.

Тому ст. 1 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» декларує, що воєнний стан як особливий правовий режим, який вводиться в країні або окремих її місцевостях у разі збройної агресії чи загрози нападу, небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності, крім надання відповідним органам державної влади, військовому командуванню та органам місцевого самоврядування повноважень, необхідних для відвернення загрози та забезпечення національної безпеки, ще передбачає тимчасове, зумовлене загрозою, обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина, а також прав і законних інтересів юридичних осіб із зазначенням строку дії цих обмежень.

Водночас у ч. 2 ст. 64 Конституції України вказано вичерпний перелік прав і свобод людини та громадянина, обмежувати які, навіть у таких скрутних обставинах, як воєнний стан, забороняється. Це, зокрема: рівність конституційних прав і свобод та рівність перед законом; право на громадянство та на зміну громадянства; право на життя; право на повагу до гідності; право на свободу та особисту недоторканність; право надсилати індивідуальні чи колективні письмові звернення та на обґрунтовану відповідь на них; право на житло; на рівні права й обов'язки подружжя у шлюбі та сім'ї; рівність прав дітей незалежно від походження, а також від того, народжені вони у шлюбі чи поза ним; право на судовий захист прав і свобод людини і громадянина; право на відшкодування за рахунок держави чи органів місцевого самоврядування матеріальної та моральної шкоди; право знати свої права й обов'язки; гарантія, що закони та інші нормативно-правові акти не мають зворотної дії в часі, крім випадків, коли вони пом'якшують або скасовують відповідальність особи; право на правову допомогу; право не

виконувати явно злочинні розпорядження чи накази; не можливість бути двічі притягненому до юридичної відповідальності одного виду за одне й те саме правопорушення; презумпція невинуватості; гарантія того, що особа не несе відповідальності за відмову давати показання або пояснення щодо себе, членів сім'ї чи близьких родичів, коло яких визначається законом.

Відповідно, всі інші конституційні права та свободи людини і громадянина, які не зазначені в цьому переліку та передбачені Конституцією України (зокрема, право особи на свободу пересування, вільний вибір місця проживання; право власності; право на проведення страйків; свобода думки і слова, вільне вираження своїх поглядів і переконань та ряд інших), можуть бути обмежені у період дії воєнного стану, але тільки в тій мірі, в якій це необхідно для забезпечення оборони країни і безпеки держави, і в тих межах, яких вимагає гострота стану. Прийняті у зв'язку з цим заходи з урахуванням міжнародно-правових норм не повинні спричинити яку-небудь дискримінацію окремих осіб чи груп населення винятково за ознакою статі, раси, національності, мови, походження, майнового та посадового положення, місця проживання, відношення до релігії, переконань, приналежності до громадських об'єднань, а також за іншими ознаками.

Закріплення переліку прав, які не можуть бути обмежені навіть у час дії воєнного стану, є конституційною гарантією прав людини і громадянина. Так, у разі дії воєнного чи надзвичайного стану це не може бути підставою для застосування тортур, жорстокого чи принижуючого людську гідність поводження або покарання, для будь-яких обмежень права на життя, свободу думки, совісті, релігії в розумінні цих прав і свобод, прийнятому в Міжнародному пакті про громадянські та політичні права й у законах України. А будь-які спроби використати введення воєнного або надзвичайного стану для захоплення влади чи зловживання нею тягнуть за собою визначену законом відповідальність.

Загалом проблематика прав людини і громадянина в умовах воєнного стану є надзвичайно складна та багатоаспектна.

Варто також констатувати, що Верховна Рада України за період російської збройної агресії ухвалила ряд законів щодо захисту прав людини, зокрема, Закон України від 24 березня 2022 року «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо відповідальності за незаконне використання гуманітарної допомоги», Закон України від 01 квітня 2022 року «Про захист інтересів осіб у сфері інтелектуальної власності під час дії воєнного стану, введеного у зв'язку із збройною агресією Російської Федерації проти України», Закон України від 21 квітня 2022 року «Про внесення змін до деяких законів України щодо функціонування сфер зайнятості та загальнообов'язкового державного соціального страхування на випадок безробіття під час дії воєнного стану» та ряд інших [2].

Підсумовуючи, варто наголосити, що права людини в умовах воєнного стану є особливо вразливими, а їх захист може бути ускладненим. Від Конституції до відповідних законів України передбачається механізм, що дозволяє обмежити здійснення певних прав. Особлива увага при захисті прав людини зосереджується в руках держави в особі уповноважених Конституцією та законами органів державної влади.

Список використаних джерел:

1. Конституція України. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/rada/show/1875-IV>
2. Офіційний вебпортал парламенту України. URL: <https://www.rada.gov.ua/news/zak/page/4>
3. Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12.05.2015 р. № 389-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text>

Софія МЕЛЕЖИК

**Донецький державний університет внутрішніх справ
Науковий керівник: Галина МУХІНА**

ЛЮДИНА ЯК НАЙВИЩА ЦІННІСТЬ. ПРАВА ТА СВОБОДИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Загальновідомо, що права і свободи людини – це найвища суспільна цінність. Їх має кожна людина у світі, незалежно від її національності, раси, кольору шкіри, мови, професії, віросповідання, гендеру чи орієнтації. Такі принципи закріплено у Загальній декларації прав людини від 10 грудня 1948 року. Збройна агресія російської федерації та повномасштабне вторгнення на територію України змусило весь державний апарат і суспільство терміново перейти до оперативного функціонування в умовах правового режиму воєнного стану.

Воєнний стан – це особливий правовий режим, що вводиться в Україні або в окремих її місцевостях у разі збройної агресії, а також в інших, передбачених законом випадках, та передбачає надання відповідним органам повноважень, необхідних для відсічі збройної агресії та забезпечення національної безпеки [3].

Розбудова України як демократичної, правової, соціальної держави закріплено в Конституції [2]. Положення про найвищу соціальну цінність людини, її життя та здоров'я, честі та гідності, недоторканості та безпеки, справедливості та загального миру прописано в найголовнішому законі нашої держави. Незважаючи на всі складнощі нашого сьогодення, права людини підлягають виключній охороні, ретельному вивченню та контролю у виконанні.

Повномасштабне вторгнення агресора показує нам, що всі права людини прийняті і проголошені резолюцією № 217 Генеральної Асамблеї ООН, Основним законом України та Женевськими конвенціями цілком порушені і знехтувані сусідньою державою. Все це змінює звичне життя українців, загострює проблему зростання рівня економіки, розвитку правоохоронних органів, медицини, освітнього процесу, експорту продукції агропромислового комплексу та інших важливих складових. Цей непередбачуваний і неочікуваний ризик збільшує потребу у додаткових ресурсах, інноваційних підходах у релокації, відновленні й існуванні бізнесу і життя людей у важких умовах війни, до яких ніхто не є готовим. Важливі рішення мають прийматись і реалізовуватись миттєво та покроково.

Згідно з Декларацією прав людини, ніхто не повинен зазнавати тортур, жорстокого нелюдського поводження та покарання. Жоден не може зазнавати безпідставного втручання в особисте та сімейне життя, посягання на недоторканість житла, тайну кореспонденції, честь і гідність, репутацію [1].

Таким чином, відповідно до міжнародних і вітчизняних нормативних документів, права людини і громадянина не підлягають обмеженню навіть у період дії воєнного стану. Адже без їх забезпечення та гарантування неможливим є існування людини і держави у правовому демократичному полі. Наразі наша країна переживає найважчі часи, але ми віримо, що незабаром війна закінчиться, настане перемога, наші права та гідність будуть відстояні, країна поступово відновиться.

Список використаних джерел:

1. Загальна декларація прав людини. URL: <https://www.coe.int/uk/web/compass/the-universal-declaration-of-human-rights-full-version>
2. Конституція України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>
3. Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12 травня 2015 року № 389-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text>

Руслана МОМОТ
Донецький державний університет внутрішніх справ
Науковий керівник: Галина МУХІНА

ТОЛЕРАНТНІСТЬ У РОБОТІ ПОЛІЦЕЙСЬКОГО

Сьогодні зазначена тема, на нашу думку, є дуже важливою, оскільки поліцейські відіграють основну роль у забезпеченні правопорядку та захисту громадянських прав і свобод, толерантність є головним аспектом їхньої

роботи, бо їх професійна діяльність впливає на стосунки з громадою, зменшує конфлікти та сприяє формуванню довіри до поліцейських.

Загальновідомо, що поліцейські є державними службовцями, які мають забезпечувати закон і порядок, захищати права громадян, забезпечувати безпеку, тому саме вони мають бути толерантними до різних соціокультурних груп, уникати дискримінації та забезпечувати рівність перед законом для всіх громадян.

Під толерантністю розуміють уміння поважати різницю та приймати інших незалежно від їхньої раси, релігії, сексуальної орієнтації, статусу тощо. Певний рівень толерантності у поліцейських дозволяє ефективно взаємодіяти з різноманітними представниками суспільства, допомагає підтримувати доброзичливі відносини та вирішувати конфлікти без насильства.

Ми вважаємо, що толерантність допомагає поліцейському відноситися до всіх громадян з повагою й обережністю, незалежно від особистих характеристик. Саме толерантність поліцейського гарантує захист прав і гідності кожного громадянина. Якщо у поліцейського сформовано таку рису як толерантність, то він не допускає у своїй професійній діяльності будь-яких проявів расизму, ксенофобії, гомофобії або будь-якої іншої форми дискримінації, бо саме такі явища можуть підривати довіру громади до правоохоронних органів і призводити до конфліктів.

Основою для забезпечення толерантності в роботі поліцейських є додержання закону. Поліцейські мають вивчати та розуміти правові акти, що регулюють їхню роботу, та надавати пріоритет дотриманню прав громадян. Забезпечення рівних прав і захист від дискримінації є однією з ключових функцій поліції. Толерантність є визнанням універсальних прав й основних свобод людини. Тому необхідність толерантності в діяльності працівників поліції підкреслюється у ч. 5 ст. 7 ЗУ «Про Національну поліцію», де вказано, що в діяльності поліції забороняються будь-які привілеї чи обмеження за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовною або іншими ознаками [2].

Рівень толерантності поліцейських може бути покращений через активну співпрацю з різними громадськими організаціями та представниками громади. Це може бути важливим кроком у спрямуванні Національної поліції України на більш демократичний та підзвітний шлях, а також у забезпеченні більшої безпеки та задоволеності громади.

Для формування толерантності у поліцейських через співпрацю з громадськими організаціями та представниками громади проводять низку заходів.

Спільні навчання та тренінги. Поліцейські можуть брати участь у навчанні та тренінгах, спільних з представниками громадськості, щоб розуміти потреби та погляди громади, а також навчатися кращим способам

взаємодії з нею. Сьогодні для поліцейських організовують і проводять тренінгові заняття для розуміння та формування толерантності, а також з питань недискримінації. Формування відповідних навичок допомагають ефективніше взаємодіяти з громадою та розв'язувати конфлікти.

Консультації та діалог. Регулярні зустрічі, консультації та діалог між поліцією та громадськими організаціями можуть допомогти вирішити питання та конфлікти, а також покращити взаєморозуміння між сторонами.

Моніторинг та оцінка діяльності поліції. Громадські організації можуть грати важливу роль у моніторингу та оцінці діяльності поліції, що допомагає забезпечити відкритість і відповідальність.

Залучення до розробки поліцейської стратегії. Громадські представники можуть брати участь у розробці поліцейської стратегії та політики, що сприяє врахуванню потреб громади.

Розгляд скарг і звернень. Поліція може створити механізми для розгляду скарг і звернень від громадських організацій та жителів, забезпечуючи відкритий та справедливий процес вирішення конфліктів [1].

Отже, активна співпраця з громадськими організаціями та громадським активом допомагає побудувати довіру та взаєморозуміння між поліцією та громадою, що, в свою чергу, сприяє покращенню толерантності та відносин між ними. Як ми зазначали раніше, толерантність у роботі поліцейського є основним складником професійної діяльності. Вона передбачає повагу до прав і гідності всіх громадян, незалежно від їхньої раси, етнічного походження, релігії, статі, статевої орієнтації та інших характеристик. Толерантність допомагає зберегти довіру громадян до поліції та сприяє покращенню взаємин між правоохоронцями та громадою. Зауважимо, що у цьому контексті важливими є навички міжкультурної комунікації, конфліктного врегулювання та співробітництва з різними соціокультурними групами.

Таким чином, толерантність у роботі поліцейського відіграє важливу роль у створенні справедливого та безпечного суспільства. Забезпечення поваги та рівності для всіх громадян є ключовою метою поліції, це може бути досягнуто завдяки активному впровадженню толерантних підходів у професійну діяльність поліцейських.

Список використаних джерел:

1. Декларація принципів толерантності. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_503#Text
2. Про Національну поліцію : Закон України від 02 липня 2015 року № 580-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19#Text>

МІЖНАРОДНІ МЕХАНІЗМИ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ

Тривалий час коло питань, що безпосередньо пов'язані з захистом прав людини, було прерогативою та сферою виняткової компетенції суверенних держав. Проте в силу наростаючих процесів глобалізації та перманентної еволюції міжнародного права в галузі прав людини держави відмовляються від абсолютизації власного суверенітету та взаємодіють із відповідними правозахисними механізмами.

У другій половині ХХ століття принцип поваги до основних прав людини стає одним з найважливіших принципів міжнародного права. Найбільш знаменною подією зазначеного періоду є прийняття Статуту ООН, ст. 1 якого закріпила як мету здійснення міжнародного співробітництва «у заохоченні та розвитку поваги до прав людини та основних свобод для всіх, без розрізнення раси, статі, мови та релігії...» [6].

З часом міжнародна система захисту прав людини почала вживатися (або розумітися) у широкому, співвідносному значенні: тобто вона складається не тільки з конкретного об'єкта прав індивідів, а також з невід'ємних від них основних свобод. Особливістю системи є сформовані в її рамках так звані «міжнародні стандарти прав людини», що тлумачаться подвійно: як суворі юридичні зобов'язання та як зовнішні форми закріплення прав та свобод у вигляді джерел або «кодексу міжнародного регулювання прав людини». Головна мета таких джерел – «договорів та інших міжнародно-правових актів полягає... у встановленні чітких загальних стандартів поведінки держав, у забезпеченні їх повсюдного визнання та одноманітного застосування» [3, с.77]. Тим самим вони (стандарти) репрезентують собою зразок правової норми, встановленої за домовленістю між державами, та на яку, у свою чергу, орієнтуються контрольні механізми та процедури.

Стаття 3 Конституції України зазначає, що «людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю» [1]. Однак, не завжди взаємодія громадянина та держави в особі її представників виявляється конструктивною та такою, що повною мірою відповідає встановленим правовим вимогам. З огляду на це, громадяни, які вважають, що їх громадянські та (або) політичні права були порушені, мають право звернення до міжнародних органів за захистом. До таких структур можна віднести Комітет з прав людини Організації Об'єднаних Націй та Європейський Суд з прав людини при Раді Європи. Насправді, міжнародні організації, які

покликані захищати права людей, відіграють важливу роль, оскільки саме вони мають досить суттєвий вплив на уряди країн. У сучасному світі вони змушують міжнародне співтовариство звертати увагу на порушення прав людини.

Механізм захисту прав людини в юридичній літературі має кілька визначень і може розглядатися: як складова механізму забезпечення прав людини, що являє собою заходи, спрямовані на відновлення порушених прав; як система органів, засобів, закріплених у Конституції, що забезпечують найбільш повний та ефективний захист прав і свобод людини та громадянина; як система й комплекс послідовних дій, спрямованих на захист прав людини та громадянина [2, с.53]. Також з позиції викладу варіантів захисту прав і свобод та питань взаємодії між такими механізмами необхідно розмежувати поняття «міжнародного механізму» з «міжнародними процедурами», тобто «порядком та методом вивчення інформації та варіантів реагування на їх результати».

Варто зазначити, що відповідно до охопленої території механізми захисту прав людини можна розділити на: універсальні, регіональні та національні. Універсальні механізми згідно з цією класифікацією є постійними органами ООН, допоміжними органами, а також договірними (конвенційними) органами та іншими спеціалізованими установами. Так всі конвенційні або договірні міжнародні органи були створені для контролю виконання ряду міжнародних універсальних договорів. Але при цьому будь-які їхні рішення будуть мати суто рекомендаційний характер для кожної держави, якій вони будуть надаватися [4, с.62–70].

Другим найважливішим елементом міжнародного механізму захисту прав людини є регіональні міжнародні організації. Регіональне співробітництво в галузі прав людини доповнює форми універсального співробітництва та в деяких відносинах більш ефективно забезпечує захист основних прав. Регіональні правові системи найбільш тісно наближені до структури суспільства, чітко відображаючи етнічні, конфесійні та соціокультурні особливості консолідованої спільноти. На сьогоднішній день у світі існує три дієздатні регіональні системи захисту прав людини: міжамериканська, африканська й європейська [5]. На цей час у юридичній літературі велика увага приділяється саме європейській системі захисту, включаючи її контрольні механізми, значно менше – іншим регіональним системам: міжамериканській, африканській, СНД, що формується азіатською.

«Національні механізми» є системою правоохоронних органів, заснованих відповідно до національного правопорядку. Чинні національні закони, політичні рішення, процесуальні норми та механізми є ключовими факторами для реалізації прав людини у кожній країні. Тому важливо, щоб права людини стали частиною національних конституційних та законодавчих систем, щоб професійні юристи вміли застосовувати на практиці стандарти

прав людини, а порушення прав людини зазнавали засудження та санкцій. Національні стандарти мають більш прямий вплив, а національні процесуальні норми доступніші в порівнянні з регіональними та міжнародними. Як сказала Елеонора Рузвельт: «Де зрештою починаються загальні права людини? У невеликих населених пунктах, неподалік будинку – таких близьких і таких маленьких, що їх не видно на жодній карті світу. Але для окремої людини вони становлять цілий світ: це квартал, де вона живе, школа чи коледж, що вона відвідує; фабрика, ферма або офіс, де вона працює. Це місця, де кожен чоловік, жінка чи дитина шукає справедливості, рівних можливостей, рівної гідності без дискримінації. І якщо тут ці права нічого не означають, то напевно чи вони щось значать десь ще...» [7].

На основі викладеного можна зробити висновок про те, що забезпечення та захист прав та основних свобод людини, у тому числі різних категорій меншин, мають не лише міжнародно-правову, а і внутрішньодержавну природу. Важливо усвідомлювати, що у разі неналежного регулювання забезпечення та захист прав та основних свобод людини фактично перетворюється на серйозну проблему і, отже, може створити загрозу не лише інтересам у рамках національної безпеки, а й стану та стабільності міжнародного миру та безпеки. Тому обов'язок держави – дотримуватись, заохочувати, захищати та здійснювати права, що є першочерговим, а роль регіональних і міжнародних судів – вторинним, оскільки вони починають діяти тоді, коли держава цілеспрямовано та послідовно порушує права людини.

Список використаних джерел:

1. Конституція України. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/Laws/show/254к/96-вр>
2. Митник О. В. Роль Конституційного Суду України в механізмі захисту прав і свобод людини та громадянина в Україні. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Юридичні науки*. 2015. Вип. 6, т. 1. С. 53.
3. Наливайко Л. Р., Степаненко К. В. Міжнародно-правові стандарти прав людини : навч. посіб. Дніпро, 2019. 184 с.
4. Петельнікова Н. М. Міжнародні механізми захисту прав та законних інтересів засуджених та ув'язнених. *Публічне право*. 2019. № 4. С. 62–70.
5. Система незатребуваних цінностей. URL: https://zib.com.ua/ua/print/9889prirva_mizh_uhvalenimi_aktami_ta_ih_realizaciy_u_viklikae_kr.html
6. Статут Організації Об'єднаних Націй. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/MU45001U>
7. Юридичний захист прав людини. URL: <https://www.coe.int/ru/web/compass/legal-protection-of-human-rights#2>

**ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА МІЖНАРОДНІ ЗЛОЧИНИ,
ВЧИНЕНІ ПІД ЧАС РОСІЙСЬКОЇ АГРЕСІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ:
РОЛЬ МІЖНАРОДНИХ КОНТРОЛЬНИХ МЕХАНІЗМІВ**

Російська агресія проти України, що розпочалася в лютому 2014 року та 24 лютого 2022 року переросла в повномасштабне збройне вторгнення на територію України, супроводжується порушеннями міжнародного гуманітарного права та прав людини російськими військовими, їх проксі, а також окупаційними адміністраціями, що потребує вжиття заходів для уникнення безкарності осіб, відповідальних за вказані порушення, встановлення обставин порушення, збирання доказів. Ці завдання можуть виконуватися не лише засобами кримінального провадження. Перевірка дотримання вимог міжнародного права під час будь-якого збройного конфлікту може здійснюватися в рамках міжнародного контролю, суть якого полягає у з'ясуванні фактичних обставин діяльності суб'єктів міжнародного права щодо реалізації міжнародно-правових норм, і який може бути загальним і спеціальним, тобто стосовно певного міжнародного договору [4, с.273]. Контрольні механізми слід відрізняти від діяльності органів міжнародного кримінального правосуддя (застосовно до міжнародного збройного конфлікту, викликаного агресією росії проти України, – це Міжнародний кримінальний суд). Така контрольна діяльність здійснюється у визначених міжнародним правом формах державами (сторонами збройного конфлікту та державами-покровительками), міжнародними організаціями або органами міжнародних організацій. Інформаційний характер контрольної діяльності передбачає збирання, збереження, перевірку й аналіз відомостей про об'єкт контролю (у ситуації з контролем за дотриманням міжнародного гуманітарного права (МГП) таким об'єктом є збройний конфлікт та окремі пов'язані з ним події, що мають юридичне значення). Оскільки міжнародні контрольні механізми накопичують значний обсяг інформації про об'єкт контролю, вона може бути корисною у т.ч. для розслідувань порушень МГП, а саме порушень законів і звичаїв війни, передбачених ст. 438 КК України, чи грубих порушень прав людини, а отже – інших міжнародних злочинів.

З 2014 року, з початком збройного конфлікту ситуацію з правами людини в Україні відстежує Моніторингова місія ООН з прав людини в Україні, яка діє на підставі мандату Управління Верховного комісара ООН з прав людини. Ця місія є тимчасово створеним підрозділом ООН, який

здійснює моніторинг ситуації з правами людини, готує публічні доповіді та сприяє дотриманню прав людини в Україні, приділяючи особливу увагу ситуації з 2014 року в зоні конфлікту на сході України й в Автономній Республіці Крим та місті Севастополі, тимчасово окупованих російською федерацією, а з 24 лютого 2022 року – в цілому по Україні. На основі результатів моніторингу та документування порушень прав людини та міжнародного гуманітарного права в Криму, проведеного Моніторинговою місією ООН з прав людини в Україні, готуються періодичні доповіді Генерального секретаря ООН щодо ситуації з правами людини в Автономній Республіці Крим та місті Севастополі (Україна), окупованих російською федерацією. Остання, дев'ята доповідь була опублікована 9 жовтня 2023 року та стосувалася також і порушень міжнародного гуманітарного права [7]. Крім того, місія самостійно періодично надає окремі довідки про стан дотримання міжнародного права.

З початком повномасштабного вторгнення рф в Україну було залучено нові контрольні механізми.

Важливою є роль «Московського механізму людського виміру» Організації з безпеки та співробітництва в Європі (ОБСЄ), прийнятого у 1991 році, як формальна процедура, що дає можливість надсилати місії експертів для надання допомоги державам-учасникам у розв'язанні конкретного питання чи проблеми, що стосується людського виміру. У березні 2022 року Україна залучила «Московський механізм», її підтримали 45 держав-учасниць ОБСЄ, 14 березня 2022 року була призначена місія у складі трьох експертів, яка, згідно з правилами Московського механізму, мала встановити факти та обставини, пов'язані з можливими порушеннями зобов'язань ОБСЄ, а також порушеннями міжнародного права в галузі прав людини та міжнародного гуманітарного права; встановити факти та обставини можливих випадків воєнних злочинів та злочинів проти людяності, у тому числі внаслідок навмисних та невинуватих нападів на цивільних осіб та цивільну інфраструктуру. У своєму останньому звіті від 4 травня 2023 року експертна місія, утворена згідно з «Московським механізмом» ОБСЄ, дійшла висновку про те, що російські «практики примусової евакуації, перевезення та тривалого переміщення українських дітей є порушенням МПП, а в деяких випадках – серйозними порушеннями ЖК-IV і воєнними злочинами, зокрема порушеннями заборони на примусове переміщення або депортацію згідно зі статтею 49 ЖК-IV» [2, с.83], що по суті підтвердило підозру, яку Офіс Прокурора Міжнародного кримінального суду висунув президенту росії та його уповноваженій з прав дитини у своєму клопотанні про видачу ордера на арешт цих осіб [6].

Ще одним авторитетним контрольним механізмом є Незалежна міжнародна комісія з розслідування порушень, створена Радою з прав людини ООН резолюцією 49/1 від 4 березня 2022 року [8, §11]. Комісія діє у

складі трьох експертів, призначених Президентом Ради з прав людини. Комісії доручено розслідувати всі ймовірні порушення та утиски прав людини й порушення міжнародного гуманітарного права, а також пов'язані з ними злочини, в контексті агресії проти України з боку російської федерації. За результатами роботи комісією підготовлено доповідь, згідно з якою «російською владою було скоєно численну кількість порушень у сфері міжнародного права прав людини та міжнародного гуманітарного права у багатьох регіонах України та у російській федерації. Багато з цих порушень прирівнюються до воєнних злочинів та включають умисні вбивства, напади на цивільних осіб, незаконне позбавлення волі, тортури, згвалтування, примусове переміщення та депортацію дітей» [1].

Крім того, процедури розслідування та установлення фактів можуть також започатковуватися Радою Безпеки ООН (як це було в ситуації з югославським конфліктом чи в Руанді), а також регіональними організаціями (крім ОБСЄ, ще Радою Європи, Європейським Союзом та іншими). Можуть створюватися процедури розслідування або міжнародні органи з розслідування з більш тривалим мандатом для забезпечення того, щоб моніторинг сторін збройного конфлікту та їх діяльності здійснювався протягом тривалого періоду часу, а звіти публікувалися регулярно.

Сторони міжнародних збройних конфліктів несуть основну відповідальність за вжиття належних заходів, включаючи заходи з встановлення фактів (розслідування) та усунення порушень МГП. Наприклад, Конвенція про захист цивільного населення під час війни 1949 року (ЖК IV) [3] встановлює деякі контрольні механізми для забезпечення її виконання та дотримання, такі як: проведення офіційного розслідування державою, яка затримує особу (ст. 131 ЖК IV); встановлення фактів державами-покровительками (ст. 55, 143 ЖК IV) (наразі держави-покровительки не призначені) тощо. Крім того, ст. 90 Додаткового протоколу до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I), передбачає створення та функціонування Міжнародної комісії зі встановлення фактів, яка може розслідувати звинувачення у серйозних порушеннях Конвенції (через застереження росії – цей механізм зараз незастосовний).

Усі ці механізми мають специфічні характеристики, в залежності від призначення: від проведення «розслідування» в його формальному значенні до з'ясування фактів і ситуації в більш загальних рамках (МКЧХ).

Викладене вказує на те, що в процесі здійснення моніторингу міжнародні контрольні механізми збирають значний обсяг інформації як про збройний конфлікт, так і про конкретні порушення міжнародного гуманітарного права та прав людини, а отже висновки, викладені в доповідях, звітах, довідках таких механізмів, а також в інших їх повідомленнях про порушення міжнародного права, є обґрунтованими й такими, що

заслуговують на довіру. Крім того, такі висновки полягають не лише у викладенні певних фактичних обставин порушень, але й відповідної міжнародно-правової кваліфікації зазначених порушень. Отже, такі повідомлення про, наприклад, порушення МГП – у випадку серйозності порушень, слід брати до уваги зокрема прокурорам і вносити відповідні відомості до Єдиного реєстру досудових розслідувань, розпочинати досудове розслідування в порядку, передбаченому ч. 1 ст. 214 КПК України, у зв'язку з самостійним виявленням прокурором з вказаного джерела обставин, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення, а саме, передбаченого ст. 438 КК України, чи злочину геноциду – за ст. 442 КК України.

Окрім того, інформація, що міститься у доповідях, звітах, довідках міжнародних контрольних механізмів, може і повинна бути використана у процесі перевірки доказів у кримінальних провадженнях про порушення МГП, про які також йдеться у цих документах міжнародних механізмів. Тому інформація, що міститься у цих документах, повинна централізовано (на рівні Офісу Генерального прокурора) вилучатися, структуруватися (за місцем, часом, подією, особами й іншими критеріями) для того, щоб бути доступною усім слідчим, прокурорам, відповідальним за досудове розслідування кримінальних проваджень про міжнародні злочини. Такий підхід вимагає існування централізованої інформаційно-телекомунікаційної системи управління інформацією та доказами у кримінальних провадженнях про міжнародні злочини. Попри те, що через особливості своєї діяльності, зокрема, нерозголошення джерел, дипломатичного імунітету, члени міжнародних місій можуть не надати слідчому, прокурору першоджерела, що містять відомості, що були покладені в основу їх доповідей, звітів та довідок, це не виключає використання цих відомостей для перевірки доказів у кримінальних провадженнях чи правильності застосування норм міжнародного права до фактів, обставин конкретного порушення, яке розслідується в кримінальному провадженні.

Викладене дозволяє зробити висновок, що розслідування міжнародних злочинів, вчинених у контексті збройного конфлікту, викликаного агресією російської федерації проти України, мають бути забезпечені функціонуванням централізованої інформаційно-телекомунікаційної системи управління інформацією та доказами про такі злочини, основне призначення якої полягатиме в можливості структурованого і повністю або частково автоматизованого аналізу усіх доказів, їх збереження в цифровій формі. Також потребує розв'язання питання про доповнення КПК України положенням про використання доказів, що містяться у такій системі, в будь-яких кримінальних провадженнях про міжнародні злочини, а також доступність вказаних доказів для CICED [5] та для цілей провадження по ситуації в Україні в Міжнародному кримінальному суді.

Тези підготовлені на виконання фундаментальної теми «Теоретико-правові проблеми цифровізації кримінального провадження в Україні» (№ державної реєстрації в УкрІНТЕІ: 0121U114401).

Список використаних джерел:

1. Доповідь Незалежної міжнародної комісії з розслідування порушень в Україні. URL: https://www.ohchr.org/sites/default/files/documents/hrbodies/hrcouncil/coiukraine/A_HRC_52_62_UA.pdf
2. Звіт про порушення та недотримання міжнародного гуманітарного права та права прав людини, воєнні злочини та злочини проти людяності, пов'язані з примусовим переміщенням та/або депортацією українських дітей до російської федерації. URL: <https://www.osce.org/files/f/documents/0/1/546560.pdf>
3. Конвенція про захист цивільного населення під час війни. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_154#Text
4. Мищик В. Реалізація норм міжнародного права. *Міжнародне публічне право* : підруч. : у 2 т. / ред. В. Мищик. 2-ге вид. Харків, 2020. Т. 1: Основи теорії. С. 264–278.
5. Пашковський М. База даних доказів основних міжнародних злочинів (CICED): запит на національно-правову регламентацію. *Збірник матеріалів III Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції з нагоди відзначення Дня науки – 2023 в Україні «Актуальність та особливості наукових досліджень в умовах воєнного стану» (23 травня 2023 року)*. Київ, 2023. С. 75–77.
6. Situation in Ukraine: ICC judges issue arrest warrants against Vladimir Vladimirovich Putin and Maria Alekseyevna Lvova-Belova. URL: <https://www.icc-cpi.int/news/situation-ukraine-icc-judges-issue-arrest-warrants-against-vladimir-vladimirovich-putin-and>
7. Situation of human rights in the temporarily occupied Autonomous Republic of Crimea and the city of Sevastopol, Ukraine : report of the Secretary-General. URL: <https://digitallibrary.un.org/record/4023206>
8. Situation of human rights in Ukraine stemming from the Russian aggression : resolution / adopted by the Human Rights Council on 4 March 2022. URL: <https://digitallibrary.un.org/record/3963815>

ПЕРЕОСМИСЛЕННЯ ДУХОВНИХ І МОРАЛЬНИХ ЦІННОСТЕЙ ПІД ВПЛИВОМ РОСІЙСЬКОЇ ВОЄННОЇ АГРЕСІЇ

Питання переосмислення духовних і моральних цінностей як ніколи є актуальним в українському суспільстві. Війна, яка триває в Україні у зв'язку з агресією сусідньої держави, актуалізувала проблеми, пов'язані з рівнем моральності, освіченості, національної свідомості українських громадян.

Війна – це випробовування як для людей, так і для моральних і духовних цінностей. Здатність українського суспільства миттєво згуртуватися на захист своєї країни, своїх цінностей – яскраве свідчення могутньої сили духу українців. Людяність і сміливість є найважливішими та найпотужнішими факторами, що відрізняють наш народ від країни-агресора. Сьогодні, особливо для молодого покоління, пріоритетними постають сімейні та національні цінності, а також мир, свобода, гідність, доброчинність, віра, єдність, котрі є особливо актуальними в умовах воєнних реалій.

Дослідженню моральних і духовних цінностей присвячені праці багатьох науковців, а саме: С. Андрєєва, С. Гончаренка, З. Залевської, В. Знакова, Г. Кузнецової, П. Моченова, О. Парамонової, Л. Пестрякової, В. Шпаковського та інших. Значний вклад у розробку теорії цінностей та її класифікацію зробили В. Андрущенко та С. Анісімов. Наукові роботи М. Боришевського, В. Васютинського, С. Кримського, Г. Ситніка, Ю. Сурміна присвячені дослідженню національних духовних цінностей українського народу.

Духовні цінності – це складний концепт, який позначає культурно значущі життєві орієнтири особистості у пошуках сенсу та самореалізації, що підносить людину на вищий рівень самоствердження та свободи.

За ствердженням Ю. Шайгородського, «суспільні трансформації призводять до змін у суспільній свідомості та в особистісному світосприйнятті, а зміни на рівні індивідуального світогляду відбиваються на економічному, політичному, соціальному житті» [2, с.88]. Тобто, допомога близьким, волонтерство є важливими речами, які дають відчуття не самотності. Усвідомлення єдності допомагає вистояти перед будь-якими труднощами. Взаємодопомога породжує незламність. Спостерігається неймовірна згуртованість, безкорисність, порядність, людяність. Після 24 лютого 2022 року українці відчували себе могутніми, сильними, такими, що переможуть зло. Війна змусила український народ презентувати перед усім світом моральні та духовні цінності, зокрема, патріотизм. Трагічні події

загострили в українському народові базові морально-духовні цінності – свободу, волю, гідність, добро, любов, милосердя.

У філософському словнику зазначається, що духовність – це «система свідомо-психологічних рис, особливостей, яка в своїй цілісності виражає міру усвідомлення людиною сутності буття, свого місця й призначення в світі та проявляється в характері її ставлення до світу та до себе. Вихідним моментом формування змісту та структури духовного світу особистості є знання» [1, с.179].

У сучасній системі цінностей зростає роль гуманістичного елемента, ідеї миру та світового співробітництва, свободного діалогу різних соціально-політичних та економічних систем, поваги до способу життя та звичаїв кожного народу. Саме цінності є духовною опорою суспільства та культури, що здатні об'єднати людей та гарантувати толерантність усіх частин суспільства, повагу до нації і рівність усіх національностей.

Вплив російського воєнного вторгнення на українське суспільство та цінності – величезний. З однієї сторони, переосмисленням і трансформацією цінностей виступає усвідомлення права бути вільними та незалежними, мати право голосу та вибір, з іншої сторони, є втрата або, навпаки, знаходження віри у вищу силу, Бога. Ще однією зміною у світогляді є сприйняття світу, зміна думки про міжнародну політику та поняття миру: байдужість з боку організацій або їх підтримка Росії змусили українське суспільство переглянути ставлення щодо них. Важливими змінами у свідомості є набуття національної самосвідомості. Для українського народу необхідно бути національно свідомими, берегти культуру, мову та пам'ятати історію. Потрібно рухатись вперед і позбуватись русифікації, яка відбувалась протягом століть, наслідки якої є масштабними.

Отже, війна має значний вплив на духовні та моральні цінності суспільства. Воєнні дії призводять до переосмислення цих цінностей, так як змушують людей більше цінувати безпеку та мир. Вплив російської воєнної агресії на свідомість українського суспільства – колосальний. У процесі зміни принципів люди зіштовхуються з внутрішніми дисонансами, конфліктами та міжособистісними сутичками. Навіть при тому, що цінність волі та свободи завжди присутня в нашому суспільстві, ми стаємо свідками того, наскільки важко здобути незалежність для нашого народу, як важливо її цінувати. Саме це змушує людей переглянути своє ставлення до національної самоідентифікації. Ми починаємо більше цінувати та поважати нашу країну, мову та культуру, пишатись тим, ким ми є. Наше суспільство без вагань об'єдналося проти спільного ворога заради спільної мети – захисту України, її громадян і громадян, їхніх прав на свободу та вільне майбутнє.

Список використаних джерел:

1. Філософський словник / За ред. В. І. Шинкарука. Київ, 1986. 796 с.
2. Шайгородський Ю. Ж. Ціннісні трансформації в період суспільних змін. *Соціальна психологія*. 2009. № 3. С. 86–94.

Аріна ТАЛМАЗАН

Донецький державний університет внутрішніх справ

Науковий керівник: Галина МУХІНА

РОЛЬ ЖІНОК У ПРОЦЕСІ ПОСТВОЄННОЇ РЕКОНСТРУКЦІЇ УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

У сучасному світі соціальне середовище характеризується істотними геополітичними, демографічними, економічними, технологічними, інформаційними й екологічними зрушеннями та викликами на тлі невідомості інститутів світового порядку. Таким викликом є російська агресія, що становить імператив трансформації розвитку України [1, с.17]. Масштаб вже отриманих Україною руйнівних наслідків війни з одного боку, високий ступінь невизначеності щодо тривалості війни та потенційного обсягу нових руйнувань з другого боку робить відповідь на питання щодо успішності перспективи інноваційного розвитку країни в умовах післявоєнної реконструкції вкрай невизначеною [2, с.12].

Поствоєнна реконструкція є важливим аспектом відновлення стабільності та гармонії, перш за все, крізь призму гендерної рівності. Незважаючи на існуючі міжнародні та національні нормативно-правові акти, які призначені для вирішення питань гендерної рівності, міжнародні організації продовжують підкреслювати актуальність гендерних проблем в Україні. Відсутність послідовності, системності та координації зусиль державних інституцій та організацій громадянського суспільства утруднює досягнення значних покращень у подоланні гендерної нерівності.

Згідно з Global Gender Gap Report, який щороку публікує World Economic Forum, рівень гендерної нерівності в Україні за даними на 2022 рік складає 29%. Це означає, що в ситуації, коли чоловік заробляє 100 гривень, жінка з такою ж освітою та компетентністю отримує всього 71 гривню за аналогічну роботу. У світовому рейтингу гендерної різниці Україна займає 81 місце серед 147 досліджуваних країн. Дослідження фіксує, що цей показник погіршився на 0,7% у порівнянні з попереднім роком [3].

На нашу думку, однією з причин такої ситуації є нерівномірний розподіл домашніх обов'язків, що нерідко змушує жінок робити вибір між менш оплачуваною роботою та можливістю мати більше вільного часу. Важливим аспектом є гендерний стереотип, згідно з яким жінки вважаються відповідальними за домашні справи та виховання дітей. Це призводить до

того, що жінки заробляють менше та витрачають на домашню роботу вдвічі більше часу, ніж чоловіки.

У період воєнних конфліктів ця тенденція ще більше загострюється, оскільки в умовах війни та збільшення кількості та складності домашніх питань (відсутність електроенергії, води, зв'язку, руйнування житла тощо) жінки стикаються з вимогою приділяти більше уваги справам, пов'язаним із виживанням, що нерідко призводить до відмови від власної кар'єри та можливостей для самореалізації. Це особливо актуально для тих сімей, в яких чоловіки беруть участь в обороні країни, загинули або отримали серйозні травми.

Слід наголосити на тому, що сім'я є основою кожного суспільства, а жінки відіграють критичну роль у збереженні сімейної стабільності під час поствоєнної реконструкції. Саме жінки надають підтримку дітям, допомагаючи подолати соціальні та психологічні виклики, які виникають в умовах війни. Тому роль жінки дуже важлива у збереженні соціальної стабільності та психологічного благополуччя.

Також зазначимо, що жінки активно беруть участь у політиці та громадських організаціях, впливаючи на прийняття важливих рішень і законодавчих ініціатив. Їхні голоси та погляди важливі для розбудови демократичного суспільства як в умовах війни, так і після її закінчення. Крім того, жінки займаються соціальною діяльністю та допомагають у виконанні соціальних програм і проєктів. Їхні зусилля спрямовані на відновлення стабільності, розвиток миру та вирішення соціальних проблем. Важливо визнавати та високо цінувати цей внесок, оскільки жінки є ключовими агентами змін у процесі поствоєнної реконструкції.

Отже, українське суспільство стає більш відкритим до обговорення гендерних питань, це сприяє покращенню стосунків між різними групами населення та підтримує процес поствоєнної реконструкції. Поствоєнна реконструкція українського суспільства вимагає інтегрованого підходу, який враховує гендерну рівність і толерантність. На нашу думку, роль жінок у цьому процесі важлива та невід'ємна, бо дії жінок сприяють відновленню стабільності та розвитку миру в Україні.

Список використаних джерел:

1. Мокій А., Флейчук М. Концептуальні засади стратегування відбудови України в умовах викликів глобального середовища. *Міжнародний історичний досвід повоєнної реконструкції економіки: уроки для України* : матеріали міжнарод. наук.-практ. конф. (Київ, 27 квітня 2023 р.) / ДУ «Ін-т екон. та прогноз. НАН України», Інститут вищої освіти НАПН України. С. 17–18.

2. Одотюк І. Вітчизняні інновації у короткостроковій війсьній перспективі: суперечності розвитку, виклики, можливості відновлення. URL: <https://nayka.com.ua/index.php/ee/article/view/713/721>

3. Як повномасштабна війна вплинула на гендерний розрив в Україні. URL: <https://w2u.world/analityka/iak-povnomasshtabna-viina-vplynula-na-hendernyi-rozryv-v-ukraini/>

Дмитро ТИТАРЕНКО
Криворізький державний педагогічний університет

НОРМАТИВНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ СПІВПРАЦІ РАДЯНСЬКОГО СОЮЗУ ТА НІМЕЧЧИНИ ЩОДО ПЕРЕСЛІДУВАННЯ НАЦИСТСЬКИХ ЗЛОЧИНЦІВ

Будь-яка війна завжди пов'язана не лише з людськими втратами, руйнуванням економічної та соціальної інфраструктури, психологічними травмами цілих поколінь. Важливим елементом виходу з воєнної ситуації є притягнення до відповідальності тих, хто під час війни порушував норми міжнародного гуманітарного права, скоював воєнні злочини. Це є актуальним питанням для українського суспільства, що передбачає, зокрема, вивчення історичного досвіду Другої світової війни. Після її завершення було створено механізм притягнення до відповідальності осіб, які впродовж війни скоювали спрямовані проти військовополонених або цивільного населення держави-ворога злочини. Важливу роль під час пошуку нацистських злочинців у процесі розслідування скоєних ними злочинів відігравав механізм міжнародної правової допомоги. Він використовувався різними державами, що брали участь у війні, в тому числі СРСР і ФРН.

З моменту відновлення дипломатичних стосунків між Радянським Союзом та Німеччиною у 1955 році між державами, попри глибокі політичні розбіжності, здійснювалася співпраця у справі виявлення та судового переслідування нацистських злочинців і їх пособників. Структурою, яка координувала цю роботу, було Центральне відомство управлінь юстиції земель Німеччини з розслідування націонал-соціалістських злочинів у Людвігсбурзі. З радянської сторони оперативно-розшукові, слідчі функції з пошуку нацистських злочинців було покладено на Комітет державної безпеки та Прокуратуру.

Особливого імпульсу роботі зі збору доказового матеріалу було надано 1968 року у зв'язку з вказівкою КДБ при РМ СРСР № 27 від 31 травня 1968 року, яка передбачала активізацію роботи у справі збирання такого роду матеріалів. В «Інструкції про організацію роботи зі збору доказів винуватості конкретних нацистських злочинців, які уникли покарання за злочини на тимчасово окупованій території СРСР у 1941 – 1944 роках», погодженій з

Прокуратурою СРСР та введений у дію наказом голови КДБ СРСР від 6 серпня 1968 року, вказувалося, що цю роботу проводили з метою:

«... а) виявлення тих [нацистських військових злочинців] із них, хто дотепер через різні обставини не зазнав покарання або переховується від відплати;

б) запобігання необґрунтованому виправданню тих нацистів, проти яких за кордоном ведеться попереднє або судове слідство;

в) підготовки та проведення активних заходів проти рішення уряду Федеративної Республіки Німеччина щодо припинення переслідування нацистських воєнних злочинців після 1969 року за закінченням строку давності...» [1, Арк.234].

Інструкція детально регламентувала процес збору доказів, містила низку вимог, яким мав відповідати матеріал. Так, зокрема, було звернуто увагу на виявлення «речових доказів вини конкретних нацистських воєнних злочинців, а саме – письмові трофейні документи, фотографії, кіноплівки тощо, а також на інші докази, які прямо вказують на їхню вину» [1, Арк.236]. З перспективи верифікації наявних доказів, виявлення нових даних, що мали особливе значення для закордонної юстиції, яка досить критично оцінювала радянські матеріали, особливий інтерес становив пункт 12 інструкції. З метою «уточнення показів раніше допитаних обвинувачених, свідків чи потерпілих щодо конкретних нацистських воєнних злочинців, винних в організації, керівництві чи участі у масовому вбивстві людей», передбачалися такі заходи: передопит цих осіб; допит нововиявлених свідків та потерпілих; здійснення огляду місць подій зі складанням схем та фотографуванням. Слідчим надавалася можливість здійснення й інших слідчих дій. Під час виконання запитів, збору документальних матеріалів, що викривали злочинця, передбачався також збір даних про участь у цьому ж злочині й інших нацистських злочинців [1, Арк.236].

Під час розслідування справ, пов'язаних із масовим знищенням населення або щодо осіб, які звинувачувалися в зраді Батьківщині та брали участь у нацистських злочинах, з'ясовувалися не лише обставини, що підлягали доведенню у кримінальній справі. На слідчі органи покладалося завдання з'ясувати, хто персонально з нацистських воєнних злочинців причетний до скоєння цих злочинів. Також особлива увага приділялася питанню про кількість жертв: ці дані мали підтверджувати відповідні акти «Надзвичайної державної комісії зі встановлення і розслідування злочинів німецько-фашистських загарбників та їхніх спільників...» (далі – НДК), протоколи ексгумації, результати огляду місця поховання, фотографії, схеми, інші архівні документи.

Зазначена інструкція передбачала також виявлення доказів винуватості нацистів, які уникли покарання, з ініціативи органів держбезпеки. Так, у рамках виконання цього завдання вивченню підлягали всі кримінальні справи

на зрадників Батьківщини і нацистських воєнних злочинців, засуджених у СРСР за участь у вбивствах цивільного населення і військовополонених, які зберігалися в архівах КДБ. Також були вивчені трофейні та оперативні матеріали, які були в розпорядженні органів КДБ, про скоєні нацистами злочини на окупованій території. При цьому брали до уваги ступінь потенційної участі в нацистських злочинах: так, на картковий облік насамперед ставилися «нацисти айнзатцгруп (А, В, С, Д), айнцакоманд і зондеркоманд (І, Іа, 2, 3, 4а тощо), службовці гестапо, поліції безпеки і СД незалежно від звання і займаної посади, а також керівний склад комендатур, таємної польової поліції (ГФП), адміністрації таборів та концтаборів» [1, Арк.239].

Правова співпраця здійснювалася шляхом реалізації наступних дій: 1) передачі протоколів свідчень потерпілих, свідків, актів НДК, інших документальних матеріалів німецькій стороні; 2) відвідування СРСР представниками німецьких органів юстиції з метою збору матеріалів і опитування свідків злочинів; 3) виїзду громадян СРСР у закордонні суди для надання показань в якості свідків [5].

Матеріали, стосовно яких німецькі органи юстиції робили запит, надходили до ФРН за лінією Міністерства закордонних справ СРСР. Незважаючи на тенденцію до централізованого зберігання інформації, що стосувалася нацистських злочинів, у Москві (найповніша колекція матеріалів НДК міститься у Державному архіві Російської Федерації, ф. 7021), в низці випадків для відповіді на запити німецького слідства стосовно злочинів, скоєних на території союзних республік, використовувалися матеріали республіканських, передусім українських і білоруських, а також обласних архівів. Вони мали завірятися у республіканських прокуратурах або прокуратурах відповідних областей.

Проявом певного прогресу щодо збору доказової бази стала згода радянської сторони на прохання німецького уряду надати можливість співробітникам Центрального відомства здійснити аналіз документів, які зберігалися в центральних державних архівах у Москві [4, с.61]. Результатом цього стала поїздка німецьких фахівців до СРСР, робота з матеріалами радянських архівів. З метою збору доказового матеріалу, опитування свідків у тих справах, що їх вела німецька сторона, відвідування місць злочину здійснювалися відрядження співробітників німецьких органів юстиції. Узгодження плану та деталей відрядження німецьких слідчих здійснювалося через Генеральну прокуратуру СРСР та КДБ СРСР у Москві.

Протягом кількох років робота здійснювалася досить інтенсивно: так, у «Довідці про практику роботи зі збирання доказів злочинів, скоєних нацистськими воєнними злочинцями на радянській території в роки Великої Вітчизняної війни 1941 – 1945 роки», підготовленій у квітні 1974 року (дата орієнтовна – Д.Т.), зазначалося, що останніми роками слідчі підрозділи КДБ

виконали понад 500 запитів зарубіжних органів юстиції, допитали приблизно 2000 свідків. Деякі з них допитувалися в присутності іноземних юристів – суддів, прокурорів, адвокатів, що приїжджали з цією метою до СРСР [2, Арк.3].

У низці випадків юридична співпраця довела свою ефективність. Протягом 1968 – 1973 років із використанням інформації, що надійшла із СРСР, у Західній Німеччині було засуджено понад 80 нацистських злочинців, у тому числі 14 пожиттєво [2, Арк.3]. У той же час у багатьох випадках, порушуючи і після попереднього слідства закриваючи ту чи іншу справу, німецькі органи юстиції навіть не розглядали можливість звернення до радянської сторони. Це пояснювалося неточністю інформації, що давала підстави для порушення справи, неможливістю підтвердити покази свідка злочину (зокрема, якщо справа порушувалася внаслідок його заяви), встановити час скоєння злочину, коло причетних до нього осіб [3, Bl.27–28].

Робота з надання правової допомоги зарубіжним державам, збору доказового матеріалу щодо нацистських злочинців була тим аспектом діяльності радянських органів держбезпеки, що знаходив детальне висвітлення в суспільно-політичному дискурсі радянської держави як прояв принципової позиції щодо нацистських злочинців. При цьому результати такого співробітництва радянською стороною оцінювалися вельми позитивно. Така ж позитивна оцінка давалася і діяльності Центрального відомства управлінь юстиції земель Німеччини в контексті використання матеріалів, що надійшли з СРСР.

Загалом радянсько-німецька співпраця щодо переслідування нацистських злочинців відобразила всі особливості процесу транснаціональної юстиції, який визначався як політичними факторами й особливостями національних юридичних систем і традицій, так і існуючими міжнародно-правовими нормами, зобов'язаннями, взятими на себе сторонами. Очевидно, що введення до наукового обігу матеріалів слідства та судових процесів, реконструкція обставин взаємодії радянських та німецьких органів юстиції щодо переслідування нацистських військових злочинців має важливе історичне та суспільне значення для українського суспільства, особливо в світлі сьогоденних трагічних подій.

Список використаних джерел:

1. Галузевий державний архів Служби безпеки України. Ф. 9. Оп. 1. Спр. 95-сп.
2. Галузевий державний архів Служби безпеки України. Ф.11. Спр. 1442. Т.2.
3. Ermittlungsverfahren gegen Unbekannt wegen Verdachts des Mordes oder der Beihilfe zum Mord, begangen in Bjelaja-Zerkow, Nürnberg, den 30 Sept. 1971. BAL (Bundesarchiv Ludwigsburg). B 162/9300. Bl. 27–28.

4. Rückerl A. The investigation of Nazi crimes 1945 – 1978: a documentation. Heidelberg, Karlsruhe, 1979. 145 p.

5. Tytarenko D. Deutsch-Ukrainische Justizkooperation bei der Verfolgung von NS- und Kriegsverbrechen während des Kalten Krieges. (8. März 2022). URL: <http://www.ukrainianhistoryportal.org/themenmodule/der-kalte-krieg/deutsch-ukrainische-justizkooperation-bei-der-verfolgung-von-ns-und-kriegsverbrechen-im-kalten-krieg/>

Оксана ТИТАРЕНКО
ФернУніверситет (Німеччина)

ВОЄННИЙ ДОСВІД НАСЕЛЕННЯ ДОНБАСУ (2014 – 2023 РР.): МОЖЛИВОСТІ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ВИВЧЕННЯ В КОНТЕКСТІ ПОТЕНЦІЙНОЇ РЕІНТЕГРАЦІЇ

16 – 20 серпня 2023 року українська соціологічна група «Рейтинг» провела анонімне опитування до Дня незалежності України. У ньому аналізувалися проблеми та виклики, які стояли перед українським суспільством. Серед іншого порушувалося і питання про ставлення громадян України до кількох категорій співвітчизників: про своє холодне ставлення до мешканців «народних республік» Донбасу заявили 59% опитаних, у той час як щодо мешканців окупованих територій Херсонської та Запорізької областей, а також внутрішньо переміщених осіб – лише 5% населення [2]. Репрезентативна соціологія щодо невідконтрольної українському уряду території Донбасу відсутня, однак особисті спостереження авторки під час останньої поїздки до Донецька в липні – серпні 2019 року, моніторинг медійних ресурсів «ДНР/ЛНР», а також постійний контакт з родичами, друзями, які проживають і сьогодні на Донбасі, дають змогу констатувати зростання відчуженості серед населення окупованого Донбасу по відношенню до жителів інших регіонів України.

У зв'язку з цим логічно припустити наявність низки чинників, що формувалися впродовж років і впливають зараз на суспільно-політичний дискурс, зокрема й на формування уявлень одне про одного.

Станом на 1 січня 2014 року населення Донецької та Луганської областей становило близько 6,6 млн осіб [4]. Воєнно-політичні події 2014 року супроводжувалися утворенням на частині території Донецької та Луганської областей двох квазідержавних утворень – Донецької та Луганської «народних республік». Активні бойові дії, які велися в регіоні з весни 2014 року, призвели до колосальних міграційних процесів. Протягом 2014 – 2021 років близько 2,5 млн осіб залишили своє місце проживання [7, с.135]. Станом на кінець 2021 року на території регіону з обох сторін, за попередніми підрахунками, загинуло понад 14 тис. осіб, з них близько 3,5

тис. цивільних, близько 40 тис. осіб дістали поранення [6]. Травматичним і дуже тривалим у часі є досвід дітей регіону, соціалізація сотень тисяч яких з 2014 року відбувалася в умовах бойових дій [3, с.227]. Серйозними є проблеми реалізації базових прав людей, які виїхали за межі регіону або залишилися проживати там. Колосальними є втрати промислового потенціалу, руйнування житлово-соціальної інфраструктури. Усе це дає змогу говорити про те, що в населення Донбасу (як на території «народних республік», так і на території під контролем українського уряду), охопленого воєнним протистоянням від 2014 року, ще до 2022 року сформувався специфічний воєнний досвід і відповідна йому картина світу.

Повномасштабна російська агресія, розпочата в лютому 2022 року, поглибила цей досвід, призвівши до тотальної втечі практично всього населення з найбільш постраждалих населених пунктів (Бахмут, Попасна, Кремінна, Авдіївка, Мар'їнка, Соледар, Вугледар та інші), різкого збільшення кількості жертв бойових дій (так, наприклад, за попередніми даними Донецької обласної військової адміністрації, лише в Маріуполі кількість загиблих мирних жителів оцінювалася в понад 22 тис. осіб) [5]. Втрати населення Донбасу з обох боків лінії розмежування/фронту з 2014 року слід оцінювати цифрами в кілька десятків тисяч осіб загиблими.

Можна констатувати, що вже до 2022 року події на Донбасі актуалізували багато стереотипів та уявлень про «своє» і «чуже», сформували в багатьох «образ ворога», що знайшло свій прояв у політичних, психологічних, морально-ціннісних орієнтирах мільйонів людей, які перебували з 2014 року по різні боки лінії фронту, в системах різних політичних координат. Частково ці особливості знайшли відображення в інтерв'ю, проведених із комбатантами з «народних республік» Донбасу [9], учасниками комеморативних заходів до 70-ї річниці перемоги над нацизмом [8], жителями регіону – свідками Другої світової війни, мешканцями, що перетинають лінію розмежування між контрольованими українською та сепаратистською сторонами частинами Донецької та Луганської областей [1].

Початок повномасштабної російської агресії позначився низкою наукових і громадських ініціатив, присвячених збору спогадів свідків війни, зокрема усних історій біженців з України. Водночас спостерігається брак аналітичних досліджень, присвячених вивченню багаторічного і багатоаспектного досвіду мешканців Донецької та Луганської областей, які перебували в епіцентрі війни, починаючи з 2014 року. Це часто призводить до фальсифікацій і поширення недостовірної інформації в медіа, маніпуляцій громадською думкою в Україні, Росії, на Заході, формування стереотипів, використання «мови ворожнечі», помилок у формуванні стратегії реінтеграції Донбасу в українську державу.

Отже, перспективними є дослідження, що ставлять за мету аналіз особливостей соціальних трансформацій та політичних лояльностей населення Донбасу у 2014 – 2023 роках. Ключові завдання під час проведення таких досліджень полягатимуть у наступному: визначити стратегії виживання у 2014 – 2023 роках мешканців підконтрольної та непідконтрольної українському уряду території Донбасу (диференціюючи ситуацію квітня 2014 року – лютого 2022 року та лютого 2022 – 2023 років); охарактеризувати вплив подій 2014 – 2023 років на формування й еволюцію політичних лояльностей, етнічної та державної ідентичності, офіційних і неофіційних мовних практик; висвітлити особливості біженства та процес адаптації на новому місці за кордоном; визначити ставлення респондентів до перспектив завершення війни та реінтеграції Донбасу, до населення (зокрема до родичів, сусідів, колег) по інший бік лінії фронту, до можливостей свого особистого повернення.

Однією з ключових методологічних проблем під час аналізу повсякденного життя населення регіону в умовах війни та біженства є забезпечення максимальної репрезентативності. З цією метою має бути врахований досвід чоловіків і жінок, містян і жителів сільської місцевості, представників різних соціальних і професійних, вікових груп (за винятком, з етичних міркувань, осіб, яким на сьогоднішній момент не виповнилося 18 років). Важливим при цьому є те, щоб серед респондентів були особи, що впродовж 2014 – 2023 років перебували як на контрольованих українською владою частинах Донецької та Луганської областей, так і на непідконтрольній/окупованій території («ДНР/ЛНР»).

Очевидно, що проведення таких досліджень є сьогодні актуальним. Вони не лише визначають особливості морального стану населення найбільш постраждалих регіонів, їхні фобії та очікування, але й (маємо надію) допоможуть українському уряду за допомогою аналітичних центрів, правозахисних організацій виробити оптимальні тактики ставлення до мешканців регіону, для яких події лютого 2022 року стали лише новим етапом страждань та випробувань, що почалися в 2014 році.

Список використаних джерел:

1. Моніторинг контрольних пунктів в'їзду-виїзду на сході України (1 півріччя 2019). Агентство ООН у справах біженців, БФ «Право на захист», 2019. URL: <https://archive.r2p.org.ua/wp-content/uploads/2019/05/EECP-Survey-Report-1-quarter-2019-eng-2.pdf>
2. Соціологічне дослідження до Дня незалежності: уявлення про патріотизм та майбутнє України (16 – 20 серпня 2023). URL: https://ratinggroup.ua/research/ukraine/soc_olog_chne_dosl_dzhennya_do_dnya_n_ezalezhno_uyvavlennya_pro_patr_otizm_ta_maybutn_ukra_ni_16-20_se.html

3. Титаренко О. Воєнний досвід дітей Донбасу: виклик для суспільства. *Сучасні суспільні проблеми у вимірі соціології управління* : матеріали XIII Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Маріуполь, 3 березня 2017 р.). С. 225–229.

4. Чисельність населення на 1 січня 2014 року та середня чисельність за 2013 рік. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2014/ds/kn/kn_u/kn0114_u.html

5. 13 червня 2014 року – звільнення Маріуполя від російської окупації. URL: <https://dn.gov.ua/news/13-cherwnya-2014-roku-zvylnennya-mariupolya-vid-rosijskoyi-okupaciyi#:~:text=%>

6. Conflict-related civilian casualties in Ukraine. URL: https://ukraine.un.org/sites/default/files/2022-02/Conflictrelated%20civilian%20casualties%20as%20of%2031%20December%202021%20%28rev%2027%20January%202022%29%20corr%20EN_0.pdf

7. Gulina O. Nie wieder Krieg, Flüchtlinge aus der Ukraine. *Osteuropa*. 2015. № 4. P. 132–142.

8. Hellbeck J., Pastushenko T., Tytarenko D. «Wir werden siegen, wie schon vor 70 Jahren unsere Großväter gesiegt haben». *Weltkriegsgedenken in der Ukraine im Schatten des neuerlichen Kriegs. Kriegsgedenken als Event. Der 9. Mai im postsozialistischen Europa* / Hg. von Mischa Gabowitsch, Cordula Gdaniec, Ekaterina Makhotina. Ferdinand Schöningh Verlag, 2017. P. 41–66.

9. Micheeva O. Selbstbild im Wandel. Die Volksrepubliken Donec'k und Luhans'k und ihre Kämpfer. *Osteuropa*. 2016. № 6–7. P. 185–203.

Інна ТУКАЛЕНКО

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

ПОЛІТИКА ГЕНДЕРНОЇ РІВНОСТІ ЯК ІНДИКАТОР (ДЕ)ДЕМОКРАТИЗАЦІЇ ПОЛІТИЧНОГО РЕЖИМУ: НА ПРИКЛАДІ ПОЛІТИКО-ПРАВОВИХ РІШЕНЬ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ УКРАЇНИ ТА РОСІЇ

Розпад Радянського Союзу став точкою біфуркації у траєкторіях розвитку суспільно-політичних процесів України та Росії. Спільний політико-інституційний уклад колишніх республік починає зазнавати різних за інтенсивністю змін, що позначаються зокрема і на виробленні відмінних гендерних політик. Етакратичний гендерний порядок Радянського Союзу, що виявляв себе у монопольному впливові держави на регулювання гендерних відносин (сексуальних, natalістських, сімейних тощо), деконструється як на рівні інституційних відносин, так і на рівні повсякденності. Модель традиційної родини з працюючою матір'ю-доглядалицею (як елемента соціалістичної економіки) та ригористичний морально-етичний канон

сексуальності радянського гендерного порядку стрімко лібералізується. Процеси політичної лібералізації та зародження ринкової економіки й конкуренції як змагальної культури в цілому, поза системою економічних відносин, відіграли значиму роль у розширенні громадянських та політичних прав, руйнуванні жорстких соціокультурних обмежень та делегітимації нормотворчої і контрольної функції держави у питаннях сексуальної поведінки, сексуальної орієнтації, гендерної ідентичності, шлюбу та інших аспектів особистісного вибору людини.

Перші ж фундаментальні правові документи обох країн – конституції – продемонстрували межі радикальності деконструкції політичної системи та масштаб демократизації політичного режиму, які готова була підтримати тогочасна влада. У фокусі конституційної оптики знаходились питання прав людини, що закріплювали широкий спектр антидискримінаційних норм, включно з недискримінацією за ознакою статі. Так Конституція Росії 1993 року у Статті 19 фіксувала зобов'язання держави гарантувати рівність прав та свобод людини і громадянина незалежно від статі, раси, національності тощо. І хоча далі у цій Статті зобов'язання держави посилюються доповненням про заборону на будь-які форми обмежень за ознаками соціальної, расової, національної, мовної та релігійної приналежності, все ж статева ознака до цього вичерпно окресленого переліку не увійшла. Конституція ж України 1996 року натомість залишає відкритим перелік ідентифікаційних ознак, за яким не може бути ані привілеїв, ані обмежень, адже Стаття 24, перераховуючи ознаки (раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання й мови), доповнює їх важливим розширенням: «або іншими ознаками» [1]. Тим самим вже на стадії закладання основ антидискримінаційної політики прослідковуються важливі розбіжності у державних підходах країн, оскільки Україна декларує більшу відкритість, толерантність та готовність до змін.

У XXI столітті в Україні та Росії інтенсифікується полемічний процес щодо необхідності прийняття адресних законів, якими б забезпечувалася дієвість декларованих конституціями норм статевої рівності. У 2005 році в Україні таки вдається, хоч і шляхом складних компромісів (зокрема в частині вилучення з тексту законодавчого проєкту терміну «гендер»), прийняти Закон «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків». В Росії законопроект «Про державні гарантії прав і свобод чоловіків і жінок і рівних можливостей для їх реалізації», що був прийнятий у першому читанні ще у 2003 році абсолютною більшістю голосів (340 з 352), так і не став законом, адже у 2018 році був остаточно відхилений Госдумою. Законопроект 2016 року «Про профілактику сімейно-побутового насильства» було провалено ще у першому читанні, а за декілька місяців на початку 2017 року підписаний законопроект про декриміналізацію домашнього насильства,

що підтвердило невинноватість провалу законопроекту 2016 року та остаточне укріплення цінності авторитарної родини для путінського режиму. У цьому ж році курс Росії на утвердження патерналістської гендерної політики з вираженим акцентом на відновлення традиційної моделі розгляду жінки як об'єкта державної опіки був закріплений Розпорядженням Уряду «Національної стратегії дій в інтересах жінки на 2017 – 2022 роки» та оновленою версією від 2023 року. І хоча в новій Стратегії були згадані такі форми насильства, як переслідування чи домагання на робочому місці, домашнє насильство було мінімізоване у поданні та віднесено до категорії «соціальних негараздів жінок».

З обранням у 2000 році Володимира Путіна на пост президента Росії спостерігається виразний консервативний поворот у політиці, включно з відмовою від деяких гендерних реформ і прийняття законів, що повертають патріархальний уклад в родинне життя та посилюють репродуктивну роль жінок у суспільстві. Те, що гендерна політика стосовно жінок є елементом ширших авторитарних тенденцій, підтверджує і наступ на права ЛГБТ+ спільноти. Зокрема йдеться про прийнятий у 2013 році «Закону про заборону пропаганди нетрадиційної статевої орієнтації серед неповнолітніх», який було визнано Європейським судом з прав людини дискримінаційним і таким, що суперечить цінностям демократії загалом: «ухвалюючи такі закони, влада посилює стигматизацію та упередження і заохочує гомофобію, що є несумісним з поняттями рівності, плюралізму та толерантності, властивими демократичному суспільству» [4].

Гендерна нормативно-правова база в Україні від часу прийняття ключового закону 2005 року поповнилася цілою низкою законів, планів, програм та рекомендацій, реалізація яких покладалася як на центральну вертикаль органів державної влади, так і на органи місцевого самоврядування. Важливим етапом у підтвердженні курсу України на зближення зі стандартами Європейського Союзу став Закон «Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні» (2012). І хоча громадянське суспільство голосом Коаліції з протидії дискримінації в Україні (об'єднання організацій громадянського суспільства та незалежних експертів) закликала ветоувати законопроект, який на їхню думку містив «невинноватано обмежений перелік антидискримінаційних ознак» та не запроваджував «створення ефективного механізму захисту від дискримінації» [2], закон було введено в дію. Розширений же ним фрейм антидискримінаційної риторики було посилено введенням до закону нових українському правовому полюю термінів «прямої» і «непрямої дискримінації», «підбурювання до дискримінації», «утиску» і «позитивних дій» [3], що безумовно мало позитивний ефект у становленні відносин недискримінації на всіх рівнях суспільної організації.

Наступні ж редакції цього закону, як і прийняття інших законів, значною мірою були обумовлені інтенсифікацією євроінтеграційного процесу загалом та вимогами, які Україна зобов'язалася виконати в межах реалізації Плану дій з візової лібералізації (2010). І вже після Революції Гідності 2014 року Україна переходить до етапу глибоких суспільно-політичних трансформацій, які супроводжувалися реформами, спрямованими на наближення до європейських стандартів та створення більш демократичного суспільства. В цьому контексті гендерні питання стали важливим аспектом реформ і боротьби за гендерну рівність. Так законами України «Про політичні партії» (2013) та «Про місцеві вибори» (2015) вперше закріплювалося гендерне квотування як принцип формування виборчих списків, що передбачав представництво кожної статі у списках не менше 30% від загальної кількості кандидатів. Виборчий кодекс (2019) поширив вимогу гендерного балансу та вдосконалив формулювання щодо гендерного квотування, конкретизувавши принцип представництва чоловіків і жінок у кожній п'ятірці списку – не менше двох кандидатів кожної статі, що піднімає поріг представництва до 40% і унеможливорює диспропорційне розташування жінок наприкінці списків. У Виборчому кодексі також була врахована необхідність передбачення санкцій за невиконання норми закону, що відобразилося у покладанні відповідальності на Центральну виборчу комісію (ЦВК) не реєструвати партії до участі у виборчих перегонах у разі недотримання гендерної квоти.

Врешті, у 2018 році Верховна рада приймає Закон України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» (2018) і у червні 2022 року під час повномасштабного військового вторгнення ратифікує Конвенцію Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами (Стамбульська конвенція). Ці правові події є значними не тільки з точки зору впровадження принципу криміналізації гендерно зумовленого насильства як ефективного засобу превенції – запобігання насильства. Ці правові події також слід вважати індикатором прийняття українським суспільством цінностей нової гендерної культури, що передбачає усвідомлення неприпустимості використання утиску (в усіх його формах) як засобу упорядкування конфлікту у будь-якій сфері – приватній чи публічній.

Тим самим слід зауважити, що гендерна політика обох країн може слугувати демонстративною моделлю для розуміння еволюції політичних режимів України та Росії (їх демократизації чи демократичного відкату – дедемократизації), де боротьба за розширення антидискримінаційних меж у регулюванні гендерних питань є проєкцією загальнополітичних процесів, котрі відображають ціннісні уявлення носіїв влади щодо стратегічного курсу розвитку країни та їхню здатність до імплементації цілей і цінностей в нормативних рішеннях зобов'язувального та рекомендаційного характеру.

Список використаних джерел:

1. Конституція України. URL:
<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80/ed19960628#Text>
2. Правозахисники збирають підписи для ветоування Закону «Про засади запобігання та протидії дискримінації». URL:
<https://www.helsinki.org.ua/articles/pravozahysnyky-zbyrayut-pidpysy-dlya-vetuvannya-zakonu-pro-zasady-zapobihannya-ta-protydiji-dyskryminatsiji/>
3. Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні : Закон України від 06.09.2012 року № 5207-VI. URL:
<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5207-17#Text>
4. Case of Bayev and others v. Russia, Reports of Judgments and Decisions 20/06/2017. URL:
<https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22languageisocode%22:%5B%22ENG%22%5D,%22documentcollectionid%22:%5B%22JUDGMENTS%22%5D,%22itemid%22:%5B%22001-174422%22%5D%7D%7D>

Олег ТУРЕНКО

Донецький державний університет внутрішніх справ

АБЕРАЦІЯ ТОЛЕРАНТНОСТІ В СУЧАСНИХ ДИСЦИПЛІНАРНИХ ТЕХНОЛОГІЯХ ВЛАДИ

Толерантність є проєктом Просвітництва та ліберальних мислителів XVII – XIX ст. Інтелектуали цих рухів виходили з ідеї панування секуляризованого розуму, мета якого – втискувати всю складність і протиріччя життя, культур й історії у прокрустове ложе вульгарної раціоналізації. В ту добу переважала думка, що всі феномени соціальної реальності необхідно пропустити через горнило наукової верифікації і за рахунок цього виробити універсально-утилітарні принципи співробітництва людей. Ці принципи стали суспільно-політичними нормами, однією з яких є толерантність. Її мета, в умовах росту різноманітних антагонізмів (класового, національного тощо), – зберігати соціальний мир. Доволі ясно розкриває цю мету Л. фон Мізес. Вчений проголошує, що лібералізм «вимагає терпимості, дотримуючись принципу, а не з протиріччя. Він вимагає терпимості навіть до явно безглузвих вчень, абсурдних форм брехні і по-дитячому дурних забобонів. Він вимагає терпимості до доктрин і переконань, що є шкідливими та руйнівними для суспільства, і навіть до тих рухів, з якими невтомно бореться. Вимагати і виявляти терпимість лібералізм спонукають не повага до змісту доктрини, до якої слід бути терпимим, а знання того, що тільки терпимість може створити і зберегти мир у суспільстві, без якого людство буде відкинуте у варварство та потребу давно минулих епох» [5, с.34].

Ще раніше, обґрунтовуючи мету збереження миру, С. Пуфендорф, надає рекомендації досягнення суспільного порозуміння: «щоб перебувати у безпеці їй (людині) необхідно бути товариською, тобто об'єднуватися з подібними до неї людьми і так вести себе стосовно них, щоб не давати їм щонайменшого приводу завдавати їй шкоди і щоб, навпаки, мотивувати їх зберігати її вигоди і сприяти їм (*commoda*). Закони цієї товариськості (*socialitas*) – закони, що навчають людей, як поводитись, щоб стати корисними (*commodum*) членами людського суспільства, – називаються законами природи» [3, с.356].

Ці два вислови можна поєднати в одне концептуальне коло. Обидва автори ставлять одну мету – дисциплінований індивід мусить своїми практиками досягати миру та співробітництва. У сучасній термінології це досягається толерантністю, яка виступає засобом більш значимої концепції – теорії «суспільного договору», яка, в свою чергу, призупиняє стан «війни всіх проти всіх». Щоб не повернутися до жахаючого минулого та зберегти сформовану злагоду, індивіди мусять терпіти «менше зло», напрацьовувати утилітарну товариськість з іншими. Відтак, терпимість проголошується обов'язком – добродісна людина повинна мотивувати інших до соціальної злагоди. Цей принцип возводиться у ранг закону і стає авторитарним засобом хабітуалізації (П. Бергер, Т. Лукман), утопічним заклик до суспільно-раціонального удосконалення.

Утопічність і авторитарність принципу толерантності являється не випадковістю, а закладеним в його сенс технологією, яка повинна утримувати нетямущих можновладців і індивідів зробити як можна менше зла. Якщо ж, на думку К. Поппера, громадянська норма не виконується, та людина стає нетерпимою, то слід «проголосити право не бути терпимим до нетерпимих. Ми повинні оголосити поза законом усі рухи, які сповідають нетерпимість, і визнати підбурювання до нетерпимості та гоніння таким самим злочином, як підбурювання до вбивства» [2, с.316]. Тобто, інтолерантність втрачає легітимацію і проголошується злочином. Відтак, як мораль в макіавеллізмі, що є інструментом господаря, так і практика толерування в модерному дискурсі отримує амбівалентну ознаку – вона стає подвійним засобом: забезпечення миру й одночасно дисциплінарною технологією влади. Досягнення злагоди забезпечується завдяки звууженню свободи, публічної активності людини.

Дисциплінарна практика влади змінювати змістовні діапазони толерантності веде до зміни світоглядних переконань, переформатуванню ідентичності. У цьому ракурсі О. Гьоффе поділяє толерантність на «пасивну» й «активну». Перша є «безпринципним» терпінням, моральною байдужістю що ображає особистість. «Активна», чи «автентична», толерантність «вибудовується на усвідомленні власної цінності, самодостатності, або почутті власної гідності на особистій та колективній силі, яка відмовляється

від будь-якого почуття зверхності» [1, с.187]. Останній тип толерантності для влади є загрозливим – він мобілізує її до відповідальності, і тому вона формує «пасивну толерантність».

Втім, концепт толерантності в ранньому модерні не отримує великої ефективності. Революційний фанатизм всіх забарвлень показує, що найбільшчим об'єктом нетерпимості є влада. Для подолання різних видів антагонізму в західних країнах починають утверджуватися ліберальні за своєю правовою та конституційною структурою демократичні устрої. Первісно вони не долають антагоністичні протиріччя. Ситуація змінюється після II світової війни, в добу формування суспільства споживачів, коли відбувається переоцінка демократичних практик і утверджується антагоністична політична система. Спираючись на принцип плюралізму, антагоністична демократія прагне знизити рівень протиріч, завдяки чому толерантність в повній мірі отримує статус практичного засобу. Формально ця політична система досі діє доволі вдало, уявляється, що всі суспільні антагонізми подолані. Втім, сучасні реалії (захват Капітолія, безладдя в Парижі тощо) вказують, що антагоністична демократія і толерантність є штучним прикриттям антагонізмів і тому залишається утопією, яка ставить ідею вище реальності, нехтує політичну динаміку.

Вимога до плюралізму переконань, терпимості до дій іншого, які суперечать ментальній базі суспільства, формують хибні стандарти, знімають з них обмеження, розвивають двоїсті позиції й надають легітимацію суспільству всездозволеності. У будь-якій політичній дискусії плюралістична людина не може зайняти принципової позиції. Вона як флюгер не може визначити свого кредо до зла, і тому конфлікт цінностей не може бути вирішений. Світогляд такої людини стає марно страждаючим. Отак, толерантність паралізує «незгодних», омертвляє особисту думку і тому, зі слів Г. Маркузе, трансформується в «репресивну толерантність», що служить справі пригноблення [7, с.81]. Вона веде до байдужості до проявів зла і атрофує публічний простір, дозволяє можновладцям грати в популізм і тим формувати «міражі ідеальних образів».

Українські реалії свідчать, що всі демократичні інституції та принципи конституціоналізму атрофовані клієнталізмом. Практика його adeptів (наприклад, відміна електронного декларування, державні закупівлі на потреби армії тощо) підтверджує існування соціального прошарку, що панує над суспільством. Цей прошарок завдяки відсутності суб'єкта відповідальності, анонімності, імітації демократичних процедур, а також практиці купування соціальної підтримки «народних мас» виробляє вірування, що будь-які види соціального антагонізму можна загасити. Тобто, adeptи клієнтаризму сповненні віри, що всі антагонізми або контролюються ними, або взагалі зникають. Це переконання приречене на провал, адже суспільний антагонізм являється не перебореною теорією марксизму, а

онтологічним явищем будь-якого суспільства, і, як зазначає Ш. Муфф, відмова від цього поняття є ілюзією. Ця віра, констатує дослідниця, «таїть у собі небезпеку, оскільки залишає нас неготовими до зустрічі з нерозпізнаними проявами антагонізму» [6, с.2].

Утім, клієнтарні групи досі успішно маніпулюють громадською думкою через локальні підзаконні акти, дисциплінарні практики, ЗМІ, нав'язують «репресивну толерантність». Ця практика ставить українське суспільство на грань «війни всіх проти всіх». Тимчасово затримує цей процес війна з РФ. Вона повертає громадянам безкомпромісне сприйняття дійсності, спонукає відмовитися від поділу зла на «мале» та «велике». Тобто, широке коло громадян зрекаються терпимості і по завершенні війни імовірно стануть на давню демократичну позицію – *parthesia* (вільного та відкритого слова).

У цих умовах толерантність повинна стати одним із механізмів нової «войовничої демократії», реформуватися в «автентичну толерантність», що базується на індивідуальній свободі переконань, відкритості демократичних процедур. До такої трансформації закликає ще К. Маннгейм, який пише, що лібералізм «типу *laissez-faire* прийняв нейтралітет за терпимість. Ні демократична толерантність, ні наукова об'єктивність не означають, однак, що ми не повинні мати власної думки про те, що вважати істинним, або що нам не слід вступати в дискусію щодо справжніх цінностей і цілей життя. Терпимість передбачає лише те, що кожен повинен мати законну можливість викласти свої докази, і зовсім не означає, що ніхто не повинен їм вірити. Позиція нейтралітету в нашій сучасній демократії зайшла так далеко, що ми, керуючись лише справедливістю, зневірилися у своїх цілях, перестали думати про те, що потрібно мирне врегулювання, що треба врятувати свободу і зберегти демократичний контроль. Наша демократія має стати войовничою, якщо хоче вижити» [4, с.7]. Успіх цього процесу в Україні залежить від багатьох факторів. Втім, головними з них є реакція клієнтарних груп.

Аберация толерантності відбувається завдяки підміні діапазону ліберально-демократичних сенсів, де практика штучної терпимості стає засобом технології дисциплінарної влади, яка прагне розвинути конформізм до некомпетентних, аморальних та антигуманістичних дій можновладців. Ці практики базуються на клієнтарній традиції, колоніальних принципах управління. Ця практика суперечить модерним ідеям конституціоналізму, демократії, верховенства права та формує не здатного до самоствердження індивіда, руйнує суспільну солідарність та формує станово-авторитарну державу.

Список використаних джерел:

1. Гьофе О. Демократія в епоху глобалізації. Київ, 2007. 436 с.
2. Поппер К. Відкрите суспільство та його вороги. У полоні Платонівських чарів. Т. 1. Київ, 1994. 444 с.
3. Пуфендорф С. Про обов'язки людини і громадянина. *Антологія лібералізму: політико-правничі вчення та верховенство права*. Київ, 2008. С. 353–359.
4. Mannheim, K. Diagnosis of our time: Wartime essays of a sociologist. URL: <http://mek.oszk.hu/18000/18060/18060.pdf>
5. Mises, L. Liberalism: The Classical Tradition / edited by Bettina Bien Greaves. URL: [http://Mises,Ludwig%20von%20-%20Liberalism%20\(PDF\).pdf](http://Mises,Ludwig%20von%20-%20Liberalism%20(PDF).pdf)
6. Mouffe, C. The Return of the Political. URL: <https://monoskop.org/images/c/cb/.pdf>
7. Wolff, R. P., Moore B. jr., and Marcuse H. A Critique of Pure Tolerance. URL: <https://monoskop.org/images/5/55.pdf>

Наталія ФЕДОРОВСЬКА

Національна академія внутрішніх справ

ПРОБЛЕМА ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА В УКРАЇНІ ПІД ЧАС ВВЕДЕННЯ ВОЄННОГО СТАНУ

Розпочата 20 лютого 2014 року збройна агресія росії проти України та повномасштабне вторгнення з 24 лютого 2022 року призвели не тільки до тимчасової анексії й окупації окремих територій і регіонів країни, руйнувань, значних економічних, екологічних і людських втрат, але й суттєвого ускладнення криміногенної ситуації та, як наслідок, стрімкого зростання рівня окремих видів злочинності. У зв'язку з цим, на підставі пропозиції Ради національної безпеки і оборони України, відповідно до п. 20 ч. 1 ст. 106 Конституції України [2], Закону України «Про правовий режим воєнного стану» [5] введено в дію план запровадження та забезпечення заходів правового режиму воєнного стану в Україні [4].

У зв'язку з окупацією територій України призупинено діяльність 8 секторів протидії домашньому насильству в Харківській, Донецькій, Херсонській та Запорізькій областях, з 45 новостворених штатних підрозділів, які функціонували з 2021 року після реформування територіальних (відокремлених) підрозділів поліції ГУНП в областях відповідно до нового адміністративно-територіального устрою субрегіонального рівня, ураховуючи ефективність спеціалізованих нарядів – мобільних груп реагування на факти вчинення домашнього насильства [6, с.4].

У 2022 році діяльність правоохоронних органів здійснювалась в умовах підвищеного навантаження, що пов'язано з виконанням як безпосередньо функцій з протидії злочинності, так і з виконанням завдань з відсічі та стримування збройної агресії російської федерації.

Забезпечено активну участь поліції в гуманітарній підтримці громадян – супроводженні відповідних перевезень до найбільш віддалених населених пунктів, які потерпають від постійних ворожих обстрілів, організації роботи гуманітарних пунктів допомоги населенню, надано допомогу та забезпечено захист і порядок під час евакуації 5 мільйонам громадян.

Проблема домашнього насильства під час введення воєнного стану на всій території України через повномасштабне збройне вторгнення сусідньої країни менше висвітлювалась в інформаційному просторі, проте вона не тільки не зникла, а навпаки – загострилася.

Найпоширенішим і найскладнішим для протидії є домашнє насильство, про це свідчить щорічне збільшення фіксації випадків. До початку повномасштабного вторгнення росії в Україну від домашнього насильства страждало близько 1,8 мільйона жінок. За статистикою 2020 – 2021 років показник звернень з цього ж приводу зріс на 56%.

Впродовж I півріччя 2022 року до Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини надійшло 67 звернень про порушення прав осіб, які постраждали від домашнього насильства, а за аналогічний період 2021 року надійшло 110 таких звернень [6, с.5].

За інформацією Національної соціальної сервісної служби України, протягом I півріччя 2022 року зафіксовано 95394 звернень щодо вчинення домашнього насильства. Водночас направлено на програми для кривдників лише 145 осіб, а пройшли такі програми 18 осіб. Ці цифри вкрай показові, оскільки на обліку з приводу вчинення домашнього насильства перебувало 67401 осіб, термінових заборонних приписів винесено 13280. Низький показник кількості осіб, які пройшли програми для кривдників, говорить про те, що випадки домашнього насильства будуть мати систематичний характер.

У першому півріччі 2022 року до Національної поліції України надійшло 18104295 звернень з приводу домашнього насильства. До прикладу, за інформацією Національної поліції за 5 місяців 2022 року: на лінію «102» надійшло 110849 повідомлень; зареєстровано в ЄО заяв і повідомлень про кримінальні правопорушення та інші події, пов'язані з домашнім насильством, – 84015; зареєстровано в ЄРДР – 1118; за результатами перевірки підтверджено насильство щодо жінок – 20708 [6, с.7].

У серпні 2022 року проведено дослідження якості реагування під час воєнного стану відповідних суб'єктів (поліція, суди, прокуратура, соціальні служби тощо), які надають послуги постраждалим від гендерно зумовленого насильства, зокрема домашнього, під час якого 202 постраждалих було

опитано онлайн. Так, за результатами дослідження 128 (91,4%) респондентів звернулись до підрозділів органів Національної поліції для:

- виклику поліцейських за телефоном 102 (101 або 79%);
- отримання тимчасового заборонного припису (19 або 15%);
- подання письмової заяви (41 або 32%);
- спілкування з дільничним офіцером поліції (33 або 26%) [7].

Впродовж вересня-листопада 2022 року консультанти/-ки Національної гарячої лінії з попередження домашнього насильства, торгівлі людьми та гендерної дискримінації проводили опитування у рамках реалізації Проєкту «Підтримка жінок, миру та безпеки в Україні» серед абоненток, які зверталися, в контексті повномасштабного вторгнення російської федерації в Україну. Серед 212 опитаних 186 жінок зазначили, що постраждали від домашнього насильства, 15 – від різних насильницьких дій сексуального характеру, також 75,5% зазнавали домашнє насильство ще до 2022 року; 53% підкреслили, що ситуація почала погіршуватися після початку повномасштабного вторгнення; 7% і раніше страждали від іншого виду гендерно зумовленого насильства; 39% зазначили, що випадок насильства вплинув на дитину/дітей; 53,5% визнали, що не зверталися з заявами до поліції з початку війни; 45% звертались до поліції за фактом насильства; 73,5% не зверталися до жодної структури; 25% зверталися.

Звернення були до наступних органів та служб: гарячих ліній/телефонів довіри (14%), БПД (7%), медичних установ (6%), суду (6%), громадських організацій (6%), соціальних служб (5%), органів прокуратури (3%), мобільних бригад (3%), служби в справах дітей (3%), центрів соціально-психологічної допомоги (2%), притулків для постраждалих (0,5%) [1].

Наразі ситуація поліпшується, зокрема суб'єкти реагування, в тому числі Національна поліція України, адаптують механізми реагування на випадки домашнього насильства до нинішніх умов. Особливо складними з цього погляду є випадки на територіях, де ведуться активні бойові дії, і, відповідно, є складнощі в реагуванні на випадки домашнього насильства.

На сьогодні в окремих регіонах може спостерігатися зменшення кількості звернень з питань домашнього насильства внаслідок еміграції жінок з дітьми за кордон, скориставшись можливістю втекти від кривдника, або в переконанні того, що в країні є важливі справи, ніж захист від насильства. У деяких регіонах просто немає фізичної можливості зробити дзвінок.

При цьому слід розуміти, що в умовах війни домашнє насильство як проблема не зникла, його кількість не зменшилась, а навпаки, в період воєнного стану існують ризики посилення конфліктів у сім'ях, зокрема через емоційне напруження, економічні негаразди тощо. Можна припустити, що існує дві найважливіші причини зростання домашнього насильства в Україні – це закриті кордони для чоловіків і низький рівень контролю над ситуацією.

Отже, домашнє насильство під час війни – це поширене явище, яке стає ще більш небезпечним, ніж у мирний час. Людям, які зазнали такого насильства зараз, складніше знайти вихід, бо вони часто обмежені у пересуванні, можливості звернутися по допомогу до близьких і друзів і відповідних структур. Це призводить до потрапляння постраждалих від домашнього насильства у ситуацію ще більшої фізичної, матеріальної та моральної залежності від кривдників.

Обставини війни не є єдиною причиною виникнення домашнього насильства, але участь та травматизація в наслідок війни може стати так званим «пусковим механізмом» для насильницьких дій або сприяти збільшенню його сили та кількості епізодів. Серед факторів, що сприяють збільшенню домашнього насильства під час війни, є: страх, невпевненість, відчуття безпорадності та розгубленості; соціально-економічна нестабільність та втрата роботи; вимушене переселення та втрата безпечного оточення й усталеного міжособистісного простору; порушення сімейної динаміки та стосунків; підвищене вживання алкоголю та наркотиків; легкий доступ до різних видів зброї; виникнення посттравматичного стресового синдрому та інші [3, с.207].

Ще більше, люди ладні терпіти насильство, бо на перше місце тепер виходить страх померти від ворожого обстрілу чи осколку. Через воєнний стан вони не вірять, що їхній дзвінок може щось змінити, а поліція задіяна в охороні громадського порядку і не завжди виїздить на випадки домашнього насильства. Несвочасне реагування правоохоронців на випадки домашнього насильства призводить до його посилення та можливих летальних наслідків. Так, в умовах війни непоодинокими є випадки вбивств, які вчиняються в родинному колі. Посилені ризики летальних випадків і велика кількість зброї, як зареєстрованої, так і не зареєстрованої, яка сьогодні наявна в українців.

Через небезпеку та втрату житла збільшилась кількість переміщень населення всередині країни, наразі відбуваються масові переміщення сімей з населених пунктів, де ведуться активні бойові дії. Слід враховувати, що внутрішньо переміщені особи є однією з уразливих категорій осіб щодо домашнього насильства [8, с.159–160].

Підсумовуючи, слід зазначити, що запобігання та протидія домашньому насильству визнана одним із найбільш актуальних для воєнного стану та визначена Міністром внутрішніх справ України пріоритетом в діяльності Національної поліції України на найближчі роки.

Список використаних джерел:

1. Аналіз результатів опитування постраждалих від насильства за ознакою статі, зокрема домашнього насильства, жінок і дівчат, які звертаються на Національну гарячу лінію з питань запобігання домашньому

наси́льству, торгівлі лю́дьми та ге́ндерної дискримінації. URL: <https://la-strada.org.ua/download/analiz-rezultativ-opytuvannya-postrazhdalyhvid-nasylstva>

2. Конституція України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>

3. Мілорадова Н. Е. Домашнє насильство під час війни: фактори збільшення та особливості звернення постраждалих. *Психологічні та педагогічні проблеми професійної освіти та патріотичного виховання персоналу системи МВС України* : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Вінниця, 24 берез. 2023 р.) / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ, Наук. парк «Наука та безпека». С. 207–208.

4. Про введення воєнного стану в Україні : указ Президента України від 24 лютого 2022 р. № 2102-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2102-20#Text>

5. Про правовий режим воєнного стану : Закон від 12 травня 2015 р. № 389-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text>

6. Реагування поліцейського на випадки домашнього насильства в умовах воєнного стану : метод. реком. / В. Л. Костюк, Н. В. Федоровська, Н. Г. Павленко, Д. М. Тичина. Київ, 2023. 74 с.

7. Результати дослідження якості реагування під час воєнного стану відповідних суб'єктів (поліція, суди, прокуратура, соціальні служби, тощо), які надають послуги постраждалим від гендерно зумовленого насильства, зокрема домашнього. ГО «Ла Страда-Україна», 2022. 12 с.

8. Роль і завдання поліції в місцевій системі запобігання та протидії домашньому насильству : посіб. / С. В. Альошкін, К. Л. Бойчук, О. В. Даценко, О. В. Ковальова / за заг. ред. А. Б. Благої. Київ, 2023. 221 с.

Вероніка ФЕДУЛОВА
Донецький державний університет внутрішніх справ
Науковий керівник: Тетяна КОНОНЕНКО

ЗАХИСТ ВІД ДИСКРИМІНАЦІЇ ЗА ОЗНАКАМИ СЕКСУАЛЬНОЇ ОРІЄНТАЦІЇ ТА ГЕНДЕРНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ У СФЕРІ ПРАЦІ

Серед існуючих форм дискримінації за ознаками сексуальної орієнтації та гендерної ідентичності у сфері трудових відносин виділяють: відмову в прийомі на роботу, психологічний тиск і домагання з боку колег, відмову керівництва адекватно реагувати на переслідування співробітника колегами, нижчу заробітну плату, відмову в просуванні по службі, звільнення.

Особа, яка зазнає дискримінації з боку роботодавця, може звернутися з письмовою заявою про відновлення порушених прав. Особа, яка зазнає дискримінації з боку трудового колективу, також може спочатку звернутися

до роботодавця, щоб вплинути на трудовий колектив і покласти край дискримінаційним проявам. Звичайно, така ситуація можлива, якщо відносини працівник – роботодавець засновані на довірі. Якщо роботодавець не вживає заходів щодо припинення переслідування та створення нормального психологічного клімату, працівник може звільнитися за власним бажанням, оскільки роботодавець не дотримується трудового законодавства, посилаючись на статті 38, 39 Кодексу Законів про працю України [1], які регулюють розірвання постійного або строкового трудового договору. Якщо апеляція до роботодавця не дає результатів, особа, яка зазнає дискримінації, може звернутися до комісії по трудових спорах установи, організації чи компанії. Якщо особа працює в індивідуального роботодавця, де така комісія не заснована, вона може звернутися до державних органів, органів Автономної Республіки Крим, органів місцевого самоврядування та їх посадових осіб, Уповноваженого Верховної Ради з прав людини або до суду відповідно до процедури, визначеної частиною 1 статті 14 Закону України «Про засади запобігання та протидії дискримінації» [3]. Цей закон передбачає адміністративний механізм захисту від дискримінації. Також фізична особа може звернутися до Державної служби зайнятості України, яка відповідно до покладених на неї завдань здійснює державний контроль за додержанням трудового законодавства юридичними особами, у тому числі їх структурними та відокремленими підрозділами.

Як уже згадувалося, особа, яка зазнає дискримінації, може звернутися за захистом своїх прав до Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини відповідно до статті 55 Конституції України [2] та Закону України «Про засади запобігання та протидії дискримінації». Відповідно до Закону України «Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини» [4] в обов'язки омбудсмена входить запобігання будь-яким формам дискримінації при здійсненні прав і свобод людини (пункт 6 статті 3). Уповноважений приймає та розглядає письмові звернення громадян протягом одного року з моменту встановлення факту порушення прав і свобод людини і громадянина. Цей термін може бути продовжений при виняткових обставинах, але не більше ніж на два роки. Омбудсмен не розглядає скарги, розглянуті судами, припиняє розгляд, який вже розпочався, якщо зацікавлена особа подає позов, заяву або скаргу до суду. Крім того, Уповноважений з прав людини має право проводити перевірки підприємств, установ та організацій усіх форм власності; порушувати кримінальні справи за фактами порушення прав і свобод людини і громадянина; вживати відповідних контрзаходів тощо. Омбудсмен також готує звіти про дотримання прав людини в Україні та бере участь у підготовці доповідей з прав людини, які презентуються міжнародним організаціям.

Дискримінація є актуальною проблемою для багатьох громадян України. Фактично, Закон «Про засади запобігання та протидії

дискримінації» передбачає більше механізмів запобігання, ніж механізмів захисту від дискримінації. Заходи щодо захисту від дискримінації в цілому і від дискримінації за ознакою сексуальної орієнтації та гендерної ідентичності повинні бути чітко регламентовані та не розкривати персональну інформацію. Це пов'язано з тим, що більшість українського суспільства негативно ставиться до ЛГБТ і реалізації прав людини в особистому та сімейному житті. Механізми запобігання дискримінації, зазначені в Законі «Про засади запобігання дискримінації та протидії їй в Україні», також недосконалі та вимагають не тільки певних правових дій для забезпечення дотримання права на недискримінацію, але й впровадження освітніх програм, спрямованих на підвищення обізнаності про нетерпимість та її наслідки, розуміння різноманітності та заохочення до терпимості. Крім того, такі профілактичні механізми повинні підтримуватися суспільною мораллю, що засуджує дискримінацію й упередженість, призводить до позитивних змін у законодавстві щодо заборони та боротьби з дискримінацією за ознакою сексуальної орієнтації та гендерної ідентичності, підтримки жертв цієї дискримінації (не тільки правової, матеріальної, а й моральної тощо).

Як зазначає А. Л. Свящук [6], вчителі визнають необхідність формування толерантного, недискримінаційного ставлення до кожної людини, створення освітнього середовища, яке визнає переваги різноманітності, а не ігнорує їх. У рамках цього ті, хто працює з дітьми чи підлітками, а також самі діти та підлітки повинні знати про дискримінаційну поведінку як з їхнього боку, так і з боку інших. Наприклад, освітні заходи з прав людини можуть допомогти учасникам, з однієї сторони, розвинути розуміння та співчуття, з іншої – життєздатність і впевненість, щоб уникати, запобігати чи протистояти дискримінації.

Необхідно привертати увагу влади до проблем ЛГБТ і до можливих шляхів їх вирішення. Уповноважений Верховної Ради України з прав людини повинен користуватися високим рівнем довіри населення, що є важливим для забезпечення звернення широкого кола жертв дискримінації. З урахуванням цього, як справедливо акцентує І. С. Сахарук [5], необхідно розробити механізм захисту прав і свобод з боку омбудсмена таким чином, щоб він став активним захисником прав працівників, які постраждали від дискримінації.

Грунтуючись на проведеному дослідженні, ми можемо зробити висновок, що трудове законодавство передбачає більше механізмів запобігання дискримінації, ніж механізмів захисту від дискримінації. Необхідно чітко регулювати дії, які відбуваються на основі дискримінації в цілому і, зокрема, на основі дискримінації за ознакою сексуальної орієнтації та гендерної ідентичності, що є специфічним через небажання осіб, що піддаються такій дискримінації, афішувати інформацію про себе через упереджене ставлення багатьох членів суспільства.

Список використаних джерел:

1. Кодекс Законів про працю України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08#Text>
2. Конституція України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>
3. Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні : Закон України від 06 вересня 2012 року № 5207-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5207-17#Text>
4. Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини : Закон України від 23 грудня 1997 року № 776/97-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/776/97-%D0%B2%D1%80#Text>
5. Сахарук І. С. Вдосконалення правових механізмів захисту від дискримінації у сфері праці. *Публічне право*. 2012. № 3. С. 396–404.
6. Свящук А. Л. Правовий захист ЛГБТ-спільноти : навч. посіб. Київ, 2018. 212 с.
7. Чи можна захистити себе від дискримінації в трудовій сфері? URL: <https://gay.org.ua/blog/2019/02/15/chy-mozhna-zakhystyty-sebevid-dyskryminatsii-v-trudovii-sferi/>

Наталя ЦУМАРЄВА

Донецький державний університет внутрішніх справ

ФОРМУВАННЯ НУЛЬОВОЇ ТОЛЕРАНТНОСТІ ДО ГЕНДЕРНО ЗУМОВЛЕНОГО НАСИЛЬСТВА У ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Значні соціально-політичні та економічні зрушення, що відбуваються в світі останнім часом, загострюють питання рівності, справедливості та рівноправності, якими може користуватися кожен учасник та учасниця української спільноти. В ситуації війни спостерігається зростання кількості домашнього та гендерно зумовленого насильства (ГЗН) через фактори примусового переміщення, розриву сімей, розміщення в тимчасових або спільних притулках, посилення військової присутності та проходження контрольно-пропускних пунктів, сексуальні домагання та насильство під час переміщення, труднощі в доступі до основних товарів і послуг, відсутності доступу до безпечного притулку та інші.

Не зважаючи на рішучі кроки держави в руслі прийняття низки законодавчих актів, розробки системи взаємодії суб'єктів, які надають допомогу постраждалим, позитивні зрушення в судовій системі, роботу «гарячих ліній», питання формування «нульової» толерантності до гендерно зумовленого насильства в українському суспільстві залишається відкритим. До того ж, спеціалізовані служби щодо ГЗН на непідконтрольних територіях і в зонах активних бойових дій не завжди є функціонуючими, доступ до них

надзвичайно складний як для персоналу, так і для постраждалих через триваючий конфлікт з сусідньою державою й обмеження пересування, включаючи блокування вибуховими пристроями.

Все більше науковців та громадських активістів наголошує на важливості вирішення питань і необхідності залучення якомога більшої кількості людей до вивчення проблеми ГЗН. Так, гендерний дискурс у психолого-педагогічній практиці представлений у роботах Т. Говорун [2], формування гендерної культури молоді висвітлюється О. Кізь та О. Кікінежді [3], питання ролі фемінізму у боротьбі проти домашнього насильства піднімається у наукових доробках Т. Марценюк [5], дослідження домашнього насильства як виду ГЗН проводиться Т. Костіною та І. Булах [4].

Необхідно відмітити, що гендерно зумовлене насильство є одним із найпоширеніших порушень прав людини у світі. В англomовних джерелах термін ГЗН позначається словами «domestic violence», або «domestic abuse», які розпізнаються як синонімічні. В українській науковій думці терміни «гендерне насильство», «гендерно зумовлене насильство» та «насильство за ознакою статі» використовуються як синоніми.

Під гендерно зумовленим насильством, за визначенням правозахисної організації «Ла-Страда Україна», розуміють насильство, спрямоване проти особи через її гендерну належність, або насильство, яке непропорційно впливає на осіб певної статі. ГЗН зазнають як жінки, так і чоловіки, але серед постраждалих більшість становлять усе ж жінки та дівчата, оскільки це явище глибоко вкорінене в нерівності жінок та чоловіків [1].

Конвенція Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами (Стамбульська конвенція), а також інші міжнародні документи виділяють такі види гендерно зумовленого насильства: фізичне насильство; психологічне насильство; сексуальне насильство; економічне насильство; домашнє насильство; переслідування; звалтування; сексуальне домагання; каліцтво жіночих геніталій; примусова стерилізація; примусовий аборт; примусовий шлюб; злочини в ім'я так званої «честі»; насильство в інституційному середовищі; насильство у воєнних, конфліктних і постконфліктних ситуаціях; торгівля людьми; гендерна дискримінація [6].

На жаль, у нашому суспільстві зустрічаються факти толерування питання ГНЗ, недостатньої розробленості нормативно-правової бази для захисту постраждалих від ГЗН, безкарність кривдників, прояви ГЗН на робочих місцях, в навчальних, медичних, публічних закладах. Саме тому необхідні спільні зусилля активістів, поліції, центрів соціальної допомоги, державних інституцій, громадських організацій, системи освіти, щоб сформулювати «нульову» толерантність українського суспільства задля подолання цієї проблеми.

У Кембриджському англійському словнику нульова толерантність визначається як політика, яка передбачає призначення максимально можливих за законом обмежень і санкцій навіть за незначні правопорушення або проступки з метою усунення небажаної поведінки. Політика нульової толерантності забороняє особам правоохоронних органів здійснювати покарання на власний розсуд чи змінювати його. Вони зобов'язані встановити заздалегідь певне покарання, незалежно від індивідуальних особливостей правопорушень, пом'якшувальних обставин [7].

Політика нульової толерантності використовується в криміналістиці і поширена в формальних і неформальних системах охорони правопорядку по всьому світу та розповсюджується на всі сфери суспільного життя. Саме тому важливим питанням формування нульової толерантності до гендерно зумовленого насильства є система підготовки слухачів закладів вищої освіти. Політика нульової толерантності до ГЗН переважно пропагується як профілактика насильства за статевою ознакою, отримання осуду та покарання у випадках ГЗН, використання гендерно чутливої та недискримінаційної лексики, заборона використання особистих суджень та зв'язків з метою зменшення покарання або надання пом'якшувальних обставин, дотримання принципу гендерно чутливої комунікації серед усіх учасників навчально-виховного процесу.

Упровадження політики повноцінного гендерного підходу у навчально-вихований процес ЗВО задля досягнення фактичної рівності можливостей представників обох статей стало можливим завдяки переходу до гендерної педагогічної парадигми. Системі освіти загалом і системі загальної середньої освіти зокрема відводиться важлива роль щодо забезпечення позитивних зрушень у розвитку гендерної свідомості молодого покоління шляхом набуття ними в освітньому процесі не лише ґрунтовних гендерних знань, умінь і навичок, а й формування гендерної культури та розширення їхнього гендерного світогляду.

Формування нульової толерантності до ГЗН у здобувачів вищої освіти має спиратися на такі принципи:

- цілісності різнобічного розвитку особистості;
- гуманізації та демократизації;
- диференціації й індивідуалізації;
- обліку інтересів і статево-рольових переваг;
- доступності всіх видів і форм освітніх послуг;
- врахування гендерних відмінностей та індивідуально-типологічних особливостей здобувачів і здобувачок вищої освіти;
- забезпечення рівних умов для розкриття здібностей і потреб;
- вибір індивідуальної освітньої траєкторії.

Важливим аспектом також є впровадження різноманітних напрямків формування комунікативної компетентності в сфері гендерної рівності у навчально-виховному процесі закладів вищої освіти:

1. Психоедукаційна та навчальна робота.
2. Демонстрація проявів комунікативної толерантності в сфері гендерної рівності керівниками закладів.
3. Профілактика виникнення гендерної дискримінації та запобігання випадків гендерно зумовленого насильства.
4. Формування комунікативних знань і навичок у сфері реагування на сексуальне та гендерно зумовлене насильство, пов'язане з конфліктом.
5. Використання гендерно чутливих комунікацій науково-педагогічним складом і формування гендерно чутливої культури здобувачів і здобувачок вищої освіти.
6. Ознайомлення та впровадження кращих здобутків міжнародного та вітчизняного досвіду щодо розвитку гендерної рівності в закладах вищої освіти.

Отже, організація освітньої діяльності на основі реалізації провідних принципів формування нульової толерантності до ГЗН уможливорює створення психолого-педагогічних та організаційно-дидактичних умов для реалізації індивідуального потенціалу розвитку здобувачів і здобувачок вищої освіти, сприяє формуванню навичок конструктивної міжгендерної взаємодії, ефективно впливає на результативність формування їхньої гендерної культури.

Список використаних джерел:

1. Гендерно зумовлене насильство. Ла-Страда Україна. URL: <https://www.facebook.com/lastradaukraine/posts/1997840736959667/>
2. Говорун Т. В., Кікінежді О. М. Гендерний дискурс в психологічній науці та педагогічній практиці. *Психологічний часопис*. 2016. Вип. 1. С. 41–55.
3. Кізь О. Б., Кікінежді О. М. Формування гендерної культури молоді : науково-методичні матеріали до тренінгової програми. Тернопіль, 2009. 160 с.
4. Костіна Т., Булах І. Гендерно зумовлене насильство та його види: домашнє насильство. *Вісник Львівського університету. Серія психологічні науки*. 2021. Вип. 11. С. 80–86.
5. Марценюк Т. Гендер для всіх. Виклик стереотипам. Київ, 2017. 256 с.
6. Підтримка людей, які пережили гендерно зумовлене насильство : довідник-порадник із взаємодії. URL: https://www.unicef.org/ukraine/media/27931/file/Mobile_booklet_Final.pdf

Оксана ЧОРНОУС
Донецький державний університет внутрішніх справ

ТОЛЕРАНТНІСТЬ ДО ВИБОРУ ОСОБОВОГО ІМЕНІ

Грунтовне студіювання складних механізмів взаємодії мови та суспільства належить до центральних завдань сучасної лінгвістики. У фокусі уваги науковців перебувають різноманітні теоретичні та практичні аспекти впливу соціальної структури суспільства на мову, дослідження яких щораз активніше спонукає звертатися до поняття толерантності. Прикладом може послугувати питання про ставлення держави та українського суспільства до одного з ключових засобів ідентифікації та легалізації особи в соціумі – її антропонімної формули, зокрема толерантність до вибору батьками імен для іменування новонароджених. Інтерес до саме цієї категорії власних назв мотивуємо їхньою здатністю виступати своєрідними маркерами індивідуального або колективного «мовного смаку», вказувати на національну належність чи релігійні переконання, демонструвати нові культурні впливи та сучасні тенденції. Особливо актуальним цей аспект постає в умовах військової агресії, коли відбувається переоцінка культурної близькості з жителями різних країн. Джерельною базою для пропонованої наукової розвідки послугувала інформація стосовно найпоширеніших та рідковживаних імен у І півріччі 2023 року в розрізі регіонів, розміщена Департаментом державної реєстрації на офіційному сайті Міністерства юстиції України [1].

Окреслюючи поняття толерантності, спираємося на сформульовану В. Лісовим дефініцію, подану у «Філософському енциклопедичному словнику»: толерантність – «термін, що ним позначають доброзичливе або принаймні стримане ставлення до індивідуальних та групових відмінностей (релігійних, етнічних, культурних, цивілізаційних)» [3, с.642]. Наведене трактування акцентує на схваленні, визнанні різноманітності, до яких може вдатися суспільство, на противагу обмеженням, заборонам чи оспоруванню. При цьому визначальною вважаємо позицію держави, яка може на законодавчому рівні або толерувати або, навпаки, пропагувати нетерпиме ставлення. В Україні особливості присвоєння імені дитині визначають ст. 28 Цивільного кодексу України та ст. 146 Сімейного кодексу України. Першим нормативно-правовим актом закріплено тричленну антропонімну формулу (прізвище, ім'я та по батькові), однак передбачено можливість її варіювання з урахуванням закону або звичаю національної меншини, до якої особа належить [4]. У другому конкретизовано, що ім'я дитини визначається за

згодою батьків або матір'ю, якщо дитина народжена жінкою, яка не перебуває у шлюбі, у разі відсутності добровільного визнання батьківства [2]. Означена норма не містить обмежень щодо ономастичних характеристик імені (походження, частотність уживання тощо), натомість закріплює кількісний ліміт – не більше двох онімів. Утім якщо звичаєм національної меншини, до якої належать мати і (або) батько, передбачено присвоєння більшої кількості імен, то вони можуть скористатися таким правом. Наведені норми свідчать про те, що держава надає батькам широку автономію у виборі імен для новонародженого малюка, демонструючи толерантне ставлення до імен з антропонімного фонду різних етнічних груп та висловлюючи в такий спосіб повагу до релігійних, етнічних, культурних відмінностей.

При цьому варто зауважити, що передбачений чинним законодавством вільний вибір імені, зокрема з репертуару імен різних етнічних груп, має прийматися та втілюватися на практиці членами соціуму. Перевірити цей аспект можливо шляхом залучення відомостей про сучасну практику іменування новонароджених. Аналізуючи найпоширеніші імена, обрані батьками в I півріччі 2023 року, цілком передбачувано спостерігаємо давно узвичаєні в українців оніми на кшталт Анна, Анастасія, Вікторія, Єва, Марія, Мілана, Софія; Артем, Максим, Матвій, Назар, Олександр, Тимофій тощо. Водночас у категорії рідковживаних натрапляємо на широкий перелік специфічних для різних етносів особових імен, що є надійним свідченням того, що українське суспільство справді приймає різноманітність та не обмежує бажання батьків обирати ті наймення, які відображають їхні культурні та особисті уявлення про самобутність, наприклад: Ісаак, Єсфір, Менуха-Рахель, Рахіль; Кірман, Осман, Сархан, Таір, Тімур, Тигран, Хасан, Ділара тощо. У межах цієї групи багато імен із сучасного західноєвропейського та американського іменного фонду: Габріель, Деніз, Джозеф, Майкл, Річард, Тім, Барбара, Джесіка, Глорія, Мадонна, Мішель, Ніколь. Спорадично фіксуємо також подвійні жіночі та чоловічі оніми: Авіва-Світланцвітайне, Інфініті-Марта, Лія-Ілдиз, Ніла-Естер, Саїда-Єва, Тєя-Марія, Адам-Еміль, Йосиф-Франциск, Тихон-Леон тощо. Вважаємо такі антропоніми ще одним виявом персональних антропонімних уподобань номінаторів.

Толерантність українців в царині антропонімії якнайкраще демонструє їхня відкритість до імен-новотворів, які сьогодні найбільш виразно корелюють з реаліями сьогодення. На тлі минулорічних повідомлень про поповнення репертуару імен такими одиницями, як Байрактар і Джавеліна, постало закономірне питання про їхнє вживання цього річч. Аналіз оприлюднених Міністерством юстиції України матеріалів за I півріччя 2023 року підтвердив ще один випадок іменування дівчинки найменням Джавеліна в Одеській області, тож ідеться здебільшого про поодинокі випадки.

Лишається дискусійним також питання мотивації номінаторів, адже з іменем може бути пов'язані зовсім інші уявлення.

Отже, сьогодні на підставі проаналізованих матеріалів ставлення українського суспільства та держави до вибору особового імені батьками для іменування новонародженого можемо схарактеризувати як толерантне в багатьох аспектах. Водночас окреслене питання є багатовимірним, тож потребує подальших досліджень у динаміці із залученням більшого обсягу статистичних даних та ширшої хронології.

Список використаних джерел:

1. Інформація стосовно найпоширеніших та рідковживаних імен у I півріччі 2023 року в розрізі регіонів. URL: https://minjust.gov.ua/actual-info/info_imena
2. Сімейний кодекс України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14#Text>
3. Філософський енциклопедичний словник / гол. ред. В. І. Шинкарук. Київ, 2002. 744 с.
4. Цивільний кодекс України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>

Nazar SHAMKYI

Donetsk State University of Internal Affairs

Scientific supervisor: Tetyana KONONENKO

Language adviser: Olena MAMONOVA

SAFETY AS A PRINCIPLE OF THE NATIONAL POLICE OF UKRAINE

The purpose of the National Strategy for Creating an Accessible Space in Ukraine for the Period up to 2030 is to create an unhindered environment for all population groups, ensuring equal opportunities for everyone to exercise their rights and receive services through the integration of physical, informational, digital, social, economic, and educational accessibility into all spheres of public policy. Accessibility is defined as the provision of equal access to all population groups to the physical environment, transport, information, communication, information and communication technologies and systems, as well as to other objects and services.

The accessibility program is an important initiative aimed at ensuring equal rights and accessibility of services of the National Police of Ukraine. Let us consider the main directions of its work. People with special needs often face a number of specific problems. First, most government and public oversight bodies, including the Ministry of Internal Affairs and the National Police, are not adapted for people with disabilities, do not provide full access to information and the

opportunity for effective interaction with them. Second, the judicial process is not accessible to all population groups and requires modern regulations. People with disabilities, for example, with hearing, vision, or intellectual ones, often do not have access to information during the judicial process. The information products used in this process do not always take into account the needs of this group. It should also be recognized that there is almost no involvement of sign language interpreters. Third, media products are not adapted for people with disabilities. The lack of regulation hinders access to television and radio content, cinema and other cultural events for people with disabilities.

In our opinion, it is necessary to improve and enhance the effectiveness of the accessibility program in the National Police system for ensuring equal opportunities for all citizens:

1. To modernize the infrastructure of police stations and patrol cars to ensure accessibility for people with disabilities.

2. To train police officers, provide them with the necessary knowledge and skills for effective interaction with different categories of citizens.

3. To improve communication tools, introduce special communication and information systems to facilitate communication between police officers and people with disabilities.

4. To conduct information campaigns and training events to raise awareness of citizens about their rights and access to police services.

The accessibility program is an important tool for creating an inclusive society and ensuring equal rights for all citizens. The analysis and identification of potential areas of work allows the National Police to take steps to further ensuring the quality and accessibility of services for all citizens, including people with special needs.

References:

1. Про внесення змін до деяких законів України про освіту щодо організації інклюзивного навчання : Закон України від 05 червня 2014 року № 1324-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1324-18#Text>

2. Про забезпечення створення безбар'єрного простору в Україні : Указ Президента України від 03 грудня 2020 року № 533/2020. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/5332020-35809>

3. Про схвалення Національної стратегії із створення безбар'єрного простору в Україні на період до 2030 року : Розпорядження Кабінету міністрів України від 14 квітня 2021 року № 366-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/366-2021-%D1%80#n10>

ПОГЛЯД НА РОСІЙСЬКУ ВОЄННУ АГРЕСІЮ ЧЕРЕЗ ПРИЗМУ МІЖНАРОДНОГО ГУМАНІТАРНОГО ПРАВА

Російська воєнна агресія, яка триває з 2014 року, стала справжнім викликом для міжнародного співтовариства та глобальної безпеки. Ця агресія призвела до серйозних геополітичних змін і викликала хвилю обурення у міжнародному співтоваристві, привернувши увагу до численних важливих аспектів, які стосуються міжнародного гуманітарного права та захисту прав людини.

Міжнародне гуманітарне право (далі – МГП) – це сукупність міжнародно-правових принципів і норм, що регулюють захист жертв війни і які застосовуються під час збройних конфліктів з метою обмеження засобів і методів ведення воєнних дій.

Українське законодавство визначає міжнародне гуманітарне право (право збройних конфліктів) як систему міжнародно визнаних правових норм і принципів, які застосовуються під час збройних конфліктів, встановлюючи права та обов'язки суб'єктів міжнародного права щодо заборони чи обмеження використання певних засобів і методів ведення збройної боротьби, забезпечуючи захист жертв конфлікту та визначаючи відповідальність за порушення цих норм [2].

Слід зазначити, що міжнародні угоди, що регулюють права людини, поділяються на три групи:

- до першої належать такі міжнародні документи, як Загальна декларація прав людини, Пакти про права людини й інші акти, що містять принципи та норми, які стосуються прав людини переважно в умовах миру;

- до другої – міжнародні конвенції про захист прав людини в період збройних конфліктів. Це головним чином окремі положення Гаазьких конвенцій 1899 і 1907 років про закони і звичаї війни, а також чотири Женевські конвенції 1949 року про захист жертв війни і додаткові Протоколи до них, прийняті в 1977 і в 2005 році;

- до третьої групи – міжнародні документи, в яких регламентується відповідальність за злочинне порушення прав людини як у мирний час, так і в період збройних конфліктів [1].

Розглядаючи російську воєнну агресію через призму МГП, можна виділити кілька ключових аспектів:

- захист цивільного населення. МГП має на меті захист цивільного населення в умовах війни. Росія, здійснюючи постійні атаки на цивільні об'єкти, такі як школи, лікарні та житлові райони, порушує основні принципи МГП, зокрема принципи недоторканості цивільних об'єктів і

заборону насильства. Захист прав цивільного населення є важливою складовою міжнародного гуманітарного права;

- захист гуманітарних працівників. МГП визнає особливий статус медичних та інших гуманітарних працівників, які надають допомогу в умовах сьогодення. Росія не перестає здійснювати численні атаки на медичні установи та гуманітарних працівників, тим самим підриваючи стандарти МГП, які захищають цих осіб та установи;

- гуманітарна допомога. МГП також регулює надання гуманітарної допомоги населенню, яке постраждало внаслідок російської агресії. Україна отримує допомогу від міжнародних організацій та держав для надання допомоги громадянам, які постраждали від воєнних дій;

- заборона колективних покарань. Стаття 33 Четвертої Женевської Конвенції про захист цивільного населення під час війни (яка в тому числі стосується окупованих територій) передбачає таке: «жодну особу, що перебуває під захистом, не може бути покарано за правопорушення, якого вона не вчинила особисто. Колективні покарання, так само як і будь-які залякування чи терор, забороняються». Україна взяла на себе зобов'язання по забороні колективних покарань шляхом ратифікації чотирьох Женевських конвенцій про захист жертв війни та Додаткових протоколів до них;

- міжнародна відповідальність. МГП передбачає відповідальність за порушення його норм. Це включає в себе можливість притягнення до відповідальності тих, хто скоює воєнні злочини або порушує права людини в умовах ведення війни.

Міжнародне гуманітарне право відіграє ключову роль у регулюванні збройних конфліктів і захисті прав людини, але російська воєнна агресія стала серйозним викликом для збудованої системи МГП, тим самим змушуючи її оновлюватися. Виклики МГП полягають в наступному:

- гібридна природа конфлікту. Сучасні конфлікти, в тому числі російська воєнна агресія проти України, часто мають гібридний характер. Вони включають не лише звичайну війну, але й такі елементи, як інформаційна війна, кібератаки та дестабілізація внутрішньої ситуації, що ускладнює розуміння та застосування МГП;

- технологічний прогрес. Використання сучасних технологій у війні, таких як безпілотники та кібератаки, створює нові виклики для МГП;

- перешкоди для ефективної дипломатії. Воєнна агресія росії проти України підкреслює обмеженість дипломатичних зусиль для вирішення таких збройних конфліктів. Міжнародним організаціям і державам важко об'єднатися в узгоджених зусиллях для вирішення ситуації та захисту прав людини;

- обмежений доступ до зон збройного конфлікту перешкоджає доставці гуманітарної допомоги, наданню медичних послуг і контролю за дотриманням МГП.

Підводячи підсумок, варто відмітити, що воєнна агресія росії проти України підкреслює незмінну актуальність міжнародного гуманітарного права у вирішенні складних і мінливих викликів сучасних конфліктів. Незважаючи на те, що МГП може зіткнутися з перешкодами в його імплементації, воно залишається основним інструментом захисту прав людини, просування правосуддя, сприяння миру та безпеці у все більш складному світі. Прагнення до більш справедливого та гуманного світу продовжується через нашу відданість дотриманню МГП, забезпечуючи, щоб воно залишалось могутньою силою для захисту цивільного населення та сприяння глобальному миру.

Список використаних джерел:

1. Міжнародне гуманітарне право та захист прав людини. URL: https://arm.naiu.kiev.ua/books/mg/lectures/lecture_7.html
2. Про затвердження Інструкції про порядок виконання норм міжнародного гуманітарного права у Збройних Силах України : Наказ Міністерства оборони України від 23 березня 2017 р. № 164. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0704-17#Text>

Дмитро ШУЛЬГА

Львівський державний університет внутрішніх справ

ПОНЯТТЯ АСЕРТИВНОСТІ В НАУКОВІЙ ЛІТЕРАТУРІ

Під впливом загальної глобалізації та процесів, що її супроводжують, відбуваються постійні зміни. Гуманізація відносин у суспільстві та й загалом міжособистісних стосунків і надалі залишається вкрай актуальним питанням. Історичні, політичні, суспільні явища, зокрема, війна в Україні з росією, висувають нові виклики для людини, її особистісних властивостей, які зможуть посприяти особистості ефективно функціонувати в суспільстві. Саме асертивність як властивість особистості є тією рисою, що сприяє взаємодії в соціумі, досягненню мети в житті, саморозвитку та самовдосконаленню.

Поняття асертивності є досить новим у психологічній науці, що характеризує особистісну властивість. На сьогодні психологія не окреслила чіткі межі цього феномену. Саме тому й досі актуальним є вивчення як психологічних, так і філософських праць, концепцій та підходів, що стосуються розкриття сутності цього неоднозначного поняття.

Ще з кінця XIX століття про нього писали Р. Альберті, А. Адлер, Е. Берн, А. Бандура, Ф. Зімбардо, У. Джеймс, Дж. Вольпе, А. Сальтер, А. Лацарус, Дж. Сміт, М. Еммонс, Е. Шостром тощо. Концепцію асертивності у 50-60-х роках XX століття сформував А. Солтер. У неї

ввійшли базові поняття гуманістичної психології, зокрема, протиставлення маніпулювання людьми самореалізації. Вчений запевняв, що будь-яка особа з почуттям самоповаги здатна асертивно діяти. У це поняття він вкладав відкритість, рішучість, впевненість. Автор стверджував, що асертивність – це вміння стверджувати щось чітко та вміти відповідати за власні слова та вчинки.

В українській психології питання асертивності розкривали у своїх працях С. Максименко, М. Савчин, Т. Титаренко, В. Татенко, В. Мойсеєнко, Н. Подоляк, О. Саннікова, С. Герасіна, О. Лосієвська, Л. Ніколаєв, О. Брюховецька, М. Боришевський, Н. Побірченко, В. Рибалка та інші.

У всесвітній павутині Wikipedia дає наступне визначення: асертивність – здатність людини відстоювати власну точку зору, не порушуючи моральних прав іншої людини; це здатність оптимально реагувати на критику та вміння рішуче говорити собі та іншим «ні», якщо цього вимагають обставини; асертивність дозволяє зробити свою поведінку гнучкою та дивергентною.

Вивчення досліджуваного феномену започаткувалось у межах поведінкової терапії. Згодом М. Еммонс, Р. Альберті, Дж. Вольпе та інші психологи поведінкового напрямку виписали загальні засади сутності асертивності як властивості впевненості в собі. Варто зазначити, що асертивність тоді окреслювали як набуту реакцію на соціальні стимули, тобто як наслідок навчання.

Сьогодні в науковій літературі поняття асертивності трактують як вміння висловлювати власну думку, розкривати свої емоції й поведінку в тих рамках, що не заходять за межі прав і психічних кордонів оточуючих людей, і власних, зокрема. Це поняття означає відсутність агресії, збереження своїх прав у соціумі. Воно стає значущим за умови рівності ідей та цінностей, що детермінують вибір поведінки особи в соціумі (Р. Лінденфілд, Т. Харріс, Р. Альберті, М. Мольц, М. Еммонс).

Відповідно до поглядів В. Семиченко, асертивність є основною складовою відчуття поваги та самоповаги. Це індивідуальна якість, яка проявляється у рішучих діях особистості, включаючи здатність зберігати свою «автономію» й уникати натиску та маніпуляцій зі сторони оточуючих (Семиченко, 2001).

Деякі дослідники переконані, що асертивність може бути сприйнята як наполегливість, надаючи їй трохи більшого значення, ніж воно є насправді. Ця концепція пропонує альтернативу агресивній та пасивній поведінці, яка характерна для осіб із низьким або завищеним рівнем самооцінки (Ковальчук, 2021; Завацька, 2017).

Ще одна точка зору представляє асертивність як адекватність. Тут це поняття означає, що людина з оточенням поводиться відповідно до обставин, змінює за потреби власну поведінку в межах прийнятих правил, норм і

стандартів, відповідно рефлексуючи. Такі вміння – це можливість поводитись конструктивно, що не чинить дискомфорту іншим, до того ж це вміння ввічливо й тактовно наполягати на своїй думці, надавати й приймати зворотній зв'язок, діяти рішуче у досягненні своєї мети.

У галузі наукових досліджень щодо асертивності в зарубіжній психології можна виділити два основних вектори. Перший – спрямований на аналіз зовнішньої моделі поведінки успішної особистості. Його досліджують Г. Бейер, Д. Джонгвард, В. Каппоні, Т. Новак та інші. Другий – спрямований на глибинний аналіз внутрішнього світу людини, її екзистенційний стан. Тут дослідження здійснюється такими вченими, як А. Маслоу, Г. Олпорт, К. Роджерс, В. Франкл, Е. Фромм та іншими.

Також важливо відзначити, що у роботах зарубіжних психологів асертивність часто пов'язується з соціально-психологічними категоріями, такими як успішність, незалежність, самостійність та впевненість. У вітчизняних наукових працях цей феномен частіше асоціюється з поняттями відповідальності, особистісної позиції, моральних переконань та навичок протистояти груповому тиску. Цей перелік соціально-психологічних навичок в межах поведінкового підходу концепції асертивності, включає ряд параметрів з конкретними зовнішніми проявами (поведінкові конструкції), такі як здатність до встановлення контактів, відкритість у висловлюванні своїх бажань та вимог. Невпевнена поведінка загалом корелює з нечіткими формулюваннями мети, нереалістичними очікуваннями, неправильною оцінкою результатів власних дій та невмінням використовувати досвід минулих подій.

Дж. Вольпе вказує на чотири ключові риси істинно асертивної особистості (Семиченко, 2001). По-перше, така особа вільно виражає свої думки та почуття. По-друге, вона вміє спілкуватися з іншими людьми (незнайомими, сім'єю, друзями) та висловлюється відкрито, щиро, прямо й адекватно. По-третє, у такої особистості активна життєва позиція; вона досягає бажаного і намагається впливати на події, на відміну від пасивної, яка очікує на розвиток подій. По-четверте, її дії відзначаються самоповагою. Також у несприятливих ситуаціях вона обмежена та намагається щось зробити, щоб не прогавити шанс. Вона дбає про свою гідність. Невпевненість виникає з вільного позитивного соціального досвіду, навичок спілкування або нездатності їх ефективно використовувати.

К. Рудестам, акцентуючи увагу на соціальних аспектах асертивності, зауважує, що асертивна поведінка є найбільш конструктивним способом міжособистісної взаємодії, що дозволяє протистояти агресії та маніпуляціям. Українські науковці Є. Нікітін і Н. Харламенкова також трактують асертивність як «самоствердження через конструктивну діяльність» (Семиченко, 2001).

На підставі аналізу наукової літератури можна стверджувати, що більшість авторів в унісон твердять, що асертивністю є щось середнє між пасивною та агресивною поведінкою. Важливими характеристиками цього феномену вважають самоповагу, самооцінку, ініціативність, наполегливість, відповідальність. Особи з асертивністю більш захищені від емоційних проблем, майже не скаржаться на тривожність, що обумовлена різними ситуаціями, менше піддаються страхам, на протипагу особам з низькою асертивністю.

Список використаних джерел:

1. Завацька Н. Є. Психологічні умови формування адаптивних можливостей студентів вищих навчальних закладів гуманітарного профілю : монографія / Н. Є. Завацька, Ю. В. Сербін, Ю. О. Бохонкова. Сєвєродонецьк, 2017. 175 с.
2. Ковальчук З. Я. Особистісна рефлексія в умовах постійних соціальних змін. *Соціально-правові студії*. 2021. Вип. 4. С. 177–183.
3. Саннікова О. П., Непочатова О. Ю. Асертивність як психологічна характеристика особистості. *Актуальні проблеми сучасної психології* : матеріали міжнародної науково-практичної конференції молодих учених та студентів, Одеса, 26 квітня 2012 року. С. 269–272.
4. Семиченко В. А. Психологія особистості. Київ, 2001. 427 с.

Роман ЯРЕМКО

Львівський державний університет безпеки життєдіяльності

ОСОБЛИВОСТІ ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПСИХОЛОГІВ ДСНС УКРАЇНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Психологічна служба Державної служби України з надзвичайних ситуацій (далі – ДСНС України) функціонує в нашій державі з 2005 року. За цей період психологи ДСНС України здійснили безліч виїздів на різноманітні надзвичайні ситуації, адже до повномасштабної військової агресії росії психологічна служба ДСНС України була єдиною з сектору безпеки людини, яка надавала екстрену психологічну допомогу населенню. Зі збільшенням навантаження в умовах воєнного стану в рамках взаємодії для надання екстреної психологічної допомоги населенню після ракетних ударів до діяльності психологічної служби залучаються психологи Національної поліції України (наказ МВС від 19.07.2023 р. № 594) [2].

Від так, з початком війни в Україні психологи ДСНС надали допомогу більше 228 тисяч осіб, серед яких близько 43 тисяч дітей та понад 9 тисяч маломобільних осіб. Про це на брифінгу в Military Media Center повідомив керівник психологічної служби ДСНС України Анатолій Сичевський. За його

словами, з початку ведення активних бойових дій психологи ДСНС більше 600 разів залучались до надання екстреної психологічної допомоги постраждалим по всій території України. Крім того, психологи Кіровоградської та Хмельницької областей зустрічають на вокзалах людей, які прибувають евакуаційними рейсами з районів ведення бойових дій. За цей час психологічну допомогу отримали більше 16 тисяч евакуйованих осіб. Діяльність психолога ДСНС змінилась. Виконуючи свої службові обов'язки в осередку надзвичайної ситуації чи при евакуації населення з окупованої території, психологам доводиться працювати під обстрілами та можливістю потрапити в полон.

Спеціалісти служби психологічного супроводу здійснюють комплекс заходів, спрямованих на психологічну адаптацію громадян України, які були переміщені з тимчасово окупованих територій і районів активних бойових дій. Робота психолога в ДСНС України в осередку НС відрізняється від звичайної роботи цивільного психолога, який зазвичай надає психологічну підтримку населенню у мирний час. На відміну від цивільних психологів, психологам в ДСНС доводиться працювати практично на відкритій місцевості, в польових умовах, буквально біля місця подій або в осередку надзвичайної ситуації, разом із фахівцями, які ведуть аварійно-рятувальні та інші невідкладні заходи для ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій або ракетних ударів. У таких обставинах не завжди існує можливість комфортного розташування постраждалих та забезпечення їх конфіденційності, оскільки вони можуть перебувати під постійним наглядом інших людей, включаючи представників ЗМІ [1].

Велика кількість інцидентів, що супроводжуються одномоментною загибеллю чи пораненням численних людей, руйнуваннями об'єктів військової та цивільної інфраструктури, а також частковим або повним знищенням будівель та іншого майна, негативно впливає на ментальне здоров'я населення. Ми можемо зазначити значну кількість таких прикладів. Це ракетні обстріли по Яворівському полігону у Львівській області. 13 березня 2022 року загинуло понад 50 військовослужбовців, ще майже 150 військових отримали поранення. Внаслідок обстрілів міста Львів став жертвою знищення Львівський державний авіаційно-ремонтний завод, зазнали пошкодження Львівський бронетанковий завод і нафтобаза в березні 2022 року. Однак найчастіше атаки призводять до ураження цивільних об'єктів. Наприклад, у квітні 2022 року ракета влучила в станцію технічного огляду автомобілів, що призвело до загибелі 7 людей. Восени 2022 року стали поширеними атаки на енергетичну інфраструктуру, що призвело до перебоїв усіх комунікацій. У березні 2023 року ракета вразила житлову зону в селі Велика Вільшаниця, що призвело до загибелі 5 людей. У червні 2023 року місто стало мішенню для дронів, а 6 липня сталася найбільша атака на цивільну інфраструктуру міста Львова, унаслідок попадання трьох ракет

загинуло 10 людей і було пошкоджено понад десяток будинків цивільної інфраструктури. У серпні та вересні 2023 року сталося ще дві атаки на місцевість Сигнівка: 15 серпня обломки ракет викликали пожежу в житлових будинках, а 19 вересня камікадзе-дрони впали на складські приміщення, при цьому загинула одна людина. Загалом внаслідок обстрілів Львівщини та Львова під час російського вторгнення загинуло 23 мирних жителів, а 106 отримали поранення.

Психолог, який працює у системі ДСНС, співпрацює з постраждалими, спрямовуючи свою увагу на їхні поточні емоційні стани, страждання, біль і переживання, які виникають внаслідок конкретних ситуацій та подій.

Ще однією важливою особливістю роботи психологів ДСНС є те, що психологи ДСНС не чекають, коли постраждалий самостійно звернеться за допомогою. Вони виступають ініціаторами надання психологічної підтримки, самостійно визначають, хто у даний момент найбільше потребує їх допомоги. Психологам ДСНС доводиться виявляти та розуміти проблеми, які потребують вирішення, та приймати необхідні кроки для їх усунення або зменшення впливу.

З огляду на теоретичні підстави та практичний досвід психологів ДСНС, можна зазначити, що своєчасна надана психологічна допомога людині, яка опинилася в надзвичайній ситуації або пережила психічну травму через кризову подію, може значно знизити рівень психологічної травматизації порівняно з тими, хто залишається без підтримки та самостійно переживає події.

Якщо розглядати роботу психологів ДСНС у процесі ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій, то важливо відзначити, що на сьогоднішній день існує відсутність єдиного та чіткого стандартного алгоритму для їхніх дій. Спеціалісти психологічної служби ДСНС України виконують різноманітні завдання, включаючи:

- організаційну діяльність, спрямовану на планування та координацію дій у рамках ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій;
- надання психологічної допомоги безпосередньо постраждалим та їх родичам у процесі кризових ситуацій;
- забезпечення психологічної підтримки постраждалим після завершення аварійно-рятувальних операцій та інших невідкладних заходів у зоні катастрофи чи обстрілу, включаючи підтримку під час поховання загиблих [4].

Зазначена діяльність визначається конкретними обставинами та потребами, і психологи ДСНС пристосовують свої дії до конкретної ситуації.

В основні характеристики професійної діяльності психологів варто включити наступні: ситуації, коли завдання неоднозначні; надходження недостовірної або відсутня інформація під час виконання обов'язків; інтенсивний робочий темп, обмежений часовими рамками; постійне

психологічне напруження через негативні погодні умови, несприятливе санітарно-гігієнічне середовище, відсутність адекватних робочих і відпочинкових умов; можливість впливу на здоров'я; експозиція негативних життєвих аспектів, таких як зіткнення з трупами та людськими тілами, зруйновані споруди, літаки та інша техніка.

Умови, в яких психологам доводиться щоденно працювати, мають сильний психологічно травмуючий характер. Все це ще раз підтверджує складність і необхідність адекватної реакції на події в професійній діяльності психологів ДСНС України. Це вимагає наявності специфічних знань і постійного вдосконалення професійно-важливих якостей психологів ДСНС.

Список використаних джерел:

1. Коваль М. С., Коваль І. С. Відмінність роботи капелана й психолога в зоні проведення ООС. *Особистість в екстремальних умовах* : зб. тез IX наук.-практ. конф.; Львів, ЛДУБЖД, 17.05.2019 р. С. 110–112.

2. Про затвердження Порядку взаємодії психологів Державної служби України з надзвичайних ситуацій та Національної поліції України під час дії воєнного стану в Україні або в окремих її місцевостях з питань надання психологічної допомоги постраждалим внаслідок надзвичайних ситуацій : Наказ МВС від 19.07.2023 р. № 594.

3. Сергієнко О. О., Перелигіна Л. А., Боснюк В. Ф., Михлюк Е. І., Попов В. М., Куфлієвський А. С. Психопрофілактика та психокорекція професійного відчуження у працівників Державної служби України з надзвичайних ситуацій. Харків, 2021. 133 с.

4. Vavryniv O. Rescuers empathy empirical study as professionally important quality of the helping professions representatives. *The European Journal of Education and Applied Psychology, Premier Publishing s.r.o. Vienna*. 2019. № 3. P. 3–6.

ПЛАТФОРМА 2. ПСИХІЧНЕ ЗДОРОВ'Я ОСОБИСТОСТІ В УМОВАХ ВІЙНИ. ПРОПАГАНДА ТА ДЕЗІНФОРМАЦІЯ ЯК ІНСТРУМЕНТ ВОЄННОЇ АГРЕСІЇ

Андрій АВРАМЕНКО
Львівський державний університет внутрішніх справ

ПЕРФЕКЦІОНІЗМ ЯК ПСИХОЛОГІЧНИЙ ФЕНОМЕН

Прагнення до кращого може покращити одну людину, але це може призвести до надмірного виклику самому собі. У результаті цього особистість може мати проблеми з фізичним або психічним здоров'ям. Деякі люди сприймають перфекціонізм з позитивної точки зору, а деякі – ні. Насправді, перфекціонізм – це характеристика особистості, яка містить як негативні, так і позитивні сторони. Поки адаптивні наслідки перфекціонізму позитивно впливають на життя людей (наприклад, досягнення особистих цілей, збільшення життєвих стандартів, порядок, самодостатність, самоповага тощо), дезадаптивний ефект перфекціонізму має негативний вплив на людське життя (наприклад, тривога, занепокоєння, зволікання, тиск, агресивність, гнів тощо). Насправді у багатьох дослідженнях (Beck, 1976; Chang, 1998; Accordino, Accordino & Slaney, 2000; Flett, Besser, Davis & Hewitt, 2003; Stoeber & Rambow, 2006; Stoeber & Rennert, 2008; Özer & Altun, 2011; Dunkley, Blankstein & Berg, 2011 та інші) були висунуті адаптивні та дезадаптивні результати цього явища. Перфекціонізм – це концепція, яка передбачає повноту, бездоганність, ефективність (Stoeber, Kobori & Tanno, 2010). Щоб досягти цих цінностей, людина повинна вчитися постійно. Відповідно до сприйняття перфекціонізму завжди є краще, ніж досягнуте найкраще.

Хоча перші дослідження, пов'язані з перфекціонізмом, почалися ще в другій половині XX століття: Адлер, 1956; Елліс, 1962; Місідін, 1963; Горней, 1970, провідні дослідження були проведені, зокрема, Бернсом, 1980; Фростом, Мартіном, Лагардом та Розенблейтом, 1990; Хевісом та Флеттом, 1991 в останній чверті XX століття.

Відповідно до традиційної точки зору перфекціонізм вважається негативним і одновимірним (Burns, 1980; Pacht, 1984). Ця точка зору досліджує перфекціонізм патологічно. По суті, одновимірний погляд фокусується на самоорієнтованій свідомості людини (Broday, 1988; Halgin & Leahy, 1989; Blatt, 1995). Незважаючи на попередні дослідження, пов'язані з перфекціонізмом, розглядали його одновимірно; останні дослідження (Frost, Marten, Lahart & Розенблате, 1990; Hewitt & Flett, 1991; Slaney, Mobley,

Trippi, Ashby & Johnson, 2001; Hell, Huesman, Ferr, Kibler, Vicente & Kennedy, 2004; Stöber, Otto & Stoll, 2004 та інші) розглядали перфекціонізм багатовимірно та багатогранно.

Так, Фрост та інші (1990) висунули шість вимірів: 1) перфекціоністські особистісні стандарти, 2) занепокоєння через помилки, 3) сумніви щодо дій, 4) батьківські очікування, 5) батьківська критика та 6) порядок, який важливо зрозуміти через перфекціонізм.

Стоубер (Stoeber, 1998), Фрост та інші (1990) припустили, що багатовимірна шкала може працювати з чотирма вимірами, і ці виміри є: 1) турбота про помилки та сумнів щодо дій, 2) батьківські очікування та критика, 3) перфекціоністські особистісні стандарти та 4) порядок.

Хоча Партон, Ентоні та Свінсон (Purton, Antony & Swinson, 1999) стверджували, що багатовимірна шкала може бути наступною: 1) заклопотаність через помилки, 2) уявний тиск батьків, 3) досягнення цілей.

Хьюїтт і Флетт (Hewitt & Flett, 1991) розробили іншу багатовимірну шкалу. У їхній шкалі перфекціонізм розглядається в трьох вимірах. Сланей, Моблей, Тріппі, Ешбі та Джонсон (Slaney, Mobley, Trippi, Asby & Jonson, 1996) також проаналізували перфекціонізм у трьох вимірах: 1) перфекціоністські стандарти, 2) порядок, 3) невідповідність.

З іншого боку, Хамачек (1978) розглядав перфекціонізм у двох вимірах: невротичний і нормальний. Слейд і Оуенс (Slade & Owens, 1998) проаналізували це явище як дві оброблені моделі у двох вимірах: позитивному та негативному.

Террі-Шорт, Оуенс, Слейд і Дьюї (1995) розглядали перфекціонізм як позитивний і негативний, Хілл та інші (1997) з Beiling та іншими (2004) розглядали як ствердний та негативний, Кокс та інші (2002) розглядали як адаптивний та дезадаптивний.

Позитивний, нормальний, здоровий або адаптивний аспекти перфекціонізму включають: перфекціонізм у прагненнях, орієнтований на себе перфекціонізм, високі особисті стандарти та орієнтований на інших перфекціонізм, позитивні характеристики, процедури та наслідки. Негативний, невротичний, нездоровий і дезадаптивний аспекти включають: занепокоєння через помилки, сумніви щодо дії, соціально встановлений перфекціонізм та сприйманий тиск бути ідеальним, різні емоції між великими очікуваннями та результатами, негативну реакцію на недосконалість та інше, що пов'язане з негативними характеристиками, процедурами та наслідками.

Очевидно, що існує різниця між адаптивним і дезадаптивним перфекціонізмом. Проте головною відмінністю може бути оцінка результату їхніх зусиль. За Адлером (1956), адаптивні перфекціоністи – це ті, хто отримує максимум від досконалого, але дезадаптивні перфекціоністи – це ті, хто прагне показати свої власні особливості. Хамачек (1978) описав адаптивних перфекціоністів як людей, які прагнуть до високих стандартів і

отримання задовільних результатів, тоді як він описав невротичного перфекціоніста як людину, яка не може контролювати результати своїх дій. Для Елліса (1962) дезадаптивний перфекціоніст – це людина, яка має ірраціональні переконання.

За Хелгіном та Легі (Halgin & Leahy, 1989) дезадаптивні перфекціоністи мають нездоровий високий перфекціонізм через їх неадекватну здатність оцінювати наслідки. Концептуальна різниця між адаптивним і дезадаптивним перфекціонізмом нагадує концепцію локусу контролю (Perisamy & Ashby, 2002). Характеризуючи особистість, локус контролю свідчить про те, що індивід вірить результатам, що є наслідками його поведінки або контролюються зовнішніми силами, такими як доля, удача, випадок чи інші. Ті особи, які мають внутрішній локус контролю, сприймають результат подій як такий, що залежить від їхніх власних дій, тоді як зовнішній локус контролю мають особи, які сприймають результат подій як залежний від зовнішніх факторів (Rotter, 1966). Отже, люди з внутрішнім локусом контролю можуть більше сказати про своє власне життя, ніж ті, хто має зовнішній контроль. Локус контролю людини впливає на її перфекціонізм.

Перфекціонізм як особистісна властивість взаємопов'язаний з цілим рядом психологічних особливостей діяльнісного спрямування, зокрема, зі ставленням до діяльності у професії, мотивації, суб'єктивною оцінкою об'єктивних досягнень, кар'єрним зростанням. Перфекціонізм, безумовно, впливає на результативність та ефективність професійної особистісної діяльності як запорука успіху в самореалізації, сумлінності, альтруїстичних соціальних наративах, самоповазі, впевненості, самоефективності, адаптивних копінгах, високій відповідальності, гнучкості, загальній саморегуляції тощо.

Фактично, людина має вроджену схильність до досконалості. Однак ця схильність може виникати та зникати під впливом середовища або самої людини. З цієї причини важливо виявити вплив внутрішнього або зовнішнього локусу контролю людини на перфекціонізм.

Список використаних джерел:

1. Flett G. L., Hewitt P. L. Positive versus negative perfectionism in psychopathology. *Behavior Modification*. 2006. Vol. 30 (4). P. 472 – 495.
2. Frost R. The dimensions of perfectionism / R. Frost, P. Marten, C. Lahart, R. Rosenblate. *Cogn. Ther. Res.* 1990. Vol. 14. P. 449–468.
3. Hewitt P. L., Flett G. L. The Multidimensional Perfectionism Scale: development and validation. *Canad. Psychol.* 1989. Vol. 30. P. 103–109.
4. Karamushka L. M., Grubi T. V. Typology of Perfectionism. *Організаційна психологія. Економічна психологія*. 2015. № 4. С. 77–84.

5. Stoeber J., Otto K. Positive Conceptions of Perfectionism: Approaches, Evidence, Challenges. *Personality and Social Psychology Review*. 2006. Vol. 10. No. 4. P. 295–319.

Anastasiia BALANENKO
Donetsk State University of Internal Affairs
Scientific supervisor: Anzhela GELBAK
Language adviser: Olena MAMONOVA

MENTAL HEALTH DURING THE WAR

Mental health is a state of mental well-being that allows a person to cope with the stresses of life, realize his/her abilities, study and work well, and contribute to their community. This is one of the most important parts of health, which creates the basis for gaining the ability to communicate with other people and improve the world we live in.

Psychological well-being and mental health during war is extremely important. Many people experience exhaustion, devastation, fatigue, anxiety and panic. Psychologists have formulated useful tips on how to control yourself, help your loved ones, and maintain a healthy mental state in critical conditions.

1. Turn off the «expectation of victory» mode and allow yourself to be happy. We cannot influence all the things that happen in the world, but we can influence our personal state. Therefore, you need to focus on what you are doing right now, but not put your life on hold.

2. Realize that your feelings are important. People who are in conditional safety often reproach themselves: my problems are trivial, I am safe, etc. Of course, someone will always be worse off, but we live our lives.

3. Stick to your diet. In stressful situations, you can lose your appetite. Eating should be regular. Eat at the same time. Limit the consumption of certain foods. For example, a large amount of coffee or black tea strongly stimulates the nervous system and only increases the toxic effects of stress.

4. Emotional control. We cannot control events, but we can control our feelings.

5. It is normal to be angry. Anger is an absolutely normal emotion, a reaction to the violation of personal boundaries. And war is a continuous violation of boundaries. And although the object of our anger is unattainable, you can channel this energy into something constructive, such as cleaning, sports, or a hobby.

6. Humor is a weapon. Even our defenders advise us to be happy and joke no matter what, because humor is an additional protection for the psyche in difficult times.

7. Take care of the mental health of your loved ones. Support them. Do not say that everything will be fine, that others have it worse. This way you devalue the other person's feelings. If you can't find the right words, just be supportive with your presence. Silence can be better than words.

8. Do routine exercises. Routine means stability. This is what the psyche craves. Habitual routine exercises allow you to regain a sense of security for a while. Familiar rituals have a calming effect on the psyche. So, if you're used to watching movies on Sunday, keep doing it now.

9. Monitor the duration and quality of your sleep. Sleep is the most important thing for physical and mental health, and even more so in difficult times.

10. Maintain mental health with the help of special techniques. Use the grounding technique when you feel anxious. Mentally name 5 things you hear; 4 things you see; 3 things you can touch; and 2 things you can taste. This method is very good for calming the nervous system during anxiety or insomnia. Another useful method for self-soothing: take a glass of water, take a small sip, then take a deep breath in through your nose and an even deeper breath out through your mouth. Then take another sip – and so on for 3 to 4 minutes.

11. Don't be afraid to ask for help. It is very difficult to cope with this situation alone. Talk to someone [1].

War is a very difficult and traumatic experience that can negatively affect a person's mental health. Mental health is just as important as physical health, so if you have a problem, you need to address it. Remember that you are not alone. Many people are living in times of war, just like you, and some of them will be happy to help you overcome the difficulties you are facing because they understand how difficult it can be for you at this moment. There are also things that can motivate you to work at your health and yourself. So believe in yourself and your abilities, you will succeed.

References:

1. Як підтримувати ментальне здоров'я в умовах війни. URL: <https://careers.easternpeak.com/blog/how-to-support-mental-health/>

Ірина БОТНАРЕНКО

Національна академія внутрішніх справ

ДЕЯКІ ОСОБЛИВОСТІ НАДАВАННЯ ПЕРШОЇ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ДОПОМОГИ В УМОВАХ ВІЙНИ

Будь-яка надзвичайна чи екстремальна подія неминує призводить до соціальних і психологічних наслідків звичного укладу життя практично кожної людини. Природною захисною реакцією особи у відповідь на емоційне переживання є стрес – стан психічної напруги, що виникає в

процесі діяльності в найбільш складних і важких умовах. Однією з таких «умов» для людини нині є війна – продовжуваний та надзвичайно впливовий стрес-фактор, який важко усвідомити і, тим більше, пристосуватись до нього. Попередні дослідження і досвід інших країн, що постраждали від збройних конфліктів, засвідчив: щонайменше кожна п'ята людина відчує негативні наслідки на психічному здоров'ї, а кожна десята відчує ці наслідки на рівні середньої тяжкості або важкої хвороби (за повідомленням Кабінету Міністрів України) [5]. Люди, які зазнають психотравмуючого впливу та відчувають сильні переживання, пов'язані зі страхом і тривогою за власне життя та життя своїх близьких, втрачають почуття захищеності та спокою, потребують першої психологічної допомоги (далі – ППД).

3 жовтня 2023 року Кабінет Міністрів України ухвалив Постанову про реалізацію пілотного проекту із запровадження комплексної психосоціальної послуги з формування життєстійкості. Проект спрямований на підтримку та зміцнення психічного здоров'я громадян України. Одним із основних його завдань визначено сформувати навички першої психологічної допомоги близьким (особливо дітям та старшим членам родини). Позитивно оцінюючи державні ініціативи у напрямку збереження психічного благополуччя громадян України в умовах війни, відмітимо, що від надання зазначеної послуги очікується ефективне сприяння профілактиці психологічної травматизації та посилення соціально-психологічної підтримки військовослужбовців та членів їх сімей.

10 жовтня 2023 року Україна відзначила Всесвітній день психічного здоров'я, тематику якого у цьому році під назвою «Психічне здоров'я – універсальне право людини» було присвячено саме психологічному і психічному здоров'ю та першій допомозі для різних категорій осіб.

Перша психологічна допомога (ППД) – це сукупність заходів загальнолюдської підтримки та практичної психологічної допомоги людям, які зазнали впливу значних стресорів [3, с.6]. Її надання не передбачає значної професійної підготовки – достатньо знань, отриманих у рамках загальноосвітнього психологічного інформування, і природної здатності проявляти співчуття (емпатію), людяність [3, с.6].

ППД, зазначає Ю. Карпюк, спрямована на зниження інтенсивності проявів симптомів стресу та сприяння здоровому відновленню особистості після травматичної події, стихійного лиха, надзвичайної ситуації у сфері охорони здоров'я чи навіть особистої кризи [1]. Її метою виступає створення та підтримка середовища безпеки, спокою і комфорту, відновлення відчуття зв'язаності, саморозширення та пробудження надії на майбутнє [1].

Відповідно до листа МОН України від 04.04.2022 року № 1/3872-22 «Про методичні рекомендації «Перша психологічна допомога. Алгоритм дій»», ППД включає такі елементи:

– ненав'язливе надання практичної допомоги та підтримки;

- оцінювання потреб і проблем;
- надання допомоги в задоволенні базових потреб (наприклад, їжа, вода, інформація);
- слухання людей, не примушуючи їх говорити;
- розрада та заспокоєння людей;
- надання допомоги в отриманні інформації, встановленні зв'язку із службами та структурами соціальної підтримки;
- захист людини від подальшої шкоди [2].

Завданнями ППД в зазначеному нормативному акті визначено:

- формувати відчуття безпеки, зв'язку з іншими людьми, спокою та надії;
- сприяти доступу до соціальної, фізичної та емоційної підтримки;
- зміцнювати віру в можливість допомогти собі та оточуючим [2].

Надання першої психологічної допомоги не вимагає в обов'язковому порядку наявності спеціальної фахової психологічної підготовки; важливою її характеристикою є простота [2]. Потреба у такій допомозі залежить від глибини впливу надзвичайної події на людину. Ступінь впливу зазвичай визначається як незначний, помірний, тяжкий. У більшості випадків перша психологічна допомога надається під час важкого впливу психотравмуючої події. Саме оцінка поведінки постраждалого є вирішальною для прийняття рішення про надання першої психологічної допомоги [2].

ППД спрямована на: 1) розпізнавання гострих реакцій людини на стрес та емоційну стабілізацію (відновлення функціонування); 2) уважне ставлення та чіткий алгоритм дій; 3) підвищення емоційної стійкості та зменшення впливу травматичної події шляхом підтримки та захисту від подальшої шкоди [6].

ППД можна надавати у будь-якому достатньо безпечному місці або в місцях надання допомоги постраждалим, зокрема у медичних закладах, притулках, таборах переселенців, школах, пунктах розподілу продуктів харчування або інших видів допомоги. В ідеалі необхідно намагатися надавати першу психологічну допомогу там, де за необхідності можна поговорити з людиною без перешкод з боку оточуючих [6]. Надавати ППД можуть працівники та волонтери організацій з надання допомоги під час катастроф (що належать до сектору охорони здоров'я та інших немедичних секторів), медпрацівники, вчителі, члени громад, представники місцевих органів влади та інші [7].

Узагальнюючи сформульовані до цього часу наукові і законодавчі рекомендації, відзначимо: під час надання ППД особі після перенесеної травматичної ситуації необхідно:

- знайти для розмови тихе (і за можливості – безпечне) місце, яке б дало змогу сконцентруватись і не відволікатись;

- дотримуватись принципу конфіденційності (не розголошувати повідомлені особисті відомості);
- бути поруч із постраждалою особою, але дотримуватися необхідної дистанції з урахуванням її віку, гендерних ролей та культури;
- демонструвати доброзичливість;
- показувати зацікавленість, наприклад, киваючи головою, вимовляючи короткі підтверджувальні репліки чи підтримуючи візуальний контакт;
- виявляти терплячість і спокій під час вираження постраждалою особою емоцій і різких висловлювань, бути тактовним;
- надавати фактичну і правдиву інформацію, чесно говорити про свої знання/незнання: «я не знаю («мені не відомо»), але постараюся для вас дізнатися»;
- надавати інформацію якомога простими словами та зрозумілою мовою;
- висловлювати емпатію (співпереживання) – інтуїтивно розуміти психологічний настрій і стан постраждалої особи: особа говорить про свої почуття, перенесену втрату чи важливі події (втрату будинку, смерть близької людини тощо);
- надати особі можливість помовчати.

Для ППД характерні: 1) короткотривалість; 2) невідкладність; 3) надання підтримки безпосередньо на місці виникнення гострого стану (або в безпосередній близькості від нього); 4) передбачуваність результатів допомоги; 5) заходи, спрямовані на досягнення конкретних результатів (захист від подальшого травмування, стабілізація психічного стану потерпілого, оцінка його нагальних потреб і проблем, практичне задоволення базових потреб (вода, їжа, сон), інформування щодо ситуації та стратегій поліпшення функціонування, допомога у встановленні зв'язку з близькими, членами родини чи спільнотами, що можуть надати підтримку, надання інформації щодо відповідних служб, які можуть бути корисними потерпілому тепер чи в майбутньому) [4, с.51–52].

Отже, ППД передбачає своєчасне надання підтримки особі, яка зазнала психологічної травматизації, шляхом встановлення ненав'язливого контакту та спілкування з метою стабілізації психологічного стану, зниження впливу стресових факторів та повернення її до психофізичної рівноваги.

Список використаних джерел:

1. Карпюк Ю. Теоретичні засади надання психологічної допомоги у кризових ситуаціях. URL: <https://conf.ztu.edu.ua/wp-content/uploads/2023/06/264.pdf>

2. Про методичні рекомендації «Перша психологічна допомога. Алгоритм дій» : лист Міністерства освіти і науки України від 04.04.2022 року № 1/3872-22. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1387729-22#Text>

3. Протоколи надання першої психологічної допомоги військовослужбовцям Національної гвардії України в екстремальних умовах діяльності : посіб. / за заг. ред. проф. І. І. Приходька. Харків, 2018. 40 с.

4. Психологія екстремальної діяльності : навч. посіб. / І. І. Приходько, О. С. Колесніченко, О. В. Тімченко та ін. / За заг. ред. проф. І. І. Приходька. Харків, 2016. 571 с.

5. Район. Медицина — важливі новини медичної галузі. URL: <https://medicine.rayon.in.ua/news/520118-viyna-mae-kolosalniy-vpliv-na-psikhichne-zdorovya-ukraintsiv-lyashko>

6. Тренінг з першої психологічної допомоги «З турботою про себе й кожного»: пілотування програм психосоціальної підтримки на робочому місці. URL: https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---europe/---ro-geneva/---sro-budapest/documents/presentation/wcms_868173.pdf

7. Ясточкіна І. Перша психологічна допомога дітям та підліткам. *Наукові записки БДПУ. Серія: Педагогічні науки*. 2022. Вип. 3. С. 205–214.

Софія ВЛАСЕНКО, Олександр МАРТЕНКО
Національна академія внутрішніх справ

ДО ПРОБЛЕМИ ПСИХОЛОГІЧНОЇ СУТНОСТІ ТА СПЕЦИФІКИ ІНФОРМАЦІЙНОЇ ВІЙНИ

Засоби масової інформації мають незаперечне значення у житті сучасного суспільства. ЗМІ породжують єдиний інформаційний простір, який поєднує думки громадян у єдину суспільну думку; під впливом ЗМІ формується громадська думка; ЗМІ впливають на психологічний і соціальний стан людей, створюють можливості для дистанційної комунікації та інше.

Вага засобів масової інформації настільки значима у житті сучасних громадян, що можна говорити про повний контроль ЗМІ над психікою, поведінкою та свідомістю особистості. ЗМІ стають інструментом у так званих інформаційних війнах.

Інформаційна війна являє за своєю суттю невід’ємний компонент геополітичної боротьби, покликаний формувати суспільну думку, впливати на атмосферу безпеки, а відповідно – маніпулювати психікою та свідомістю громадян. Масштабні інформаційні потоки створюють бар’єри для контролю, диференціації та свідомої переробки інформації. Деструктивний інформаційно-психологічний вплив виявляється у зниженні моральної стійкості громадян, призводить до утруднення у прийнятті рішень, емоційної

лабільності та появи таких негативних емоцій, як страх, тривога, агресія, почуття ненависті тощо.

Проблема психологічної сутності та специфіки інформаційної війни набула особливого значення в умовах збройної агресії росії, що виявлялася на Сході України, починаючи з 2014 року, а станом на сьогодні, в умовах повномасштабної війни, розв'язаної росією проти України, – це одна з найгостріших проблем. Для прикладу можемо навести наративи російської пропаганди, що стосуються України: «Україна – держава, що не відбулася», «Українці потребують нового уряду», «НАТО бореться в Україні» та інші [2]. Саме такі наративи, що повторюються щоденно, по кілька разів на день, змінюють свідомість громадян сусідньої держави, заважають критично мислити та піддавати аналізу інформацію, породжують ненависть до українців просто за те, що вони існують.

Проблема інформаційної війни, її суті та наслідків для суспільства – це досить повно та всесторонньо вивчене питання у галузі психології та суміжних наук. Це питання підіймають у своїх роботах В. Антонюк, В. Бедь, І. Воробйова, О. Данильян, О. Дзьобань, І. Жаровська, В. Кириченко, О. Литвиненко, В. Ліпкан, Я. Мацегора, Л. Найдьонова, Н. Ортинська, І. Патлашинська, В. Петрик, І. Приходько, І. Проноза, Є. Скулиш, В. Хорошко, Ю. Хохлачова, Н. Череповська, В. Шемчук, С. Шпилик, Х. Юськів та багато інших. І хоча проблема психологічної сутності та специфіки інформаційної війни – це досить повне та всесторонньо вивчене наукове питання, деякі його аспекти потребують уточнення у структурі подальших досліджень.

Мета доповіді полягає у визначенні психологічної сутності феномену інформаційної війни та його специфічних особливостей.

Поняття інформаційної війни визначають як протистояння, що полягає у здійсненні інформаційного впливу на супротивника (у якості останнього може виступати як окрема людина, так і суспільство в цілому) з метою отримання домінування, що полягає у нанесенні шкоди його інформаційній сфері та створенні власної інформаційної безпеки. Інформаційні війни виникають як у військовий, так і у мирний час. Зокрема, крім військової форми інформаційного протистояння є політична, дипломатична, фінансово-економічна та інші.

Провідні концептуальні підходи до розуміння поняття інформаційної війни представлені у таблиці 1.

Таблиця 1
Концептуальні підходи до розуміння поняття інформаційної війни

Назва підходу	Суть концептуального підходу
Соціально-комунікативний	В основу даного підходу покладено соціальну комунікацію, комунікативну поведінку у

	соціальному середовищі
Маніпулятивно-психологічний	Суть підходу розкривається у психологічному впливі на поведінку об'єкта маніпуляції з метою досягнення суб'єктом одностороннього виграшу
Військово-прикладний	Цей підхід дозволяє розглядати інформаційну війну як частину військового протистояння. На думку авторів, військова й інформаційна боротьба нерозривно пов'язані
Державно-інструментальний	Інформаційна війна являє за своєю суттю інструмент зовнішньої та внутрішньої політики
Геополітичний	Інформаційна війна – частина геополітичного протистояння, що являє собою особливий вид відносин між державами
Віртуально-кібернетичний	Інформаційна війна – частина кібернетичної війни, основним засобом якої є мережа Інтернет, а основною формою проведення – кібернетичні атаки
Комплексний	Поєднує у собі всі або кілька перерахованих вище

Основна мета інформаційно-психологічної війни полягає у викривленні інформації, яку отримує противник. Досягнення мети може бути забезпечене за допомогою використання таких інструментів інформаційно-психологічного протистояння, як засоби масової інформації, інформаційно-пропагандистські засоби (буклети, рекламні пропекти, листівки та інші), лінгвістичні засоби (наприклад, мовленнєві звороти або спеціальна термінологія), психофізіологічні засоби (прикладом може слугувати сугестія). Найбільш поширеними інструментами інформаційно-психологічної боротьби прийнято вважати дезінформацію, маніпуляцію та пропаганду.

Дезінформацією називають відео або аудіо контент маніпулятивного характеру, який створюється навмисно. Дезінформація завжди неправдива та розповсюджується цілеспрямовано. Прикладом дезінформації можуть слугувати плітки.

Маніпуляцією називають приховане управління людиною супроти її волі, яке приносить маніпуляторіві односторонні переваги. Проявами маніпуляції може бути брехня, недоговорювання інформації, перекручування фактів, вживання словесних формул тощо.

Якщо порівнювати дезінформацію та маніпуляцію, то варто визначити наступні відмінності: дезінформація завжди неправдива, тоді як маніпулювати можна і достовірною інформацією. Дезінформація розповсюджується завжди цілеспрямовано, тоді як маніпуляція у деяких випадках може не усвідомлюватися маніпулятором.

Пропаганда – це поширення різноманітних поглядів (наукових, політичних, релігійних, філософських та інших) шляхом донесення до народних мас різноманітних аргументів, що поширюються з метою маніпуляції суспільною свідомістю. Таким чином, це досить широке поняття, яке включає в себе і дезінформацію, і маніпуляцію.

Наслідками інформаційного впливу є: когнітивні, емоційні, ціннісні, психофізіологічні та поведінкові ефекти.

Когнітивні ефекти полягають у формуванні нових когнітивних схем, способів осмислення дійсності, оволодінні новою інформацією.

Суть емоційних ефектів виявляється у зміні емоційного стану та настроїв як однієї особистості, так і суспільства в цілому.

Ціннісні ефекти – формування, зміцнення або, навпаки, послаблення ціннісних орієнтацій, смаків, уподобань, пов'язаних з предметами й явищами оточуючої дійсності, а також із оточуючими людьми.

Психофізіологічні ефекти виявляються у зміні психофізіологічного стану особистості.

Поведінкові ефекти торкаються всіх форм активності особистості – діяльності, поведінки та спілкування.

Узагальнюючи вищевикладене, можемо дійти до висновків, що проблема психологічної суті інформаційної війни полягає у викривленні інформації, яку отримують опоненти. Опонентами можуть виступати як конкретні люди, так і суспільство в цілому. Досягнення цілей забезпечується використанням різноманітних інструментів інформаційно-психологічної боротьби, серед яких провідна роль відводиться дезінформації, маніпуляції та пропаганді. Наслідки негативного інформаційного впливу торкаються всіх сторін особистості та виявляються на психофізіологічному, психологічному та поведінковому рівнях. Саме тому дане питання потребує більш глибокого вивчення, в першу чергу, у тих його аспектах, що торкаються механізмів вироблення безпечного інформаційного середовища.

Список використаних джерел:

1. Шемчук В. В. Концептуальні підходи до розуміння інформаційної війни в сучасному світі. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: юридичні науки*. 2019. Том 30 (69). № 3. С. 29–35.

2. Юськів Х. Наративи російської пропаганди в Україні. *Вісник Львівського університету. Серія філософсько-політологічні студії*. 2020. Вип. 30. С. 226–232.

НЕГАТИВНИЙ ВПЛИВ ПРОПАГАНДИ ТА ДЕЗІНФОРМАЦІЇ ЯК ІНСТРУМЕНТІВ ВОЄННОЇ АГРЕСІЇ НА ФОРМУВАННЯ СТЕРЕОТИПІВ

У сучасному інформаційному просторі потік інформації неперервно зростає і стає дедалі доступнішим, а пропаганда та дезінформація стають ключовими елементами інформаційних воєн і політичних конфліктів. Ці інструменти використовуються для досягнення політичних і військових цілей та мають глибокий вплив на суспільство та світові події.

«Від початку повномасштабного вторгнення одним з пріоритетних напрямів діяльності кремля стало створення фейків та постійні спроби їхнього впровадження в інформаційний простір України» [2]. Яка роль пропаганди та дезінформації у військовій агресії? Можна виділити декілька аспектів.

1. Виправдання воєнних дій. Пропаганда часто використовується для виправдання воєнних дій перед нацією та світовою громадою. Держави можуть створювати образи загрози від інших країн, маніпулюючи інформацією про дії супротивника та аргументуючи свої військові кроки, які необхідні для самозахисту. Наприклад, на початку 2000-х років, під час американської інтервенції в Іраку, пропагандистська кампанія про «зброю масового знищення» служила підставою для вторгнення, незважаючи на те, що пізніше зброю масового знищення не було знайдено.

2. Мобілізація суспільства. Пропаганда може активно мобілізувати національне суспільство та створювати підтримку військових дій. За допомогою медійних кампаній держави можуть формувати патріотичні настрої та виправдовувати свої військові зусилля як «священну місію». Цей метод особливо ефективний у разі наявності глибоких історичних, культурних і національних аспектів. Наприклад, під час Другої світової війни пропаганда в США та інших країнах союзників сприяла мобілізації нації у війні проти нацистської Німеччини та Японської імперії.

3. Розпалювання ворожнечі. Пропаганда також може сприяти розпалюванню ворожнечі та внутрішніх конфліктів у цільовій країні. Поширення неправдивої інформації, підбурювання до ненависті та насильства можуть бути методами дестабілізації суспільства та ослаблення супротивника. Це може включати в себе поширення неправдивої інформації, підбурювання етнічних чи релігійних конфліктів та навіть створення штучних конфліктів у середині країни. Наприклад, під час конфліктів на

Балканах у 1990-х роках пропаганда активно використовувалася для підбурювання етнічної ворожнечі та насильства.

4. Вплив на формування стереотипів. Пропаганда та дезінформація відіграють істотну роль у формуванні та підтримці стереотипів про інші народи, культури та групи. Ці стереотипи можуть бути свідомо чи несвідомо сформовані у свідомості суспільства та призвести до упереджених поглядів та негативного ставлення. Приклади з минулих та сучасних конфліктів демонструють, як цей вплив стає руйнівним.

5. Формування стереотипів про ворога. Пропаганда та дезінформація, які часто пов'язані з ворожими діями, можуть активно створювати стереотипи про ворога. Національні та політичні лідери можуть використовувати ворога як «вороже зображення», представляючи його в найгіршому світлі. Наприклад, у період Першої світової війни німці були часто представлені в американських засобах масової інформації як жорстокі та нелюдські, що сприяло формуванню «антинімецьких» стереотипів.

6. Посилення упередженості та стереотипів. Пропаганда також може посилювати вже існуючі стереотипи та упередженість. Маніпуляція інформацією та створення історій можуть підштовхувати суспільство до більш негативних поглядів на певні групи. Наприклад, під час конфлікту у колишній Югославії у 1990-х роках пропаганда активно використовувалась для посилення етнічних стереотипів та забобонів, що призвело до масових насильств.

Слід також зазначити, що після завершення конфлікту нетерпимість і ворожість, створені пропагандою, можуть довго зберігатися і навіть посилюватися. Це може призвести до продовження міжетнічних і міжнаціональних конфліктів та заважати процесу миру та реконструкції. Наприклад, у постконфліктній Боснії та Герцеговині стереотипи та нетерпимість, підтримані пропагандою, продовжували існувати багато років після закінчення війни.

Вплив пропаганди та дезінформації на нетерпимість і конфлікти підкреслює необхідність боротьби з цими явищами та посилення заходів щодо зміцнення миру та міжнаціонального взаєморозуміння.

Дослідження ролі пропаганди та дезінформації у військовій агресії та їхнього впливу на формування стереотипів і нетерпимості проливає світло на складні та актуальні проблеми сучасного світу. Пропаганда та дезінформація мають глибокий і багатогранний вплив на суспільство та міжнародні відносини, часто призводячи до негативних наслідків.

Аналізуючи дезінформаційні виклики під час російсько-української війни, Л. М. Дунаєва зазначає: «Різноманітність платформ соціальних мереж, що використовуються, та різний рівень їх доступності в різних країнах ускладнює координацію зусиль у боротьбі з дезінформацією, створюючи при цьому різні інформаційні системи в різних географічних регіонах. Наративи

про війну, що з'являються в соціальних мережах, набувають різних форм, залежно від платформи та регіону, в тому числі в Росії та Україні» [1, с.3].

Для боротьби з цими явищами потрібна координація зусиль на глобальному рівні. Важливо розвивати медіаграмотність та критичне мислення, щоб зробити суспільство стійкішим до маніпуляцій пропаганди. Держави повинні посилювати закони та заходи проти дезінформації та фейкових новин, а також підтримувати професійні та незалежні ЗМІ. Міжнародні організації та спільноти також повинні активно протидіяти пропаганді та дезінформації, працюючи разом для забезпечення миру та стабільності.

Отже, розуміння ролі та впливу пропаганди та дезінформації на суспільство та світові події є важливим кроком до більш поінформованого та свідомого суспільства, здатного чинити опір маніпуляціям і сприяти миру та міжнаціональному взаєморозумінню.

Список використаних джерел:

1. Дунаєва Л. М. Дезінформаційні виклики під час російсько-української війни: політологічний аналіз. URL: http://politicus.od.ua/5_2022/11.pdf
2. Тренди дезінформації та пропаганди в соціальних медіа Півдня України за 5 місяців війни. URL: <https://intent.press/publications/medialiteracy/2022/trendi-dezinformaciyi-ta-propagandi-v-socialnih-media-pivdnya-ukrayini-za-5-misyaciv-vijni/>

Анжела ГЕЛЬБАК

Донецький державний університет внутрішніх справ

АКТУАЛЬНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ ТОЛЕРАНТНОСТІ ДО НЕВИЗНАЧЕНОСТІ В УМОВАХ ВОЄННОГО ЧАСУ

Воєнна ситуація вимагає створення нової моделі підготовки правоохоронних кадрів, де теорія і практика мають бути максимально наближеними до реалій. Виклики сьогодення породжують такі психологічні розлади, як гіперболізований стан тривоги за майбутнє, розгубленість, невпевненість, відчай, страх, відсутність стану психологічного благополуччя. Відтак, виникає необхідність сприяння розвитку толерантності до невизначеності як здатності сприйняття невизначеності не як джерела загрози, а як поля для нових можливостей. В основі толерантності до невизначеності закладена здатність людини успішно справлятися з викликами сьогодення, бути спонтанними та креативними у прийнятті власних рішень.

Загальносвітові тенденції підвищення нестабільності відчутно загострилися з початком повномасштабного вторгнення РФ в Україну. Українців, що отримують травматичний досвід, стає все більше. Це і військові, і члени їхніх сімей, і люди, що вимушено змінили місце проживання, ті, які постраждали від розірваних сімейних, родинних, професійних зв'язків. Травматичний досвід отримують і працівники Національної поліції України, оскільки у зв'язку з війною зростає кількість чинників, які підвищують стрес і травматизацію, що призводить до розвитку посттравматичних станів та інших ускладнень. Найбільш розповсюдженими наслідками травматизації поліцейських є складності у самоідентифікуванні, проблеми з саморегуляцією, зниження комунікативної компетентності, розірване відчуття плинності часу, домінування неприємних емоцій і думок, розвиток депресивних станів, тривоги, погіршення фізичного здоров'я. Тому актуальним і необхідним є пошук і вивчення особистісних характеристик, які виступають у ролі ресурсів і дозволяють досягати та підтримувати психологічне благополуччя.

Не зважаючи на те, що поняття «толерантність до невизначеності» і «інтолерантність до невизначеності» були введені у психологічну науку в середині XX-го століття, до теперішнього часу немає усталеного уявлення про зміст поняття «толерантність до невизначеності». Окремі дослідники тлумачать цю дефініцію як наукову «необхідність» (В. П. Зінченко); як життєву неминучість, яка породжує виклики та завдання для розвитку особистості (П. В. Лушин, О. І. Гусев, С. О. Хилько); як необхідність підвищувати здатність особистості витримувати стан невизначеності, толерувати невизначеність у світі, що швидко змінюється, набуває актуальності (Г. М. Громова). Багатьма зарубіжними авторами толерантність до невизначеності розглядається як психологічна риса особистості (A. P. MacDonald, R. W. Norton, B. T. Hazen) і як динамічна характеристика особистості (D. L. McCollum, M. S. Lane, K. Klenke) [2].

Згідно з поглядами В. А. Семиченко та М. В. Артюшиної, толерантність до невизначеності є біполярним виміром, на одному полюсі якого знаходиться толерантність до невизначеності, а на іншому – нездатність переносити невизначеність. Толерантність до невизначеності розглядається дослідницями як якість особистості, яка визначає здатність людини позитивно реагувати на ситуації невизначеності, діяти в умовах нечітко визначених цілей і завдань, неповної наявності вихідної інформації, долати її недостатність активними діями. На їхню думку, люди, толерантні до невизначеності, спокійно ставляться до нечітко сформульованих ідей, невизначених стимулів і ситуацій і навіть прагнуть до них [3].

Г. М. Громова визначає толерантність до невизначеності як властивість особистості сприймати непередбачуваність, неоднозначність і

складність ситуації нейтрально або позитивно та зберігати здатність реагувати на неї проактивно [1].

Відповідно, протилежний полюс толерантності до невизначеності – це інтолерантність. Низьку толерантність до невизначеності можна описати як властивість особистості сприймати непередбачуваність, неоднозначність і складність ситуації як щось небажане або загрозливе, реагувати на неї підвищеною невпевненістю, тривогою, ступором, розгубленістю.

Джерелами невизначеності виступають складність і неоднозначність інформації, утруднення у її сприйманні, розумінні, використанні; імовірнісність, непередбачуваність наслідків рішень і дій особистості. Ставлення до невизначеності є вмінням витримувати складність і непередбачуваність світу, що опосередковується готовністю людини до сприйняття невизначеності.

У структурі толерантності до невизначеності дослідники виокремлюють два компоненти: емоційно-поведінковий і когнітивний. Емоційно-поведінковий компонент низької толерантності до невизначеності проявляється у невмінні ефективно діяти в умовах несподіванок і супроводжується тривогою, пов'язаною з страхом невідомого. Когнітивним компонентом толерантності до невизначеності є переконання щодо своєї здатності опановувати несподівані та складні ситуації, у прийнятті факту того, що невизначеність існує у світі, або небажанням миритися з неможливістю повністю контролювати та передбачати події життя.

Трансформаційний потенціал толерантності до невизначеності реалізується через прямий і опосередкований вплив на прояви посттравматичних станів. Толерантність до невизначеності є певною призмою, яка або підсилює посттравматичний стан, або полегшує і пом'якшує зіткнення з несподіваним, складним, неконтрольованим досвідом та сприяє виходу зі стресової реакції. Дослідження свідчать, що травматичний досвід, особливо дитячий, певною мірою впливає на ставлення до невизначеності та сприяє негативним очікуванням від несподіванок. Знижена толерантність до невизначеності пов'язана з негативним ставленням людини до минулого, фаталістичним сприйняттям теперішнього та підсилює прояви посттравматичних станів.

Відтак, питання дослідження сприйняття невизначеності та ставлення до неї особистості в розрізі толерантності у зв'язку з війною набули особливої актуальності. Толерантність до невизначеності, на думку науковців, виступає фундаментальним ресурсом, який сприяє досягненню та збереженню відчуття психологічного благополуччя в умовах невизначеності та допомагає людині адекватно справлятися з невизначеністю світу. У той же час малодослідженими залишаються структурно-функціональні характеристики толерантності до невизначеності та механізми формування ставлення до невизначеності.

Список використаних джерел:

1. Громова Г. М. Толерантність до невизначеності як чинник трансформації травматичного досвіду особистості. Дис. ... докт. філософ. за спеціальністю 053 – Психологія (05 – Соціальні науки). Київ, Інститут соціальної та політичної психології НАПН України, 2022. 208 с.
2. Павленко Г. В. Толерантність до невизначеності як ресурс психологічного благополуччя студентів. *Актуальні проблеми психології*. 2019. Том 7, випуск 47. С. 208–219.
3. Семиченко В. А., Артюшина М. В. Проблема толерантності до невизначеності у теорії та практиці вищої школи. *Вісник національного авіаційного університету. Серія: Педагогіка. Психологія*. 2019. Випуск 2 (15). С. 141–142.

Оксана ЖИЗНОМІРСЬКА, Олена ЧЕРНІЙ
Тернопільський обласний комунальний інститут
післядипломної педагогічної освіти

ПСИХІЧНЕ ЗДОРОВ'Я ЯК ВАЖЛИВА СКЛАДОВА ЖИТТЄСТІЙКОСТІ ОСОБИСТОСТІ В УМОВАХ ВІЙНИ

Сьогодні ми переживаємо дуже складні часи війни, де відбуваються постійні руйнування, обстріли, знущання, катування, страх, біль, страждання, смерть, а також переслідування людей різного віку, які щоразу намагаються адекватно реагувати на надзвичайні ситуації. Це неповний перелік усіх «болей» сучасної людини, яка страждає та водночас знаходиться в позитивному очікуванні миру для своєї країни. Сьогодні маємо знесилені, «знеструмлені» душі, «розірвані» долі дітей, зранені серця, які голосно кричать, закликають увесь світ задуматися: як війна руйнує, знищує, «вбиває» особистість, суспільство, державу. Ми цілком переконані в тому, що кожен громадянин України рішуче налаштований перемогати та відстоювати власну гідність.

У цей непростий час ми потребуємо якомога більше підтримки, допомоги (емоційної, почуттєвої, моральної, мотиваційної, психологічної), різновекторного спілкування з сучасною підростаючою молоддю, що вселятиме надію, впевненість, перспективність завтрашнього дня, щасливого майбутнього.

Варто згадати і про моральне «Я» особистості в умовах війни, словами Блаженнішого Святослава Шевчука, наставника та керівника української греко-католицької церкви, який закликав і натхненно заохочував усіх віруючих і невіруючих молитися, вдаватися до святого, щирого, цілеспрямованого спілкування, розмови з Богом, де людина ніби отримує друге своє народження, відповіді на проблемні запитання, осмислює речі по-

новому, швидко вчиться прощати іншим за злі вчинки, молитися за спокій, душевну рівновагу свою й інших. Думаємо, що кожна людина в нашій державі не повинна залишитися «голодною» духовно, морально, психологічно, оскільки храми та центри духовного спрямування завжди відкриті для людини, дитини, навіть, якщо вона дещо і сумнівається у своїх благих намірах. Маємо уміти завжди поспішати на допомогу один одному, відчувати біль іншого, «лікувати» зранені душі та «ревно», «твердо» молитися усією родиною українців за нашу величну державу.

Цілком переконані, що кожен громадянин нашої країни має правдиво виконувати свої професійні обов'язки, ролі та функції; бути вірним, щирим та відповідальним у праці; бути вмотивованим на своєму робочому місці; намагатися проявляти власну гідність, мужність та хоробрість у всіх своїх починаннях.

Так, звертаємо увагу на психічне здоров'я особистості, яке виступає основним мірилом власного благополуччя, життєстійкості, оптимізму та високої працездатності у воєнний час. Проблемою дослідження психічного здоров'я особистості займалися вітчизняні та зарубіжні вчені: М. Андрос, Р. Ассаджолі, Н. Бачерніков, В. Петленко, А. Ребер, С. Фрайберг, Є. Щербина, К. Ясперс та інші. Так, психічне здоров'я – стан інтелектуально-емоційної сфери, основу якого складає відчуття душевного комфорту, яке забезпечує адекватну поведінкову реакцію. Такий стан обумовлений як біологічними, так і соціальними потребами, а також можливостями їх задоволення [3; 4].

Фахівці (реабілітологи, психологи, психотерапевти, психіатри) однозначні у своїх поглядах, що фізичне здоров'я та психічний стан нерозривні та цілісно взаємопов'язані. Зрештою, гармонійній особистості варто піклуватися не лише про свій психічний стан, інтелектуальний розвиток, соціальний статус, а й про стан загального здоров'я (особистісного благополуччя та комфорту).

Чільне місце життєстійкості та резильєнтності має портрет психологічно здорової людини:

- здоровий спосіб життя;
- прийняття себе як людини, гідної поваги;
- індивідуальність, прийняття себе таким яким ти є;
- екологічна майстерність – здатність людини активно обирати та створювати власне оточення, яке відповідає психологічним умовам життя, уміння людини підтримувати позитивні, теплі, довірливі взаємини з іншими;
- адекватна самооцінка – розуміння своїх можливостей, здібностей, їх правильна оцінка без очікування похвали та прийняття себе з боку оточуючих;
- розуміння власних почуттів, емоцій та вміння правильно їх проявляти;

– наявність мети та сенсу життя, а також діяльність, спрямована на досягнення цієї мети;

– самовдосконалення – мало досягти тих характеристик, які були описані вище, важливо розвивати власний потенціал і бути відкритим новому досвіду. Зазначені фактори швидко реалізуються при інтелектуальній насиченості життя, творчій праці, сімейному благополуччі.

Як зазначають учені-психологи, наша психічна складова занадто складна, динамічна та неоднозначна, щоб підтримувати її тільки одним способом. У зв'язку з цим варто навчитися розпізнавати та реагувати на ознаки погіршення свого психічного здоров'я. Зосередимо на них увагу.

Емоційно-когнітивні ознаки:

- понижений (пригнічений) або піднесений настрій;
- відчуття тривоги, необґрунтована тривожність;
- дратівливість, прояви злості до себе або оточуючих;
- повторювані негативні думки про себе, оточуючих і майбутнє;
- знижена концентрація й увага;
- апатія.

Фізіологічні ознаки:

- безсоння або пересипання;
- постійна втома, швидка втомлюваність або, навпаки, зайва активність чи надлишок енергії;
- зміна апетиту, недоїдання чи переїдання;
- проблеми з травленням, шлунком;
- фізичні болі: головні, серцеві, в області попереку, м'язові;
- підвищені або знижені сексуальні потреби;
- рухова загальмованість або різке збільшення рухової активності.

Соціальні ознаки:

- відсутність бажання спілкуватися з людьми, труднощі з функціонуванням в колективі;
- надмірна соціальна активність в реальному житті або в соціальних мережах;
- труднощі в комунікації з людьми;
- зловживання алкоголем, наркотичними речовинами, ліками;
- проблеми в навчанні або на роботі при виконанні завдань;
- відсутність життєвих інтересів, мотивації [4].

Окремо ці ознаки можуть характеризувати тимчасові відхилення від норми, але в сукупності вони можуть бути свідченням погіршення психічного здоров'я. Якщо ці ознаки проявляються більше двох тижнів, то вони повинні розцінюватися як симптоми можливих психічних захворювань. Два тижні – це критичний термін, після якого вже не вийде «взяти себе в руки», розслабитися. Саме тому необхідно підтримувати власне психічне здоров'я різними арт-терапевтичними техніками: ізотерапією, казкотерапією,

фототерапією, метафоричними асоціативними картами, мандалою, маскотерапією.

Техніка «Щоденник». Мета – моніторинг актуальної життєвої ситуації та власного життя, осмислення ресурсів, труднощів і перешкод на життєвому шляху, формування позитивної життєвої установки. Вікові обмеження: 16+. Обладнання: папір А4, блокнот, зошит, ручка, колода метафоричних карт «Saga», «ОН-cards» (або на вибір терапевта). Тривалість виконання: 7 днів – 1 місяць. Форма роботи: індивідуальна. Вид арт-терапії: метафоричні асоціативні карти.

Техніка «Мое життя як...». Мета – усвідомлення власного життя, його основних сфер, ставлення до життя. Вікові обмеження: 16+. Обладнання: папір А4, олівці, фарби, пензлики. Тривалість виконання: 20 – 30 хвилин. Форма роботи: індивідуальна. Вид арт-терапії: ізотерапія.

Техніка «Три маски». Мета – аналіз екзистенціальних установок «хочу», «можу», «буду». Вікові обмеження: 16+. Обладнання: папір А4, олівці, фарби, пензлики. Тривалість виконання: 20 – 30 хвилин. Форма роботи: індивідуальна, групова. Вид арт-терапії: маскотерапія.

Техніка «Кристал». Мета – моніторинг актуальної життєвої ситуації, осмислення ресурсів, труднощів і перешкод на життєвому шляху. Вікові обмеження: 16+. Обладнання: папір А4, блокнот, зошит, ручка, колода метафоричних карт «Морена», «ОН-cards», «1001 ніч», «Міфи» (або на вибір терапевта). Тривалість виконання: 20 хвилин. Форма роботи: індивідуальна. Вид арт-терапії: метафоричні асоціативні карти [1; 2].

За допомогою використання запропонованих арт-терапевтичних технік, переконані, особистість має можливість розкрити свої внутрішні ресурси, осмислити життєві труднощі, усвідомити реальне «Я» у життєвому просторі, де вище окреслене є складовими ментального здоров'я.

Таким чином, психічно здорова людина – це особистість доволі спонтанна, творча, життєрадісна, така, що пізнає себе і навколишній світ не лише розумом, але і відчуттями, інтуїцією, емоціями, у якій спостерігається відсутність психічних розладів. Людина зі здоровим глуздом повністю приймає себе позитивно, адекватно реагує на власні недоліки, а також визнає власну цінність й вміє поважати думку інших. Власне кажучи, життя здорової особистості наповнене життєвим сенсом, позитивним мисленням, емоціями, намірами оптимістичного змісту, радісними уявленнями, моделями, і зрештою, вона знаходиться в постійному саморозвитку та заряджає позитивною енергетикою інших, ніби спонукає їх до активної праці, творчості та натхнення.

Список використаних джерел:

1. Арт-терапія. Інноваційні психологічні технології / під ред. О. Тиунової. Випуск 6. Київ – Львів – Тернопіль, 2019. 224 с.

2. Калька Н., Ковальчук З. Практикум з арт-терапії : навч.-метод. посіб. Ч. 1. Львів, 2020. 232 с.

3. Карамушка Л. М. Психічне здоров'я особистості під час війни: як його зберегти та підтримати : метод. рекомендації. Київ, 2022. 52 с.

4. Одеський обласний центр психічного громадського здоров'я. URL: <https://healthcenter.od.ua/psychichne-zdorovya/>

Андрій КИРИЛЕНКО
Донецький державний університет внутрішніх справ
Науковий керівник: Тетяна ОГАРЕНКО

ВПЛИВ ДЕЗІНФОРМАЦІЇ НА СУСПІЛЬСТВО

За своєю суттю дезінформація є неправдивою інформацією, яку використовують з метою шкоди, наприклад, щоб ввести в оману, отримати економічну чи політичну вигоду та завдати шкоди суспільству. Часто дезінформацію плутають з іншими видами неправдивої інформації, такими як місінформація та малінформація. Місінформація – це неправдива інформація, яку використовують без якогось наміру, а малінформація – це правдива інформація, яка може зруйнувати чиюсь репутацію тощо.

«Неправдива інформація є одним із засобів маніпулятивного впливу, який здійснюють за допомогою прихованих технік» [1].

3-поміж технологій дезінформації можна виділити декілька основних.

Клікбейт – сумнівні, перебільшені або оманливі заголовки, описи чи зображення в соціальних мережах. Окрему увагу необхідно звернути на українські медіа, які продовжують і під час війни використовувати такі прийоми. У зв'язку з тим, що більшість людей не читає текст далі заголовку, така технологія може призвести до негативних наслідків.

Пропаганда – наступна технологія, суть якої полягає в поширенні інформації, ідей чи чуток, щоб завдати шкоди окремій особі, групі людей або країні. Такий різновид дезінформації виник давно, особливо яскраво пропаганда реалізовувала свою місію в СРСР і Німеччині часів Третього Рейху. Основне правило пропаганди – спиратися на емоції. Сучасні російські пропагандисти демонструють, наскільки сильний вплив можна здійснити за умови тотальної неправди. Вони використовують візуальні, слухові прийоми, які допомагають поширювати спекулятивні наративи. «Сама інформація сьогодні використовується як зброя. Російська Федерація не раз відпрацьовувала і продовжує відпрацьовувати різноманітні прийоми та технології у війні проти України. Серед населення Росії сіється паніка про можливий наступ Америки чи НАТО з боку української території, міфічних «бандерівців», які заповнили владу в Україні, та нацистів, які не дозволяють російськомовним громадянам розмовляти російською. Так пропагандисти

намагаються переконати свій народ в необхідності ведення війни в Україні» – зазначає Т. Мележик [2].

Фейк – найпоширеніший вид дезінформації. Це імітація переважно новинних сайтів, що містять вигадані історії. Фейк найбільше впливає на людей вразливих, емоційно нестабільних.

Дезінформація, тобто негативні новини, сильніше впливають на особу, ніж хороші новини. Це пов'язано з психічними особливостями людини, яка сприймає негативні новини як факт загрози її життю. Вживання – головна мета, тому мозок активно реагує на новини у вигляді потенційної загрози. Окрім того, дезінформація швидко, вірусно поширюється, тому впливає на значну кількість населення. Таку думку висловлює П. Куліш: «Щодня ми споживаємо стільки інформації, скільки б не вмістила і сотня газет. Зі зростанням кількості побаченого та прочитаного, наш мозок втрачає здатність об'єктивно фільтрувати інформацію. Тож ми стаємо більш вразливими до маніпуляцій. Фейкові новини зазвичай поширюються швидше, ніж інший контент, адже вони викликають емоції. Вірусне поширення неправдивої інформації може посилити соціальні конфлікти та розпалити суперечки всередині соціуму» [1]. Усі види дезінформації активно використовують російські пропагандисти, тому необхідно розуміти важливість перемоги й на інформаційному фронті.

Таким чином, дезінформація є визначальним фактором впливу на суспільство, особливо в період війни. Аналіз отриманої інформація, пошук доказів, мінімальне емоційне сприйняття – запорука збереження інформаційної чистоти.

Список використаних джерел:

1. Куліш П. Що таке дезінформація і як вона на нас впливає? URL: <https://gwamedia.com/shho-take-dezinformacziya-i-yak-vona-na-nas-vplivaie/>
2. Мележик Т. Що таке пропаганда: її вплив на людей та як вона працює в умовах війни. URL: <https://tsn.ua/ato/scho-take-propaganda-yiyi-vpliv-na-lyudey-ta-yak-vona-pracyuye-v-umovah-viyini-2068972.html>

Володимир КЛИМЕНКО

Донецький державний університет внутрішніх справ

Науковий керівник: Тетяна КОНОНЕНКО

ПРОПАГАНДА ЯК ІНСТРУМЕНТ ВОЄННОЇ АГРЕСІЇ: ДОКТРИНА ПРИМАКОВА

Доктрина Юрія Примакова представляє собою важливий стратегічний документ, який визначає основні напрямки зовнішньої політики Росії наприкінці ХХ століття. Її головною метою є забезпечення національних

інтересів і збереження впливу після розвалу СРСР. Одним із ключових моментів цієї доктрини виступає концепт «м'якої сили», який є центральним для здійснення впливу на інші країни та міжнародні організації. Він базується на використанні різних інструментів для досягнення політичних і геополітичних цілей без застосування військової сили. Основними складовими «м'якої сили» є: посилення економічної залежності держав СНД, інформаційна пропаганда, нав'язування культури та пропагандистської концепції «триєдиного народу». Росія активно використовує свій економічний потенціал, укладаючи міжнародні угоди, інвестуючи в інфраструктуру інших країн з метою підвищення свого впливу та можливості давати на уряди цих країн. Культурний обмін, включаючи обмін освітою, наукою та мистецтвом, допомагає створити позитивний образ Росії та сприяє нав'язуванню свого культурного коду іншим народам. Інформаційна пропаганда, включаючи вплив на міжнародні медіа та соціальні мережі, дозволяє контролювати дискусії, впливати на глобальну думку та просувати свої наративи.

Більшість країн цілком справедливо переживають обурення від такого впливу, вважаючи його спробою підкорити себе, тоді як інші, не розуміючи всієї небезпеки, сприймають це як можливість для співпраці та розвитку, але отримують лише сепаратистські настрої та систему «контрольованого хаосу», яку сповідує російське керівництво. Ця стратегія майже завжди впливає негативно на міжнародні відносини Росії з окремими країнами та привносить сепаратистські настрої та війну тим, хто вірить у «руський мир».

Російський вплив проявляється в будь-яких видах і методах: від ракет та обстрілів до «клубу поціновувачів Пушкіна», і до цього потрібно бути готовим. Ми повинні постійно пам'ятати та боротися з будь-яким впливом. Вважаємо за необхідне зазначити, що потрібно боротися не тільки у своїй країні, а й впливати на її союзників і партнерів. Ми не повинні обмежувати себе, має значення лише ефективність наших методів і необхідність повністю відірвати Росію від цивілізованого світу.

Юрій МИТРОФАНЕНКО

**Комунальний заклад «Кіровоградський обласний інститут
післядипломної педагогічної освіти імені Василя Сухомлинського»**

СПРОСТУВАННЯ ІСТОРИЧНИХ ФЕЙКІВ ЗАСОБАМИ КРИТИЧНОГО МИСЛЕННЯ ЯК ЗАСІБ БОРОТБИ З ЕЛЕМЕНТАМИ РОСІЙСЬКОЇ ПРОПАГАНДИ

Ключовою життєвою компетентністю в умовах інформаційного суспільства стає медіаграмотність, тобто вміння розрізняти правдиву інформацію від неправдивої, а іноді відверто маніпулятивної. Для України

виховання медіаграмотного покоління є важливим засобом протидії Росії в умовах дискурсу інформаційної війни, полем якого вже давно є історична освіта, оскільки таргетованою аудиторією для російських ЗМІ, доступ яких на терени України є хоча й обмеженим, але не припиненим, є українці різних поколінь, серед яких – учні українських шкіл [8; 9]. Тому завдання для українських освітян чітко та лапідарно сформулював сучасний український поет Юрій Руф рядками віршу з промовистою назвою «Плацдарм інформаційної війни»:

«Мій край – плацдарм інформаційної війни,
де зброя – медіа, і де набої – слово.

Стоїть питання: ми або вони.

Зруйнуємо опори та основу.

Мережі сповнені півправди та пасток,

Новинна стрічка – наче мінне поле.

В хитросплетінні сплєтених чуток

Обдурений народ...» [4, с.23].

Ці рядки є чудовою рефлексією сучасного митця на особливості життя здобувачів освіти воюючої країни в умовах інформаційної, гібридної війни, в якій Україна мусить вистояти та перемогти. Важливим засобом цього є розвиток медіаграмотності, яка навчає виявляти та розвінчувати фейки.

Завданням роботи є аналіз творів митців та наукових праць, в яких розглядаються питання інформаційної політики та медіаграмотності, аналізуються історичні фейки; вироблення методичних рекомендацій для розвитку медіаграмотності під час вивчення історії, які водночас слугуватимуть гарним засобом для розвитку логічної й аксіологічної історичних компетентностей.

Першою увагу авторів до проблем інформаційної політики в Україні привернула українська поетеса Ліна Костенко в лекції для студентів Національного університету «Києво-Могилянська академія»: «Гуманітарна аура нації або дефект головного дзеркала», прочитаної ще 1 вересня 1999 р. Вона порівняла інформаційну політику Росії з телескопом або головним дзеркалом, влучно зазначила, що «в Росії головне імперське дзеркало стоїть точно, протирається до блиску регулярно, і механізми гостро направлених антен чітко відрегульовані» [10, с.13].

Однак потужний голос української поетеси не був почутим. Україна стала мішенню для величезної російської інформаційної машини, а історична освіта перетворилася на поле битви між різними наративами, які впливають на навчальні програми, програми ЗНО, зміст підручників та історичної освіти. Недаремно Віктор Бrehуненко – знаний український історик – назвав одну зі своїх науково-популярних книжок «Україна й українці: ім'я як поле битви» [3]. В передмові до книги він звернув увагу на використання поняття «Україна» в гібридних війнах, геополітичних передумовах подібного

дискурсу інформаційної війни, розкрив технологію маніпуляцій та запропонував засоби контрпропаганди та протидії, які мали стати захистом розвитку в учнів логічної й аксіологічної компетентностей, що є основою для медіаграмотності [3, с.11–19]. До слова, В. Брехуненко – це історик, що системно працює на полі інформаційної війни, його праці є гарним прикладом внеску науковця в розвінчання історичних фейків як засобу розвитку історичної компетентності та медіаграмотності вчителів і здобувачів освіти. Протягом останніх чотирьох років він, як автор та керівник авторського колективу, підготував до друку такі книжки як: «Братня навала». Війни Росії проти України XII – XXI ст.» [2], «Війна за свідомість. Російські міфи про Україну та її минуле» [1].

Подібні погляди на проблематику інформаційної війни, щоправда її філологічний аспект, розглядає Ольга Кирилюк, зокрема в статті «Мова передвоєнного дискурсу: лінгвістичні засоби створення ворожих символів (на прикладі російсько-української інформаційної війни)» [7].

Крім В. Брехуненко до праць українських науковців, в яких розвінчуються російські фейки та міфи про історію України, варто відзначити праці Федора Турченка – відомого історика, автора підручників з історії України, професора Запорізького національного університету. Ще в 2010 р. він привернув увагу до спроб Росії за маніпуляцій з історичними фактами та їх оцінкою вплинути на історичну освіту в Україні, скориставшись проросійськими поглядами Дмитра Табачника, тодішнього міністра освіти і науки України. Головною метою росіян було створення спільного підручника з історії або поява спільних методичних рекомендацій для вчителів історії країн колишнього СРСР [12, с.174–175]. Іншою ґрунтовною та потрібною працею для боротьби з фейками російської пропаганди можна вважати його працю в співавторстві з Галиною Турченко «Проект «Новоросія»: 1764 – 2014 рр. Ювілей на крові» [11]. Також до праць, що можуть становити наукове підґрунтя для спростування історичних фейків, належать книги Леоніда Залізняка [6], Володимира В'ятровича, Олександра Зінченка, Максим Майорова [5], Тараса Чухліба [13].

Проте цілісну систему спростування історичних фейків розробив і втілював в життя саме В. Брехуненко. Зокрема, в книзі «Братня навала». Війни Росії проти України XII – XXI ст.» автор привернув увагу до факту, що інформаційні війни Росії проти України відповідно до епохи, в якій вони відбувалися, були постійною складовою російської військової агресії проти України, починаючи з XVI ст. аж до нашого часу. Мова йде про війни Великого князівства Литовського проти Великого князівства Московського в першій третині XVI ст., війни Московського царства проти Гетьманщини в XVII – XVIII ст., військові конфлікти Росії (більшовиків і білогвардійців) проти України під час становлення української державності в 1917 – 1921 рр., інформаційної війни проти Карпатської України в 1939 р. та боротьбу проти

УПА в 1942 – сер. 50-х рр. XX ст. В. Брехуненко довів прикладами з джерел, що в кожному з цих конфліктів була присутня складова гібридної війни з елементами інформаційної війни, спроба видати вторгнення за внутрішній конфлікт, розрахована на «п'яту колонну», населення країни, що буде підтримувати окупанта, а не захищати державність [2, с.245].

В іншій книзі цієї серії «Війна за свідомість. Російські міфи про Україну та її минуле» [1] автор пропонує власну методику виявлення та спростування російських історичних фейків, яка може бути легко й успішно застосована під час викладання та вивчення історії України та всесвітньої історії, починаючи з програмового матеріалу 7 й до 11 класу, частина з якого включена до програми ЗНО з історії України. Автор виявляє та спростовує 39 міфів, які поділяє на кілька груп: міфи про територію та цивілізаційний код України; про українську державність; про родовід українців та походження української мови; про російсько-українські стосунки; про церкву в Україні; про Голодомор 1932 – 1933 рр.; про українське козацтво; про Івана Мазепу; про Крим [1, с.276–279]. Він запропонував просту, але ефективну схему аналізу історичних фейків: визначення ідеологічної мети міфу – підґрунтя спекуляцій – власне спростування міфу фактами, джерелами й аргументами, науково обґрунтованими висновками. Отже, подається вдалий приклад технології критичного мислення, який може бути використаний для спростування інших історичних фейків, що не потрапили до переліку запропонованих автором.

Також доцільним буде при спростуванні фейків застосовувати підходи інтегрованого навчання та принци міжпредметних зв'язків, бо, наприклад, під час спростування міфу про «вічно російський Крим» вчителю доцільно буде інтегрувати знання з історії, географії, мови. Зокрема, запропонувати учням здійснити кількісний аналіз власних назв кримськотатарського походження, які збереглися в Криму, та порівняти замінені на російські кримськотатарські назви впродовж окупації росіянами Криму з 1783 року. Подібний аналіз можна застосувати й до перейменовувальних топонімічних процесів, здійснених керманічами Російської імперії та СРСР на етнічних землях України.

До слова, епізод з трактуванням росіянами українського минулого з використанням міфів, метою яких є вплив на свідомість громадян України, потрапив до збірки «Fake busters»: епізод № 19 з арсеналу фейкоборця, в якому пропонується проаналізувати тезу президента Росії Володимира Путіна про тисячолітню окупацію України земель Росії. Для спростування цього міфу варто скористатися методикою, запропонованою В. Брехуненком і дослідженнями українських істориків.

Отже, під час вивчення предметів освітньої галузі «Суспільствознавство» вчителі відповідно до компетентнісного підходу мають розвинути логічну й аксіологічну компетентності учнів, виявляючи та

спростовуючи історичні фейки та розвиваючи навички медіаграмотності, що є однією з найважливіших компетентностей під час життя в інформаційному суспільстві, в якому, за влучним висловом Біла Гейтса, світом володіє той, хто володіє інформацією.

Список використаних джерел:

1. Брехуненко В. Війна за свідомість. Російські міфи про Україну та її минуле. Київ, 2017. 280 с.
2. Брехуненко В., Ковальчук В., Ковальчук М., Корнієнко М. «Братня» навала». Війни Росії проти України ХІІ – ХХІ ст. Київ, 2016. 248 с.
3. Брехуненко В. Україна й українці: ім'я як поле битви. Київ, 2020. 272 с.
4. Відлуння свинцевих громовиць. Львів, 2015. 148 с.
5. Війна і міф. Друга світова війна / За ред. О. Зінченка, В. В'ятровича, М. Майорова. Харків, 2016. 272 с.
6. Залізняк Л. Походження українців: між наукою та ідеологією. Київ, 2008. 104 с.
7. Кирилюк О. Мова передвоєнного дискурсу: лінгвістичні засоби створення ворожих образів і символів (на прикладі російсько-української інформаційної війни). *Науковий вісник міжнародного гуманітарного університету. Серія: Філологія*. 2019. Вип. 43. Том 5. С. 71–74.
8. Кирилюк О. Мовна агресія розважальних телешоу як спосіб ведення інформаційної війни. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2020. Вип. 32. Том. 1. С. 132–140.
9. Кирилюк О. Мовні засоби творення образу ворога в умовах інформаційної війни. *Наукові записки ЦДПУ ім. В. Винниченка. Серія Філологічні науки*. 2020. Вип. 187. С. 45–49.
10. Костенко Л. Гуманітарна аура нації, або Дефект головного дзеркала. Київ, 2005. 32 с.
11. Турченко Ф., Турченко Г. Проект «Новоросія»: 1764 – 2014. Ювілей на крові. Запоріжжя, 2015. 158 с.
12. Турченко Ф. Українська революція 1917 – 1921 рр. (Погляд із Запоріжжя). Запоріжжя, 2018. 188 с.
13. Чухліб Т. Донеччина та Луганщина – козацькі землі України. Київ, 2014. 105 с.

ПСИХОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ ДІЙ КОЛАБОРАЦІОНІСТІВ У КОНТЕКСТІ СПІВПРАЦІ З ОКУПАЦІЙНОЮ ВЛАДОЮ

В історії людства існували ситуації, коли деякі особи чи групи вибирали співпрацю з окупаційною владою в умовах військової або політичної окупації. Це складна та контroversійна тема, яка вимагає детального дослідження психологічного аспекту дій таких колабораціоністів. Аналіз мотиваційних факторів, моральних дилем, психологічного стресу та механізмів впливу є необхідним для розуміння та пояснення рішень та поведінки колабораціоністів. Таке дослідження може сприяти розробці стратегій психологічної підтримки, реабілітації та формування соціальної пам'яті в контексті подібних історичних ситуацій. На сьогоднішній день проблема колаборації є вкрай актуальною в нашій державі в умовах російського вторгнення.

Психологічний аспект колаборації з окупаційною владою включає розуміння мотивацій, цінностей та емоційних аспектів, що приводять особу до співпраці з такою владою. Подібні мотивації можуть включати страх, потребу виживання, прагнення до особистого збагачення або інші певні переваги, які колабораціоніст очікує отримати. Психологічні механізми, що лежать в основі прийняття рішення про співпрацю, можуть включати раціоналізацію, внутрішній конфлікт та соціальну взаємодію.

Будучи складною та чутливою темою, психологічний аспект дій колабораціоністів у контексті співпраці з окупаційною владою вимагає багатоаспектного дослідження. Крім аналізу соціальної динаміки й адаптації колабораціоністів до нових умов слід також враховувати індивідуальні психологічні особливості, які впливають на їхнє рішення та поведінку.

Одним з ключових аспектів є мотивація колабораціоністів. Розуміння факторів, які приводять людей до співпраці з окупаційною владою, допомагає краще осмислити їхні мотиваційні потреби та механізми, що лежать в основі їхнього рішення. Такі фактори можуть включати переконання у виграші від співпраці, страх перед репресіями або економічними вигодами або навіть ідеологічні установки. Розуміння цих мотивацій може допомогти створити більш об'єктивне уявлення про колаборацію в умовах окупації [3, с.111; 2, с.303].

Неабияк важливим є питання етики та моралі. Колаборація з окупаційною владою може викликати внутрішній конфлікт і протиріччя між особистими цінностями й обов'язками відносно своєї країни та спільноти. Цей внутрішній конфлікт може мати значний психологічний вплив на

колабораціоністів, спричиняючи почуття вини, страху, осуду оточуючих та втрати самоідентифікації [2, с.304].

Окрім цього, психологічний аспект дій колабораціоністів включає аналіз соціальної динаміки та взаємодії з оточуючими. Колабораціоністи можуть стикатися з негативними реакціями й осудом від громадськості, яка бачить їхню співпрацю як зраду та колаборацію з окупантами. Це може призводити до відчуття соціальної віддільності, самоізоляції та погіршення психологічного стану колабораціоністів [3, с.111; 4, с.354].

У розумінні психологічного аспекту дій колабораціоністів важливо враховувати контекст та обставини, у яких вони опинилися. Психологічні дослідження можуть допомогти у розумінні механізмів, що керують прийняттям рішень колабораціоністами, а також у розробці ефективних психологічних інтервенцій, спрямованих на полегшення внутрішнього конфлікту та відновлення психологічного благополуччя [3, с.109].

Дослідження психологічного аспекту дій колабораціоністів у контексті співпраці з окупаційною владою також можуть розкрити важливі фактори, що впливають на їхню поведінку. Наприклад, соціальний тиск і вплив групи можуть мати значний ефект на рішення колабораціоністів. Вони можуть відчувати необхідність приймати рішення, що відповідають очікуванням окупаційної влади або співмешканців, незалежно від своїх особистих переконань [2, с.303; 4, с.349–350].

Психологічний аспект дій колабораціоністів також охоплює дослідження психологічного стресу та травми, які вони можуть відчувати внаслідок співпраці з окупаційною владою. Соціальне відкидання вини, загроза життю та психологічний тиск можуть спричиняти негативні наслідки для їхнього психічного стану й емоційного благополуччя. Розуміння цих психологічних викликів може сприяти розробці програм підтримки та реабілітації, спрямованих на зменшення негативного впливу співпраці з окупантами [1, с.17].

Так, психологічний аспект дій колабораціоністів вимагає аналізу механізмів впливу окупаційної влади на їхню психіку. Психологічний тиск, маніпуляція, пропаганда й інші прийоми можуть використовуватися з метою контролю над колабораціоністами. Дослідження цих механізмів допомагає розкрити, як окупаційна влада використовує психологічні стратегії для забезпечення співпраці та збереження своєї влади [1, с.16].

Крім того, важливим аспектом є психологічна адаптація колабораціоністів до нових соціальних ролей і норм, що встановлюються окупаційною владою. Це може включати переоцінку своїх цінностей, перепрограмування особистої ідентичності та занурення у систему вірувань, яка підтримує окупаційний режим. Ці процеси можуть мати вплив на психологічну стійкість та самооцінку колабораціоністів, а також на їхню спроможність до емоційного регулювання та морального судження [4, с.347].

У контексті психологічного аспекту дій колабораціоністів також варто вивчити можливі наслідки цієї співпраці на їхнє психічне здоров'я. Стрес, тривога, внутрішній конфлікт і відчуття вини можуть бути поширеними психологічними реакціями у таких ситуаціях. Важливо також дослідити можливі варіанти психологічної підтримки та реабілітації для колабораціоністів після кінця окупації з метою допомоги їм у подоланні травматичного досвіду та відновленні психологічного благополуччя.

Отже, розуміння психологічного аспекту дій колабораціоністів в умовах співпраці з окупаційною владою є важливим завданням для психологічних досліджень. Це дозволяє краще зрозуміти мотивації, вплив і наслідки співпраці в контексті конфлікту й окупації. Результати таких досліджень можуть сприяти розробці ефективних психологічних стратегій підтримки, реабілітації та відновлення психологічного благополуччя для колабораціоністів після складних періодів історичних подій.

Список використаних джерел:

1. Богатирьов І. Г. Колабораціонізм як соціально-правове явище, що з'явилося під час війни в Україні. *Правові засоби протидії злочинам проти основ національної безпеки в умовах військової агресії* : матеріали круглого столу (м. Київ, КПІ ім. Ігоря Сікорського, 26 травня 2022 р.). Упоряд: Бевз С. І., Бирса М. О., Серебрякова Ю. О., Навошицька В. І. С. 15–18.

2. Бутенко М. В. Можливі шляхи становлення особи колабораціоніста. *Забезпечення психологічної допомоги в секторі Сил оборони України* : зб. тез Всеукр. міжвід. психол. форуму (м. Київ, 30 червня 2022 р.). С. 302–304.

3. Каліщук О. Феномен колабораціонізму у правовій системі України: історична ретроспектива та сучасні виклики. *Літопис Волині*. 2023. № 28. С. 108–113.

4. Оржинська Е. І. Колабораційна діяльність: попередня криміналістична характеристика. *The European dimension of modern legal science : Scientific monograph*. Riga, 2022. P. 339–367.

Оксана МОЛЧАНОВА

Донецький державний університет внутрішніх справ

СТРЕСОСТІЙКІСТЬ ЯК АКТУАЛЬНА ПРОБЛЕМА ЕМОЦІЙНОЇ СФЕРИ ОСОБИСТОСТІ

У сьогоднішній Україні набуває актуальності проблема вивчення психологічних особливостей мирного населення, яке переживає соціальну невизначеність, жорстокість і постійний тиск в умовах збройного конфлікту з росією. Емоційна напруга в суспільстві зростає та викликає психологічну нестабільність, що позначається на якості життя українців. Тому здатність до

саморегуляції емоційного стану, яка тісно пов'язана з розвитком стресостійкості особистості, може підвищити опір людини травматичним обставинам.

Як відзначає А. Вовк, визначальним для розвитку стресостійкості є індивідуальні особливості людини, які розвиваються в певних соціальних умовах через вплив різних стресорів і способів адаптації до них. Саме вказаний феномен дає можливість людині долати перешкоди, ефективно діяти в екстремальних умовах, сприяє розвитку механізмів саморегуляції. Проаналізувавши стресостійкість з точки зору різних наукових напрямків, він виділяє наступні наукові погляди на даний феномен: «властивість особистісної надійності» (Г. Балл), системна властивість (Б. Величковський), властивість особистості (Б. Варданян), інтегративна властивість особистості (П. Зільberman), динамічний процес (С. Анохіна). Стресостійкість, як зазначає вчений, дозволяє протистояти психосоціальним навантаженням та адаптуватись до них, успішно виконувати поставлені завдання через поєднання всіх компонентів психічної діяльності в складній ситуації та може виступати як протидія стресору [1, с.157].

П. Ліпський, О. Євсєєва, розглядаючи травматичний і посттравматичний стресовий розлад, пусковим моментом визнають небезпечну подію, яка й провокує психічне напруження й актуалізує психічний образ ситуації. Вчені виділяють психологічний стрес, який супроводжується явищами дезінтеграції (вегетосоматичної та психічної), напруги, емоціями негативної спрямованості, порушеннями працездатності, та інформаційний стрес, коли людина не справляється з професійними завданнями та темпом прийняття правильних рішень. Як зазначають дослідники, травматичним стрес стає тоді, коли з'являються порушення в психічній сфері, що може стати причиною переживання посттравматичних стресових розладів. Також вони вказують, що травматичний стрес може викликати психічну травму, нівелюючи захисні механізми та приводячи до дуже глибоких порушень функціонування людини як цілісної системи [3].

Відмітивши, що стресостійкість у психології окреслюється як здатність протистояти стресу та успішно адаптуватися до оточуючого середовища, протидіючи негативному впливу стресових чинників, М. Шпак підкреслює відсутність чіткого розуміння змісту даного феномену. Вчена наводить наступні наукові погляди: стресостійкість як інтегральна властивість особистості, що пов'язана з адаптацією до екстремальних умов (Р. Шевченко); як інтегральна властивість цілісної особистості (Т. Дудка); як здатність протистояти негативному впливу стресфакторів (Г. Мигаль, О. Протасенко). Як зазначає дослідниця, стресостійкість розглядається і як процес, і як властивість особистості, які відображають динамічну характеристику стійкості людини в стресових умовах. Також вчена аналізує структуру даного утворення, відзначає його провідні компоненти:

особистісний, соціальний, поведінковий (В. Корольчук, О. Поліщук) і типологічний (В. Корольчук) [4].

О. Когут [2], досліджуючи стресостійкість патрульних поліцейських, виділяє наступну структуру її компонентів:

- психофізіологічний компонент (напруження фізіологічних систем, дисфункція гормональної системи, зміна темпу дихання, артеріального тиску, серцевого ритму, апетиту, проблеми зі сном, лібідо, імунною системою);

- емоційний компонент (пов'язаний з емоційним інтелектом та його компонентами: емоціями, емоційним мисленням, чуттєвою інтуїцією. У стані стресу прояв емоційного інтелекту дає можливість ідентифікувати внутрішній стан, розуміти подальший розвиток ситуації, усвідомлювати наслідки та вміти керувати ситуацією);

- когнітивний компонент (відповідає за успішність застосування копінг-стратегій, включає поведінкові властивості особистості та ціннісно-вольові: впевненість у собі, самоконтроль, вміння витримувати напругу, наслідки своїх вчинків та інші);

- інтуїтивний компонент (ірраціональний, його зміст – у здогадці, уяві та концепції).

Зазначені компоненти виступають підґрунтям для розвитку вміння саморегуляції та забезпечують людині успішне досягнення цілі в складній ситуації, досягнення нею рівноваги, емоційного балансу та самоусвідомлення.

Отже, успішність протистояння стресу й адаптації до нових реалій життя українців залежить від розвитку їх стресостійкості, яка сприяє розвитку емоційного балансу та рівноваги. Стресостійкість є інтегративним утворенням і дозволяє протистояти стресу в складній ситуації через поєднання всіх компонентів психічної діяльності.

Список використаних джерел:

1. Вовк А. О. Індивідуально-стильові особливості спілкування, пізнання, діяльності та подолання складних життєвих ситуацій як чинники стресостійкості ветеранів АТО. *Пост-травматичний стресовий розлад: дорослі, діти та родини в ситуації війни*. Варшава – Київ, 2017. Том 1. С. 154–166.

2. Когут О. О. Структурний аналіз психологічних складових стресостійкості патрульних поліцейських. URL: <https://ljd.dnuvs.in.ua/wp-content/uploads/2022/01/22-kogut.pdf>

3. Ліпський П. Ю, Євсєєва О. В. Травматичний стрес і посттравматичний стресовий розлад як герокритична точка онтогенезу. *Пост-травматичний стресовий розлад: дорослі, діти та родини в ситуації війни*. Варшава – Київ, 2017. Том 1. С. 66–86.

4. Шпак М. М. Стресостійкість особистості в дискурсі сучасних психологічних досліджень. *Психологія особистості*. 2022. Вип. 39. С. 199–203.

Галина МУХІНА

Донецький державний університет внутрішніх справ

КОМУНІКАТИВНА ТОЛЕРАНТНІСТЬ ЯК ПСИХОЛОГІЧНА ПРОБЛЕМА

Проблема комунікативної толерантності та її місця в структурі толерантності особистості в сучасних умовах набуває все більшого значення. У науковому дискурсі робиться акцент на тому, що емпіричні дослідження комунікативної толерантності ускладнюються через відсутність єдиних підходів до визначення самого поняття «комунікативна толерантність», аналізу його структури та змістовних характеристик структурних компонентів.

Вивчення цієї проблеми привертало й продовжує привертати увагу науковців (М. Андреев, О. Безпалько, В. Бойко, Н. Бутенко, О. Волошина, О. Гаврилюк, О. Гришук, Я. Довгопола, А. Зінченко, О. Корніяк, С. Короляк, В. Садова, І. Татарина, А. Тараненко, Ю. Тодорцева тощо) Проте, на нашу думку, деякі питання залишаються остаточно не розв'язаними й до сьогодні [2, с.41].

У психологічній науці існують декілька підходів до визначення поняття «комунікативна толерантність». У рамках першого підходу (Ф. Бацевич, Б. Могілевич, О. Селютіна та інші) комунікативну толерантність визначають як суто комунікативну (мовленнєву) категорію. Представники другого підходу кваліфікують комунікативну толерантність як психологічний (психосоціальний) феномен (В. Бойко, Є. Гребенець та інші). Погоджуємося з думкою О. Проскур'як, Я. Чап'як, Г. Чуйко, що в наявних наукових підходах дослідники віртуально розкладають комунікативну толерантність на окремі складові, акцентуючи свою увагу на частині цілісного, хоча й комплексного, феномену, враховуючи, що сам термін містить поєднання двох самостійних понять: «комунікація» і «толєрантність» [6].

У сучасних наукових студіях панує аргументована багатьма науковцями думка, що комунікативна толерантність – це найбільш виражений і значущий для більшості майбутніх фахівців вид соціальних відносин, що виявляються в міжособистісних взаєминах, нормах і практиках повсякденної навчальної життєдіяльності та колективних ідентифікаціях. Переважна більшість дослідників окреслюють такі основні рівні комунікативної толерантності, як: терпимість, повага, емпатія, доброта, взаємодія як обов'язковий компонент спілкування [2, с.42]. Погоджуємося з

думкою І. Данченко, що комунікативну толерантність можна представити як сукупність особистісних якостей, які характеризуються виваженістю, ґрунтовністю в судженнях, спробою «примирити» полярні і, на перший погляд, несумісні компоненти [6].

За інтерпретацією Є. Гребенця, дослідження комунікативної толерантності здійснюється шляхом аналізу її основоположних складових. Дослідник простежує еволюцію виникнення поняття «комунікативна толерантність» через вивчення термінів «комунікативний», «комунікативність», «комунікація», «спілкування». Щільний зв'язок комунікативної толерантності з процесом спілкування є беззаперечним, тому з огляду на вивчення структури комунікативної толерантності аналіз наукових поглядів щодо функцій спілкування постає доцільним та актуальним [3, с.78].

Досліджуючи окреслену тему, С. Гапонова та Н. Корнилова наголошують на тому, що комунікативна толерантність є окремим різновидом загальної толерантності, що проявляється у спілкуванні, багатокomпонентною особистісною характеристикою, що означає активну позицію, можливість переносити неприємні чи неприйнятні особливості співрозмовника, вибудовувати конструктивну взаємодію в процесі комунікації на основі розуміння іншої точки зору зі збереженням власної внутрішньої позиції [5]. О. Романчук інтерпретує комунікативну толерантність, з одного боку, як сукупність індивідуально-психологічних якостей, що характеризують спрямованість особистості (ставлення до себе, до інших та до справи), з іншого боку – як психологічну характеристику певної сукупності компетентностей особистості [4].

Цілком природною є думка, що поняття «комунікативна толерантність» – це стійка характеристика особистості, завдяки якій здійснюється особливий тип взаємодії індивіда з іншими людьми, заснований на наявності у свідомості суб'єкта успішного, особистісно-значимого зразка терпимості (безконфліктної) комунікативної поведінки та домінантної спрямованості свідомості на його виконання [6]. І тому, видається, цілком має рацію В. Бойко, який наголошує на важливості формування у особистості комунікативної толерантності, бо негативна комунікативна установка або несформованість комунікативної толерантності, на його думку, виражаються у таких поведінкових реакціях, як завуальована або відкрита жорстокість до людей, схильність до необґрунтованих негативних узагальнень [1].

Отже, аналіз наукових праць про комунікативну толерантність дає підстави стверджувати, що поняття «комунікативна толерантність» можна розглядати через призму особистісних якостей, що проявляються в психологічній готовності особистості до позитивної взаємодії з іншими, умінні знаходити спільну мову з людьми в різних ситуаціях, оволодінні певними стилями спілкування тощо. Принагідно також зауважимо, що

зазначені вище тези щодо взаємозв'язку між поняттями «толерантність» і «спілкування» дають змогу по-іншому інтерпретувати комунікативну компетентність як здатність до ненасильницького, безконфліктного спілкування та асертивного стилю в спілкуванні.

Список використаних джерел:

1. Кухар Т. В. Особливості комунікативної толерантності курсантів академії ДПІТС. URL: <http://www.psyvisnyk.uzhnu.uz.ua/index.php/psy/article/view/62/159>
2. Мухіна Г. В. Комунікативна толерантність керівника як складник його управлінської культури. *Current trends in the development of science, education and society* : conference proceedings (Tampere, Finland, September 20, 2023). Р. 41–44.
3. Зарицька В. В., Лапа В. М. Структура комунікативної толерантності: аналіз наукових підходів. *Молодий вчений*. 2017. № 2 (42). С. 71–81.
4. Рівчаченко О. А. Формування комунікативної толерантності у поліцейських Національної поліції України за допомогою інтерактивних засобів навчання. *Юридична психологія*. 2019. № 2 (25). С. 109–116.
5. Романчук О. М. Соціальна толерантність як фактор суспільної свідомості (Проблеми формування в сучасному ринковому середовищі). *Вища школа*. 2004. № 1. С. 87–91.
6. Чаплак Я. В., Чуйко Г. В., Проскурняк О. П. Комунікативна толерантність як психологічна проблема. URL: <https://archer.chnu.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/1249/1/document%20%287%29.pdf>

Олександра ПЕТРАШ

Донецький державний університет внутрішніх справ

Науковий керівник: Галина МУХІНА

ПРОЯВИ ТРАВМІВНОГО ДОСВІДУ В ПОВЕДІНЦІ ЛЮДИНИ, ЯКА ОПИНИЛАСЯ В КРИЗОВІЙ СИТУАЦІЇ

Над дослідженнями окремих аспектів зазначеної проблематики в межах юридичної психології працюють такі вчені, як: Д. Александров, В. Андросюк, В. Барк, В. Казміренко, О. Корнєв, О. Кудерміна, В. Медведєв, Л. Мороз, С. Яковенко та інші. Особливості впливу кризових ситуацій на психіку людини детально розглядають такі вітчизняні дослідники, як Ф. Василюк, Н. Тарабіна, Т. Титаренко.

У сучасній психологічній літературі використовуються різні дефініції, які окреслюють поняття «психологічна травма», проте, на нашу думку, існують суттєві розбіжності в осмисленні та трактуванні зазначеного

феномена. У психологічному словнику поняття «психічна травма» окреслюється як «травма, що виникла в результаті дії на психіку людини особисто значущої інформації і здатна через недостатність механізмів психологічного захисту та за наявності певних рис особистості призвести до розвитку психічного захворювання» [2, с.311].

Ми погоджуємося з думкою Л. Поліводи, що у сучасних працях поняття «психологічна травма» визначається як стан сильного страху, що переживається людиною під час зіткнення з раптовою подією, яка є потенційно загрозливою для її життя, що такий страх перевершує можливості індивіда та не дозволяє йому контролювати та ефективно реагувати [1].

Досліджуючи окреслену проблему, А. Анцупова й А. Шипілова наголошують, що травмівний досвід проявляється у наявності труднощів, усвідомленні особистістю загрози, перешкоди на шляху реалізації будь-яких цілей, мотивів, виникненні стану психічної напруженості як реакції на труднощі, подолання якої значуще для суб'єкта [3]. Таку концепцію сповідує А Амбрумова, яка пов'язує травмівний досвід, перш за все, з внутрішньо-особистісними переживаннями та реакціями людини.

Під впливом травмівної події людина може переживати психологічну травму, яка може проявитися у посттравматичному стресовому розладі (ПТСР). Ознаками ПТСР є: понижений настрій, кошмари, роздратованість, самотність і навіть зниження самооцінки. Травмівна подія може привести людину до психологічної кризи. У таких ситуаціях людина може відчувати стрес і неспроможність справлятися з негативними емоціями, що призводить до проблем з поведінкою. Людина, яка переживає кризу, може відчувати розлючення, паніку, тривогу та депресію, що може призвести до недоцільних дій. Наприклад, в такій ситуації людина може вживати алкоголь або наркотики, зривати свої емоції на оточуючих чи навіть схильна до насильства.

Якщо людина опинилася в кризовій ситуації, її поведінка може зазнати радикальних змін. Прояви травмівного досвіду можуть включати агресивність, пасивність, відсутність ініціативи, нездатність довіряти іншим людям, неконтрольоване розпалювання злості, втрату інтересу до раніше улюблених занять і відчуття безсилля. Ці зміни в поведінці можуть мати негативний вплив на відносини з оточуючими та на загальний розвиток і самореалізацію.

Отже, розуміння впливу травмівного досвіду на поведінку, на нашу думку, формує психологічну грамотність людини. У свою чергу, психологічна грамотність є основою психологічної культури сучасної людини, яка може надати першу психологічну допомогу та підтримку постраждалим, які опинилися в критичній ситуації. Вміння відрізнити травмівні ситуації від проблемних або конфліктних надає можливість визначити характер оптимальної допомоги та психологічної підтримки.

Список використаних джерел:

1. Паливода Л. І. Проблема визначення понять «психічна травма», «психологічна травма» і «травма втрати» у психологічних проєкціях. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Психологія*. 2021. Т. 32 (71) № 6. С. 68–72.
2. Синявський В. В., Сергєєнкова О. П. Психологічний словник / за ред. Н. А. Побірченко. Київ, 2007. 336 с.
3. Туриніна О. Л. Психологія травмуючих ситуацій : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. Київ, 2017. 160 с.

Семен ПОТАПОВ

Львівський державний університет внутрішніх справ

РЕЗИЛІЄНТНІСТЬ МЕДИКІВ ЯК ПСИХОЛОГІЧНА ПРОБЛЕМА

Актуальність питань, пов'язаних з психологічним резилієнсом та його складовими, пояснюється зростанням інтересу до психологічного здоров'я особистості та її здатності відновлюватися після дії стресових факторів, які супроводжують наше життя впродовж останнього десятиріччя. Для встановлення найбільш сприятливих умов формування резилієнтності важливо виявити основні фактори та структурні компоненти, які утворюють різні моделі цього явища [1].

На сучасному етапі розвитку медичної освіти в Україні відбуваються значні зміни в змісті та методах навчання, а також радикально змінюються вимоги до теоретичних знань, практичних навичок і професійних умінь медичних фахівців. Ця трансформація пов'язана як із впровадженням національної освітньої системи до європейського освітнього та наукового простору, так і з реформуванням самої системи охорони здоров'я. Сучасна система охорони здоров'я потребує від медичних спеціалістів здатності надавати не лише медичну допомогу пацієнтам, але також забезпечувати їх психологічною підтримкою в рамках своєї компетенції. Проте на сьогоднішній день виникає проблема збереження здоров'я та запобігання психоемоційним порушенням у фахівців, які працюють у цій сфері.

У різних дослідженнях і наукових джерелах пропонуються різні визначення поняття «резилієнтність». Найчастіше воно визначається як здатність до позитивної адаптації в умовах стресу та швидкого відновлення після травм (О. Сорока, О. Шевченко, О. Хамініч). Однак деякі дослідники розглядають його як здатність зберігати стан благополуччя, незважаючи на негаразди, здатність протистояти труднощам і розвиватися після життєвих криз (С. Лютар, О. Романчук, А. Суд, К. Харлей, А. Янг). Існують також погляди на резилієнтність як на здатність до конструктивного відображення складних подій (Г. Гандзілевська, І. Капріцин, О. Руденко, В. Чернобровкін).

Новаторським підходом до визначення резилієнтності є розглядання її як процесу трансформації та зростання через складні ситуації, а не просто як здатності витримувати стресові обставини [2]. У сучасних умовах, особливо під час війни в Україні, набуває важливості накопичення внутрішніх ресурсів особистості, що є ключовим для збереження нормального функціонування та працездатності людини.

Отже, резилієнс можна описати як складний концепт, головна ідея якого полягає в тому, що він виявляється як адаптивний і динамічний процес, спрямований на повернення до початкового психосоціального функціонування після негативного впливу психотравмуючих факторів. Оскільки робота медичних працівників є особливо важкою, тому розвиток резилієнтності стає надзвичайно важливим. Резилієнтні медичні фахівці рідко стикаються з емоційним вигоранням, професійним вигоранням або посттравматичним стресовим розладом. Вони виявляють толерантність до різних точок зору, оскільки розуміють, що навіть фахівці можуть допускати помилки. Вони мають стійкий емоційний фон і відкриті до нового, що допомагає їм адаптуватися до змін. Резилієнтні медики мають науковий підхід до роботи, цікавляться розвитком себе, керують своїми когнітивними та емоційно-вольовими якостями, регулюють свої психічні процеси та відчувають задоволення від рятування життів. Вони готові ризикувати, але роблять це з обережністю та здоровим глуздом. Резилієнтні медики володіють навичками саморегуляції і визнають себе як особистості, що витримують випробування часу.

Список використаних джерел:

1. Руденко О. В., Гонтар Ю. В. Структура резилієнсу у контексті розвитку резильєнтності особистості. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського*. 2022. Том 33 (72), № 2. С. 73–78.
2. Hurley K., Young A. What Is Resilience? Your Guide to Facing Life's Challenges, Adversities, and Crises. URL: <https://www.everydayhealth.com/wellness/resilience/>

Сергій РАДУЛ

Льотна академія Національного авіаційного університету

МЕТОДИ САМОРЕГУЛЯЦІЇ ПСИХОЛОГІЧНОГО СТАНУ АВІАЦІЙНИХ ФАХІВЦІВ В ЕКСТРЕМАЛЬНИХ УМОВАХ

Представники небезпечних професій, зокрема фахівці авіаційної галузі, пов'язують своє життя з діяльністю в умовах підвищеного ризику, що потребує психологічної підготовленості та вміння самотійно (або за

допомогою фахівця) регулювати власний емоційний стан у екстремальних умовах. Саме в таких умовах персонал авіаційної індустрії втрачає комунікаційну надійність та адекватність, виявляючи традиційні елементи фрустрації: розгубленість, відсутність вияву емоційної стійкості, сміливості та рішучості, вольових якостей, стійкості до довготривалої монотонної роботи, зниження функцій уваги при реагуванні на інформацію, перехід на рідну мову в екстремальних умовах.

Метою навчального процесу підготовки авіаційних фахівців є те, що вони під час екстремальної ситуації автоматично виконують операції. Це означає, що необхідно відпрацьовувати сценарії професійної діяльності в екстремальних умовах. Тому основною задачею в процесі професійної підготовки авіа фахівців є необхідність формування готовності до дій в екстремальних умовах. Складовою такої підготовки вважаємо вміння та готовність до саморегуляції психологічного стану шляхом використання методів: Терапія на основі впливу / (Exposure-based therapies); Когнітивно-поведінкова терапія (КПТ) / Cognitive Behavioral Therapy (CBT); Гіпноз / Hypnosis; Нейролінгвістичне програмування (НЛП) / Neuro-linguistic programming (NLP).

Терапія на основі впливу / (Exposure-based therapies). Однією з технік, які використовуються психологами, щоб допомогти авіаторам перед польотами, є контрольована експозиція. Терапія впливом діє шляхом поступового експонування людини до об'єкта або ситуації, яка її лякає. Тренування / лікування зазвичай включає кілька сеансів під керівництвом кваліфікованого терапевта. На перших заняттях клієнти вивчають методи боротьби з тривогою, такі як: глибоке дихання, виявлення та корекція ірраціональних думок. На наступних заняттях вони вчаться боротися зі своїм страхом на контрольованих етапах. Традиційно це включає терапевта, який супроводжує людину до реального польоту (та реальної нестандартної ситуації), проте в сучасних умовах віртуальну реальність можна використовувати для моделювання різних умов на борту літака, в тому числі й аварійних чи екстремальних. Дослідження показують, що контрольована експозиція є ефективним засобом лікування подолання страху перед виникненням нестандартної ситуації. Учасники повідомляють про значно знижену тривожність, пов'язану з ймовірною авіаційною пригодою.

Когнітивно-поведінкова терапія (КПТ) / Cognitive Behavioral Therapy (CBT). Когнітивно-поведінкова терапія допомагає авіаційним фахівцям змінити своє ставлення до речей, яких вони бояться. У КПТ люди вчаться ставити під сумнів негативні думки й емоції, щоб перевірити на реальність і корисність. Якщо це не так, то ці думки потрібно виправити, щоб вони не переросли в негативні моделі поведінки. Навички, отримані під час лікування КПТ, пов'язані зі зниженням тривожності польотів.

Гіпноз / Hypnosis. Програма гіпнотерапії містить кілька всеосяжних кроків. На першому етапі використовується гіпноз для розслаблення, зняття тривоги та напруги. Після того, як людина розслаблена і позбавлена стресу, гіпнотерапія спрямовує нові наміри (увагу) в підсвідомість, щоб подолати певні страхи. На відміну від традиційного гіпнозу, який використовує прямі постгіпнотичні навіювання, еріксонівська гіпнотерапія використовує непрямі навіювання, приховані в розмові, щоб переконати підсвідомість слідувати новій, більш логічній лінії думки. Еріксонівський гіпноз працює краще, ніж звичайний гіпноз, тому що люди схильні ігнорувати прямі постгіпнотичні навіювання, але їм важче протистояти непрямым навіюванням, які приховані в цікавих історіях і метафорах. Відмінною особливістю еріксонівської гіпнотерапії є те, що вона не є специфічною для фобії та лікує будь-яку фобію у будь-якої людини. Це, безсумнівно, спрацює для більшості людей, оскільки програма складається з кількох різних технік гіпнозу, організованих для максимальної ефективності. Сеанси у гіпнотичному стані дозволяють клієнтам подолати свої страхи. Кожне заняття зосереджено на викликанні глибокого розслабленого стану у клієнта, щоб можна було перепрограмувати існуючі моделі поведінки (ліквідувати тригер тривоги). Клієнт може стати спокійнішим, а більш раціональне розуміння всього польоту та можливості реакції на нестандарті ситуації може згодом поступово почати розвиватися.

Нейролінгвістичне програмування (НЛП) / Neuro-linguistic programming (NLP). Нейролінгвістичне програмування усуває страхи, спеціально націлюючись на процес мислення. Клінічна гіпнотерапія та методи НЛП мають чудовий досвід у лікуванні страхів, використовуючи силу розуму для подолання проблем і негативних моделей поведінки. Гіпнотерапевт потрібен клієнту не тільки для того, щоб забезпечити успішне подолання страху, але й надати постійну підтримку та мотивацію, поки клієнт не буде задоволений тим, що внесені зміни є постійними. Комбінована програма еріксонівського гіпнозу та НЛП ідеально підходить для незалежного мислителя, який хоче швидко побороти ірраціональну фобію раз і назавжди.

Таким чином, вищевказані методи саморегуляції психологічного стану доводять свою ефективність в процесі їх використання авіаційними фахівцями в екстремальних умовах, що у значній мірі зменшує ризики на авіаційному транспорті та упереджує виникнення авіаційних пригод.

ДО ПИТАННЯ ЗБЕРЕЖЕННЯ ПСИХІЧНОГО ЗДОРОВ'Я ОСОБИСТОСТІ В УМОВАХ ВІЙНИ

Вже протягом майже двох років українське суспільство переживає один із найскладніших періодів свого життя, що пов'язано з повномасштабним вторгненням РФ в Україну. Переважна більшість наших співвітчизників переживають сильні стреси, викликані частими повітряними тривогами, втратою близьких людей, помешкань, роботи, вимушеною зміною місця проживання та соціального оточення, страхом за своє життя та життя рідних, внаслідок чого виникає відчуття розгубленості, безсилля, невпевненості тощо. Постійне перебування в таких умовах загрожує розвитком травматичного впливу на суспільство та посиленням депресивних станів у людей.

За даними ООН, на кінець 2022 року кількість постраждалих становила 18 млн. людей, серед яких – понад 6 млн. були зареєстровані у статусі біженців по всій Європі та близько 7 млн. – як внутрішньо переміщені особи, що перебувають в інших областях нашої держави [6].

Складні умови життя українців в період воєнного стану відбиваються на всіх сферах життєдіяльності суспільства й актуалізують потребу адаптації його членів до нових викликів та обставин, зумовлену передусім необхідністю психологічної інтерпретації особистістю особливостей повноцінного функціонування в такій ситуації. Зважаючи на це, особливо загострюється завдання, що постає перед психологічною наукою та психологічними службами, щодо вивчення нових підходів до розроблення ефективних стратегій збереження психічного здоров'я особистості в умовах війни, підвищення її психологічної адаптивності до складних життєвих ситуацій, викликаних воєнним станом у країні.

Під час воєнного стану процес психологічної адаптації до нових умов значно ускладнюється. Коли людина перебуває у звичних життєвих обставинах, які не несуть ніякої загрози, їй набагато легше долати труднощі, що виникають, та пристосовуватися до нових умов. Під час війни ті самі труднощі стає долати набагато важче, а інколи навіть неможливо без допомоги рідних чи фахівців-психологів. Згідно зі статистичними даними Всесвітньої організації охорони здоров'я, у світі через збройні конфлікти близько 10% людей, що пережили ці події, у подальшому загрожують серйозні проблеми із психічним здоров'ям, а ще у 10% – можуть спостерігатися зміни поведінки, які перешкоджатимуть їхньому ефективному функціонуванню у соціумі. Серед найбільш поширених негативних

психічних проявів дослідники називають депресію, тривогу та різні психосоматичні проблеми (безсоння, різноманітні болі тощо) [5].

Життя людини в умовах війни передбачає її існування й особистісний розвиток в ситуаціях крайньої невизначеності. Події, що відбуваються, чинять неабиякий тиск і вплив на психічне життя, викликаючи стрес та пов'язані з ним наслідки. Тож, зважаючи на це, особливої актуальності набувають проблеми, пов'язані з адаптацією, що передбачає вироблення індивідуальних стратегій (копінгів) для подолання стресових ситуацій, які будуть ефективними для їх вирішення.

У цьому контексті зарубіжні дослідники К. Бернард, Х. Сельє, У. Кеннон та інші розглядали психологічну адаптацію як психофізіологічну відповідь організму на стрес. Досліджуючи проблему психологічної адаптації осіб юнацького віку в умовах війни, М. Дьорка вивчала праці українських і зарубіжних дослідників, аналіз яких дав змогу виокремити емпіричні індикатори ефективної адаптації: працевлаштування, психологічне благополуччя, задоволеність міжособистісними стосунками, соціальна активність, самоефективність та копінг-стратегії [1; 2; 4]. Одним із найважливіших чинників психологічної адаптації науковці вважають також психологічну пружність (резильєнтність) [3], яку трактують як стійкість до травматичних подій. Це динамічний процес, спрямований на збереження психологічного здоров'я та підтримку стабільності фізичного стану та функціонування особистості в ситуаціях загрози або надмірного стресу. На думку Т. Титаренка, резильєнтність проявляється у низці індивідуальних особливостей, до яких належать цілеспрямованість, активність, терплячість та витримка, сміливість та загартованість [7]. Протидію стресогенним чинникам забезпечують когнітивна, емоційна, моральна поведінкова та вольова складові життестійкості, які й допомагають особистості долати життєві негаразди та стабілізувати психічний стан.

Зважаючи на викладене, особливої актуальності для посилення адаптивних можливостей людини під час війни набувають проблеми, пов'язані з виробленням індивідуальних стратегій подолання стресових ситуацій – копінгів. У науковій літературі увага фокусується на ефективності переважно двох копінг-стратегій: копінг, зосереджений на проблемі, та копінг, зосереджений на емоціях. Зокрема, зарубіжні дослідники L. Graven, J. Grant, D. E. Vance на основі систематичного огляду взаємозв'язків між використанням копінгу і пов'язаними з психічним здоров'ям результатами встановили позитивний зв'язок між поведінково фокусованим копінгом, психологічним благополуччям та якістю життя. Натомість копінг, зосереджений на емоціях, як засвідчили результати досліджень, спричиняв погіршення психологічного благополуччя та якості життя людей [8].

Проаналізувавши емпіричні дослідження М. Дьорки, проведені під нашим керівництвом [2], можемо говорити про особливості зв'язку, виявлені

між резильєнтністю та адаптивністю особистості, копінг-стратегіями та шкалами соціально-психологічної адаптації молоді. У процесі дослідження було експериментально доведено, що психологічна пружність (резильєнтність) є вагомим чинником у процесі адаптації особистості. Також виявлено, що низький рівень адаптивності переважно пов'язаний із такими копінг-стратегіями, як дистанціювання, конфронтація, втеча, уникання; натомість найбільш ефективним у процесі адаптації особистості до стресових умов під час війни визначено копінг позитивної переоцінки. Саме опираючись на цю копінг-стратегію, потрібно розробляти програми, що сприятимуть збереженню психічного здоров'я особистості під час війни.

Список використаних джерел:

1. Гордієнко К. Самоактуалізація студентів та ефективність їхньої соціально-психологічної адаптації. *Індивідуальність у психологічних вимірах спільнот та професій в умовах мережевого суспільства : монографія / за ред. Л. В. Помиткіної, О. П. Хохліної*. Київ, 2019. С. 192–204.
2. Дьорка М. Психологічні особливості адаптації осіб юнацького віку в умовах воєнного стану : дипломна робота / 053 Практична психологія. Львів. ЛДУБЖД. 2023. 76 с.
3. Карамушка Л., Креденцер О., Терещенко К. Особливості психічного здоров'я персоналу освітніх та наукових організацій в умовах війни. *Організаційна психологія. Економічна психологія*. 2022. № 1 (25). С. 62–74.
4. Кравчук С. Особливості психологічної пружності та життєстійкості особистості як чинників запобігання негативним наслідкам воєнного конфлікту. *Психологічні виміри культури, економіки, управління*. 2018. № 11. С. 156–164.
5. Наслідки війни. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3567887-ponad-85-miljona-ukrainciv-maut-rizik-psihicnih-rozladiv-cerez-vijnu-vooz.html1>
6. Організація Об'єднаних Націй. Координація гуманітарної медичної допомоги людям, які її потребують. URL: <https://ukraine.un.org/uk/174675-vooz-pratsyuve-vden-i-vnoch-shchob-zberehty-vidkrytymy-lantsyuhy-postachannya-medychnykh>
7. Титаренко Т., Ларіна Т. Життєстійкість особистості: соціальна необхідність та безпека. URL: https://lib.iitta.gov.ua/9065/1/Zhiznestoykost_lichnosti.pdf
8. Graven L., Grant J., Vance D. Coping styles: A systematic review. *Journal of Nursing Education and Practice*. 2014. № 4. P. 227–242.

THE ROLE OF MISINFORMATION IN INCREASING INTOLERANCE AND HOSTILITY

Nowadays, when the Internet and mass media are an integral part of everyday life, the distribution and influence of information acquire a new level of significance. Among many types of information, misinformation plays an important role. This phenomenon is associated with the threat of increased intolerance and enmity, which has a negative impact on the stability of society. Here are a few ways this happens:

- spread of negative stereotypes: misinformation creates negative stereotypes about certain groups of people based on their ethnic, cultural or religious affiliation, which can lead to the deepening of intolerance and enmity;
- spread of negative emotions: misinformation often promotes anger, fear, indignation, which worsens relations between groups and promotes conflicts;
- deepening stratification: misinformation divides society into «us» and «them», increases the feeling of separation between groups, which leads to the deterioration of communication and cooperation;
- intensification of the conflict: in some cases, misinformation serves to twist the existing or even causes a new conflict between groups;
- influencing politics: misinformation influences the political process, in particular the adoption of laws and policy decisions, which can have consequences for different groups.

In general, disinformation contributes to the division of society, worsens intergroup relations, and threatens stability and peace. Understanding this phenomenon and developing strategies to counter it are important tasks for modern society.

Misinformation has an impact even on a tolerant environment. There are different types of tolerance today, and each of them is important for maintaining a harmonious society. The main types of tolerance are the following:

- religious tolerance: the ability to accept and respect different religious beliefs and practices, each person has the right to believe in what is important to him/her and should not face discrimination or persecution because of his/her religious affiliation;
- gender tolerance: careful attitude to different gender identities, recognition of the right to choose one's own identification;

- sexual tolerance: respect for different sexual orientations and identities, implying acceptance and support of a person regardless of his/her sexual orientation.

However, along with the diversity of tolerance, there are also problems that complicate the process of tolerant coexistence:

- discrimination and inequality: even in a tolerant society, there may be forms of discrimination that make it difficult for all groups to fully participate;

- extremism and radicalization: some individuals may deviate from tolerant values and adopt extremist views, which leads to intolerance and conflict;

- cultural disputes: different cultural views and practices can lead to misunderstandings and conflicts;

- influence of the media and information space: misinformation and unreliable information influence the formation of negative prejudices and stereotypes.

Understanding these challenges and taking constructive measures to solve them are important steps in strengthening tolerance and building a harmonious society.

Today, three main groups of disinformation can be distinguished:

1. Misinformation is false or misleading content that is spread without intent, although the consequences can still be harmful, usually because of mistakes by journalists or politicians.

2. False information with the purpose of harm (disinformation) is information that is disseminated with the intention of misleading, obtaining economic or political benefit and causing harm to society.

3. True personal information (malinformation) is information that is true and factual, but it is distributed to destroy the reputation of a person or organization, it can be intimate photos, private correspondence or other compromising content [1].

Let's give modern examples of disinformation:

- misinformation about COVID-19: various types of misinformation were spread during the COVID-19 pandemic, including conspiracy theories about the origin of the virus, fake medicines and incorrect information about methods of protection against infection;

- elections and politics: disinformation about politics and elections is common, including fake news, manipulation of photos and videos, to influence the vote;

- conflicts and geopolitics: in geopolitical conflicts, for example, the war in Ukraine, the conflict in Syria, disinformation is used to manipulate public opinion and support different parties;

- social media: social media is a platform for the rapid spread of misinformation, as fake news and manipulated videos go viral, they are widely distributed;

– satellite data and mailings: disinformation is spread through satellite channels and mass mailings, sometimes even masquerading as news sources.

These examples highlight the importance of combating disinformation and improving media literacy among citizens to distinguish between authentic and fake information.

According to experts from The Commons Library, there are seven main forms of misinformation in our society:

1. The Satire or Parody – information that was created only for the sake of entertainment or parody.

2. Clickbait (False Connection) – information that deliberately attracts attention with a false title.

3. Misleading content – information which content intentionally misleads its reader.

4. False context – information that reflects real events, but is taken out of context and presented in the perspective that the author of the publication wants to see.

5. Fake (Imposter content) – a resource that tries to pass itself off as any popular news or government resource for the sake of greater trust among readers.

6. Manipulative content (Manipulated content) – true information posted for the purpose of manipulation.

7. Fabricated content – fabricated information with the purpose of harming or misleading [2].

Therefore, understanding different forms of disinformation and their potential impact on society is an important task to combat this phenomenon and preserve the credibility of information. The fight against disinformation requires a comprehensive approach and helps to strengthen media literacy. The study of the role of disinformation as for increasing intolerance and enmity is a relevant and important task in modern information society. It has a serious negative impact on intergroup relations, threatens stability and peace, and undermines trust in information sources. Understanding different forms of disinformation, the mechanisms of their spread and impact on society helps to develop strategies to counter this phenomenon. It is important to promote media literacy among citizens by teaching them to evaluate information critically, check sources and recognize misinformation. Examining the role of disinformation also has implications for the development of political, social, and media strategies aimed at raising awareness and combating this threat. The way to preserve peace, tolerance and harmony lies in fighting disinformation and strengthening media literacy at all levels of society.

References:

1. Що таке дезінформація і як вона на нас впливає? URL: <https://gwaramedia.com/shho-take-dezininformacziya-i-yak-vona-na-nas-vplivaie/>

2. Disinformation and 7 Common Forms of Information Disorder. URL: https://commonslibrary.org/disinformation-and-7-common-forms-of-information-disorder/#1_Satire_or_Parody

Тетяна СНЯТКОВА, Вікторія СЕМА
Національна академія внутрішніх справ

ШЛЯХИ ЗБЕРЕЖЕННЯ МЕНТАЛЬНОГО ЗДОРОВ'Я УЧАСНИКІВ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ ПІД ЧАС ВІЙНИ

Пошук шляхів підтримки та збереження ментального здоров'я під час воєнного стану, способів уникнення його хворобливості, впливу на життєдіяльність і соціалізацію особистості загалом, загрози психологічному благополуччю сьогодні набуває особливої гостроти й актуальності. Війна помітно впливає на психоемоційний стан і ментальне здоров'я кожного українця, особливо дітей та підлітків, які тривалий час перебувають в освітньому середовищі і можуть бути надзвичайно вразливими до стресу та травматичних подій.

Проблема психічного та психологічного здоров'я, яка є особливо актуальною в умовах військової агресії, цікавить багатьох як вітчизняних, так і зарубіжних дослідників, таких як: А. Адлер, Р. Ассаджіолі, Б. Братусь, Л. Бурлачук, І. Дубровіна, А. Елліс, Е. Еріксон, О. Завгородня, Н. Колотій, І. Коцан, В. Лищук, Л. Лушин, А. Маслоу, С. Московичі, К. Роджерс, В. Франкл, К. Хорні та багатьох інших.

Розкриваючи поняття психічного (ментального) здоров'я, Всесвітня організація охорони здоров'я виокремлює сім компонентів:

- 1) усвідомлення постійності й ідентичності свого фізичного та психічного «Я»;
- 2) постійність й однаковість переживань в однотипних ситуаціях;
- 3) критичне ставлення до себе та своєї діяльності;
- 4) адекватність психічних реакцій впливу середовища;
- 5) здатність керувати своєю поведінкою відповідно до встановлених норм;
- 6) планування та реалізація власної життєдіяльності;
- 7) здатність змінювати свою поведінку залежно від зміни життєвих обставин [4].

Наявність ефективних програм інтервенції та ресурсів для допомоги учасникам освітнього процесу в управлінні стресом, подоланні тривожності та ознак посттравматичного стресового розладу гарантуватиме збереження ментального здоров'я.

Справжнім викликом у роботі з дітьми та дорослими, які пережили травмуючі події, є формування їх стресостійкості та життєстійкості. За таких

обставин підвищується роль психологічної служби в системі освіти, яка повинна забезпечувати надання своєчасної та систематичної психологічної та соціально-педагогічної підтримки. Психологічна служба покликана реагувати відповідним чином на труднощі, які виникають внаслідок стресових ситуацій у дітей, підлітків та їх батьків, педагогів; сприяти організації здорової атмосфери в закладі освіти; розробці програм з підтримки психічного (ментального) здоров'я.

Центр психічного здоров'я і психосоціального супроводу Національного університету «Києво-Могилянська академія» спільно з психологічною службою та за підтримки Представництва ЮНІСЕФ в Україні розробив корекційно-розвиваючу програму «Безпечний простір» для роботи з дітьми дошкільного, молодшого шкільного та підліткового віку. Метою програми є підвищення стійкості до стресових ситуацій у дітей дошкільного та шкільного віку після психотравмувальних подій, їх розвиток та підтримка батьків та навчального персоналу.

З метою надання допомоги та підтримки дітям існує програма «Діти та війна. Навчання технік зцілення», яку розробила Фундація «Діти та війна» з Бергена, Норвегія. Зазначена програма успішно використовується в країнах, де відбуваються воєнні події, та демонструє свою ефективність.

Враховуючи вище зазначене, збереженню ментального здоров'я учасників освітнього процесу під час війни сприяє:

- психологічна підтримка: забезпечення доступу до психологічної підтримки та консультування для учнів, вчителів та інших учасників освітнього процесу, що включає індивідуальні консультації, групові сесії або навіть онлайн-ресурси;

- соціальна спільнота: створення сприятливої соціальної атмосфери в освітніх закладах, де учасники взаємодіють, спілкуються та підтримують один одного, спільнота виступає як захисний фактор для зменшення відчуття ізоляції;

- фізичне благополуччя: забезпечення можливостей для фізичної активності та релаксації, оскільки фізична активність допомагає знижувати рівень стресу та підтримує загальне здоров'я;

- інформаційна грамотність: надання вірної й об'єктивної інформації щодо ситуації в країні та роботи установ освіти, що допомагає уникнути непотрібної фобії та невпевненості;

- постійна комунікація: забезпечення ефективної комунікації між адміністрацією, вчителями, учнями та їхніми батьками, оскільки чітка інформація та зрозумілі вказівки знижують ризик страху та непевності;

- педагогічні стратегії: використання методів, спрямованих на розвиток стресостійкості та психологічної гнучкості учасників освітнього процесу;

– інклюзивні практики: забезпечення підтримки й адаптації для учнів з особливими потребами, оскільки вони можуть відчувати додатковий стрес у складних ситуаціях [3, с.37].

Виокремленні шляхи збереження ментального здоров'я можуть стати основою для створення стійкого та підтримуючого освітнього середовища під час війни.

У закладах освіти різних рівнів рекомендується впровадження «психологічних хвилинок», які допомагають здобувачам справлятися зі стресом, емоційно налаштовуватися на навчання та відновлювати почуття безпеки. Реакції на кризові ситуації можуть бути різними у дітей різних вікових груп. Вони можуть відчувати провину, виникати страхи та порушуватися комунікація. Професіонали-психологи та педагоги повинні визначити, в яких випадках потрібно проводити «психологічну хвилинку», які реакції можливі в кризових ситуаціях, а також виявляти ризики та потреби для ефективного виходу з них [2, с.389].

Освітнє середовище повинно відповідати вимогам дітей дошкільного та молодшого шкільного віку, оскільки через брак життєвого досвіду та особливості дитячої психіки вони можуть мати високий ризик фізичної та психоемоційної небезпеки. Вирішуючи зазначені ситуації, важливо враховувати, що психоемоційний стан молодших дітей сильно залежить від стану їхніх батьків, опікунів і вчителів.

Ефективні заходи збереження ментального здоров'я мають бути комплексними й охоплювати всіх учасників освітнього процесу, включаючи учнів, вчителів, батьків та адміністрацію. Індивідуальні та групові консультації можуть допомогти в роботі зі стресом. Створення сприятливої соціальної спільноти в навчальних закладах є ефективним заходом для зменшення відчуття ізоляції та взаємодії між учасниками освітнього процесу. Використання методів, спрямованих на розвиток стресостійкості та психологічної гнучкості, може стати ефективним інструментом для формування позитивних психологічних навичок [1, с.43].

Отже, ефективна підтримка ментального здоров'я учасників освітнього процесу під час війни потребує спільних зусиль всіх сторін, спрямованих на створення стійкого та сприятливого безпечного освітнього середовища.

Список використаних джерел:

1. Підтримка психологічного здоров'я особистості в умовах війни : матеріали VI Всеукраїнських психологічних читань «Удосконалення професійної майстерності майбутніх психологів», 21 квітня 2023 р. ред. кол. : Андрусик О. О. та ін. Умань : Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини, 2023. 182 с.

2. Психічне здоров'я особистості у кризовому суспільстві : збірник матеріалів VII Всеукраїнської науково-практичної конференції (28 жовтня 2022 року) / уклад. В. С. Бліхар. Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2022. 412 с.

3. Психосоціальна підтримка учасників освітнього процесу : навчально-методичний посібник / Андрєєнкова В. Л., Войцях Т. В., Гриців І. П., Мельничук В. О., Сабліна Н. О., Флярковська О. В., Харківська Т. А. Київ, 2023. 149 с.

4. Психологічна енциклопедія / автор-упорядник О. М. Степанов. Київ, 2006. 424 с.

Олександр ФЕДЧУК
Львівський державний університет внутрішніх справ

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА МЕТОДІВ ТА МЕТОДИК ДОСЛІДЖЕННЯ ВПЛИВУ ОСОБИСТІСНОЇ БЕЗПЕКИ НА АКТУАЛІЗАЦІЮ ЕМОЦІЙНИХ РЕСУРСІВ

Ранні наукові дослідження питань особистісної безпеки представлені працями К. Хорні (1950), А. Адлера (1956), З. Фройда (1959), Е. Еріксона (1968), А. Фройд (1972) та ін. Психологічний аналіз праць А. Маслоу (1968), Г. Олпорта (1962), Е. Еріксона (1968) дає змогу підсумувати, що гармонійний особистісний розвиток можливий лише в тому випадку, коли задоволена потреба в безпеці, коли емоційні ресурси спрямовані не на захист можливої загрози, а в сторону власного розвитку, і коли виникає потреба обрати між безпекою та самореалізованістю, то, на думку А. Маслоу, перевага надається безпеці.

Поняття «особистісна безпека» розглядається як стан повного соціального, фізичного, психічного благополуччя, який зумовлено психологічними та соціальними чинниками (Розов, 2017). Психологічний аналіз наукових джерел дає нам змогу констатувати, що питання психологічної безпеки розглядається авторами недостатньо системно, адже часто вони є досить фрагментарними. Розмаїття підходів не розкриває в достатній мірі проблеми впливу психологічної безпеки на активізацію емоційного ресурсу особистості, що можна пояснити відсутністю єдиних базових основ у тих дослідженнях. Саме тому мета нашого дослідження – здійснити підбір методів дослідження особистісної безпеки як емоційного стану захищеності, комфорту, відсутності тривоги, стресу, страху та обґрунтувати доцільність їх застосування.

На основі теоретичного аналізу було встановлено, що особистісна безпека є одним із важливих безпекових аспектів життєдіяльності, як і

соціально-психологічна, емоційно-вольова, когнітивна (інформаційно-психологічна), психофізіологічна безпека.

Відчуття особистісної безпеки значною мірою залежить від багатьох показників, зокрема від мислення, емоцій, поведінки, мотивації, цінностей, сили волі та інших рис та якостей. Проте, необхідно зазначити, що порушення особистісної безпеки чинить зворотній вплив на ті ж показники та підвищує ризик неадекватного їх вияву.

З метою узагальнення усіх показників особистісної безпеки нами виокремлено наступні компоненти: когнітивно-поведінковий, мотиваційно-ціннісний та емоційно-вольовий.

Для дослідження когнітивно-поведінкового компоненту особистісної безпеки необхідно встановити основні поведінкові характеристики, особистісні якості. Вважаємо, що в даному випадку доцільно використати «16-факторний опитувальник» Р. Кетела. Оскільки даний опитувальник дозволяє визначити значну кількість актуальних показників, які виражені у таких шкалах: шкала А: замкнутість – товариськість, шкала В: інтелект, шкала С: емоційна нестабільність – стабільність, шкала Е: підпорядкованість – домінантність, шкала F: стриманість – експресивність, шкала G: низька – висока нормативність поведінки, шкала Н: боязкість – сміливість, шкала І: жорстокість – чутливість, шкала L: довірливість – підозрілість, шкала М: практичність – мрійливість, шкала N: прямолінійність – дипломатичність, шкала О: спокій – тривожність, шкала Q1: консерватизм – радикалізм, шкала Q2: конформізм – нонконформізм, шкала Q3: високий – низький самоконтроль, шкала Q4: розслабленість – напруженість.

Одним із важливих аспектів особистісної безпеки доцільно вважати не лише відсутність потенційних небезпек, а й здатність адекватно реагувати та поводитись у ситуаціях небезпеки. Безумовно, важливим завданням підготовки та психологічного супроводу фахівців будь-яких професій є вивчення механізмів і факторів, що зумовлюють високу індивідуальну стресостійкість. Ефективна міжособистісна взаємодія та якісне виконання професійних завдань значною мірою буде залежати від вибору адекватних стратегій подолання негативних переживань. За допомогою певних психологічних прийомів та наявності необхідних особистісних ресурсів матимемо змогу проявляти стресостійкість у складних ситуаціях (Вавринів, 2020).

Тому в контексті когнітивно-поведінкового компоненту доцільно буде дослідити основні стратегії подолання стресових ситуацій за допомогою методики «Стратегії додання стресових ситуацій (SACS)» С. Хобфол (Strategic Approach to Coping Scale, SACS). Дана методика використовується з метою визначення основних поведінкових стратегій подолання стресових ситуацій та дозволяє визначити дев'ять моделей стрес-долаючої поведінки: асертивні дії, встановлення соціального контакту, пошук соціальної

підтримки, обережні дії, імпульсивні дії, уникнення, маніпулятивні дії, асоціальні дії, агресивні дії.

У багатьох аспектах на вибір стратегій стрес-долаючої поведінки матиме вплив рівень нервово-психічної стійкості, який дозволяє оцінити ризик дезадаптації особистості в умовах стресу та в критичних ситуаціях, викликаних зовнішніми та внутрішніми чинниками (Вавринів, 2020). Саме тому вважаємо за необхідне використання методики «Прогноз». Ця методика призначена для виявлення осіб з нервово-психічною нестійкістю та дозволяє виявити окремі початкові симптоми порушень нервово-психічної стійкості особистості, а також оцінити ймовірність їх розвитку й прояву в поведінці та діяльності людини. Методика «Прогноз» дає можливість оцінити чотири рівні нервово-психічної стійкості: високий рівень нервово-психічної стійкості (прогноз сприятливий), нормальний рівень нервово-психічної стійкості (прогноз сприятливий), задовільний рівень нервово-психічної стійкості (прогноз умовно сприятливий), низький рівень нервово-психічної стійкості (прогноз несприятливий).

Деякими науковцями наголошується, що особистісна безпека характеризується відсутністю страху та готовністю до ризику. Існує думка, що «ризик» невід'ємно пов'язаний з розумінням та уявленням про дії суб'єкта, характеристикою цих дій, а також може визначатися як погляд на дію. Ризик виступає як реальна можливість здійснення дії, спрямованої на досягнення результату для забезпечення власної особистісної безпеки, що ймовірно сприятиме активізації ресурсів особистості.

Українська вчена Т. Титаренко розглядає ризик як складний феномен у контексті звичних та особливих умов життєдіяльності особистості. Науковиця виділяє два зовсім різних аспекти ризику: перший – можливість переходу на новий рівень розвитку з періоду стагнації (ризик виходу з одного періоду), другий – можливість ефективно вирішити критичну ситуацію (Титаренко, 2005). Враховуючи наведені аргументи, необхідно здійснити дослідження готовності до ризику за допомогою методики «Діагностика рівня готовності до ризику» А. Шуберта, яка дозволяє оцінити ступінь готовності до ризику.

Для забезпечення дослідження емоційно-вольового компоненту потрібно визначити особливості емоційності досліджуваних, їх експресивність і особливості вияву емоцій, а також здатність розуміти емоції оточуючих, контролювати власні емоції, загалом рівень емоційного інтелекту. Успішність особистості в житті та професійній діяльності, на думку І. Приходька, часто залежить від рівня розвитку емоційного інтелекту. До прикладу, емоційний інтелект набуває особливої значущості у здійсненні аварійно-рятувальної діяльності, оскільки певні професійно-важливі якості рятувальників є основними компонентами емоційного інтелекту (Приходько, 2014).

На основі аналізу наукової літератури було встановлено, що високий рівень емоційного інтелекту дозволяє більш позитивно ставитись до критичних ситуацій, ситуацій невизначеності, краще справлятися та протистояти стресу, тим самим зберегти відчуття особистісної безпеки. У зв'язку з вище наведеними аргументами вважаємо за доцільне застосувати наступні методики: «Характеристика емоційності» В. Ільїна, «Опитувальник емоційної експресії» О. Богіна, «Діагностика емоційного інтелекту» Н. Холла. За допомогою методики «Характеристика емоційності» В. Ільїна зможемо визначити такі показники: емоційна збудливість, емоційна реактивність (інтенсивність, тривалість), емоційна стійкість (вплив емоцій на ефективність діяльності). Проведення методики «Опитувальник емоційної експресії» О. Богіна дозволить виявити вісім експресивних каналів вираження емоцій: гучність голосу, темп мови, образність мови, мовні помилки («збій» мови), інтонаційна виразність мови, рухова активність, зайві рухи, міміка. Крім того, шляхом комбінації питань виділяються три фактори експресивності: зовнішня виразність емоцій, активність поведінки під впливом емоцій і порушення мови та поведінки під впливом емоцій. Методика «Діагностика емоційного інтелекту» Н. Холла призначена для виявлення здібностей особистості розуміти відносини, що репрезентуються в емоціях, і керувати своєю емоційною сферою на основі прийняття рішень. Вона містить в собі п'ять шкал: емоційна обізнаність, управління своїми емоціями, самомотивація, емпатія, розпізнавання емоцій інших людей, а також дозволяє визначити загальний рівень розвитку емоційного інтелекту.

Одне з провідних місць у структурі особистості займає мотивація. Вона виступає важливою умовою успішної професійної діяльності. Також мотивація є одним із показників того, що у людини присутнє відчуття особистісної безпеки – вона прагне та має можливість розвиватись. Наукові праці свідчать, що поняття мотивації найчастіше розглядається у двоякому сенсі: як поняття, що визначає формування системи факторів, які детермінують поведінку особистості, здійснюючи вплив на її потреби, мотиви, цілі, наміри, прагнення тощо; як особливість процесу будь-якої діяльності, який визначає та характеризує поведінкову активність на тому чи іншому рівні (Яремко, 2022). Враховуючи важливість мотивації у структурі особистісної безпеки в контексті мотиваційно-ціннісного компоненту, вважаємо актуальним дослідження мотиваційної сфери та мотиваційного профілю особистості за допомогою методики «Вивчення мотиваційного профілю особистості» Ш. Річі і П. Мартіна.

Життєві цілі та цінності є важливим аспектом у життєдіяльності особистості, оскільки суттєво визначають особливості міжособистісної взаємодії, свідомий прояв у стосунках, особисті кордони, здатність до вольових дій, спрямованих на досягнення власної мети тощо. Адекватні життєві цінності, а також здатність ставити та досягати цілей сприятимуть

підтримці особистісної безпеки. Тому для забезпечення повноцінного дослідження мотиваційно-ціннісного компоненту постає необхідність використати методику «Визначення життєвих цілей та цінностей особистості» П. Іванова, Є. Колобова.

Для розуміння загального рівня задоволеності потреби у безпеці нами використано методику «Оцінка задоволеності потреби у безпеці» О. Зотова.

За умови, що усі компоненти відповідатимуть належному рівню, буде міцна основа для вирішення практичних завдань, а також сприяння формуванню знань, вмінь і навичок, які допоможуть особистості справлятися із загрозами для життя, ефективно взаємодіяти із оточуючими, впевнено та якісно виконувати професійні завдання, зберігати індивідуальну та колективну безпеку.

Отже, проблема особистісної безпеки завжди була в колі наукових досліджень психологів, особливої актуальності вона набуває в період війни. Визначені особливості та характеристики дозволяють виокремити компоненти особистісної безпеки, зокрема такі: когнітивно-поведінковий компонент, мотиваційно-ціннісний компонент та емоційно-вольовий компонент. Для забезпечення повноцінного вивчення кожного із виокремлених компонентів нами було підібрано методики дослідження та обґрунтовано їх доцільність.

Перспективним вбачаємо проведення емпіричного дослідження компонентів особистісної безпеки за допомогою підібраних методик та висвітлення його результатів у наступних публікаціях.

Список використаних джерел:

1. Вавринів О. С. Соціально-психологічні особливості формування професійної емпатії майбутніх рятувальників : дис. ... канд. психол. наук: 19.00.05 / Східноукраїнський національний університет імені Володимира Даля. Сєверодонецьк, 2020. 290 с.
2. Приходько І. І. Психологічна безпека персоналу екстремальних видів діяльності (на прикладі військовослужбовців внутрішніх військ МВС України) : автореф. дис. ... д-ра психол. наук: 19.00.09. Харків, 2014. 40 с.
3. Розов В. І. Психологія особистісної безпеки правоохоронців : навч. посіб. Київ, 2017. 130 с.
4. Титаренко Т. М. Персональний міф у виборі ризикованих форм поведінки. *Особистісний вибір: психологія відчаю та надії*. Київ, 2005. С. 229–233.
5. Яремко Р. Я. Соціально-психологічні особливості розвитку професійної самореалізації майбутніх фахівців з пожежної безпеки : дис. ... канд. психол. наук: 19.00.05 / Східноукраїнський національний університет імені Володимира Даля. Київ, 2022. 267 с.

DOES THE EUROPEAN UNION FIGHT PROPAGANDA AND DISINFORMATION IN LIGHT OF WAR IN UKRAINE?

With the beginning of the full-scale invasion of Russia on the territory of Ukraine on February 24, 2022, which later turned into a brutal war with the genocide of the Ukrainian people, the number of cases of propaganda and disinformation from the Russian side increased many times. For the first few months, Europe and the civilized world silently believed Russian information and watched from the side without interfering.

Propaganda is a type of communication that is used to promote a particular agenda or point of view. It can be used to influence people's opinions or to control their behavior. Propaganda often relies on disinformation and misinformation, which can be very effective in shaping people's opinions.

Propaganda is used to promote a particular agenda or point of view. The goals of propaganda can vary, but common goals include shaping people's opinions, convincing them to support a particular cause or political candidate, or encouraging them to behave in a certain way [1].

Disinformation means «false information, as about a country's military strength or plans, disseminated by a government or intelligence agency in a hostile act of tactical political subversion». It is also used more generally to mean «deliberately misleading or biased information; manipulated narrative or facts; propaganda».

So, disinformation is misinformation that is knowingly (intentionally) spread. Our first definition of this word gives one major reason why a person or group might want to spread wrong information, but there are many other nefarious motivations lurking behind the creation of disinformation [2].

So what happened in the first months of the 2022 war? Why did everyone believe the side that attacked instead of defending? The answer here is hidden very deep back in 2014, when Russia made the first attempt to invade Ukraine. They failed, but the world remained silent. That is why the question «Where were you these 8 years?» arose. For 8 years, the aggressor country conducted targeted propaganda-zombification of its people and a full-scale campaign of disinformation in Europe and the whole world with the bribery of the necessary European and world government officials.

As a result of propaganda actions destructive to the consciousness of the Russian people, such «products» appeared as:

- Ukrainians eat children in the streets;
- Fascists and Bandera people are everywhere in Ukraine;

– kadyrov is running around the territory of our country and is looking for Stepan Bandera;

- russian-speaking people are mocked in Ukraine;
- Ukraine will be captured in three days;
- Ukrainians look forward to their neighbors.

Disinformation worked in the other directions. The first direction is panic. The main goal: to create a panicky mood among Ukrainians, so that they surrender sooner. Examples of this direction:

- President Zelensky fled Ukraine;
- During air attacks, it is necessary to turn off the light, because the rockets will fly right into the window;
- It is necessary to destroy the enemy marks, which are guidance on the objects that will be fired upon.

The second direction is global. The main goal: to justify their hostile intentions. Examples of this direction are:

- DPR, LPR and 6 other regions want to join russia;
- Ukraine has already been captured;
- Ukraine bombed Donbas for 8 years;
- The people of Bandera conquer against the Ukrainians;
- Bucha is a fake created by the authorities of Ukraine;
- In Ukraine, units of combat animals are being created to fight with neighbors;
- Ukraine is developing an atomic bomb;
- It was an act of goodwill when we (russians) left one or another region of Ukraine;

- russia is not at war with Ukraine, but with NATO.

At the beginning of October 2023, we had the honor of visiting the leading institutions of the European Union in Brussels, where we were able to see with our own eyes how «European cuisine» works in practice from the inside.

Communicating with managers and persons responsible for Ukraine in the EU, we were able to clarify many points and get answers to questions that interested us in this direction.

So, for example, there is a whole department whose work is aimed at countering russian propaganda and disinformation; that there is only a certain circle of persons who can act as speakers on behalf of the European Union; there is a department that deals with cooperation with Ukrainian mass media.

Now Europeans have learned to distinguish fakes from the truth, which, as they admit, they could not do at the beginning of the war. They also learned to distinguish requests for the introduction of information in russian from russians and russian-speaking Ukrainians. At the beginning of the war, the percentage of these requests was at the level of 75%. Now such requests remain only in relation to sanctions against russia and its citizens at the level of 10%.

As the leading European officials have told us, they learned all the techniques of the enemy country to produce fakes and disinformation.

We noted that not all cases of propaganda and disinformation have been destroyed yet. There remains a very blatant case when all Ukrainians are called refugees without understanding. We asked leading managers and responsible persons to control their activities in this direction, to fight another fake case of russian propaganda. After all, only a small percentage of Ukrainians in Europe have the status of refugees.

Summing up all of the above if you are concerned about being manipulated by propaganda, the best thing you can do is to educate yourself about the techniques that are used. By being aware of the ways that information can be distorted, you can more easily see through the manipulation and make your own informed decisions.

References:

1. Arlin Cuncic. (2022). How does propaganda work? URL: <https://www.verywellmind.com/how-does-propaganda-work-5224974>
2. «Misinformation» vs. «Disinformation»: Get Informed On The Difference. URL: <https://www.dictionary.com/e/misinformation-vs-disinformation-get-informed-on-the-difference/>

Роман ЯРЕМКО, Іванна МИЛИК

Львівський державний університет безпеки життєдіяльності

ПСИХІЧНЕ ЗДОРОВ'Я ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ В УМОВАХ ВІЙНИ

Вже дев'ять років люди в Україні живуть в умовах війни, необхідність функціонування в екстремальних умовах створює додаткове навантаження на психіку, викликає зміну психічного стану та негативно позначається на активності особистості. Війна – один із найбільш стресових чинників, безпосередньо це торкається кожного і має свої наслідки, але є ті, чиє життя і так зазнає великих змін, – це студенти. У цей непростий час у них відбувається важливий і водночас стресовий процес для подальшого життя – процес професійного навчання у закладах вищої освіти і в подальшому становлення їх як майбутніх фахівців. Відповідно до вищесказаного, зростає потреба у здійсненні психологічних досліджень, спрямованих на вивчення психічного здоров'я здобувачів в умовах війни.

Психічне здоров'я – це рівень психологічного благополуччя, який визначається не тільки відсутністю психічних захворювань, а й рядом соціально-економічних, біологічних і тих, що відносяться до навколишнього середовища, факторів. Це стан внутрішньої гармонійності, який дає

можливість реалізувати себе як особистість. Норма психологічного здоров'я визначається за критеріями успішної адаптації, продуктивного розвитку та самоактуалізації людини. Серед критеріїв психологічного здоров'я науковці також виділяють емоційне благополуччя, відсутність депресивності, вигорання, соціальної й особистісної дезадаптації тощо [3].

Першими, хто формулює та розробляє проблеми психологічного здоров'я особистості, є психологи гуманістичної орієнтації А. Маслоу, Г. Олпорт, К. Роджерс. У логотерапії В. Франкла з'являється термін «душевне здоров'я», основними критеріями якого автор вважає усвідомленість існування, духовність та совість. До проблеми психологічного здоров'я також звертаються такі українські вчені, як: Ю. Гончарова, Л. Коробка, І. Мазоха, С. Максименко, О. Падухевич, Т. Работа, Т. Титаренко, О. Царькова, А. Шевченко. Сьогодні більшість дослідників погоджуються з визначенням найважливіших характеристик психологічного здоров'я як складного, багатовимірного, динамічного, індивідуалізованого процесу [2].

Однією з основних загроз психологічному здоров'ю людини є травма, що спричинена впливом негативних подій. Серед значної кількості негативних подій виділяються стресори високої інтенсивності, до яких належить війна, яка викликає реакції інтенсивного страху, почуття безпорадності та жаху, вплив якої може мати різноманітні негативні наслідки, для когось більші, для когось менші. Одні можуть перебувати у постійному стресі, інші ж отримують травму свідка, ПТСР тощо. Звісно, тут важливо враховувати конкретні обставини та умови, місце перебування студентів, де і за яких умов вони навчаються, адже у певних місцевостях нашої країни відбувається постійна боротьба за життя, що стає постійним стресовим чинником, який несе за собою серйозні наслідки для психічного здоров'я, а інколи і для фізичного. Також не можна забувати, що кожен з нас наділений особливими рисами, які так чи інакше можуть допомогти легше переносити стресові ситуації, відповідно до того, наскільки вони розвинені, наприклад: стресостійкість, психологічна ресурсність, життестійкість, гнучкість, резильєнтність та інші не менш важливі властивості нашого характеру.

Для діагностування психологічного здоров'я здобувачів вищої освіти необхідно використовувати ефективні інструменти та методики. Вони дають змогу оцінювати різні показники психологічного здоров'я. Наприклад, одним із найефективніших діагностичних інструментів для дослідження психологічних проблем дорослих є клінічна бесіда. Цей метод дає змогу досліднику встановити контакт із клієнтом та оцінити його психологічний стан, з'ясувати характер симптомів та їх зв'язок із життєвими ситуаціями, у яких він опинився [1].

Британська організація Student Minds, яка займається психічним здоров'ям студентів, зазначає, що багато людей вперше відчувають проблеми з психічним здоров'ям або вперше звертаються за допомогою під час навчання в університеті. Водночас команда дослідників Student Minds визначає низку чинників, які роблять студентів більш чутливими до проблем з психічним здоров'ям:

1. Вік – значна частина студентів молодша 25 років, приблизно три чверті дорослих із психічними захворюваннями мають перший їхній випадок до 25 років.

2. Стрес – досвід студентства може бути стресовим. Хоча стрес не є проблемою психічного здоров'я, він може призвести до таких проблем, як депресія та тривога.

3. Відсутність підтримки – це часті випадки в студентському житті, коли молода людина змушена жити далеко від сім'ї, не завжди має час для спілкування з друзями. Відсутність мережі підтримки може зробити молодих людей вразливими до розвитку проблем із психічним здоров'ям.

Також чинниками, що погіршують психічне здоров'я студентів, є: нова соціальна ситуація, інтенсивність взаємодії з інформаційно-комп'ютерними технологіями, стосунки з близькими та друзями, переживання в зв'язку з цим тривожних і депресивних станів. Як наслідок, проблеми з психічним здоров'ям можуть впливати на багато сфер життя студентів, знижуючи якість їхнього життя, академічні досягнення, фізичне здоров'я та задоволення від навчання. Ці проблеми можуть мати довгострокові наслідки, вплинувши на майбутнє працевлаштування, потенціал заробітку та загальний стан здоров'я.

Результати досліджень визначають психологічні особливості навчальної діяльності здобувачів вищої освіти в умовах війни, а також можуть допомогти у подальшій оптимізації навчального процесу у закладах вищої освіти, і, відповідно до цього, сприятимуть покращенню процесу професійного становлення майбутніх фахівців.

Отже, психічне здоров'я здобувачів вищої освіти в умовах війни є вкрай важливою темою, вона потребує уваги та ресурсів для подолання. Для забезпечення психологічної підтримки та відновлення можливостей навчання студентів у воєнних конфліктах, суспільство повинно об'єднати зусилля та допомогти їм подолати наслідки цих трагічних подій, щоб в подальшому ті ж самі здобувачі вищої освіти могли виконувати свої професійні обов'язки та вкладати свої зусилля у розвиток країни та суспільства. Тому важливо приділяти увагу таким дослідженням, і кожного дня розвивати нашу наукову діяльність задля забезпечення якісного майбутнього.

Список використаних джерел:

1. Мотозюк Л. М., Блохіна І. О., Москаленко О. В. Особливості впливу війни на стан психологічного здоров'я здобувачів вищої освіти: до питання

вибору діагностичного інструментарію (український кейс). *Габітус*. 2023. Вип. 46. С. 101–105.

2. Титаренко Т. М. Психологічне здоров'я особистості: засоби самопомоги в умовах тривалої травматизації : монографія. Кропивницький, 2018. 160 с.

3. Шевченко А. М. Теоретичні аспекти дослідження психологічного здоров'я особистості. *Організаційна психологія. Економічна психологія*. 2018. № 1 (12). С. 108–115.

4. Яремко Р. Я. Проблема професійної мотивації майбутніх рятувальників. *Психічне здоров'я особистості у кризовому суспільстві* : зб. наук. статей за матеріалами V Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Львів, Львівський державний університет внутрішніх справ, 23 жовтня 2020 р.) / уклад. З. Р. Кісіль. С. 246–248.

Анастасія ЯЦИШИНА
Державна прикордонна служба України

СОЦІАЛЬНА АДАПТАЦІЯ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ В УМОВАХ БОЙОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Соціальна адаптація серед військовослужбовців є актуальною на всіх рівнях: від молодших командирів, офіцерів до головнокомандувачів. Унаслідок низької адаптації ускладнюється міжособистісне спілкування, має місце ряд поганих стосунків з побратимами: нестатутні відносини, вразливість, схильність до суїцидальних дій та інші. Під соціальною адаптацією розуміється пристосування індивіда до умов соціального середовища, інтеграція в соціальну групу, формування відповідної системи взаємин з іншими індивідами, усвідомлення цінностей і норм конкретного соціального середовища. Тобто, незважаючи на певні розбіжності у визначенні поняття адаптації, науковці схиляються до того, що адаптація – це довгий процес соціалізації особистості, який складається з основних дій, пов'язаних із взаємовідносинами, у тому числі внутрішнім аспектом, що є зміною внутрішнього світу особистості. Що торкається зовнішньої форми – це варіація саме умов середовища. Проте, аналіз підходів до визначення поняття формування системи складається зі взаємовідносин відповідно до вимог соціального середовища та сприйняття цінностей і стандартів соціального середовища. Існує також поняття «психологічна адаптація», можна сказати, що ці поняття пов'язані, оскільки це початок тривалого процесу, тому що психологічна адаптація індивіда містить чинники, необхідні саме для соціальної адаптації.

Правила соціальної адаптації військового залежать від його особистісних особливостей, таких як: темперамент, психічні особливості,

риси особистості. Усі перераховані фактори безпосередньо впливають на здатність адаптуватися до вимог соціального середовища, інтегруватися в соціальні групи, формувати систему відносин з оточуючими та сприйняття цінностей, стандартів соціального середовища. Чинники, які впливають на соціальну адаптацію, включають в себе: психологічні, особистісні та впливові фактори від процесу адаптації. Саме до чинників, що ускладнюють процес адаптації, можна віднести: психологічний стрес, який може виникнути при переході до нового соціального середовища; неприйняття нових культурних і соціальних норм; недостатній рівень комунікативних навичок, що ускладнює взаємодію з оточуючими людьми; відсутність підтримки з боку оточуючих, що може призвести до почуття самотності та відчуженості.

На основі представлених класифікацій ми виділяємо наступні компоненти психологічної адаптації: психоемоційні (фрустрація, ригідність, агресивність, страх, стресостійкість, конфліктність), темпераментні (екстраверт, інтроверт), емоційні (гіперметичний, емпіричний, емоційний, піднесений, циклічний, дистимія, застряг, збудливий, тривожний, педантичний). Придатність індивіда визначається володінням предметом, задоволеністю або незадоволеністю своїм соціальним становищем у колективі, товариськими відносинами з побратимами.

Враховуючи вище наведене, психологічний супровід – це комплекс психологічних заходів, спрямованих на підготовку військовослужбовців до професійної діяльності та усунення проблем, що заважають виконувати покладені на них обов'язки.

Психологічна допомога рекрутів спрямована насамперед на успішну соціальну адаптацію осіб, які постійно взаємодіють із певними групами. Завдання психолога – усунути негативні фактори, що впливають на адаптацію, і допомогти вирішити проблеми військовослужбовця.

ПЛАТФОРМА 3.

ОСВІТА В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ: РЕАЛІЇ, ВИКЛИКИ ТА ШЛЯХИ ЇХ ПОДОЛАННЯ

Вікторія АНІЩЕНКО
Пенітенціарна академія України

ГУМАНІТАРИЗАЦІЯ ПРОЦЕСУ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ФАХІВЦЯ-ПРАВООХОРОНЦЯ

Україна переживає важкі часи через фактори зовнішнього та внутрішнього характеру, що пов'язані з російським вторгненням на нашу рідну землю, руйнуваннями суспільно-значимих сфер життєдіяльності людини. Це загострило проблему підвищення якості та ефективності вищої освіти в сфері підготовки сучасного фахівця-правоохоронця, який виступає, перш за все, гарантом внутрішньої безпеки держави.

Загальна концепція трансформації вищої освіти передбачає формування сучасної моделі підготовки фахівців правоохоронної сфери, завдяки реалізації якої буде здійснюватися неперервний процес професійного розвитку з врахуванням міжнародного досвіду забезпечення правопорядку, зміни принципів, способів покращення рівня внутрішньої безпеки держави, формування доброчесності та толерантності на основі міжнародно-правових стандартів діяльності в поліції, пенітенціарній службі та ін. Сьогодні професійна освіта правоохоронців культивує розвиток не тільки лідерства, креативного мислення упродовж кар'єри в правоохоронних органах, а також передбачає становлення фахівців-правоохоронців як особистостей з високими духовними, культурними, етичними, естетичними та моральними цінностями.

Нажаль, відбувається зростання правопорушень та злочинів, що пов'язані з колабораційною діяльністю (співпрацею або підтримкою окупантів), мародерством, корупцією, порушенням норм правопорядку щодо дотримання комендантської години або спеціального режиму дій на певних територіях. Щоденно ворог в обличчі «руського мира» підступно порушує норми ведення війни, норми міжнародного гуманітарного права, Женевських конвенцій та постійно посилює підливний інформаційний вплив на мислення звичайних пересічних громадян нашої країни. Це ускладнює роботу персоналу правоохоронних органів та вимагає від нього високого рівня стійкості (морального й психологічного), готовності до діяльності в екстремальних ситуаціях (в мирний та воєнний час), розуміння таких цінностей як «життя», «людина», «права людини», «мир», «добро», «порядність», «гуманізм», «толерантність» та ін.

Результати проведених досліджень кафедрою педагогіки та гуманітарних дисциплін Пенітенціарної академії України серед майбутніх офіцерів правоохоронної сфери довели, що необхідно посилювати процеси гуманізації та гуманітаризації професійної підготовки. Так, під час проведення опитування майбутніх правоохоронців молодших курсів було виявлено недостатнє розуміння понять «критичне мислення», «професійна компетентність», «етична компетентність», «комунікативна компетентність», «соціальна відповідальність» та інших. Саме це сприяло вдосконаленню навчальних програм з дисциплін гуманітарного спрямування «Педагогіка», «Пенітенціарна педагогіка», «Соціальна педагогіка», «Деонтологічні основи правоохоронної діяльності», «Соціально-виховна робота з засудженими», «Риторика» (для 1–4 курсів здобувачів вищої освіти першого (бакалаврського) рівня вищої освіти) та «Комунікативні технології в правоохоронній діяльності» (для здобувачів освіти другого (магістерського) рівня вищої освіти) [1]. В програми зазначених навчальних дисциплін були додані практичні заняття у формі тренінгів з тем, що сприяють покращенню розуміння утвердження «людина є вищою соціальною цінністю», розкривають питання гендерної рівності (це допомагає знизити статеві стереотипи та забезпечити врахування можливостей для чоловіків та жінок в правоохоронній сфері), впливають на формування мотивації щодо забезпечення пріоритетності загальнолюдських цінностей, гармонізації стосунків між людьми та оточуючим середовищем, розвитку духовності, культури особистості тощо.

Гуманізація спрямована на ствердження людяності, а гуманітаризація – на пізнання людини, ствердження її духовних цінностей, що базуються на історії та культурі свого народу. Ці процеси взаємопов'язані та мають сприяти переформатуванню мислення фахівця-правоохоронця нової формації, який чітко розуміє своє призначення, виконує відповідно до фахових вимог свої службово-професійні обов'язки, залишаючись при цьому людиною з великої букви, яка розуміє потреби та інтереси суспільства в забезпеченні захисту, охорони від різних видів небезпек, людиною з великим серцем та доброю душею, людиною, яка завжди прийде на допомогу будь-якій іншій людині. Гуманітаризація вищої освіти правоохоронців означає забезпечення їх такою освітою, під час якої вони отримують якісну професійну підготовку, що включає: 1) формування професійної компетентності – загальних та спеціальних фахових вмінь та навичок; 2) розвиває soft skills (гнучкі чи надпрофесійні навички – соціальні та комунікативні навички, навички критичного мислення, навички самоконтролю, навички аналізу та позитивної самооцінки, навички стресостійкості та психологічної самопомоги, ін.) [2]; 3) формує модель сучасного мислення, що допомагає правоохоронцям підвищувати рівень професійної компетентності, вдосконалювати шляхи вибору стилів та форм

роботи в команді, розвивати рівень соціальної відповідальності та покращувати в цілому професійні та особистісні здібності протягом всього життя.

Список використаних джерел:

1. Аніщенко В. О. Вдосконалення професійної підготовки магістрів – майбутніх офіцерів правоохоронної діяльності. *Вісник Національного університету «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка. Серія: Педагогічні науки*. 2021. Вип. 12 (168). С. 157–163.

2. Lippman L. H., Ryberg R., Carney R., Moore K. A. Workforce connections: key «soft skills» that foster youth workforce success: toward a consensus across fields. Washington, 2017. 56 p.

Yelena VASIUTYNSKA

Donetsk State University of Internal Affairs

PECULIARITIES OF CONDUCTING ONLINE CLASSES DURING MARTIAL LAW

In the conditions of martial law, the learning of specialists is very important, but for some participants it is too difficult task. Online learning can be an effective way of learning, taking into account modern technologies.

In the conditions of martial law, based on security considerations, the distance form of education can be introduced as the only possible form of obtaining education in the entire territory of Ukraine or in certain localities or in designated educational institutions [1].

I have experience working at the Donetsk State University of Internal Affairs during martial law. During certain events, upon prior order of the rector of the university, all teachers, cadets and students work online on certain days. On the specially developed platform «MIA: Освіта», before the beginning of the academic year, teachers have uploaded all the necessary material to ensure uninterrupted work. Cadets and students can get theoretical knowledge, complete tasks online and interact with teachers through online platforms. However, it is also important to provide practical training for future police officers, which may require physical training. Therefore, on certain days, a combination of distance learning and face-to-face learning is possible. Thus, combining distance and face-to-face training can be the optimal solution for training future officers.

The approach to distance learning in the conditions of martial law should really be focused on creating safe learning conditions. Ensuring the safety of participants in the educational process and compliance with the relevant requirements for sanitation, cyber security and other aspects is an important component in the conditions of unforeseen situations. It also involves taking into

account the possibilities of using different means of communication and providing alternatives for participants who may have limited ability to connect synchronously. Ensuring security and compliance are key in such environments.

Distance learning involves access to the Internet, technical support (computer, laptop, tablet, smartphone, etc.) for all participants of the educational process, as well as teachers' possession of distance education technologies. The challenges of modern society, in particular the state of war in Ukraine, are making adjustments to the distance education system. It is becoming more in demand, the relevance of problems related to the organization of education of different age groups of education seekers, with the choice of Internet platforms for the organization of students' educational activities, and the combination of traditional learning methods with those specific for distance education is increasing. The method of distance learning is in the process of formation, and the principles of distance learning and its features have become serious challenges for the education system as a whole.

The modern level of development of computer technology and various software provides ample opportunities for increasing the effectiveness of education, but in the conditions of martial law, the use of computer technologies becomes much more difficult.

In the conditions of martial law, the feature of distance learning, first of all, is the possibility during online meetings of situations when the signal «Attention everyone! Air alarm». In such cases, during the online lesson, the teacher should do the following: – calmly, without panic, inform the students / cadets that an air alarm signal has been announced; – note that after the signal «Air alarm sounding!» classes will continue as scheduled and they need to join them again; – focus students' attention with the phrase: «Now quickly go to a safe place (shelter) established by your family»; – suggest that students press the button «exit the conference» and the button «turn off the computer»; – wait for all students to exit the online conference. At the same time, the teacher must remain calm and be persuasive.

Organization of high-quality mass distance learning in the conditions of martial law is a complex and extremely difficult process. But systematic work on the introduction and improvement of modern distance learning technologies in the educational process will help to achieve positive results later [2].

Thus modern technologies greatly contribute to the mastery of educational material. Interactive learning platforms, video lessons, online resources and other innovative tools help students acquire knowledge in a more accessible and exciting way. Distance learning uses these technologies for convenient access to education, regardless of location and schedule. However, it is important to consider that successful mastery of the material also requires self-discipline and responsibility from the student.

References:

1. Організація дистанційної форми освіти в умовах воєнного стану: на що потрібно звернути увагу? URL: <https://www.helsinki.org.ua/articles/orhanizatsiia-dystantsiynoi-formy-osvity-v-zzso-v-umovakh-voiennoho- stanu-na-shcho-potribno-zvernuty-uvahu/>
2. Особливості дистанційного навчання учасників освітнього процесу в умовах воєнного стану. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/732434/1/Текст.pdf>

Ганна ДОВГОПОЛОВА, Валентина ВАСИЛЕНКО
Сумська філія Харківського національного університету
внутрішніх справ

ГЕНДЕРНИЙ ПІДХІД У ВИКЛАДАННІ ЛІНГВІСТИЧНИХ ДИСЦИПЛІН У ВИЩІЙ ШКОЛІ

Вища освіта в Україні проходить важливий етап реформування в рамках європейського інтеграційного курсу задля підвищення її якості. Оскільки освіта є одним із головних факторів формування свідомості, то її розвиток має відбуватись на демократичній основі з утвердженням принципів рівності, справедливості, толерантності, недискримінації. В цьому контексті важливими та актуальними для держави й суспільства загалом є питання гендерної рівності, розвитку гендерної культури. Таким чином, гендерна освіта та подолання гендерних стереотипів стають однією з ланок освітнього процесу в навчальних закладах різних рівнів, в тому числі вищих. У школах, інститутах, університетах необхідно створити сприятливе середовище для позитивних змін щодо подолання гендерної нерівності, уникнення дискримінації за статевою ознакою, а також умови для отримання учасниками освітнього процесу необхідної інформації стосовно сутності гендерної культури та аспектів гендерної політики в Україні та ЄС.

У 2018 році Рада Європи прийняла нову Стратегію гендерної рівності [2]. Серед напрямів, на які спрямована особлива увага європейських країн, згадуються запобігання гендерним стереотипам та сексизму, боротьба з насильством щодо жінок, забезпечення рівного доступу жінок до правосуддя, збалансована участь жінок у прийнятті політичних та суспільних рішень тощо. 47 країн, в тому числі Україна, взяли на себе обов'язок імплементувати нову стратегію на національному та місцевому рівнях. Отже, актуальною проблемою в Україні є підвищення гендерної культури в освітніх закладах, що досягається шляхом застосування гендерного підходу в освітньому процесі закладів вищої освіти. Такий підхід передбачає заохочення здобувачів до тих видів діяльності, які їм цікаві, не звертаючи уваги на такі аспекти, як «жіноча» чи «чоловіча» професія або поведінка [1, с.108]. Він дає

можливість виховувати вільних та активних людей, здатних до співпраці та взаємної підтримки.

Значний потенціал щодо розвитку гендерної культури здобувачів мають лінгвістичні дисципліни як з вивчення рідної, так і іноземної мови.

Гендерна самоідентифікація особистості входить до освітніх ресурсів як окремого індивіда, так і суспільства загалом, істотно детермінуючи процеси засвоєння мовних і поведінкових алгоритмів іншомовної культури [3].

Зокрема збагачення процесу навчання іноземній мові гендерним дискурсом, що передбачає знання особливостей національно специфічного сприйняття світу, відображених в іншомовних гендерних стереотипах, підвищує успішність мультикультурної комунікації [6]. Ідеї мультикультуралізму, що виступають концептуальною основою гендерного підходу у вивченні мови, припускають освітні пріоритети «відмінностей», а не «універсалізації», «збереження», а не «субординування» наявних гендерних відмінностей здобувачів, отже, сприяють більш повній реалізації їх індивідуальних здібностей.

Реалізація гендерного підходу в навчанні здобувачів іноземній мові означає, що викладач діє з розумінням соціокультурної природи походження категорій «фемінність» і «маскулінність», ставить особистість та індивідуальність вище традиційних гендерних рамок і стереотипів, якщо останні з тих чи інших причин стримують або уповільнюють процес засвоєння іноземної мови та міжкультурної комунікації [5].

Зазначимо, що студенти маскулінного типу більш схильні до домінантного (конкурентного) стилю поведінки, проявляючи свої гендерні особливості через домінування, прагнення до самостійності, неприйняття «опіки» з боку викладача, воліють працювати з комп'ютером як засобом навчання. Відзначимо також їх прагнення до самостійних форм вивчення іноземної мови в умовах дистанційного або змішаного навчання за підтримки викладача.

Велика частина студентів фемінного типу схильна до колективних форм вивчення іноземної мови безпосередньо під керівництвом викладача з переважанням комунікативних вправ (рольові ігри, інсценування, комунікативні завдання), в онлайн-режимі (живе спілкування в чатах і на онлайн-зустрічах).

У процесі викладання лінгвістичних дисциплін на заняттях застосовуються такі форми, методи та засоби навчання:

- читання та аналіз автентичних текстів гендерного змісту з художньої літератури, періодичних та інтернет-видань;
- створення мовних ситуацій і використання рольових ігор з комунікативними завданнями культурологічного характеру, спрямованих на

розвиток студентів як суб'єктів діалогу культур, обізнаних щодо гендерних стереотипів у країнах мови, що вивчається;

– навчання політкоректності та вживання гендерно-маркованої лексики в комплексі комунікативних вправ.

Інформування студентів про іншомовні гендерні стереотипи та гендерно-марковані реалії культури мови, що вивчається, попереджає можливість виникнення конфліктних ситуацій у спілкуванні з представниками іншомовних спільнот, сприяє формуванню толерантної особистості, вільної від гендерних упереджень [4].

Досвід мультикультурної комунікації з гендерним компонентом, отриманий на заняттях з іноземної мови, певною мірою гарантує перенесення навичок подібного спілкування на найближче оточення здобувачів у вигляді зацікавленого ставлення до інших поглядів і норм гендерної культури.

Всі зазначені заходи сприяють підвищенню гендерної чутливості здобувачів і викладачів, розвитку їх вміння розпізнавати випадки нерівності та дискримінації за статевою ознакою. Отже, запровадження гендерного підходу в освітній процес у вищих навчальних закладах у процесі викладання лінгвістичних дисциплін є необхідним та корисним. Разом з іншими компетентностями гендерна компетентність та культура є обов'язковими для сучасної людини, яка бере участь у будівництві правової держави, громадянського суспільства, демократії. Гендерна рівність передбачає досягнення рівних прав жінок і чоловіків у трудових, сімейних та інших відносинах, подолання різних видів дискримінації. Щоб рівність людей незалежно від статі стала реальністю, перш за все, необхідно проводити інформаційну кампанію серед населення різного віку. Особливо ефективною є робота з молоддю в навчальних закладах. Просвітницька кампанія задля подолання гендерних стереотипів має бути включена в освітній процес.

Список використаних джерел:

1. Деділова Т., Токар І. Сучасні реалії впровадження гендерного підходу в системі вищої освіти України. *Наука і освіта*. 2016. № 1. С. 107–114.
2. Стратегія гендерної рівності Ради Європи на 2018 – 2023 роки. URL: https://gendercenter.sumdu.edu.ua/images/docs/vpr_g_p.pdf
3. Lauretis T. Technologies of Gender. Bloomington and Indianapolis, 1987. 168 p.
4. Measor L., Sikes P. Gender and schools. London, 1992. 184 p.
5. Oakley A. Sex, Gender and Society. Guilford, 1985. 222 p.
6. Oxford R. Language Learning Strategies: What every Teacher Should Know. New York, 1990. 216 p.

ІНКЛЮЗИВНА ОСВІТА: ТРУДНОЩІ ВПРОВАДЖЕННЯ

Уже понад десять років у нашій країні впроваджується нова форма навчання учнів з особливими освітніми потребами – інклюзивна. «Ідея інклюзії, що виникла внаслідок усвідомлення цінності людської багатоманітності і відмінностей між людьми, виключає будь-яку дискримінацію та відображає одну з головних ознак демократичного суспільства: усі діти є цінними членами суспільства і мають рівні права, зокрема щодо отримання освіти, незважаючи на особливості їхнього психофізичного розвитку» [3, с.10].

Інклюзивна форма навчання суттєво відрізняється від того, що було раніше (навчання у спеціальних закладах освіти або за індивідуальною формою), оскільки передбачає присутність та продуктивну діяльність учня на всіх уроках і заняттях у класі та в позаурочний час. Чи готові наші заклади до цього? Чи є в наявності всі умови для цього? На жаль, мусимо констатувати відсутність у значній частини закладів необхідних умов. Як наслідок, маємо дуже неприємну тенденцію – розчарування батьків учнів в інклюзії. З'явився навіть новий термін «жертви інклюзії», під яким мають на увазі дітей, що погіршили свої навчальні та загальнорозвиткові результати, перебуваючи в умовах інклюзії. Таких дітей після 1 – 2 років навчання в інклюзивному класі батьки повертають знову до спеціального закладу, де дитина отримувала допомогу відповідних спеціалістів, передусім учителів-дефектологів, та розвивалася, або переводять її на індивідуальну форму навчання. Такі випадки ще не є масовими, але тенденція, що з'явилася, має привернути увагу до проблем, які існують у системі інклюзивної освіти в нашій країні [2].

Для того, щоб підготуватися до впровадження інклюзивного навчання, адміністрація закладу має вжити комплекс заходів організаційного, матеріально-технічного, методичного та психолого-педагогічного характеру [4]. Можна виокремити чотири групи умов щодо забезпечення успішного впровадження інклюзивного навчання у закладах освіти.

1. Матеріально-технічна база. Кілька років тому делегація області, до складу якої входили директори та вчителі кількох закладів, відвідала США з метою ознайомлення з досвідом впровадження інклюзії. Те, що ми побачили в фільмі, знятому членами цієї делегації, нас дуже вразило. Ми дізналися, що в усіх загальноосвітніх школах США вже давно поряд з туалетами для дітей норми функціонують туалети для дітей з особливими потребами; влаштовано пандуси та/або ліфти для пересування з поверху на поверх; забезпечено спеціально обладнані місця в їдальні; створено систему показників для учнів

з вадами слуху та встановлено звукові сигнали для учнів з порушеннями слухового апарату. Всі об'єкти на території школи та всередині приміщення спроектовані згідно з правилами універсального дизайну [2].

Що ж маємо ми? В усіх закладах освіти області є пандуси (переважно до першого поверху). У жодному закладі немає ліфта, відсутні також інші матеріально-технічні умови, перелічені вище, для життєдіяльності учнів з особливими освітніми потребами як на території, так і всередині закладу.

2. Навчально-методичне забезпечення. У загальноосвітніх школах США в кожному класному приміщенні та в усіх профільних предметних лабораторіях (там, до речі, понад десять профілів), є все необхідне для учнів з різними нозологіями: відповідна навчальна література певних форматів, аудіо-візуальні прилади та електронні навчальні посібники. У спортивному залі – снаряди для учнів різних нозологій, у бібліотеці – спеціально обладнані робочі місця та відповідні технічні засоби для користування фондами.

У Порядку організації інклюзивного навчання у закладах загальної середньої освіти, затвердженому постановою Кабінету Міністрів, також є згадка про це: «забезпечення необхідними допоміжними засобами для навчання, що дають змогу опанувати освітню програму; облаштування та обладнання ресурсної кімнати та медіатеки; забезпечення доступу учнів до Інтернету, а також за потреби до термінального та спеціального допоміжного обладнання» [4].

Сьогодні важливо розуміти, що для кожної нозології існують свої особливі види та форми навчального обладнання. Наприклад, для дітей зі зниженим зором актуальними є аудіокнижки, а для дітей з аутизмом – комплект спеціальної наочності. Звісно, деякі види такого обладнання дорого коштують, але без них навчання буде недостатньо результативним. Потрібно також зауважити, що вчителі, які працюють з учнями з особливими потребами, мають бути забезпечені всіма необхідними навчально-методичними посібниками.

3. Кадрове забезпечення. Важливою умовою впровадження в закладі інклюзивного навчання є наявність асистента вчителя інклюзивного класу. Це посада, передбачена штатним розкладом закладу загальної середньої освіти вже не один рік, є дуже важливою в системі інклюзивного навчання. Основні завдання асистента вчителя полягають в адаптації змісту та методів навчання до можливостей і потреб дитини з особливими освітніми потребами та застосування під час уроку системи корекційних заходів, спрямованих на опанування навчального матеріалу. Пріоритетними напрямками діяльності асистента вчителя є сприяння соціальній, емоційній та когнітивній адаптації кожної дитини до загальноосвітнього простору, щоб вона відчувала себе повноцінним учасником шкільного та суспільного життя [1].

На сьогодні, на жаль, далеко не в усіх закладах освіти нашої області, в яких здійснюється інклюзивне навчання учнів з особливими потребами, працюють асистенти вчителів.

4. Психолого-педагогічне забезпечення. Головними напрямками психолого-педагогічного забезпечення інклюзивного навчання є: створення в колективі закладу толерантного ставлення до учнів з порушеннями психофізичного розвитку (на жаль, на сьогодні робота з учасниками освітнього процесу більшості закладів з цих питань ще не є достатньо ефективною); забезпечення корекційно-розвиткової складової інклюзивного навчання (проведення корекційно-розвиткових і психолого-педагогічних занять). Особливу увагу маємо акцентувати на масовому порушенні прав учнів з психофізичними порушеннями на отримання необхідної допомоги з боку спеціалістів – вчителів-дефектологів (олігофренопедагогів, сурдопедагогів, тифлопедагогів і логопедів).

Міністерством освіти і науки України передбачено, що заклад освіти, у якому відсутні відповідні спеціалісти, має залучати їх до роботи за сумісництвом [4]. Саме у такий спосіб можна забезпечувати проведення корекційно-розвиткових занять з учнями відповідних нозологій згідно з рекомендаціями інклюзивно-ресурсного центру. Проте, як свідчить практика, таких випадків не дуже багато. І не тому, що директори не бажають цього робити. Річ у тім, що в переважній більшості районів і громад, передусім там, де немає спеціальних шкіл та навчально-реабілітаційних центрів, відсутні вчителі-дефектологи як такі [2].

Перед залученням дитини до інклюзивного навчання слід поцікавитися, які умови з тих, що вимагаються Кабінетом Міністрів України та Міністерством освіти і науки, є в наявності в цьому закладі. Важливі всі умови, зокрема і матеріально-технічні, і навчально-методичні, і кадрові. Але якщо в закладі відсутні психолого-педагогічні умови: немає психолога або він працює на 0,25 ставки за сумісництвом, немає вчителя-дефектолога даної нозології і неможливо укласти договір з ним щодо проведення корекційно-розвиткових занять з дитиною відповідно до вимог нормативних документів, то чи варто направляти туди дитину для інклюзивного навчання? [2]. Звісно, це не стосується періоду дії воєнного стану.

Нерідко заклади загальної середньої освіти не готові прийняти учнів з особливими потребами, бо не орієнтуються на перспективу щодо створення інклюзивних класів. Тому, враховуючи, що інклюзивне навчання організовується за рекомендацією інклюзивно-ресурсного центру, органи управління освіти мають координувати з ним консультативно-методичну співпрацю з питань орієнтовної потреби закладів освіти в інклюзивних класах. Особливу увагу слід приділити випускникам з особливими потребами закладів дошкільної освіти як потенційним учням інклюзивних класів. Такий комплексний підхід необхідний для визначення перспективи запровадження

інклюзивного навчання у регіоні шляхом створення умов для охоплення щороку таким навчанням більшої кількості дітей з особливими освітніми потребами, у тому числі дітей з інвалідністю [2].

Отже, поспішне, недостатньо підготовлене впровадження інклюзивного навчання в закладах освіти, які не мають необхідних для цього умов, інколи через наші професійні помилки, а інколи і під тиском начальства – задля гарних цифр у звіті місцевому управлінню і міністерству, може призвести до дискредитації самої ідеї інклюзії в суспільстві.

Список використаних джерел:

1. Асистент учителя в інклюзивному класі : навчально-методичний посібник / Н. М. Дятленко, Н. З. Софій, О. В. Мартинчук, Ю. М. Найда, під заг. ред. М. Ф. Войцехівського. Київ, 2015. 172 с.

2. Жосан О. Е. Інклюзія: інновація чи профанація? URL: <http://education-ua.org/ua/articles/768-inklyuziya-innovatsiya-chi-profanatsiya>

3. Порошенко М. А. Інклюзивна освіта : навчальний посібник. Київ, 2019. 300 с.

4. Порядок організації інклюзивного навчання у закладах загальної середньої освіти, затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 15.09.2021 № 957 із змінами, внесеними постановами КМ від 26.04.2022 № 483, 30.08.2022 № 979. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/957-2021-%D0%BF#Text>

Ольга ЗАВЕРУХА

**Львівський національний університет
ветеринарної медицини та біотехнологій імені С. З. Гжицького**

ІНДИВІДУАЛЬНІ ВЛАСТИВОСТІ, ЯКІ ПРОЯВЛЯЮТЬСЯ НА РІЗНИХ РІВНЯХ ПРОФЕСІЙНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Концепція ідентичності включає всі аспекти особистості в її унікальну структуру, яка може зазнавати змін під впливом адаптації до постійно змінюваних життєвих умов. У кожної особистості є власне уявлення про себе, межі якого визначають її поведінку в конкретних ситуаціях. Сучасна психологія підтверджує, що взаємодія між особистістю та середовищем може сприяти як стійкості, так і гнучкості.

Проблема опису ідентичності стає ще більш складною через необхідність розуміння різноманітної поведінки людини в різних ситуаціях і різницю у сприйнятті власної поведінки в залежності від оцінок інших людей [3].

Аналіз теоретичних джерел, що стосуються проблеми ідентичності,

вказує, що ця особистісна характеристика має подвійний аспект, який включає в себе стабільність особистості з часом і її здатність змінюватися відповідно до умов, яким вона піддається [1; 3; 4; 5].

Отримана освіта у закладах вищої освіти тісно пов'язана з питаннями формування професійної ідентичності та перспективами її розвитку. У сучасному освітньому середовищі велике значення має розробка інструментів для ефективної діагностики відповідності особистісних характеристик здобувачів їхнім професійним планам [4].

Дослідження особистісних характеристик осіб із різними статусами професійної ідентичності було проведене у Львівському національному університеті ветеринарної медицини та біотехнологій імені С. З. Гжицького, де взяли участь 73 учасники. Вони є здобувачами різних спеціальностей і різних курсів і не були розділені за напрямками навчання, профілями або курсами.

Першу стадію діагностики спрямовано на вивчення статусів професійної ідентичності серед здобувачів обраної вибірки. Для цього використовувалася методика «Вивчення статусів професійної ідентичності» А. А. Азбель, А. Г. Грецова [2].

Згідно результатів діагностики, із загальної кількості 73 здобувачів лише 11 (15%) мають сформовану професійну ідентичність. Сформована професійна ідентичність характеризується чіткістю та свідомістю професійних планів, які виникають як результат внутрішньої мотивації та особистого рішення. Невизначена ідентичність виявлена у 22% учасників досліджуваної групи. Статус невизначеної (дифузної) професійної ідентичності встановлюється, коли професійний вибір ще не зроблений, і відсутні чіткі уявлення про професійну спрямованість та кар'єрні плани. Виявлено, що 19% респондентів мають нав'язану (зумовлену) професійну ідентичність. Цей статус професійної ідентичності є характерним для осіб, які мають уявлення про своє майбутнє у професійному плані. Статус мораторію професійної ідентичності є найбільш поширеним у нашій досліджуваній групі, а саме, його мають 44% здобувачів. Цей статус професійної ідентичності характеризується тим, що суб'єкт перебуває в процесі розв'язання проблеми вибору професії.

Для аналізу особистісних характеристик здобувачів у вже сформованій вибірці використовувався «П'ятифакторний особистісний опитувальник, або тест Велика п'ятірка (Big five)», розроблений американськими психологами Р. МакКраї та П. Коста. Дослідження проводилося з огляду на такі фактори: прихильність-відокремленість, самоконтроль-імпульсивність, емоційна стійкість-нестійкість та експресивність-практичність.

Отримані дані показують, що в кожній із груп, розділених за рівнем професійної ідентичності, існує особливий «домінуючий» фактор. Це дозволяє припускати, що рівень професійної ідентичності здобувачів

залежить від їхніх особистісних характеристик.

Група з дифузною професійною ідентичністю характеризується середнім рівнем виразності фактора прив'язаності/відокремленості, переважанням низького рівня самоконтролю, низькою емоційною стійкістю та середніми значеннями за фактором «експресивність/практичність».

Для здобувачів із нав'язаною (зумовленою) професійною ідентичністю характерні середньовисокі значення за фактором прихильності, високий рівень самоконтролю та високі значення за фактором емоційної стійкості, при цьому низький рівень експресивності.

Здобувачів із статусом мораторію відрізняє висока виразність фактора відокремленості, переважання середніх значень за факторами самоконтролю та емоційної стійкості та низькі значення фактору практичності.

Сформована професійна ідентичність характеризується середнім рівнем прив'язаності, високим рівнем самоконтролю, високою емоційною стійкістю та низьким рівнем експресивності.

Результати перевірки значущості відмінностей у діагностичних даних, які були проведені за допомогою методу математичної статистики Т-критерій Стюдента для незалежних вибірок, показали наступне. Щодо фактора «прив'язаність-відокремленість» було виявлено статистично значущі відмінності: – між групами здобувачів з дифузною професійною ідентичністю та тими, у кого статус «мораторію»; – між групами здобувачів із нав'язаною професійною ідентичністю та тими, у кого статус «мораторію»; – між групами здобувачів із нав'язаною професійною ідентичністю та тими, у кого сформована ідентичність; – за фактором «самоконтроль-імпульсивність» здобувачі зі сформованою професійною ідентичністю мають значно вищі діагностичні значення, ніж здобувачі з іншими статусами професійної ідентичності; – фактор «емоційна стійкість/нестійкість» більш виразний у особистісних характеристиках здобувачів із сформованою ідентичністю порівняно з тими, у кого професійна ідентичність дифузна або відповідає статусу мораторію; – відмінності були виявлені за фактором «експресивність-практичність» між групами здобувачів з дифузною та сформованою професійною ідентичністю, а також між групами зі сформованою професійною ідентичністю та статусом мораторію; – діагностичні значення фактора «експресивність-практичність» виявилися схожими у здобувачів із нав'язаною та сформованою професійною ідентичністю.

За діагностичними даними здобувачі з різними статусами професійної ідентичності виявили такі особистісні риси: здобувачі з дифузною професійною ідентичністю мають високий рівень експресивності, низький рівень самоконтролю й емоційної стійкості та середні значення за фактором прихильності. Такий профіль діагностичних результатів свідчить про їхню емоційну нестабільність, недостатній контроль над собою, схильність до спонтанних рішень та недолугість у довгостроковому плануванні. Їхні цілі

зазвичай спрямовані на кілька годин вперед, і вони не проявляють наполегливості у досягненні довгострокових цілей. Вони можуть відчувати почуття безпорадності через свою емоційну нестабільність і не завжди можуть подолати труднощі.

За діагностичними даними здобувачі з нав'язаною професійною ідентичністю та ті, чий статус відповідає мораторію, виявили наступні особистісні характеристики: – відповідальне ставлення до інших людей; – їм бракує самостійності та прагнення до незалежності; – вони виражено схильні до точності, порядку, мають сумлінне та відповідальне ставлення до своєї роботи; – їхня поведінка відповідає загальноприйнятим соціальним нормам.

Здобувачі зі статусом мораторію прагнуть до незалежності та самостійності; – мають власну, незалежну думку; – вони відокремлені в ситуаціях взаємодії і можуть виражати свої почуття; – досить стійкі у рішеннях та виборах; – легко навчаються, але не схильні до систематичної та рутинної роботи; – їхні наміри не завжди супроводжуються обов'язковістю та точністю виконання справ.

Отримані діагностичні дані надають важливу інформацію для розуміння взаємозв'язку між статусами професійної ідентичності здобувачів й їхніми особистісними характеристиками. Вони можуть бути корисними для розробки та впровадження індивідуальних і групових програм профорієнтаційного консультування в школах і вишах. Такі програми можуть допомогти здобувачам краще розуміти свої професійні цілі, розвивати важливі навички та здібності, які відповідають їхнім кар'єрним амбіціям, надавати підтримку у процесі вибору професії та подальшого професійного розвитку.

Дослідження також може сприяти подальшим розвідкам у цій області, розкриваючи більше аспектів професійної ідентичності та її впливу на особистісний розвиток здобувачів.

Список використаних джерел:

1. Дружиніна І. А. Психологічні чинники розвитку професійної ідентичності майбутніх практичних психологів : автореф. дис. ... канд. психол. наук: 19.00.07 / Інститут психології ім. Г. С. Костюка АПН України. Київ, 2009. 20 с.

2. Карпенко А. П. Аналіз психодіагностичних методів дослідження професійної ідентичності інженерно-технічних працівників. URL: <http://gorn.kiev.ua/group/tezy02.html>

3. Лукіяничук А. М. Динаміка розвитку професійної ідентичності у майбутніх педагогів. *Identity of a personality and a group: psycho-pedagogical and sociocultural aspects : materials of the international scientific conference on January 27–28, 2014, Prague, Vědecko vydavatelské centrum «Sociosféra-CZ»*. Р. 100–103.

4. Макарова О. П. Професійна ідентичність: структура та особливості. *Теорія і практика сучасної психології*. 2019. № 3, т. 1. С. 77–82.

5. Zaverukha O., Popovych I., Karpenko Ye., Kozmenko O., Stelmakh O., Huias I., Kovalchuk Z. Dynamics of Successful Formation of Professional Identity of Future Psychologists in Higher Education Institutions. *Revista Romaneasca pentru Educatie Multidimensionala Journal*. 2022. № 14 (1). P. 139–157.

Долорес ЗАВІТРЕНКО

**Центральноукраїнський державний педагогічний університет
імені Володимира Винниченка**

ТОЛЕРАНТНІСТЬ ЯК ОСОБИСТІСНА ХАРАКТЕРИСТИКА В УМОВАХ ІМПЛЕМЕНТАЦІЇ ІНКЛЮЗИВНОЇ ОСВІТИ

Актуальність виховання толерантної особистості сьогодні зумовлена тими процесами, які турбують як світову громадськість, так і українське суспільство. Розбудова системи інклюзивної освіти в Україні потребує подолання соціальних, організаційних, адаптивних перешкод шляхом формування державної стратегії інклюзивної освіти, розробки фінансових механізмів її утримання, оновлення системи професійної підготовки вчителя, підвищення рівня педагогічної компетентності батьків і громадськості, розробки методичних прийомів і технологій освітньої інклюзії, створення інклюзивної школи, але насамперед – зміни суспільного світогляду, основоположним новоутворенням якого має стати толерантне ставлення до людей з інвалідністю [2]. Зважаючи на це, толерантність як світоглядна позиція особистості характеризується моральною та правовою урівноваженістю поглядів і цінностей, емоційною терпимістю при прийнятті будь-якого рішення. Формування та актуалізація толерантної свідомості є необхідною умовою розвитку усталеного суспільства.

Аналіз толерантності як наукової категорії найбільш глибоко представлений у західноєвропейській науковій думці. Значна кількість зарубіжних наукових праць присвячена вивченню проблеми толерантності як важливої умови знаходження компромісів та подолання конфліктів як на рівні окремої групи, так і на рівні світового розвитку. Зокрема, роботи С. Мендус, Б. Єлмонд, М. Дамита, В. Ворока, К. Хілла презентують толерантність як одну з провідних соціальних цінностей та умов особистісного та суспільного розвитку.

Інклюзивне й інтегроване навчання є предметом наукових розвідок Н. Макаренко, Н. Софій.

Наукове дослідження толерантності бере свій початок у філософії, а згодом набуває розвитку у політиці, соціології, культурно-етнічних напрямках. Хоча проблема формування толерантності як особистісної

характеристики підіймалася неодноразово й у педагогічній науці, на нашу думку, тут вона має лише часткове вирішення.

Уперше поняття «толерантність» у науковий обіг увів у XVIII ст. французький філософ, політик та економіст А. Дестют де Трасі [4]. Толерантність трактувалася ученим як «терпеливість», а згодом – як «терпимість» та «терпіння».

У науковій літературі часто можна зустріти аналіз відмінностей між поняттями «толерантність» і «невтручання», при цьому на практиці використовується більш широкий набір дефініцій, близьких за значеннями: терпимість, гнучкість, поблажливість, потурання, розуміння, терпіння тощо. Зазначені поняття застосовуються як більш лояльні, позитивно спрямовані за змістом, при цьому жодне з них не позначає якусь дію, і всі вони припускають пасивну реакцію на події та вчинки. Сьогодні толерантність не можна розглядати як еквівалент терпіння або терпеливості. Якщо терпіння частіше має пасивний змістовий відтінок, оскільки відображає найчастіше почуття або дії особи, яка зазнає болю, насильства або інших форм негативного впливу, то толерантність передбачає вияв поваги чи визнання рівності інших і відмову від домінування або насильства. Поєднання ж толерантності з нейтралітетом і пасивністю може суперечити її філософському змісту.

У науковій літературі толерантність розглядається як визнання багатомірності людської культури, норм поведінки, відмова від уніфікації цієї різноманітності або домінування якоїсь однієї точки зору. Однак при спробі дати єдине наукове визначення толерантності виникають чималі труднощі, так як дане поняття використовується в різних галузях знання: етиці, психології, політиці, теології, філософії, медицині. Так у енциклопедичному словнику Брокгауза і Ефрона толерантність визначається як терпимість до іншого роду релігійних поглядів.

У Декларації принципів толерантності, прийнятій ООН у 1995 році [3], толерантність визначають як одну з умов успішного набуття навичок незалежного мислення, критичного осмислення та формування суджень, які ґрунтуються на моральних цінностях. Це, перш за все, активна позиція індивіда, яка формується на основі визнання універсальних прав і основних свобод людини. Державна політика й освітні програми мають сприяти покращенню взаєморозуміння, зміцненню солідарності та толерантності у спілкуванні як між окремими особами, так і між етнічними, соціальними, культурними, релігійними і мовними групами та націями.

Толерантність означає повагу, прийняття та правильне розуміння різноманітних форм самовираження і способів проявів людської індивідуальності. Їй сприяють знання, відкритість, спілкування, свобода думки, совісті та переконань. Толерантність – своєрідна гармонія в різноманітності. Ця характеристика особистості є складовою гуманістичної

спрямованості та визначається ціннісним ставленням до оточуючих. Вона є установкою на визначений тип відносин, що проявляється в особистісних діях людини. Ми розуміємо під толерантністю реалізовану готовність до свідомих особистісних дій, спрямованих на досягнення гуманістичних відносин між людьми і групами людей, що мають різний світогляд, різні ціннісні орієнтації, стереотипи поведінки.

Толерантність – інтегрована якість. Якщо вона сформована, то проявляється в усіх життєвих ситуаціях і щодо всіх людей. У той же час людина може бути толерантною у відносинах з близькими, знайомими, але зневажливо, нетерпимо відноситися до людей іншої віри або національності. У зв'язку з цим, на наш погляд, можна говорити про міжособистісну, соціальну, національну толерантність і віротерпимість. Міжособистісна толерантність проявляється по відношенню до конкретної людини, конкретної групи, національна – до іншої нації; віротерпимість – до іншої віри.

Дослідники виділяють кілька рівнів толерантності:

- цивілізаційний (толерантність до різних культур та цивілізацій);
- міжнародний (співпраця, мирне співіснування держав);
- етнічний (терпимість до іншого способу життя, чужих звичаїв, традицій, думок, ідей тощо);
- соціальний (партнерство між різними соціальними групами суспільства);
- індивідуальний (толерантність до іншої людини).

Відповідно, можна виокремити значущі характеристики толерантності:

- це терпиме ставлення до «іншого», до соціокультурного різноманіття;
- в основі толерантності – наявність власної світоглядної позиції, яка забезпечує відкритість і готовність до діалогу;
- толерантність – умова стійкості до впливу стресу, збереження та підвищення адаптивного потенціалу [1].

Також визначають практично-орієнтовані напрями формування толерантності: 1) діалог рішень; 2) діалог культур; 3) мирне співіснування держав; 4) розвиток людських контактів; 5) формування менталітету толерантності.

У різних психолого-педагогічних літературних джерелах «толерантність» тлумачиться як терпимість, прагнення і здатність до встановлення та підтримання контактів із людьми, які чимось відрізняються від більшості або не дотримуються загальноприйнятих думок. Толерантність – складне та рідкісне досягнення з тієї простої причини, що фундаментом суспільства є не індивідуальна, а групова уніфікована свідомість: люди об'єднуються в одні спільноти з тими, хто поділяє їхні переконання, або з тими, хто розмовляє на тій же мові або має ту ж культуру.

Прояв толерантності, який співзвучний повазі до прав людини, не означає терпимого ставлення до соціальної несправедливості, відмову від своїх або поступки чужим переконанням. Це означає, що кожен має право дотримуватися власних переконань і визнає таке ж право за іншими. Йдеться про прийняття думки, що люди відрізняються зовні, статусом, мовою, поведінкою та цінностями, однак мають право жити в злагоді та зберігати свою індивідуальність. При цьому погляди однієї людини не можуть бути нав'язані іншим.

На нашу думку, толерантна особистість – це людина, яка добре знає себе та розуміє інших. Толерантна людина демонструє гнучкість та емпатію у взаємодії з оточуючими. Коли ми говоримо про толерантну особистість, ми не маємо на увазі відмову від власних поглядів, ціннісних орієнтацій та ідеалів. Толерантність не повинна зводитися до індиферентності, конформізму, ущемлення власних інтересів, але передбачати, з одного боку, стійкість як здатність реалізувати свої персональні переконання та наміри, з іншого боку – гнучкість як здатність з повагою ставитися до позицій і цінностей інших людей. Завдання ж школи ми вбачаємо в тому, щоб з її стін виходили не тільки люди освічені, але люди самостійні, які володіють толерантністю як основою своєї життєвої позиції.

Виховання толерантної особистості – процес складний, який здійснюється всім соціальним середовищем, суспільством, відбувається під впливом взаємин у сім'ї, сформованих поглядів і відносин її членів до інших людей і суспільства в цілому, під впливом спілкування з однолітками й оточуючими. Сьогодні виховання толерантності має стати наскрізною метою в діяльності всіх соціальних інститутів, насамперед тих, що мають безпосередній вплив на формування особистості дитини. Сучасна людина – це не лише освічена людина, але людина, яка володіє почуттям самоповаги та поваги до оточуючого світу. Тому найважливішим завданням є формування у підростаючого покоління вміння будувати взаємини з оточуючими на засадах співпраці та взаєморозуміння, готовність приймати інших людей, їхні погляди, звичаї, особливості такими, якими вони є.

Список використаних джерел:

1. Захист прав людини : навчально-виховна діяльність ВНЗ : навч.-метод. посіб. / Ін-т інновац. технологій і змісту освіти, Міжнар. жіноч. правозахис. центр «Ла Страда-Україна» ; [упоряд.: Н. П. Бочкор, Г. В. Буянова, О. А. Удалова ; заг. ред.: К. Б. Левченко, Л. Г. Ковальчук, О. А. Удалова]. Харків, 2012. 262 с.
2. Ярмошук І. В. Інклюзивне навчання в системі освіти. Шлях освіти. 2009. № 2. С. 24–28.

3. Declaration of Principles on Tolerance. (1995). (Adopted and proclaimed by Member States of the United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization, Paris, France, 16 November 1995). UNESCO.

4. Destutt de Tracy, A.L.C. (2018). *Éléments d'idéologie*. Wentworth Press.

Людмила ЗАХАРЕНКО, Дар'я ВОЙЦЕХОВСЬКА
Національна академія внутрішніх справ

ТОЛЕРАНТНІСТЬ ОЧИМА КУРСАНТІВ - МАЙБУТНІХ ПРАВООХОРОНЦІВ

Толерантність – це вміння приймати й поважати людей, які відрізняються від нас, без осуду, ворожнечі або дискримінації; терпляче ставлення до людей, повага їх думок; вміння слухати, розуміти іншу людину, «одна із правових цінностей європейської культури» [2, с.183].

Толерантність може розглядатися як моральне поняття, оскільки в його основі лежать знання норм моралі і загальнолюдських цінностей, та як правове поняття, яке з точки зору права є правилом поведінки, закріпленням у нормативних документах. Толерантність як особистісна властивість виявляється у спілкуванні і полягає у самовладанні, поважності, розумінні, емпатії до інших людей.

Вартою уваги є думка щодо толерантності як необхідної риси поліцейських в сучасному мультикультурному суспільстві, що сприяє ефективній комунікації та встановленню довірливих відносин з громадою, формуванню позитивного іміджу поліції [3; 4].

З метою вивчення поінформованості першокурсників про толерантність та її ознаки було проведено опитування. В анонімному опитуванні взяли участь 30 курсантів першого курсу Національної академії внутрішніх справ. Вік респондентів – від 17 до 20 років. Анкета «Що таке толерантність?» складалася з 11 запитань відкритого типу. Опитування проводилось з використанням Google-форми. За результатами проведеного опитування отримано відповіді, які були проаналізовані.

На запитання «Чи чули Ви слово «толерантність»?» всі (100%) респонденти відповіли ствердно.

На запитання «Коли Ви вперше почули слово «толерантність» та від кого?» половина (51%) опитаних вказали, що вперше почули це слово у навчальному закладі (школа, ліцей, коледж, академія) від вчителів, викладачів; третина (36%) – вдома від батьків; незначна частка (13%) опитаних самостійно дізнались із Інтернету.

На запитання «Чи знаєте Ви про день толерантності?» половина (53%) респондентів зазначили, що знають про існування такого дня, але майже

стільки ж опитаних (46%) відповіли, що не знають, хоча у всьому світі щорічно 16 листопада відзначається Міжнародний день толерантності.

Відповідаючи на запитання «Що для Вас означає поняття «толерантність»?» більшість респондентів зазначили, що це ввічливе ставлення до інших осіб, повага та терпимість до вибору інших людей. Кожен п'ятий (22%) вважає, що це рівність прав і можливостей людей, доброзичливе ставлення до протилежної думки. Лише одна особа не змогла визначитися із відповіддю на дане запитання.

Відповіді, отримані на запитання «Що робить Вас частиною всіх людей?» можна розподілити на декілька груп: 1) людяність, відвертість, відкритість до інших людей – вважає трохи більше третини (36%) опитаних; 2) комунікація, спілкування з іншими, дружні відносини – переконані третина (33%) респондентів; 3) толерантність – стверджує 13% опитаних; 4) філософські роздуми, що відрізняються від шаблонних відповідей – продемонстрували 13% опитаних; 5) одна особа не відповіла на це питання.

Згідно з відповідями на запитання «Які основні причини проявів насильства та жорстокості?» третина (30%) респондентів переконані, що це характер людини, агресивність в її поведінці, діях чи наявність психічний розлад. Приблизно кожен четвертий (23%) вважає, що причинами проявів людьми насильства та жорстокості є стан алкогольного (наркотичного) сп'яніння, сварки та погані звички, майже стільки ж респондентів (26%) дотримуються думки, що причинами цього є психологічний тиск, приниження, невихованість, заздрість, неповага. Кожен п'ятий (21%) стверджує, що нетолерантне відношення до інших, відмінність думок і поглядів, погана поведінка по відношенню до інших є основними причинами проявів насильства та жорстокості у світі.

На запитання «Чи можуть відмінності між людьми стати причиною насильства та жорстокості?» всі респонденти (100%) відповіли ствердно.

Відповідно до отриманих відповідей на запитання «Що є осередком примирення та ненасильства для Вас?» половина (53%) респондентів назвали порозуміння людей у конфліктах, людяність, знаходження компромісу при вирішенні будь-яких питань. Третина (30%) респондентів вважають, що це взаємоповага, толерантність. Майже кожен п'ятий (16%) переконаний, що цьому сприяють дружні відносини між людьми, повага до вибору іншої людини, а також сімейні цінності та стосунки.

Згідно з відповідями на запитання «Що потрібно зробити, щоб досягти взаєморозуміння в суспільстві?» половина (50%) респондентів відповіли, що цьому сприятиме толерантне ставлення до інших, ввічливість, людяність та зменшення ненависті один до одного. Третина (33%) вважає, що цьому допоможе взаємоповага, чесність, добро та взаємодопомога. Разом із тим дехто з респондентів (16%) вважає неможливим досягнення взаєморозуміння.

Відповідно до отриманих відповідей на запитання «Наскільки важливим є процес виховання толерантності у нашому суспільстві?» 96% вважають це пріоритетом у процесі виховання (окрім 3%, які думають, що наразі це не головне).

Згідно з відповідями респондентів на запитання «Які риси повинна мати толерантна особистість?» практично всі назвали чесність, порядність, терпимість до відмінностей інших осіб, справедливість, відкритість і чуйність. Більше половини (56%) акцентували увагу на повазі та людяності, взаєморозумінні та ввічливості. Третина (30%) вважають, що доброта та милосердя – це риси толерантної особистості, а 13% дотримуються думки, що толерантна особистість повинна поєднувати в собі всі ці якості.

Таким чином, за результатами дослідження визначено, що термін «толерантність» є досить поширеним і відомим. Курсанти-першокурсники усвідомлюють важливість толерантності у міжособистісних відносинах, розуміють причини насильства та жорстокості. Враховуючи, що багато респондентів пов'язують свої знання про толерантність з освітою, важливо продовжувати просувати ці цінності у навчальних закладах та суспільстві загалом, більше поширювати інформацію про Міжнародний день толерантності та продовжувати формувати толерантність майбутніх правоохоронців під час навчання у виші.

Список використаних джерел:

1. Захаренко Л. М., Юрченко-Шеховцова Т. І. Особливості розвитку толерантності у студентів-психологів. *Толерантність в системі цінностей сучасної особистості* : Всеукр. наук. конф., приуроч. до Міжнар. дня толерантності (м. Маріуполь, ДонДУВС, 12 лист. 2021 р.). С. 58–61.
2. Липовець Ю. О. Толерантність як цінність права сучасності. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право»*. 2018. Вип. 48. Т. 2. С. 181–184.
3. Мухіна Г. В. Толерантність як складник професійної компетентності майбутніх поліцейського та поліцейської. *Правовий часопис Донбасу*. 2021. № 4 (77). С. 187–191.
4. Шай Р. Проблема толерантності правоохоронців у сучасному мультикультурному суспільстві. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія «Юридичні науки». 2020. № 3 (27). С. 133–138.

**ПРОФЕСІЙНА ІНШОМОВНА ПІДГОТОВКА
МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ ЦИВІЛЬНОГО ЗАХИСТУ
ЯК ПРЕДМЕТ НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ**

В умовах повномасштабної війни поряд із військовослужбовцями Збройних сил України свій професійний обов'язок виконують працівники Державної служби з надзвичайних ситуацій, перед якими постає проблема вирішення складних завдань, що стосуються: надання невідкладної допомоги потерпілим, ліквідації наслідків артобстрілів і ракетних атак, гасіння масштабних пожеж, взаємодії з іншими соціально-гуманітарними та рятувальними службами, в тому числі закордонними, для обміну позитивним досвідом та вивчення нових ідей. Зважаючи на це, особливої актуальності набуває питання вдосконалення професійної підготовки фахівців цивільного захисту, зокрема іншомовної, у закладах вищої освіти зі специфічними умовами навчання. На цьому наголошується в державних програмних документах, зокрема у Законі України «Про Вищу освіту» (2014), де «професійна підготовка» трактується як «здобування кваліфікації за відповідним напрямом або спеціальністю» [5], тобто розглядається як процес опанування здобувачами професійних знань, умінь і навичок, які дають можливість ефективно працювати в певній сфері діяльності.

Питанням удосконалення професійної підготовки фахівців у галузі безпеки життєдіяльності присвячені дослідження вітчизняних науковців О. Вавринів, М. Ковалья, М. Козяра, М. Кусій, А. Литвина, Р. Сірко, О. Повстин, Л. Руденко, О. Стельмах, Р. Яремка та інших. У їхніх працях висвітлюються питання професійної підготовки фахівців цивільного захисту, психологічної підготовки майбутніх рятувальників до діяльності в ризиконебезпечних обставинах, педагогічні умови формування управлінської компетентності, досліджується професійна мотивація майбутніх рятувальників та інші.

М. Коваль зауважує, що професійна підготовка майбутніх працівників ДСНС України є цілеспрямованим, поліфункціональним процесом оволодіння системою загальнокультурних, професійних, спеціально-професійних, професійно-екстремальних компетентностей, відповідно до вимог державних стандартів вищої освіти, завдань ЗВО зі специфічними умовами навчання, кваліфікаційних вимог до працівників ДСНС України і спектром виконуваних видів діяльності та професійних завдань [3, с.255]. Тобто, це процес формування особистості майбутнього фахівця цивільного захисту, готової до реалізації професійних функцій у різних обставинах службової діяльності, зокрема в іншомовному професійному середовищі.

Проблеми побудови системи освіти для вивчення професійної іноземної мови порушували відомі зарубіжні педагоги, лінгвісти і методисти S. Boshier, A. Boulton, J. D. Brown, K. Smalkoski, St. D. Krashen, J. Trace, T. Hudso.

Питання вдосконалення професійної іншомовної підготовки висвітлені у працях вітчизняних учених, які зосередили увагу на формуванні готовності до професійної іншомовної комунікації у майбутніх фахівців різного профілю, наприклад, менеджерів зовнішньоекономічної діяльності (Н. Логутіна), природничих спеціальностей (Н. Микитенко), екологів (Н. Рубель), майбутніх фахівців з інформаційних технологій (О. Синекон), вчителів фізики (У. Кушпін).

У зв'язку з тим, що іноземні мови невпинно утверджують себе як політичний і соціально-економічний механізми культурологічного та міжнаціонального контакту, розвитку міжнародного співробітництва, постійно зростає потреба щодо їх опанування в контексті всіх галузей людської діяльності; статус іноземної мови як загальноосвітньої та професійно спрямованої навчальної дисципліни у ЗВО підвищується. Професійна іншомовна підготовка фахівця будь-якого профілю має забезпечити знання та вільне володіння однією-двома європейськими мовами: на ці виклики сьогодення має орієнтуватися вища освіта [4, с.77].

Водночас в Україні активно здійснюються компаративні дослідження тенденцій професійної іншомовної підготовки за кордоном, оскільки позитивні зміни, що відбуваються в сусідніх країнах, є прикладом для нашої держави щодо вдосконалення змісту, форм і технологій освіти. Серед них варто виділити праці О. Антоненко (європейські інновації в системі навчання іноземним мовам у Чеській Республіці), Є. Громова (теоретичні і методичні засади іншомовної підготовки майбутніх учителів нефілологічних спеціальностей у вищих навчальних закладах Польщі та Чехії), Л. Загоруйко (особливості оцінювання знань студентів з іноземної мови у закладах вищої освіти Польщі), А. Заслуженої (підготовка магістрів з англійської мови та літератури у Швейцарії), С. Каричковської (порівняльний аналіз підготовки майбутніх вчителів англійської мови в університетах України та Польщі), М. Тадеєвої (сучасні тенденції розвитку шкільної іншомовної освіти в країнах-членах Ради Європи).

Дослідження професійної іншомовної підготовки фахівців цивільного захисту здійснюють Н. Вовчаста (обґрунтування моделі професійної іншомовної підготовки майбутніх фахівців цивільного захисту), Л. Дідух (формування готовності до професійного спілкування майбутніх бакалаврів безпеки життєдіяльності), В. Терещук (формування англійської лексичної компетенції фахівців безпеки життєдіяльності в умовах віртуального навчального середовища) та інші. У їхніх працях розглядаються: професійна іншомовна підготовка майбутніх фахівців цивільного захисту як формування

у здобувачів професійної іншомовної компетентності, що виявляється у здатності застосовувати набуті знання, вміння, навички з іноземної мови під час вирішення професійних завдань у галузі безпеки життєдіяльності [6, с.98]; англомовна лексична компетенція як структурний елемент англомовної комунікативної компетенції майбутніх фахівців безпеки життєдіяльності, що містить рецептивні та репродуктивні знання фахової лексики, наприклад, відтворення професійно-зорієнтованих текстів, написання приписів і протоколів проведення рятівних заходів, попередження населення щодо можливого виникнення нещасних випадків та інші [6, с.71]; професійне спілкування майбутніх бакалаврів безпеки життєдіяльності як процес установалення і підтримки прямого або опосередкованого контакту, зумовленого професійно значимими цілями, що припускають відповідальність за їх реалізацію, між співробітником і особою, залученою до сфери його професійних інтересів [6, с.41].

У науковій літературі є досить багато розвідок щодо професійної підготовки фахівців цивільного захисту, в тому числі іншомовної. Ця проблема розглядається у різних контекстах: професійного спілкування, лексичної компетенції, формування іншомовної компетентності та інших. Узагальнивши викладене, пропонуємо розглядати професійну іншомовну підготовку майбутніх фахівців цивільного захисту як процес засвоєння фахових знань та формування готовності їх застосовувати для вирішення різних професійних завдань в умовах іншомовної практики.

Список використаних джерел:

1. Вовчаста Н. Я. Теоретичні і методичні засади професійної іншомовної підготовки майбутніх фахівців цивільного захисту : дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.04 / Інститут пед. освіти і освіти для дорослих ім. І. Зязюна НАПН України. Київ, 2019. 591 с.
2. Дідух Л. І. Формування готовності до професійного спілкування майбутніх бакалаврів безпеки життєдіяльності у процесі вивчення гуманітарних дисциплін : дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04 / ЛДУ БЖД. Львів, 2014. 249 с.
3. Коваль М. С. Теоретичні та методичні засади професійної підготовки майбутніх працівників ДСНС України в інформаційно-освітньому середовищі закладу вищої освіти : дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.04 / Вінницький держ. пед. ун-т ім. М. Коцюбинського. Вінниця, 2020. 567 с.
4. Кушпін У. В. Інтегративний підхід до розвитку професійної іншомовної компетентності вчителя фізики : дис. ... д-ра філософії: 015 / НУ «Львівська політехніка». Львів, 2020. 300 с.
5. Про вищу освіту : Закон України від 01 липня 2014 року № 1556-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text>

6. Терещук В. Г. Методика формування англомовної лексичної компетенції фахівців безпеки життєдіяльності в умовах віртуального навчального середовища : дис. ... канд. пед. наук: 13.00.02 / Тернопільський нац. пед. ун-т ім. В. Гнатюка. Тернопіль, 2014. 321 с.

Дар'я КІБЛИК
Донецький державний університет внутрішніх справ

ЗАГАЛЬНОТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ СТАНУ ОСВІТИ В УКРАЇНІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Вторгнення російських військ на територію України досить кардинально внесло корективи в життя пересічного українця. З введенням воєнного стану на підставі Указу Президента України від 24 лютого 2022 року № 64/2022 [5] відбулося фактичне обмеження прав і свобод людини та громадянина, в тому числі й права на освіту, що докорінно внесло корективи в навчальний процес. Війна, яка майже охопила всі сфери мирного життя, досить негативно вплинула й на освіту, оскільки вчителі, викладачі, учні, студенти більшість свого часу вимушені проводити в сховищах, а деякі взагалі залишили свої домівки.

Сучасний стан проблеми освіти є досить глобальним, частина дітей разом з батьками виїхали до Європи, за статистичними даними МОН України, країну залишило майже 1,7 мільйона дітей, частина, яка залишилась, вимушена пристосовуватись до реалій сьогодення.

Звісно, більшість дітей, які здобувають освіту, опинилися в різних життєвих ситуаціях, проте життя продовжується й здобувати освіту, беззаперечно, потрібно кожному, оскільки це гарантоване конституційне право, яке визначене статтею 53 Конституції України [2].

Варто погодитись з думкою О. Вишнякової: «... навіть якщо діти мають можливість продовжувати навчання, вони можуть втратити мотивацію або не мати достатніх моральних ресурсів для навчання. Це може мати довгострокові наслідки для їхнього майбутнього, які охоплюють недостатню кваліфікацію та недостатній рівень освіти для здобуття кар'єри та отримання кращої заробітної плати» [3].

За статистичними даними МОН, на початок 2023 року в Україні функціонувало 13875 закладів дошкільної освіти (ЗДО), 12976 закладів загальної середньої освіти (ЗЗСО), 670 закладів професійної (професійно-технічної) освіти (ЗП(ПТ)О), 332 заклади вищої освіти (ЗВО), 740 закладів фахової передвищої освіти (ЗФПО). У цих закладах загалом навчалось близько 6,5 млн здобувачів освіти й працювало майже 0,7 млн педагогічних і науково-педагогічних працівників, до кінця липня 2023 року під час ракетних

обстрілів росією майже зруйновано 337 та пошкоджено 3199 закладів освіти [6].

У зв'язку з тривалістю бойових дій деякі заклади зазнали й надалі зазнають значних пошкоджень і руйнувань. За інформацією департаментів (управлінь) обласних військових адміністрацій, станом на 1 серпня 2022 року зруйновано 58 закладів, пошкоджено 732 заклади дошкільної освіти, зруйновано 127 закладів, пошкоджено 929 закладів загальної середньої освіти, з яких опинилося на тимчасово окупованій території 1185 закладів. Найбільших руйнувань ЗДО зафіксовано в Запорізькій області, пошкоджень і руйнувань – у Донецькій, Харківській та Миколаївській областях [4]. На жаль, ця цифра постійно зростає.

Всупереч такої негативної статистики, вищі навчальні заклади продовжують бути незламними та працювати як в дистанційному режимі, так і в змішаному, все залежить від ситуації та безпеки регіону. Саме таке випробування для українських освітян стало справжнім відкриттям у створенні нових можливостей розвитку освіти.

Перш за все, це стрімкий розвиток діджиталізації, іншими словами, це цифрова та дистанційна освіта, яка сприяє розвитку критичного мислення (викладачів, учнів, студентів), «використання ІКТ відкриває нові можливості для проєктування й реалізації освітнього процесу, потребує засвоєння та розвитку цифрових компетенцій. ІКТ, зокрема, удоступнюють освіту, урізноманітнюють форми її отримання, забезпечують безперервність освіти впродовж життя, розвиток особистісно орієнтованого навчання тощо» [6].

Головною тенденцією сучасної освіти є нова модель: *lifelong learning*, розвиток *on-line* уроків *Prometheus* з особистою платформою навчання, проєкт *Edra* (*Educationl Era*), яка створює онлайн-курси та освітній контент.

Для дітей 5 – 11 класів, які знаходяться за кордоном, МОН України рекомендує підтримувати безпосередній зв'язок з навчальним закладом та вчителями, користуватися Всеукраїнською школою онлайн, здобувачів повної загальної середньої освіти звільнено від проходження державної підсумкової атестації [1].

Але такий успіх не доведено до досконалості, оскільки здобутий навчальний досвід з вищевикладених платформ створює проблему визнання кваліфікацій та проблему визнання отриманих сертифікатів на ринку праці. Саме для врегулювання такої проблеми МОН України повинно розробити правові механізми визнання сертифікації, підтвердження якої буде не тільки вищими закладами, а й державними органами освіти.

Також поряд з проблемами сертифікації онлайн курсів виникає досить великий спектр проблем з дистанційним навчанням. По-перше, це відсутність сталого Інтернету чи можливості підключення до освітнього ресурсу. По-друге, більшість студентів займаються волонтерською діяльністю, а деякі навіть проходять службу в Збройних Силах України чи інших військових

формуваннях, боронячи нашу країну. На жаль, державою не напрацьований відповідний механізм навчання з вищевказаною категорією студентів. Третьою проблемою є те, що більшість учнів, студентів без причин не відвідують заняття, і перевірити причину їхньої відсутності фактично не можливо.

Освіта – перш за все, це гарантованість державою доступності для всіх. Не зважаючи на соціальний статус чи релігійну приналежність, ми бачимо, що держава постійно підтримує освітню діяльність, але воєнні дії, повномасштабне вторгнення, жорстоке поводження агресора до населення постійно вносять негативні корективи на навчання. В умовах воєнного стану МОН докладає максимум зусиль для забезпечення сталості навчання та викладання, створення безпечних умов для учнів і студентів, вчителів і викладачів, підтримки тих, хто був змушений виїхати за кордон або до безпечніших регіонів України, для продовження системних реформ на всіх рівнях освіти. Позитивний результат розвитку освітнього процесу можна оцінювати лише після перемоги з аналізу того, як змінювались впровадження освітніх механізмів під час війни та після її закінчення.

Список використаної літератури:

1. Забезпечення прав дитини на якісну освіту в умовах воєнного стану: організація дистанційного навчання. URL: <https://sqe.gov.ua/zabezpechennya-prav-ditini-na-yakisnu-os/>
2. Конституція України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>
3. Освіта під час війни: що змінилося і як це вплине на майбутнє дітей. URL: https://lb.ua/blog/olena_vyshniakova/543064_osvita_pid_chas_viyini_shcho_zmini_losya_i_yak.html
4. Освіта України в умовах воєнного стану. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/serpneva-konferencia/2022/Mizhn.serp.n.ped.nauk-prakt.konferentsiya/Inform-analitic.zbirn-Osvita.Ukrayiny.v.umovakh.voyennoho.stanu.22.08.2022.pdf>
5. Про введення воєнного стану : Указ Президента України від 24 лютого 2022 року № 64/2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022#Text>
6. Українська система вищої освіти в умовах воєнної агресії РФ: проблеми й перспективи розвитку. URL: <https://niss.gov.ua/news/statti/ukrayinska-systema-vyshchoyi-osvity-v-umovakh-voyennoyi-ahresiyi-rf-problemy-y>

СИНЕРГЕТИЧНИЙ ПІДХІД НЕПЕРЕРВНОГО САМОРОЗВИТКУ МАЙБУТНІХ ОФІЦЕРІВ ГАЛУЗІ БЕЗПЕКИ ЛЮДИНИ

Під впливом війни розвиток сучасної парадигми освіти характеризується пошуком науково-методологічних підходів побудови освітнього процесу, що поєднуватиме оф-лайн та он-лайн підготовки. Сьогоднішні традиційні підходи не завжди враховують хаотичність майбутнього, а оскільки професійна діяльність майбутніх офіцерів галузі безпеки людини характеризується постійним чергуванням хаосу і порядку, тому в цьому контексті варто опиратись на методологію синергетики.

Трансформація професійної підготовки фахівців служби цивільного захисту потребує врахування синергетичних основ самоорганізації, оскільки в освітній процес ЗВО інтенсивно впроваджується концепція синергізму та використовуються синергетичні ідеї. Тому питання синергетики починає розглядатись багатьма науковцями, зокрема такими як: Г. Васянович, О. Вознюк, О. Діденко, А. Євтюк, Ю. Козловський, М. Козяр, В. Кремень, Г. Нестеренко, О. Олексюк, М. Федул, О. Хитра, С. Цимбал, О. Чалий, В. Шевченко, Л. Юрженко та інші [4].

Синергетичні дослідження є перспективними, оскільки в них немає обмежень загальнотеоретичними моделями, вони знаходять своє застосування за межами вузьких спеціалізацій. На принципах синергетики особистість моделює власне світобачення, тому що її знання є доступним і ґрунтовним, в результаті чого вона може стати частиною світогляду [1, с.277]. Погоджуємось з думкою В. Кременя, котрий вказує на доцільність розгляду педагогічного процесу як відкритої світосистеми, де навчально-виховні вектори та течії вільно переміщаються між собою. Відкритість цієї світосистеми ґрунтується на пристосованості системи освіти до соціокультурних змін та їх відображенні у змісті освіти [3, с.9].

Теорія синергетики прямо залежить від впливу певного роду конкретних умов і факторів, оскільки зосереджена на багатоваріантності, нерівноважності, нестабільності та невизначеності шляхів розвитку системи. Цікавою є думка Ю. Козловського, котрий вказує на можливість відкритої системи вибрати й стимулювати один із варіантів поведінки, опираючись на самокерований синергетичний процес і слабкі впливи, виокремленні конкретними умовами, які співпадають з ймовірним різновидом розвитку, проте доведений наукою зразок поведінки їй нав'язати не можливо [2, с.128].

Розвиваючи погляди науковців [5], зазначимо, що на основі методології синергетичного підходу здійснюється синтез змісту професійної підготовки майбутніх офіцерів галузі безпеки людини щодо аналізу

запропонованих ЗВО ДСНС України дисциплін, доцільності впровадження модерних освітніх курсів і програм, набуття фахових знань, вмінь, навичок, компетентностей, котрі формуються на засадах психопедагогіки, за умови поєднання спеціальних дисциплін із тренінговими технологіями. Використання при вивченні проблеми саморозвитку майбутніх фахівців служби цивільного захисту синергетичного підходу сприятиме формуванню інноваційно-інваріантних знань методології фахівців ДСНС України, а опираючись на міждисциплінарні зв'язки, сприятиме майбутньому професійному самовизначенню та самовдосконаленню особистості в обраній галузі.

Таким чином, синергетичний підхід забезпечує найвищу форму активності майбутніх офіцерів галузі безпеки людини на основі попередньо сформованих компетентностей, що сприяють саморозвитку, плануванню, прогнозуванню, управлінню в умовах ризику та взаємодії з суспільством.

Список використаних джерел:

1. Коваль І. С. Системний та синергетичний підходи неперервного саморозвитку майбутніх рятувальників. *Перспективи та інновації науки*. 2022. № 13 (18). С. 273–281.
2. Козловський Ю. М. Моделювання наукової діяльності вищого навчального закладу: теоретико-методологічний аспект : [Монографія]. Львів, 2012. 484 с.
3. Кремень В. Г. Педагогічна синергетика: понятійно-категоріальний синтез. *Теорія і практика управління соціальними системами*. 2013. № 3. С. 3–19.
4. Koval I. S. Phenomenology of continuous self-development of future rescuers. *International scientific conference «The role of psychology and pedagogy in the spiritual development of modern society» : conference proceedings*. Riga, Latvia, 2022. P. 341–344.
5. Yaremko, R., Vavryniv, O., Tsiupryk, A., Perehygina, L., & Koval, I. (2022). Research of content parameters of the professional self-realization of future fire safety specialists. *Amazonia Investiga*. 11 (53). P. 288–297.

Зоряна КОВАЛЬЧУК

Львівський державний університет внутрішніх справ

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ОСВІТЬОГО ПРОЦЕСУ В СЕРЕДНІЙ ШКОЛІ В ЧАСИ ВІЙНИ

У часи війни та непростой ситуації в країні українські вчителі продовжують освітній процес. У деяких регіонах навчання відбувається у класах, проте багато шкіл провадять освітній процес дистанційно. У будь-

якому разі гостро постає питання емоційної складової, зокрема, емоційної підтримки учнів, що вимагає неабиякої педагогічної майстерності та знань з вікової психології.

Останнім часом слово «підтримка» часто згадується у зв'язку з проблемами, що так чи інакше пов'язані з освітою дітей: соціально-педагогічна підтримка, психолого-педагогічна підтримка, соціально-психолого-педагогічна підтримка, медико-педагогічна підтримка, медико-психологічна підтримка тощо. Проте сутність психолого-педагогічної підтримки виділити не просто.

Тактика «допомоги» починає здійснюватись уже в межах тактики «захисту» і складає разом з іншими тактиками цілісну діяльність з психолого-педагогічної підтримки. Проте в конкретній ситуації вона може виступати як самостійна цілісна діяльність, здатна ставити та вирішувати конкретні цілі та завдання.

Кредо «допомоги»: дитина багато може робити сама для себе, якщо буде активна у вирішенні своєї проблеми. Потрібно допомогти їй переконатись у цьому. Адже, активність дитини – це найбільший дар природи, який є джерелом для виникнення та розвитку її здібностей ставати суб'єктом діяльності. Діяльність виростає з активності, як виростає свідомість дитини разом з її досвідом вирішення власних проблем.

Тактика «допомоги» в основному розрахована на дітей, які самотримують свою активність, оскільки не в змозі заблокувати свій страх перед зовнішньою оцінкою.

У педагогічній підтримці педагог має справу з реальною проблемою дитини. Щоб почати діяти в тактиці «допомоги», йому необхідно уявити, чого (або кого) боїться дитина ззовні, чого боїться у собі. Діагностика ускладнень дитини буває ефективною, якщо попередньо педагог звертає увагу на поведінку дитини, досліджує причини її поведінки в різних ситуаціях.

Тактика «допомоги» розрахована на те, щоб дитина обов'язково спробувала розблокувати свою активність і почала діяти. Але щоб вона зробила це добровільно, їй необхідно «дізнатися смак успіху». Педагог повинен допомогти дитині обов'язково задовольнити цю потребу. Дитині важливо усвідомити, що вона багато може, варто тільки спробувати подолати страх і почати діяти. Успіх першої проби повинен бути гарантований. Дитина не повинна розчаруватися в собі і в людях, оскільки це може ще більше зміцнити страх перед дією. Освітній ефект тактики «допомоги» полягає в тому, що дитина, зіткнувшись з проблемою, відчуває себе незнаючою, «гіршою за всіх», а здійснивши самостійні дії, знаходить досвід нового самовідчуття: «Я не гірша за інших. Я можу бути такою самою успішною, як і інші. Усі бачили, як я сама успішно впоралася із завданням».

Використовуючи тактику «підтримки», дитину нічого «спеціально» не вчать і не виховують, вона звільняється від прямих вимог та вказівок ззовні: «Ти мусиш!». Допомога створює їй перспективу та точку опори для самопізнання, самоаналізу, самовизначення, самореалізації в умовах емоційного комфорту.

Дефіцит емоційного комфорту – зазвичай, одне з головних джерел проблеми самотримання дитячої активності. Коли дитині часто висуюють «справедливі» вимоги і фіксують у її свідомості, що вона з ними не впоралася, дитина зрештою перестає намагатися виконувати ці вимоги. Однак при цьому вона не втрачає потреби бути визнаною іншими. У тактиці «допомоги» педагог цілеспрямовано заповнює цю природну потребу дитини бути серед всіх рівним.

Тактика «допомоги» спрямована на виведення дитини зі стану «жертви обставин» у позицію «зустрічі з проблемою». У стані «жертви» дитина боїться і проблеми, і себе, та інших. Вона діє щодо проблеми з позиції психологічного захисту від неї, але не завжди цей щит надійний.

Тактика «захисту» звернена до зовнішніх обставин, насамперед, до аналізу того, які вимоги можна віднести до «педагогічних», а які – до «антипедагогічних». Педагогічними є вимоги, які створюють умови для ефективної освіти дитини. Досвід показує, що педагоги рідко критично ставляться до власних вимог. Як дитина повинна ставитися до людини, яка вимагає від неї те, чого вона дати їй об'єктивно не може? Чим відрізняється для неї педагог від контролера? Присутність такого «контролера» може заблокувати тактику «допомоги». Особливо це небезпечно в ситуації, коли дитина зважиться почати діяти, адже в цей час вона надзвичайно беззахисна. Тому, приступаючи до розгортання тактики «допомоги», педагог має обов'язково страхувати ситуацію, захищати дитину від будь-якої негативної оцінки ззовні.

Для ефективної та безпечної організації тактики «допомоги» необхідно, щоб її випереджала тактика «захисту», що вивільняє «безпечний простір» для проби дитиною своїх сил. «Захист» гарантією безпеки дитини, тобто необхідною умовою для нормальної та ефективної роботи педагога у тактиці «допомоги». «Захист» – це своєрідний фільтр, що допомагає стримувати та блокувати негативні обставини, у тому числі й «антипедагогічні» вимоги.

Тактика «допомоги» перш за все спрямована на створення умов емоційного комфорту. Щоб дитина виявилася здатною розблокувати свою активність, їй необхідні гарантії того, що оточуючі здатні зрозуміти та підтримати її. «Допомога» створює умови для «реабілітації» оточуючих у власних очах дитини, що, своєю чергою, стає умовою її самореабілітації.

Це надзвичайно важливо для розуміння суті тактики «допомоги» у педагогічній підтримці. Конкретні люди, що оточують дитину, – це джерела,

умови її освіти. Якщо дитина сприймає їх як негативні обставини, що блокують її активність, у неї розвивається недовіра до цих конкретних людей. Чим більше таких людей у школі, тим більше дитині не хочеться туди йти. Але її примушують. Якщо дитина не зустрічає там людей, яким вона дійсно цікава, потрібна, то поступово вона втрачає здатність бути причетною до того, що там відбувається. «Допомога» відновлює у дитини відчуття власної значущості для інших людей. Там, де вона була втрачена, там вона повинна її і знайти – знайти себе серед інших.

Емоційний комфорт – це умова, і чи не самоціль для тактики «допомоги». Емоційна підтримка потрібна, щоб дитина не боялася робити перші кроки, щоб вона була зосереджена на собі, а не на інших. Для дитини, яка боїться зовнішніх обставин, це можливо лише тоді, коли вона переконується в тому, що люди не тільки зняли свої вимоги до неї, а й щодо інших роблять так само.

Емоційний комфорт досягається насамперед за рахунок встановлення простих, зрозумілих і виконуваних усіма правил. Дитині важливо почуватися в цій ситуації такою, як усі. Іноді педагог допускає помилку, бажаючи особливо виділити та похвалити дитину, якій допомагає. Але якщо виявляється, що похвала перебільшена, вона швидше буде сприйнята як «подача з жалю». Хвалити дитину за те, чого вона не вміє, також шкідливо, як і не помічати та ігнорувати те, що вона може.

Допомагаючи, педагог ні в якому разі не повинен дозволяти нікому (і собі в тому числі) щось робити за дитину, якщо вона може зробити це сама. Дитині необхідно переконатися, що вона може обійтися без сторонньої допомоги, бути в цьому не гірше за інших. «Допомога» створює умови для самовипробування та при цьому мінімізує переживання помилок за рахунок емоційної підтримки. Таким чином, дитина може сприймати ситуацію одночасно з позиції власного «я» та з позиції інших людей: а) вона бачить, що оточуючі дивляться неї з повагою; б) вона бачить, що справді змогла показати щось таке, за що вони визнали її гідною поваги; в) вона відчуває радість від того, що прийнята іншими, і поважає себе за те, що змогла стати шановною людиною.

Чим менше була надана дитині пряма допомога в її дії, тим більше у неї підстав пишатися особисто собою. Тепер вона не боїться зовнішніх обставин, навпаки, оточуючі лише підкріплюють її впевненість, оскільки вони стали свідками її успішності.

В умовах емоційної підтримки та комфорту поступово зникає відчуття страху. Дитина, почавши діяти, виявляє, що реальної загрози немає. Замість неї залишається «страшилка», якої не варто боятися.

Список використаних джерел:

1. Ковальчук З. Я. Генетично-психологічні засади оптимізації педагогічної взаємодії : монографія. Львів, 2013. 600 с.: табл.
2. Коли світ на межі змін: стратегії адаптації. Психологічна підтримка вчителів та дітей у часи війни : посібник для вчителів закладів загальної середньої освіти. URL: <https://drive.google.com/file/d/1r0qbJVj-lXfSjLtvzvJDeicK5YF16wZL/view>
3. Романовська Д. Д. Розвиток емоційної саморегуляції педагогів України під час війни. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Психологія*. 2022. № 3. С. 76–79.

Роксолана КОЛІСНИК
Східноукраїнський національний університет
імені Володимира Даля

РОЛЬ СІМ'Ї У ФОРМУВАННІ ЕМОЦІЙНОГО ІНТЕЛЕКТУ

Відповідно до сучасних концепцій рушійних сил, джерел та умов розвитку психіки та особистості людини, психічний розвиток дитини формується через спілкування та взаємодію з дорослими, основними з яких є батьки. Емоційний клімат у родині, де виростає дитина, впливає на сприйняття нею світу.

Сучасне українське суспільство часто виявляє тенденції, що протирічать цінностям концепції сталого розвитку. Прикладами такої деструктивної поведінки дитини є молоді батьки, які безтурботно палять цигарки біля колясок або на дитячих майданчиках; люди, які на пікніках залишають свій сміттевий пакет на узбіччі, утворюючи тим самим незаконне сміттєзвалище; або ті, хто розставляє капкани в заповідних зонах, а потім забуває про них, і безпорадна тварина стає жертвою. Ця байдужість, жорстокість та девіантна поведінка є віддзеркаленням проблем суспільства на окрему особистість. Цих проблем ми не можемо уникнути, приховавшись від них, а також не можемо навіть емігрувати в країну з вищим рівнем життя. Це питання часу.

Одним із ключових понять, на яке варто звернути увагу, є емоційний інтелект. Сучасна психологія вводить концепцію емоційного інтелекту, яка може оцінювати рівень розвитку особистості з точки зору її «емоційної розумності». Емоційний інтелект охоплює групу ментальних вмінь, які сприяють усвідомленню та розумінню власних емоцій та емоцій оточуючих. Особа з високорозвиненим емоційним інтелектом використовує емоції для гнучкого планування, творчого мислення, переключення уваги та мотивації.

Дослідження Е. Носенко та Н. Коврига свідчать, що високий рівень емоційного інтелекту сприяє активній спрямованості та взаємодії у житті.

Відповідно до удосконаленої моделі душевний інтелект включає свідому регуляцію емоцій, розуміння (осмислення) емоцій, вплетення емоцій у мислення та вираження та розрізнення емоцій.

Вченими встановлено, що низький рівень емоційного інтелекту пов'язаний з соціальною дезадаптацією та емоційними розладами, такими як депресія, тривога та різні форми відхилень у поведінці, які все частіше спостерігаються в молодому віці (С. Стейн, Г. Бук, Д. Гоулман). У медичних класифікаторах DSM IV та МКБ-10 ці розлади відомі як адаптаційні порушення, які автоматично заважають соціальному функціонуванню та продуктивності. Саме здатність до соціальної активності та адаптації до оточення формує відповідальну за власні дії поведінку.

Підлітки з порушеннями адаптації проявляють байдужість до оточуючого світу, часто схиляються до адиктивної та агресивної поведінки (Завацька та ін., 2019). В Японії описаний синдром «отаку», при якому підлітки, зафіксовані у віртуальній реальності відеоігор та музики через стереофонічні навушники, ігнорують потребу в особистій гігієні, соціальні взаємини, освіту та досягнення повноцінного розвитку особистості.

Аналіз літературних джерел, що стосуються психології розвитку особистості, показує, що ключовим елементом у формуванні відповідного покоління є сім'я. Вона є основною та первинною соціокультурною одиницею, через яку передаються традиції, звичаї та наративи щодо стосунків між людьми та світом від покоління до покоління. Тому зміни в сімейній структурі є чинником, який впливає на свідомість кожної особистості в суспільстві. Сім'ю можна розглядати як систему, де всі члени взаємопов'язані один з одним і зі суспільством та його громадянами.

Сучасні виклики у суспільстві призводять до послаблення цих зв'язків, особливо у неповних сім'ях внаслідок розлучення батьків, що викликає емоційний розрив між батьками та дітьми. Він може спричинити поведінкові розлади у дітей, які виростають у дисфункціональній сімейній системі. Сім'я є регуляційним чинником зв'язків між поколіннями, впливаючи на сприйняття довкілля дитини та її ставлення до нього.

Рівень розуміння та керування емоціями впливає на спосіб реакції на різні життєві ситуації в різних осіб. Для успішної реалізації концепції сталого розвитку важливо виявляти проактивну поведінку, яка відрізняється від реактивного підходу. Особа, що діє проактивно, розглядає можливі наслідки перед тим, як вчинити. Рівень сформованості емоційного інтелекту обумовлений соціальними та біологічними чинниками (Карпенко, 2020).

У соціальних чинниках виділяється група, яка прямо пов'язана з особливостями родини, в якій росте дитина, зокрема, рівень освіти батьків та їх сімейний дохід. Дослідження підтвердили, що чим вищий рівень освіти батьків та сімейний дохід, тим вищі показники емоційного інтелекту у їх дітей. Це фактори, на які орієнтовані в економічному аспекті концепції

сталого розвитку. Батьки з високим рівнем емоційного інтелекту здатні створювати гармонійні умови та стосунки у сім'ї, що сприяє розвитку важливого ставлення до переживання інших членів родини та обговоренню емоційних труднощів.

Вчені Petrides та ін. (2004), а також Mavroveli та ін. (2009) стверджують, що емоційний інтелект пов'язаний з соціалізацією, яка може послідовно підвищувати продуктивність. Крім того, ряд досліджень продемонстрували позитивний зв'язок між емоційним інтелектом та результатами, пов'язаними з благополуччям (Hansenne, 2012).

Таким чином, успішну стратегію виховання батьки реалізують, акцентуючи увагу переважно на переживаннях дитини, а не її поведінці. Аналіз порушення емоційного інтелекту, проведений Г. Гарднером, Дж. Меєром, П. Саловеем, Р. Гоулманом, Є. Сергієнко, Е. Носенко, Н. Ковригою, С. Дерев'янко, Є. Карпенком, підтверджує важливість цього підходу для формування просоціальної та активної особистості.

Вчені вказують, що високий емоційний інтелект сприяє теплому ставленню батьків до дітей та емоційній гармонії в сімейних стосунках. Водночас існує зворотня залежність цього інтелекту від проблем у поведінці, таких як агресивність, жорстокість, хуліганство, вживання наркотиків, куріння та антисоціальна поведінка. Є припущення, що рівень психічної активності батьків діє як «збагачене середовище», в якому дитина може набути більшої міри для адаптації знань та навичок і розвинути впевненість у своїй емоційній компетентності. Найважливішим фактором цього середовища є мати, яка, як правило, проводить з дитиною більше часу, ніж батько. Це підкреслює значення сім'ї як чинника, що сприяє повноцінному розвитку дитини взагалі та формуванню високого рівня її емоційного інтелекту.

Як вказують Е. Носенко та Н. Коврига (2003), одна з ключових функцій інтелекту є його адаптаційна роль. Високий рівень емоційного інтелекту дає перевагу в орієнтації та активності в житті. Важливим для розуміння того, як цей рівень пов'язаний з вихованням дітей як соціально активних учасників суспільства, є його прояв. Автори монографії аргументують, що внутрішні детермінанти емоційного інтелекту, відображені в свідомості людини, можна розглядати як почуття психологічного комфорту, де індивід ставить до себе як до суб'єкта життя.

Родина забезпечує психічну стабільність та безпеку, а крім того, дитина при такому оточенні проявляє соціально схвалену поведінку. Результати дослідження С. Дерев'янко (2009) підтверджують, що в емоційній сфері емоційний інтелект відіграє головну роль, сприяючи підвищенню рівня емоційного комфорту особистості через мотиваційно-вольову саморегуляцію та когнітивну обробку емоційних стимулів.

Отже, формування емоційного інтелекту у дітей є важливим чинником адаптації. Він сприяє просоціальній поведінці, міжособистісній взаємодії. Його підвищення знижує деструкції в людській поведінці. Низький рівень емоційного інтелекту призводить до реактивного реагування, а саме тоді людина не усвідомлює свої дії, а чинить так, як їй зручно. Люди, які контролюють свою поведінку, розуміють свої емоції та відповідні стани, що ними викликані, а також вміють їх контролювати.

Список використаних джерел:

1. Адаптаційний потенціал особистості: медико-соціальний вимір : монографія / за заг. ред. Н. Є. Завацької, Р. П. Шевченко. Київ, 2019.
2. Дерев'янка С. П. Емоційний інтелект як чинник соціально-психологічної адаптації особистості до студентського середовища : дис. ... канд. психол. наук: 19.00.05. Чернігів, 2009. 327 с.: рис., табл.
3. Емоційний інтелект: концептуалізація феномену, основні функції / Е. Л. Носенко, Н. В. Коврига. Київ, 2003. 159 с.
4. Карпенко Є. В. Психологія емоційного інтелекту в дискурсі життєздійснення особистості : автореферат дис. ... докт. психол. наук: 19.00.07. Острог, 2020. 38 с.
5. Hansenne M. (2012). Clinical perspectives in emotional intelligence. *Emotional intelligence – new perspectives and applications*. P. 78–92.
6. Mavroveli S., Petrides K. V., Sangareau Y., & Furnham A. (2009). Exploring the relationships between trait emotional intelligence and objective socio-emotional outcomes in childhood. *British Journal of Educational Psychology*. 79. P. 259–272.
7. Petrides K. V., Frederickson N., & Furnham A. (2004). The role of trait emotional intelligence in academic performance and deviant behaviour at school. *Personality and Individual Differences*. 36. P. 277–293.

Ольга КОЧЕРЖЕНКО

Відокремлений структурний підрозділ

«Полтавський фаховий коледж нафти і газу

Національного університету

«Полтавська політехніка імені Юрія Кондратюка»

ОСВІТНІ ВТРАТИ, СПРИЧИНЕНІ ПАНДЕМІЄЮ ТА ВОЄННОЮ АГРЕСІЄЮ

Через наслідки пандемії COVID-19 та російсько-українську війну система освіти України, на жаль, зіткнулась із широким діапазоном проблем і викликів. Однією із першочергових проблем, яка вимагає ефективного реагування, є проблема освітніх втрат. Вона набула особливої актуальності

внаслідок швидкого поширення захворюваності на COVID-19 навесні 2020 року. З початком повномасштабного вторгнення на територію України багато дітей, підлітків, студентської молоді стали свідками агресії, у результаті чого в них спостерігається підвищення рівня стресу, нестабільний психоемоційний стан. Обмеження соціальних контактів, втрата звичного, повсякденного життя, рідної домівки, вимушене переміщення, невпевненість у завтрашньому дні, повітряні тривоги, відключення електроенергії, перебої з інтернетом – усі ці фактори призвели до значних освітніх втрат.

Під освітніми втратами (англ. learning losses або learning gaps) зазвичай мають на увазі «загальну або конкретну втрату знань або навичок через тривалу прогалину чи розрив в освітній програмі». До закриття закладів освіти у 2020 році вважалось, що причинами появи таких втрат є літні канікули, перервана формальна освіта, повернення до навчання після тривалої відсутності на заняттях, тривала відсутність через хворобу, неефективне навчання, неправильно розроблений розклад курсу [1, с.26].

На жаль, через воєнні дії здобувачі освіти можуть не отримати не тільки необхідні компетентності, а й мотивацію, пізнавальний інтерес, комунікативні навички, необхідні для майбутнього професійного становлення та розвитку.

Аналіз проблем, завданих системі вищої освіти України воєнними діями, здійснили І. Шевчук, А. Шевчук; проблему освітніх втрат учнів закладів загальної середньої освіти в умовах воєнного стану досліджували О. Малихін, Н. Арістова, В. Рогова.

Метою нашої роботи є аналіз освітніх втрат, зокрема, у системі фахової передвищої освіти України та перспектив їх подолання.

У 2023 році Державна служба якості освіти України спільно з Науково-методичним центром вищої та фахової передвищої освіти реалізувала пілотний проєкт щодо вивчення (моніторингу) якості освіти у закладах фахової передвищої освіти протягом 2023 – 2025 років. Метою моніторингу є отримання об'єктивних даних про якість фахової передвищої освіти. Планується, що проєкт буде реалізовуватись протягом 2023 – 2025 років.

Моніторинг дав можливість виявити найбільш поширені проблеми, що виникли при відновленні освітнього процесу після вимушеної перерви: емоційне перевантаження студентів, відставання у навчанні, соціальна ізоляція та втрата соціального контакту, відсутність дотримання режиму навчання, недостатнє фінансування для відновлення освітнього процесу [2].

На основі моніторингу надано короткі рекомендації щодо забезпечення системності роботи закладів фахової передвищої освіти стосовно попередження негативного впливу різних обставин на якість підготовки фахівців. Серед рекомендацій, зокрема, необхідність забезпечення якісного очного (змішаного) формату навчання, упровадження діагностичних

тестувань та опитувань, підтримання індивідуальних освітніх траєкторій, удосконалення освітніх програм задля підвищення мотивації, співпраця з батьками для підтримки навчання та психологічного благополуччя здобувачів, підвищення кваліфікації педагогічних працівників з питань методики роботи в умовах різних форм навчання, залучення ресурсів для відновлення інфраструктури та матеріально-технічної бази, налагодження конструктивного діалогу з роботодавцями [2].

А яким є досвід подолання освітніх втрат у результаті пандемії в різних країнах світу? Найновіше дослідження Світового банку стверджує, що 20-тижневє закриття закладів освіти призвело до зниження результатів навчання, еквівалентних одному року навчання. Слід зазначити, що у світі на сьогодні немає єдиного розробленого підходу щодо зменшення та подолання освітніх втрат. З метою покращення системи подолання освітніх втрат у США більшу увагу рекомендують звертати на учнів та їхній навчальний темп, у Німеччині – на вчителів та побудову інклюзивної культури в школах, у Данії, оскільки наявність суттєвих освітніх втрат не підтвердилась, особливу увагу звертатимуть на урядову політику щодо охоплення освітою всіх верств населення [3].

«Якщо ми зараз знижуємо будь-які вимоги до якості освіти, ми тим самим нівелюємо жертви, які несуть мільйони українських сімей, які в кращому випадку не бачать своїх рідних, коханих місяцями, а в гіршому випадку вже ніколи їх не побачать. І це абсолютно безвідповідально...», – зазначає Інна Совсун [1, с.16].

Отже, важко спрогнозувати, який інструмент подолання освітніх втрат виявиться найбільш ефективним в українських умовах, але, безперечно, система освіти передусім вимагає якісної діагностики на різних рівнях. Процес моніторингу слід проводити оперативно, адже навчальні втрати мають здатність накопичуватись. Ігнорування цих проблем, на жаль, буде сприяти їхньому загостренню з кожним роком, якщо не вживати необхідних заходів. Мінімізація освітніх втрат є внеском у майбутню повосенну відбудову України.

Список використаних джерел:

1. Вища освіта в Україні: зміни через війну: аналітичний звіт / Є. Ніколаєв, Г. Рій, І. Шемелинець. Київ, 2023. 94 с.
2. Реалізація у 2023 році Пілотного проєкту щодо вивчення (моніторингу) якості освіти у закладах фахової передвищої освіти. URL: https://sqe.gov.ua/wp-content/uploads/2023/09/Rezultati_monitoringu_YAkimenko_06.09.2023.pdf
3. Рій Г. Міжнародний досвід подолання освітніх втрат: що варто врахувати Україні? URL: <http://surl.li/mqfsh>

ВПЛИВ ВОЄННОГО СТАНУ НА ОСВІТНІЙ ПРОЦЕС

Забезпечення освіти в умовах воєнного стану є актуальною проблемою для нашої держави. Розробка ефективних заходів для забезпечення безпеки та якості освіти має велике значення для успішного відновлення суспільства та забезпечення його стабільності.

По-перше, особливості забезпечення освіти пов'язані з обмеженим доступом до освітніх закладів і змінами в організації навчання. Безпека учнів, студентів і педагогів, гарантія належного рівня охорони здоров'я є найважливішим завданням. По-друге, обмеженою є підготовка педагогічних кадрів. Зменшення кількості педагогічних працівників впливає на якість навчання та відповідність освітньої програми потребам суспільства. Виникають труднощі з проведенням зовнішнього оцінювання та інших стандартизованих тестів. По-третє, недостатнє фінансування та відсутність доступу до якісної освіти призводять до зниження рівня знань і навичок, обмеження можливостей для розвитку економіки. Постає проблема відсутності кваліфікованих фахівців і вчених, що негативно впливає на інноваційний розвиток і конкурентоспроможність країни.

Забезпечення освітнього процесу в умовах воєнного стану включає важливий юридичний аспект, який регулюється нормативно-правовими актами. Один із ключових нормативно-правових документів, який встановлює порядок забезпечення освіти, – це Закон України «Про освіту». Він визначає право на отримання освіти, встановлює права та обов'язки держави, громадян, освітніх установ, педагогічних працівників та інших учасників освітнього процесу. До інших нормативно-правових актів входять Закон України «Про воєнний стан», Закон України «Про охорону здоров'я», Положення про організацію навчально-виховного процесу в навчальних закладах в умовах воєнного стану.

Війна завжди супроводжується складними викликами для суспільства, які включають в себе питання забезпечення безпеки, гуманітарної допомоги, територіальної цілісності та багато інших. Освіта також відчуває цей вплив. Для забезпечення якості освіти необхідні рішучі заходи та стратегії:

1. **Захист навчальних закладів.** Важливо забезпечити безпеку навчальних закладів, зокрема, шляхом заборони використання їх як військових об'єктів і регулярного огляду на предмет можливих загроз.

2. **Дистанційне навчання.** В умовах обмеженого доступу до навчальних закладів дистанційне навчання є ефективним рішенням. Інтернет-технології

допомагають учням і студентам отримувати освіту, навіть якщо вони перебувають у зоні бойових дій.

3. Підтримка педагогічних кадрів. Вчителі та викладачі, які працюють в умовах воєнного стану, потребують підтримки та захисту. Це включає в себе забезпечення безпеки та надання психологічної підтримки.

4. Адаптація освітніх програм. Освітні програми повинні бути адаптовані до нових умов, включати вивчення питань безпеки та гуманітарних аспектів війни.

5. Міжнародна співпраця. Міжнародна співпраця та гуманітарна допомога допомагають забезпечити доступ до освіти та сприяють відновленню освітньої системи.

Отже, вплив воєнного стану на освітній процес є складною проблемою, але за допомогою належних заходів і співпраці можна забезпечити доступ до якісної освіти та сприяти подальшому розвитку суспільства.

Список використаних джерел:

1. Освіта в умовах воєнного стану. URL: <https://eo.gov.ua/osvita-v-umovakh-voiennoho-stanu/2022/04/11/>

2. Про внесення змін до деяких законів України щодо державних гарантій в умовах воєнного стану, надзвичайної ситуації або надзвичайного стану : Закон України від 15.03.2022 року № 2126-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2126-20#Text>

3. Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану : Закон України від 15.03.2022 року № 2136-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2136-20#Text>

4. Українська система вищої освіти в умовах воєнної агресії РФ: проблеми й перспективи розвитку. URL: <https://niss.gov.ua/news/statti/ukrayinska-systema-vyshchoyi-osvity-v-umovakh-voynennoyi-ahresiyi-rf-problemy-y>

Olha KUZMENKO
Donetsk State University of Internal Affairs

INTERNATIONAL EXPERIENCE OF STEAM EDUCATION: CONTEXT OF SCIENCE AND LAW

The substantiation of the feasibility of using STEAM in education is the basis for the implementation of educational programs through STEAM, which involves the creation of a system of subject competencies of various educational disciplines for the formation of new learning technologies, the development of innovative thinking and the provision of the labor market with highly qualified

personnel, which involves a transdisciplinary and synergistic approach. Such associations are not limited, since it is important for students to develop a desire to understand the model elements of innovative technologies from the legal direction on the basis of STEAM education. Educators who are focused on using the latest STEAM technologies enter the new educational environment of the 5th technological revolution.

The scientific component of STEAM is directly related to law. Scholars receive knowledge about their rights according to their STEAM education majors. In particular, ecologists follow rules to protect the environment from pollution. The Science component of STEAM education helps solve public safety and regulatory litigation, and innovative research is applied to the general public with policymakers’ approval. The collaboration between science and law has interdisciplinary content in many fields: careers including consulting, patent law, urban planning and environmental regulators.

In the United States of America, there are many STEAM centers and STEAM laboratories that have an interdisciplinary approach to education. The STEM-Law company has developed an educational STEM program (<http://stemlaweducation.org/>), which considers the possibility of expanding the active interest of young people in STEM and legal careers (forensic researcher, cyber security detective, private attorney, criminal psychologist, expert in ballistics, crime scene expert, forensic medical expert, etc.). An important aspect is the involvement of STEM-Law experts to provide useful practical experience combined with an academic framework and to introduce learners to STEM-Law careers. The STEAM and legal education linkage programs are listed in Table 1.

Table 1.

STEAM and LAW interdisciplinary programs		
№ question	Organization	Program
1	Columbia Law School	Intellectual property and technologies. National security and privacy (including cyber security). Data Analytics. Association of legal technologies
2	Cornell Law School	Intellectual property, technology and information
3	Georgetown University Law Center	Technologies, communications and intellectual property law
4	Harvard Law School	Law, science and technology
5	New York University School of Law	Doctor of Laws and Master’s Degree Programs in Cybersecurity Risk and Strategy

6	University of Texas at Austin School of Law	Joint JD/MS Degree in Information Studies. Cyber Fellows. Technology, security and global relations. Artificial Intelligence. Comprehensive research on cyber security
---	---	--

Thus, STEAM education, and its main elements (science, technology, art, engineering and mathematics) develop critical thinking in students, contribute to the development of teamwork skills, and increase the quality of students' understanding of disciplines focused on legal content with the introduction of STEAM technologies.

The implementation of STEAM technologies should be profound and solve some problems of training students from the legal field of study, who are aware of their responsibility in acquiring a profession that is currently associated with innovative technologies and thorough fundamental training.

Сергій КУЗІЮТЧЕВ

Льотна академія Національного авіаційного університету

ТЕОРЕТИЧНІ ПІДХОДИ ДО ПРОФЕСІЙНОЇ САМОРЕАЛІЗАЦІЇ МАЙБУТНІХ ВИКЛАДАЧІВ

Професійна самореалізація майбутніх викладачів – це процес, який допомагає розвивати свій потенціал і досягати вищих результатів у своїй кар'єрі в освітній галузі.

Професійну самореалізацію майбутніх викладачів вивчають багато зарубіжних учених у галузі педагогіки й освітньої психології. Їхні дослідження спрямовуються на аналіз і розвиток підходів до професійної самореалізації. Наприклад, Абрахам Маслоу розробляє теорію ієрархії потреб. Він вказує на самореалізацію як важливий компонент життєвого задоволення й особистісного розвитку. Його теорія впливає на розуміння того, як викладачі можуть допомогти студентам досягти самореалізації. Джон Дьюї, відомий своєю теорією дослідницького навчання та методу, вважає, що викладач повинен створювати умови для активної участі студентів у навчанні, що сприяє їхній самореалізації. Карл Роджерс розвиває теорію гуманістичної психології та клієнтського підходу до навчання. Він наголошує на важливості підтримки індивідуальних потреб і самореалізації студентів. Відомий своєю теорією множинних інтелектів Джералд Гарднер вказує на те, що кожна людина має різні види інтелекту та підкреслює важливість створення умов для розвитку різних типів інтелекту студентів, що сприяє їхній самореалізації. Поло Фрейре розробляє теорію критичної педагогіки.

Він наголошує на важливості освіти як інструмента для емансипації та самореалізації, особливо тих людей, які мають низький соціальний статус.

Ці вчені вносять значний внесок у розуміння психології та педагогіки професійної самореалізації викладачів і студентів, їхні дослідження й ідеї досі використовуються в педагогічній практиці та наукових дослідженнях.

Слід відмітити також українських вчених, які вносять свій вклад у цю галузь. Тетяна Плужник і Людмила Руденко є авторами ряду наукових досліджень і публікацій, що присвячені професійній підготовці майбутніх викладачів і їхній самореалізації. Ці роботи охоплюють такі аспекти, як підвищення кваліфікації викладачів і використання сучасних методик навчання. Дослідження Наталії Шостак спрямовані на вивчення психологічних аспектів професійної самореалізації педагогів, включаючи мотивацію й особистісний розвиток. Учена також розробляє програми та методики підвищення педагогічної майстерності. Марина Яворська фокусується на питаннях підвищення якості вищої освіти в Україні, включаючи розвиток педагогічних компетенцій майбутніх викладачів. Вона вивчає проблему підготовки викладачів до використання сучасних технологій у навчальному процесі. Наукові і дослідницькі інтереси Галини Овчарук включають розвиток освіти та педагогічної науки в Україні. Вона також досліджує психологічні аспекти навчання та підготовки вчителів, зокрема, стимулювання їхньої професійної самореалізації.

Це лише декілька прикладів українських вчених, які займаються дослідженнями у галузі професійної самореалізації майбутніх викладачів. Українська наукова спільнота активно працює над розвитком освіти та педагогічної практики, враховуючи сучасні вимоги та виклики в галузі освіти.

Список використаних джерел:

1. Луговий В. І., Ярошенко О. Г. Концептуально-методологічні основи проектування методів і засобів діагностики освітніх результатів у вищих навчальних закладах : монографія. Київ, 2014. 234 с.
2. Філоненко О. В. Формування готовності майбутніх викладачів закладу вищої освіти до професійної самореалізації. *Науковий вісник Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського. Серія: Педагогічні науки*. 2019. № 2 (65). С. 314–318.
3. Яковичина Т. В. Організаційно-педагогічні умови формування здатності до діалогу в суб'єкт-суб'єктній взаємодії. *Психолого-педагогічні основи гуманізації навчально-виховного процесу в школі та ВНЗ*. 2015. Вип. 1. С. 189–197.

ПРОБЛЕМИ ОРГАНІЗАЦІЇ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ В УМОВАХ ВІЙНИ

В умовах воєнного стану будь-яка сфера діяльності, а особливо освітня, потребує вчасних, швидких, результативних рішень, необхідне внесення змін у чинне законодавство й розробка нових нормативно-правових актів.

«23 червня 2022 р. Європейською Радою прийнято історичне рішення про надання Україні статусу кандидата на членство в Європейському Союзі. У висновку Європейської Комісії зазначено, що Україна має добре розвинену систему освіти з високим рівнем охоплення грамотністю (майже 100%) та непоганими результатами з якості освіти, отриманими в дослідженні PISA-2018. Також вказувалося на істотний обсяг фінансування, яке виділяється для освітнього сектору (5,7% ВВП у 2021 р.) і значну частку охоплення українців вищою освітою» [1, с.10]. Навіть у розпал війни освіта України витримує конкуренцію з європейською освітньою системою.

Перших втрат освітня система зазнала під час ковіду. Олег Топузов, Микола Головка, Олена Локшина, аналізуючи освітні втрати під час пандемії, підкреслюють, що це надалі матиме значний вплив на економічний стан країни, зокрема на рівень ВВП [2]. Воєнні умови ще більше зашкодять, тому постає нагальна потреба проаналізувати проблеми освітньої системи й визначити можливі шляхи подолання кризи.

Під час війни здобувачі освіти стикаються з низкою проблем, про які ніколи не думали. Так, зруйнована інфраструктура – одна з найпоширеніших бід, яка стає перепорою для навчання. Вимушене переміщення учасників освітнього процесу супроводжується значними труднощами для сімей (емоційного, економічного, побутового характеру) та часто унеможливорює повноцінне навчання. Втрати педагогічного складу матимуть наслідки упродовж десятків років. Знищення шкільної документації ускладнює відновлення для учня інформації про вже опановані дисципліни. Найголовнішою ж проблемою у воєнний період залишається фізична небезпека для здобувачів освіти.

У зв'язку із зазначеним постає необхідність розроблення системи заходів для подолання наслідків освітніх втрат на державному рівні. Однією з найголовніших умов для початку відновлення освітньої галузі є постійна комунікація з учасниками процесу навчання. Зворотний зв'язок дає можливість представникам влади мати реальну картину й приймати ефективні рішення. Можна окреслити декілька пропозицій, які будуть

актуальними для створення умов функціонування освітніх закладів під час війни:

- 1) необхідно розробити алгоритм евакуації закладу освіти, оскільки це питання залишається актуальним до кінця війни;
- 2) у разі руйнування закладу освіти директор і педагогічні працівники повинні мати чіткий алгоритм дій;
- 3) важливо приділити увагу оцифруванню документації освітнього закладу, а також формувати електронний архів; активно впроваджувати у використання електронні журнали;
- 4) розробити систему захисту особистої інформації в освітніх закладах; унеможливити незаконний доступ до бази даних освітньої галузі;
- 5) удосконалити державну політику щодо забезпечення освітніх прав педагогічних працівників, учнів, які перебувають за кордоном у зв'язку з військовою агресією росії.

«Необхідно вживати ефективні заходи з подолання освітніх втрат, організувати струнку функційну систему збору даних. У цьому контексті видається доцільною якнайшвидша реалізація на практиці моделі державної підсумкової атестації з елементами зовнішнього незалежного оцінювання на всіх рівнях загальної середньої освіти, що запропонована в Стратегії розвитку освітніх оцінювань в закладах загальної середньої освіти до 2030 року. У разі вибудови цієї системи держава, а отже, й усі інші стейкхолдери матимуть щорічні об'єктивні дані за всією популяцією учнів на ключових етапах здобуття загальної середньої освіти» – зазначено в інформаційно-аналітичному збірнику Міністерства освіти і науки України [1, с.13].

Отже, необхідно об'єктивно оцінити освітні втрати й розробити систему заходів для подолання проблем в організації освітнього процесу у воєнних умовах. Відновити економіку, збудувати сучасну Україну, створити найкращі умови для своїх дітей зможуть освічені українці, які аналізують і вміють думати. Саме тому система освіти – одна з пріоритетних галузей, якій держава повинна приділяти увагу як під час війни, так і в мирний період.

Список використаних джерел:

1. Освіта в умовах воєнного стану: виклики, розвиток, повоєнні перспективи : інформаційно-аналітичний збірник. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/serpneva-konferencia/2023/22.08.2023/Inform-analytic.zbirn-Osvita.v.umovah.voyennogo.stanu-vykl.rozv.povoyen.perspekt.22.08.2023.pdf>
2. Топузов О., Головка М., Локшина О. Освітні втрати в період воєнного стану: проблеми діагностики та компенсації. URL: <https://uej.undip.org.ua/index.php/journal/article/download/640/632?inline=1>

ФОРМУВАННЯ ГЕНДЕРНОЇ КУЛЬТУРИ МОЛОДІ У СФЕРІ ОСВІТИ

На виконання зобов'язання забезпечення наскрізних принципів гендерної рівності в освіті, взятого Урядом України в рамках міжнародної ініціативи «Партнерство Біарріц» з утвердження гендерної рівності, Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 20 грудня 2022 р. №1163-р схвалено Стратегію впровадження гендерної рівності у сфері освіти до 2030 року та затверджено операційний план заходів на 2022 – 2024 роки з її реалізації [4]. Її схвалення є прогресивним показником євроінтеграційних процесів, які відбуваються, незважаючи на всі виклики, що постали перед Україною.

Освіта є ключовим елементом закріплення цінностей, принципів і норм, які становлять основу боротьби українського суспільства за незалежність. Як зазначається в стратегії, її метою виступає забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків, запобігання та протидія будь-якій дискримінації для всіх учасниць/учасників освітнього процесу на всіх рівнях освіти шляхом запровадження змін у структурно-організаційному та змістовно-процесуальному аспекті.

Сьогодні принцип гендерної рівності є необхідною умовою для розвитку демократичного суспільства з усталеними нормами. Аналізуючи сучасну термінологію, що використовується молоддю в гендерному дискурсі, одним із провідних є поняття гендерної культури, складовими чинниками якого, з точки зору освітньої сутності, є гендерне знання. Поняття «гендерна культура» наразі є предметом наукових і соціальних досліджень та привертає увагу сучасної молоді. У традиційному сенсі культура розуміється як сукупність духовних і матеріальних цінностей, накопичених людством протягом усієї історії. Це, передусім, досягнення людства у сфері мистецтва, освіти, науки, моралі [2]. Гендерна культура – сукупність статево-рольових цінностей у суспільних сферах та відповідних до них потреб, інтересів і форм діяльності, зумовлених демократичним устроєм і пов'язаними з ним демократичними інституціями [1, с.108]. Отже, гендерна культура – це сукупність наукових і суспільно-політичних відомостей, що торкаються гендерно-забарвлених проблем суспільно-політичного та соціально-культурного розвитку суспільства.

Шлях формування гендерної культури молоді залежить від багатьох чинників, але першочергово – від збалансованості освітніх компонентів, що були закладені ще в початковій школі та удосконалюються в закладах вищої освіти. Гендерна освіта – це освоєння гендерних знань, використання

гендерної інформації під час навчального процесу в навчальних закладах і системі підвищення кваліфікації [1, с.135].

Маркуючою ознакою гендерного підходу в освітньому процесі є орієнтація на формування й утвердження рівних, незалежних від статі можливостей самореалізації людини в різних наукових напрямках. На думку освітнього омбудсмена Сергія Горбачова, освіта має транслювати певні моделі поведінки в соціумі, передавати культурний код наступним поколінням, але, з іншого боку – реагувати на зміни в суспільстві, відображати їх у своїх змістах і методиках.

Принагідно відзначити, що питання рівності в освіті з кожним роком набуває все більшої актуальності. Заклади середньої та вищої освіти сьогодні є одними з основних осередків, в яких репродукуються різні прояви дискримінації. Освіта передає усталені стереотипи сучасному молодому поколінню. Щоденно ми можемо зустрітись з певними видами дискримінації у сфері освіти, такими як: дискримінація за етнічним походженням, дискримінація за расовим походженням, дискримінація за віком (ейджизм). Остання найчастіше виявляється через негативне ставлення до літніх людей (дискримінація старості). Іншим проявом ейджизму є дискримінація молодості, що асоціюється в деяких вікових групах з незрілістю, опозиційністю, безвідповідальністю, недосвідченістю, безкультурністю тощо.

Внаслідок військової агресії рф в Україні з'явився ще один вид дискримінації – це дискримінації за місцем проживання внутрішньо переміщених осіб. Відповідно до ч. 2 ст. 3 Закону України «Про освіту» [3] в Україні створюються рівні умови доступу до освіти. Право на освіту гарантується незалежно від віку, статі, раси, стану здоров'я, інвалідності, громадянства, національності, політичних чи інших переконань, кольору шкіри, місця проживання, мови спілкування, походження, соціального та майнового стану, а також інших обставин. При цьому учні та студенти, які вимушені були змінити заклад освіти, відчувають певний дискомфорт через зміну оточення, втрату спілкування з друзями та однолітками, а також соціальний клімат нових житлових умов.

Зважаючи на вказані аргументи та враховуючи основні принципи Стратегії впровадження гендерної рівності у сфері освіти, є доцільним розроблення певного алгоритму в освітньому процесі з урахуванням такої методики:

- використовувати альтернативні методи при проведенні навчальних занять для здобувачів освіти;
- відкрито обговорювати під час навчальних занять на прикладі кейсів завдань про суб'єктів без стереотипних критеріїв;
- об'єктивно рейтингувати здобувачів освіти з урахуванням наукових, спортивних та інших досягнень на підставі загальних критеріїв оцінювання закладу освіти.

Резюмуючи викладене, принагідно зазначити, що Стратегія впровадження гендерної рівності у сфері освіти та операційний план заходів на 2022 – 2024 роки з її реалізації є потужним і важливим актом подальших змін державної політики в забезпеченні рівних прав та можливостей жінок і чоловіків. Українська молодь повинна активно долучатися до реалізації зазначених векторів недискримінації шляхом проведення гендерно-чутливих інформаційних кампаній з метою подолання гендерних стереотипів, пов'язаних із фемінізацією сфери освіти та культури. Ми всі різні, але ми всі рівні.

Список використаних джерел:

1. Мельник Т., Кобелянська Л. Гендер у термінах, правових актах і практиці перетворень : словник-довідник. К., 2020. 239 с.
2. Проблеми гендерної рівності в галузі культури та мистецтва. URL: <https://mof.gov.ua/storage/files>
3. Про освіту : Закон України від 05.09.2017 р. № 2145-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>
4. Стратегія впровадження гендерної рівності у сфері освіти до 2030 року: перспективи втілення та затвердження операційного плану заходів на 2022 – 2024 роки з її реалізації. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1163-2022-%D1%80#Text>

Наталя ПАСІЧНИК, Ренат РІЖНЯК
Центральноукраїнський державний університет
імені Володимира Винниченка

МОНІТОРИНГ ОСВІТНІХ ВТРАТ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ ТА ВПРОВАДЖЕННЯ КОМПЕНСАТОРНИХ МЕХАНІЗМІВ НА РІВНІ УНІВЕРСИТЕТУ

Питання підвищення якості освіти, якості підготовки фахівців, зростання освітнього потенціалу є ключовою проблемою в системі вищої освіти не лише України, а й світового товариства в цілому [4]. Навіть в умовах повномасштабної війни нашої країни з російською федерацією питання якості освіти залишаються на часі, оскільки ми впевнені у перемозі й вже реалізуємо окремі заходи й масштабно плануємо на майбутнє повоєнну відбудову нашої країни. Для цього потрібно не втрачати різноманітні можливості та першочергово дбати про мінімізацію освітніх втрат на всіх рівнях освітньої системи.

Освітні втрати – це прогалини у знаннях і навичках, несформовані компетентності, які виникають у студентів під час освітнього процесу порівняно зі стандартами освіти та програмними результатами навчання.

Дослідження освітніх втрат на рівні загальної середньої освіти здійснила Державна служба якості освіти (<https://sqe.gov.ua/yak-kompensuvati-osvitni-vtrati-rek/>), а також незалежний аналітичний центр Cedos (<https://cedos.org.ua/researches/vijna-ta-osvita-yak-rik-povnomasshtabnogo-vtorgnennya-vplynuv-na-ukrayinski-shkoly/>); було запроваджено роботу різноманітних онлайн платформ для дистанційного та змішаного навчання (наприклад, Всеукраїнська школа онлайн: <https://lms.e-school.net.ua>) та запроваджено різноманітні компенсаторні механізми для подолання освітніх втрат.

У системі вищої освіти освітні втрати також є, їх вимірювання, оцінювання й подолання здійснюється кожним закладом вищої освіти самостійно з використанням інструментів самооцінювання якості освітньої діяльності. На рівні менеджменту університету приймаються рішення та розробляються й реалізуються заходи щодо: а) доцільних форм навчання (очне, змішане, дистанційне); б) обчислення й розробки дієвих заходів стосовно скорочення втрат у навчальному часі та матеріально-технічному забезпеченні; в) мінімізації ризиків вступної кампанії та зміни у контингенті студентів та професорсько-викладацькому складі; г) психологічного супроводу учасників освітнього процесу тощо. Проводяться загальноуніверситетські анкетування студентів [1] з метою виявлення нагальних освітніх потреб здобувачів освіти; їхніх уподобань щодо форми організації освітнього процесу; опитування першокурсників та їхніх батьків про форми навчання в умовах військового часу та різноманітні інші моніторингові дослідження [5]. Прикладаються значні зусилля студентства й професорсько-викладацького складу щодо розбудови недискримінаційного простору закладу вищої освіти як безбар'єрного, інклюзивного, доброчесного й гендерно рівного. В умовах війни це робити надзвичайно складно, оскільки значно знижується поріг толерантності та зростає рівень соціального напруження в суспільстві.

Компенсаторні механізми, спрямовані на зменшення освітніх втрат, охоплюють заходи, направлені на такі результати: підвищення гнучкості надання освітніх послуг (додаткові консультації у зручний для студентів час, підтримка індивідуальної освітньої траєкторії, програма надолуження освітніх втрат тощо); розбудову кадрової політики, спрямованої на інноваційність та продуктивну працю; психологічну підтримку всіх учасників освітнього процесу; диверсифікацію фінансових надходжень через стимулювання науково-технічної діяльності викладачів як джерела надходжень, пропозицію освітніх програм з наданням мікрокваліфікацій, підвищення кваліфікації вчителів (викладачів інших вишів); розробку та реалізацію освіти протягом життя (освіта дорослих) тощо.

Список використаних джерел:

1. Моніторингові опитування в ЦДУ ім. В. Винниченка. URL: <https://cusu.edu.ua/ua/monitorynh-iakosti-osvity-ankety-rezultaty/ankety>
2. Пасічник Н. О., Лупан І. В. Гендерні аспекти «прихованого навчального плану». *Наукові записки. Серія: Педагогічні науки*. 2022. Вип. 204. С. 51–57.
3. Пасічник Н. О., Ріжняк Р. Я. Прикладні аспекти залучення викладачів вишу до міжнародної проєктної діяльності в умовах євроінтеграції. *Актуальні аспекти розвитку STEAM-освіти в умовах євроінтеграції* : збірник матеріалів Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції (м. Кропивницький, ДонДУВС, 21 квітня 2023 року). С. 391–393.
4. Пасічник Н. О., Ріжняк Р. Я. Якість освіти в концептуальному аналізі системи освіти. *Освіта і наука у мінливому світі: проблеми та перспективи розвитку* : матеріали III Міжнародної наукової конференції (м. Дніпро, 26 – 27 березня 2021 р.). Частина I. С. 174–175.
5. Пасічник Н. О., Яременко Л. І. Моніторингові дослідження якості освіти в ЦДУ ім. В. Винниченка: набутий досвід, сучасний стан і перспективи. *Наукові записки. Серія: Педагогічні науки*. 2023. Вип. 209. С. 75–81.

Катерина ПОНОМАРЕНКО

Національний університет

«Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка

МОВНИЙ АСПЕКТ ФОРМУВАННЯ СВІТОГЛЯДУ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Питання чинників формування світогляду особистості завжди було актуальним в Україні у зв'язку з постійними соціальними трансформаціями, а сьогодні через російську війну звучить особливо гостро.

Необхідність осмислення величезних жертв, геноциду українців, знецінення людського життя, вимушене переміщення, дефіцит спілкування, хронічний стрес тощо зумовили кризу світогляду українців, зокрема й молодого покоління. На тлі воєнних дій спостерігаємо дедалі більшу поляризацію суспільства: велич духу, здатність до самопожертви й прагнення захищати рідну землю за будь-яку ціну, з одного боку, й байдужість до співгромадян, деградація моралі частини суспільства, відставання духовного розвитку від науково-технологічного прогресу – з іншого.

Зміна світосприйняття й цінностей українців, які стали активними або пасивними учасниками війни, у контексті широкої й багатогранної світової світоглядної кризи стала причиною усвідомлення важливої ролі світоглядних

орієнтирів українського суспільства в державотворенні й збереженні особливостей національного буття загалом.

Світоглядні орієнтири та дотичні теми цікавлять філософів, психологів, лінгвістів упродовж тривалого часу [4; 6; 7; 10]. Їхні праці присвячені соціально-філософському аналізу світоглядних орієнтацій особистості за умов трансформації пострадянського суспільства [1], проблемам формування національної ідентичності молодого покоління українців [2], соціально-духовним вимірам світоглядної свідомості [4], світоглядним реаліям в освітньому процесі в умовах війни [9], особливостям освіти в умовах воєнного стану [8]. У кожному з названих досліджень значна увага приділена саме мовному аспектові.

Дотримуємося розуміння світогляду як форми самоусвідомлення людини у світі, згідно з якою вона сприймає й осмислює світ, визначає й оцінює себе в ньому. «Це система принципів, знань, ідеалів, цінностей, надій, вірувань, поглядів на сенс та мету життя, які визначають індивіда або соціального суб'єкта та органічно вплітаються в його вчинки та норми мислення» [3, с.299].

Світогляд є цілісним сприйняттям людиною структури буття, узагальнювальним осмисленням сенсу та мети людського життя, віднайденням людиною головних ціннісних орієнтирів. Саме на цій основі відповідно й формується лінія людської життєдіяльності, поведінки, способи і принципи пізнання світу, переконання та ідеали [5, с.89–96].

Формування особистості є складним процесом, на який впливає не тільки природний розвиток людини, а й соціальні обставини. Людська свідомість сприймає й трансформує явища світу у світоглядні уявлення, на ґрунті яких індивід будує своє життя і діяльність. Світоглядні уявлення людини стають реальним та дієвим суб'єктивним засобом пізнання світу і самопізнання, впливають на спосіб орієнтування людини у світі, що особливо актуально в період невизначеності й в умовах неможливості мирного способу життя.

Хоч закладаються світоглядні уявлення ще в дитинстві, вони можуть зазнавати змін унаслідок впливу умов життєдіяльності, освоєння нових соціальних ролей, отримання нових знань і вмінь. Саме тому екзистенційний злам сьогодення зумовлює необхідність сприяти формуванню демократичних світоглядних уявлень здобувачів вищої освіти, наближення їх до національного світогляду.

Національний світогляд – це ставлення цілого народу до світу та до життя загалом [12, с.10]. В українців історично сформувався самобутній національний світогляд, що складає основу національної духовності й відображається в ідейній, морально-етичній спадщині, традиціях і звичаях української нації, її історії й сьогоденні. Українському національному світогляду притаманне утвердження органічної єдності, гармонії Людини і

Природи, Народу і Космосу. Тож кожна людина повинна побудувати особисту систему, тип і характер світоглядних уявлень, ґрунтуючись на принципі взаємозалежності людини і світу.

У нових реаліях сьогодення наріла необхідність формування в громадян єдності національного й наукового світогляду, який втілює у собі культурні здобутки, цінності філософії, ідеології, моралі рідного народу, творчо трансформуватиме найкращі досягнення світової цивілізації.

Щоб набути такого світогляду, кожній особистості, насамперед, необхідно долучатися до активної творчої діяльності. Це єдиний ефективний спосіб стати особистістю й членом громадянського суспільства.

Виокремлюючи конкретні чинники формування світогляду осіб, що навчаються у ЗВО, відзначимо засоби української мови, історії, культури, мистецтва тощо, особливе місце серед яких належить мові, адже її функціонування ототожнене з національною безпекою України, існуванням держави і нації. «Мовна мозаїчність, розмаїтість – запорука вияву множинних варіантів емоційно-мисленнєвих процесів, дій, рішень тощо, і отже, збільшення можливостей кожного народу сягати істини засобами рідного слова, вибору оптимальних форм духовного саморозвитку» [11, с.6]. Мова є засобом пізнання світу, формування свідомості, осмислення інформації, розрізнення правди і брехні, демократичних цінностей і пропаганди. Вірогідно, саме тому відповіддю на збройну інтервенцію став високий запит і мотивація говорити українською мовою в освітньому та публічному середовищі навіть у регіонах країни, де в побуті багато років переважала російська.

На наш погляд, мові властивий потенціал найповніше репрезентувати світоглядні орієнтири особистості, адже вона пронизує все буття людини, є засобом мислення й пізнання. Відомо, що кожна людина зростає й формується як особистість під впливом певного мовленнєвого дискурсу, у якому перебуває. Згадаймо слова М. П. Кочергана, який вважає, що коли «етнічна група усвідомлює свою мовну єдність та своєрідність і пов'язує з цим усвідомленням позитивні емоції, мова буде прищеплювати її носіям почуття патріотизму» [6, с.9].

Оскільки наша мова є одним з найважливіших атрибутів держави, окрім класичних проведення занять, в організації навчання української мови доцільно використовувати формат тренінгів, обговорень, дискусій про поняття мовної й комунікативної толерантності, терпимість та її межі, національну й мовну ідентичність, цінності, мовну та національну картини світу, метою яких є актуалізація питання безпекового статусу мови, акцентування морально-етичних категорій комунікації. Молоде покоління має засвоїти впродовж навчання не тільки норми сучасної української мови, а й набути навичок інформаційної гігієни та медіаграмотності, глибоко осмислити вокабуляр, що відображає реалії сьогодення: дезінформація,

колаборант, волонтер, інформаційна безпека, автократія, популізм, цінності, політична свідомість, політична культура, артобстріл, бомбосховище, денацифікація, комендантська година, ленд-ліз, окупант, повітряна тривога, протиповітряна оборона тощо; неологізми: рашизм, орки, зукраїнити, затридні, волонтерка, IT-війська, диванні війська тощо; сленгізми: нуль, пташка, піксель, покемон, калашмат, зеленка, кровоспас тощо.

Визначальна роль у цьому процесі належить особистому прикладу викладачів-науковців, які всіляко підтримують світоглядний чинник демократизації у професійному контексті, культивують лідерство й проактивну громадянську позицію серед здобувачів вищої освіти. Відповідно, опановуючи дисципліни мовного циклу, студенти мають навчитися не лише розуміти й лінгвістично правильно формулювати відчуття, факти й думки в письмовій та усній формі, взаємодіяти в суспільно-культурному середовищі, набути вмінь пояснювати навколишній світ, усної й писемної комунікації, адаптування комунікативної здатності до трансформації ситуацій, а й знайти опору й допомогу у формуванні світогляду, що наближує їх до усвідомлення національної ідеї, в основі якої – воля, гідність і збереження української нації.

Список використаних джерел:

1. Бойко А. І. Світоглядні орієнтації пострадянської людини (соціально-філософський аналіз) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філос. наук: 09.00.05 – «Історія філософії». Одеса, 2002. 19 с.
2. Васильченко О. М. Роль етнічної ідентичності в соціальній адаптації молоді. *Вісник Харківського державного університету. Серія «Психологія»*. 2001. № 568. С. 29–31.
3. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник. Київ, 1997. 374 с.
4. Жадько В. А. Соціально-духовні виміри світоглядної свідомості. Запоріжжя, 1997. 166 с.
5. Кондзьолка В. В. Філософія і її історія. Львів, 1996. 176 с.
6. Кочерган М. П. Мова як символ соціальної солідарності. *Мовознавство*. 2003. № 1. С. 3–10.
7. Кургузов А. О. Мова як засіб соціокультурної самоідентифікації особистості : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філос. наук: 09.00.03 – «Соціальна філософія та філософія історії». Запоріжжя, 2004. 18 с.
8. Марусяк Т. С. Освіта в Україні в умовах війни: стан та перспективи. *Перспективи. Соціально-політичний журнал*. 2022. № 3. С. 134–140.
9. Поповський А. М. Світоглядні реалії в освітньому процесі в умовах війни. URL:

<http://srd.pgasa.dp.ua:8080/bitstream/123456789/9714/1/Popovskiy.pdf>

10. Русанівський В. М. Мовна картина світу в етнокультурній парадигмі. *Мовознавство*. 2004. № 4. С. 3–7.
11. Ткаченко А. Мистецтво слова. Київ, 1997. 448 с.
12. Чижевський Д. Нариси з історії філософії на Україні. Київ, 1992. 224 с.

Тетяна ПОНОМАРЕНКО, Андрій ЛЕВЧЕНКО
Сумська філія Харківського національного університету
внутрішніх справ

ВИКЛИКИ У СФЕРІ ВИЩОЇ ОСВІТИ В ПЕРІОД ВОЄННОГО СТАНУ: ФІЛОСОФСЬКИЙ АНАЛІЗ

Освіта є цінністю особистісною, державною, суспільною. Питання розвитку (модернізації, трансформації, реформування) освітньої галузі є сьогодні чи не найважливішим та найактуальнішим питанням у науковому, освітянському та філософському дискурсах. Перш за все, це стосується зміни освітньої парадигми, переходу освіти на рівень особистісно-орієнтованого навчання, необхідності формування критичного мислення та набуття медіаграмотності й медіакомпетентності.

Велику увагу проблемам освіти приділяють міжнародні організації (ЮНЕСКО, Римський клуб, комісії ООН і ін.), якими визначаються загальні принципи освіти: гнучкість і варіативність, наступність і доступність, багаторівневність і узгодженість інтересів закладів освіти та виробничих установ, задоволення непрофесійних освітніх потреб, інтеграція формальної та неформальної освіти тощо. Саме ООН, затвердивши Цілі сталого розвитку, звертає увагу на необхідність якісної освіти для усього світу.

Класична парадигма освіти, сформована у XVIII сторіччі, характеризується такими рисами: зорієнтована на репродуктивне знання; сциєнтистський, раціонально-знанцевий, технократичний характер класичної парадигми суперечить потребам гуманізації, «олюднення» знання в сучасному суспільстві; наявна криза раціоналізму та ідеї про універсальність європейських цінностей та форм життя; пошук нових моделей освіти, що зумовлений необхідністю розробки механізмів адаптації людини до швидкозмінюваного, ризикогенного світу, а також зростанням розбіжності між відносно сталими пізнавальними можливостями та світом, що постійно ускладнюється і розвивається.

На противагу класичній парадигмі у XXI сторіччі у науковий дискурс починає упроваджуватись посткласична парадигма освіти, яка передбачає те, що сучасність потребує фахівця, здатного мислити категоріями значних масштабів; адаптуватися до суспільного запиту, який часто змінюється, а також до умов існування у суспільстві. Освіта має задовольняти

індивідуальні запити кожного, сприяти розвитку особистості, а знання, які надаються впродовж навчального процесу, мають бути актуальними після отримання диплому та спонукати випускника до отримання знань протягом усього подальшого життя.

Однак, ставиться питання – що краще: «трансформація», «реформування» чи «модернізація»? На нашу думку, найбільш доцільним є використання поняття «модернізація», оскільки воно охоплює дуальність «традиції – інновації», адже інновація – це реалізоване нововведення, корисна та доцільна зміна, що має велике значення й істотно підвищує ефективність певної системи. В нашому випадку – системи освіти.

Сьогодні основне завдання освіти полягає в тому, щоб забезпечити перехід до інноваційної моделі, що передбачає випереджальний характер розвитку системи освіти, з тим, щоб підготувати людину до життя в суспільстві знань, де визначальну роль відіграють інтелектуальні ресурси та інновації, та суспільстві ризику, в якому людина постійно знаходиться в умовах невизначеності та потенційних загроз.

Джерелом інновацій є освіта. Інновації необхідні й самій системі освіти, але чітко вивірені та системно упроваджені в процес навчання та виховання. Освіта ХХІ сторіччя на вимоги модернізації та інноваційного розвитку відреагувала відповідним чином – комп'ютеризація, інформатизація навчального процесу стали головними напрямками модернізації, що призвело до становлення й активного упровадження в навчальний процес дистанційного навчання.

Воєнна агресія росії проти України внесла свої корективи у навчальний процес закладів освіти нашої держави. Багато здобувачів освіти були змушені покинути власні домівки і бути переміщеними до інших міст або, навіть, держав. Станом на 1 липня 2023 р., за оперативною інформацією МОН, «було переміщено (з урахуванням першої хвилі переміщення, починаючи із середини 2014 р.) 29 ЗВО (включно з 2 інститутами післядипломної освіти педагогічних працівників/кадрів)» [3, с.39]. Із 375 закладів вищої освіти: «38 закладів (10,1%) повністю перейшли на денну (очну) форму навчання, 200 закладів (53,4%) продовжують працювати дистанційно, 132 заклади (35,2%) обрали змішаний формат реалізації освітнього процесу, 5 закладів (1,3%) не відновили свою діяльність» [3, с.41]. У Сумській філії Харківського національного університету внутрішніх справ освітній процес здійснюється за дистанційною формою. Безпека здобувачів освіти та науково-педагогічних працівників є одним із пріоритетів діяльності. Навчання відбувається на платформі дистанційного навчання Moodle, де здійснено виклад основного матеріалу курсів, науково-методичні матеріали, посилення на навчальні та наукові джерела. Однак саме навчання відбувається на платформі Zoom у звичному форматі – лекції та семінари, що дозволяє здобувачам освіти отримувати «живе» спілкування із лектором,

одногрупниками, задавати питання й отримувати на них оперативну відповіді.

Порівнюючи очну та дистанційну форми навчання, О. Горбатюк і С. Поліщук наголошують на однозначних перевагах очного навчання, зокрема: взаємодія в реальному часі; покращення соціальних навичок; організованість; мотивація; доступність. Дослідниці констатують, що «головна перевага очного навчання полягає в тому, що освітній процес відбувається в режимі реальної взаємодії, максимально залучає соціалізацію суб'єктів навчання, навчає вести комунікацію в режимі реального часу й із застосуванням множини чинників, які впливають на успішність комунікації «викладач/студент», «студент/студент», «викладач/викладач». Але найголовніше – очний формат дає змогу повноцінно навчатися студентам на практичних спеціальностях, де необхідна широка практика, робота в спеціально обладнаних лабораторіях, уміння користуватися низкою специфічних приладів і де є потреба вчитися виконувати майбутню роботу в максимально близьких до автентичних умовах» [1, с.10].

На противагу очному навчанню, його дистанційна форма потребує додаткових зусиль від викладача та здобувачів освіти. По-перше, це стосується організації освітнього процесу та взаємодії між викладачами та здобувачами вищої освіти. По-друге, «дистанційне навчання повинно здійснюватися із відповідністю вимогам безпечного освітнього середовища, що передбачає дотримання вимог санітарного регламенту, захисту персональних даних, законодавства щодо кібербезпеки, недопущення проявів булінгу (цькування), бути вільним від пропаганди та агітації тощо» [2]. По-третє, це інноваційні форми викладання та проведення семінарських/практичних занять (бінарні заняття, лекція-бесіда, проблемний семінар тощо). Однак, на нашу думку, дистанційна форма організації освітнього процесу призводить до підвищення самоорганізації здобувача вищої освіти, його здатності до самоосвіти та таймменеджменту.

Підводячи підсумок, варто зазначити, що система освіти в останні роки проходить період модернізації, оновлення, інноваційності. Пандемія, воєнний стан привносять зміни в організацію освітнього процесу. Однак, інноваційність у формі дистанційної організації навчання має як свої переваги, так і недоліки.

Список використаних джерел:

1. Горбатюк О. В., Поліщук С. В. Особливості функціонування закладів вищої освіти під час війни: очна та дистанційна форми освіти, їх ключові переваги та недоліки. *Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання в підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми*. 2022. Випуск 66. С. 5–13.

2. Мезенцова Н. Організація дистанційної форми освіти в умовах воєнного стану: на що потрібно звернути увагу? URL: <https://www.helsinki.org.ua/articles/orhanizatsiia-dystantsiynoi-formy-osvity-v-zzso-v-umovakh-voiennoho-stanu-na-shcho-potribno-zvernuty-uvahu/>

3. Освіта в умовах воєнного стану: виклики, розвиток, повоєнні перспективи : інформаційно-аналітичний збірник. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/serpneva-konferencia/2023/22.08.2023/Inform-analytic.zbirn-Osvita.v.umovah.voyennogo.stanu-vykl.rozv.povoyen.perspekt.22.08.2023.pdf>

Надія САВКО

Львівський державний університет внутрішніх справ

ПОЗАШКІЛЬНА ОСВІТА В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ: РЕАЛІЗАЦІЯ ІНКЛЮЗИВНОГО НАВЧАННЯ У ЗАКЛАДАХ ПОЗАШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ

Освіта реформувалась роками, та основними напрямками і досі залишаються: дошкільна, загальна середня освіта, позашкільна, професійно-технічна освіта, вища, післядипломна, аспірантура, докторантура та самоосвіта.

І якщо освіта в школах та вишах зосереджена на гуманітарному або математичному векторах, то позашкільна сприяє та допомагає розвитку особистості, розкриває творчий потенціал дитини та служить інструментом соціалізації та адаптації.

Як пише американська письменниця Бріджит Вотсон Пейн, мистецтво дає можливість зрозуміти сутність трьох реальностей: цього світу, інших людей та самого себе.

Під час російсько-української війни особливе значення набуває освіта, ментальне здоров'я, безбар'єрне середовище, утвердження української національної ідентичності серед дітей та молоді.

Зокрема позашкільна освіта потребує реформування. Адже саме вона першою реагує на всі виклики, які сьогодні виникають. Основною умовою успішного навчання дітей з особливими освітніми потребами (ООП) в закладах позашкільної освіти (ЗПО) є запровадження в освітній процес індивідуальної програми розвитку (ІПР) із гнучкою варіативною структурою її компонентів. А саме: індивідуальний навчальний план та індивідуальна навчальна програма. Це велика низка необхідних адаптацій та модифікацій, комплекс додаткових послуг, які й забезпечують навчання таких вихованців відповідно до їх можливостей та з урахуванням додаткових потреб, особливо в час воєнного стану. Ці документи є опорною злагодженою системою між вихованцями ООП, батьками чи опікунами і самими викладачами, які й

визначають характер освітніх послуг, їх моніторинг, дотримання нормативних вимог та оцінки.

У такий непевний час доволі мало уваги на місцевому, регіональному та державному рівні приділяється позашкільній освіті саме дітей з ООП. Частина батьків, побачивши тягу до творчості, шукає репетиторів або викладачів для своїх дітей. Але є і такі діти, які просто закрились в собі та не проявляють потенціалу до малювання, танців, співів. Проте їх також варто знайомити із напрямками позашкільля. Багато дітей перебувають у пошуку себе, свого майбутнього. І у багатьох випадках позашкільня освіта допомагає знайти потрібну стежину.

Окрім цього важливою проблемою є зниження рівня зацікавленості дітей до здобуття освіти в цілому. Дистанційні заняття в карантин, постійні повітряні тривоги беззаперечно на це впливають.

Враховуючи рекомендації Державної служби України з надзвичайних ситуацій та Міністерства освіти і науки України щодо підготовки закладів освіти до нового навчального року, в закладах позашкільної освіти необхідно створити безпечне освітнє середовище. А саме:

- безпечність території та приміщень з урахуванням наявності укриття;
- дотримання протипожежних норм;
- проведення для учасників освітнього/навчально-тренувального процесу навчання/інструктажів з охорони праці, безпеки життєдіяльності, пожежної безпеки, правил поведінки в умовах надзвичайних ситуацій.

Головне завдання – допомогти дітям реалізувати здібності та творчий потенціал і створити хоч невеликий простір безпеки, дати можливість відкритого доступу до якісної позашкільної освіти.

Необхідно спиратись і на рекомендації щодо організації роботи закладів позашкільної освіти з урахуванням реалій воєнного стану в країні (лист Міністерства освіти і науки України від 14.04.2022 № 1/4142-22).

Позашкільня освіта як складова безперервної освіти України є саме тією унікальною ланкою, котра має можливість впливати на зайнятість дітей і підлітків в позанавчальний час. Їх зайнятість у колективах, гуртках, студіях, секціях забезпечує психологічне здоров'я, розвантаження емоційного стану, а також це гарна можливість отримати знання та навички з різних сфер і напрямків діяльності, які їм є до вподоби та викликають особистий інтерес.

Позашкільня освіта в контексті освітніх реформ реагує на соціальні запити, забезпечує вирішення найбільш важливих завдань освіти.

Актуальна Національна стратегія зі створення безбар'єрного простору в Україні на період до 2030 року, що визначає такі ключові напрями: фізична, інформаційна, цифрова, суспільна та громадянська безбар'єрності та інші.

Воєнний час, поглиблення кризового стану у всіх сферах життєдіяльності (матеріальній, соціальній і духовній) стають причиною глибоких зрушень у світосприйнятті та орієнтації молоді у всіх сферах

освіти. Від нестабільності суспільства потерпають насамперед діти. Зростає кількість дітей, які порушують норми поведінки, та тих, які належать до «групи ризику» й долучаються до раннього алкоголізму, наркоманії, проституції, збільшується питома вага протиправної, агресивної та аутоагресивної поведінки підлітків під впливом алкогольного та наркотичного сп'яніння. Особливо негативний вплив є на дітей з ООП, їх неспроможність швидко адаптуватись до нових реалій життя. Це спричиняє великий стрес, депресивні настрої, розгубленість, втрату ідеалів, негативне сприйняття життя та сильне відчуження від суспільства. Тому заняття в творчих гуртках допомагають дітям не загубитись у власних емоціях, а навпаки, вибудувати шлях подолання стресових ситуацій.

Робота з неповнолітніми є предметом досліджень відомих правників, психологів, педагогів, працівників соціальних служб і правоохоронних органів (Спицька, 2021; Kovalchuk, Kolisnyk, Toba, Tsarenok, Kaskov, 2023). Останніми роками з'являється чимало праць з аналізу причин злочинності неповнолітніх, визначення форм і методів боротьби (як навчально-методичних, так і практичних). Особливої уваги заслуговують дослідження Ю. Антоняна, Т. Барила, О. Белкіна, І. Бошкатова, Ф. Бурчака, В. Бурдіна, А. Гришка, Г. Душейка, Н. Максимова, П. Михайленка, Л. Мороз, В. Оржеховської, В. Сташиса, В. Тація, С. Яковенка та інших.

Найбільшою проблемою є добір необхідних фахівців для надання психолого-педагогічних послуг із забезпечення освітнього процесу осіб з особливими освітніми потребами, спираючись на індивідуальну програму розвитку (Ковальчук, 2022). Важливим є постійне навчання викладачів і психологів, які працюють в ЗПО. Опирались на дослідження чи літературу, яка є в Україні, неможливо, адже там не розглядаються питання воєнного стану, тому переймати досвід необхідно у закордонних психологів і науковців та вибудовувати свою індивідуальну систему забезпечення якості освіти, новий алгоритм розбудови внутрішньої системи якості освіти, яка є невід'ємною складовою діяльності ЗПО.

Список використаних джерел:

1. Законодавство України у сфері освіти та професійного навчання (Верховна Рада України. Комітет з питань науки і освіти) / Упор. Б. Г. Чижевський, В. П. Головінов, Є. В. Красняков, М. М. Шевченко. Київ, 2013. 376 с.

2. Ковальчук З. Я. Проблеми професійної підготовки особистості в умовах кризового суспільства через призму її рефлексивності. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія психологічна*. 2022. Вип. 1. С. 25–33.

3. Красняков Є. Державна політика у сфері позашкільної освіти: сучасний стан та перспективи вдосконалення. *Рідна школа*. 2014. № 4–5. С. 17–20.

4. Про Національну стратегію розвитку освіти в Україні на період до 2012 року : указ Президента України від 25 червня 2013 року № 344/2013. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/344/2013#Text>

5. Про органи і служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей : Закон України від 25 січня 1995 року № 20/95ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/20/95-%D0%B2%D1%80#Text>

6. Рівень дитячої злочинності в Україні зріс на 57% – ГПУ. URL: <http://zib.com.ua/ua/print/83440-riven-dityachoi-zlochinnosti-v-ukraini-zris-na-57-gpu.html>

7. Спицька Л. В., Турбан В. В., Завацька Н. Є. Соціальне функціонування особистості в умовах сучасного соціуму. *Теоретичні і прикладні проблеми психології*. 2021. № 2 (55). С. 64–71.

8. Kovalchuk Z. Ya., Kolisnyk R. Ya., Toba M. V., Tsarenok L. B., Kaskov I. O. Personal reflection and responsibility in the conditions of continuous social changes. *Теоретичні та прикладні аспекти психології та соціальної роботи*. 2023. № 3 (62). Т. 1. С. 136–144.

Оксана САВЧЕНКО

Кременчуцький льотний коледж

Харківського національного університету внутрішніх справ

БЕЗПЕКА ТА ЗАХИСТ МЕНТАЛЬНОГО ЗДОРОВ'Я ОСОБИСТОСТІ

Ментальне здоров'я характеризують як психічне здоров'я. Згідно з визначенням Всесвітньої організації охорони здоров'я, це стан благополуччя, при якому людина може реалізувати свій власний потенціал, справлятися зі звичайними життєвими стресами, продуктивно та плідно працювати, а також робити внесок у життя своєї спільноти. Під час війни це питання набуває масштабного розміру та потребує всебічної уваги спільноти [2, с.336].

Ментальність – це призма, через яку людина дивиться на світ і на себе. Визначають такі ознаки психічного (ментального) здоров'я:

1. Здатність любити. Здатність залучатися до відносин, відкриватися іншій людині.

2. Здатність працювати. Це стосується не тільки професії, в першу чергу, це про здатність продукувати, творити.

3. Здатність грати. Йдеться як про дитячі ігри у прямому сенсі, так і про здатність дорослих людей «грати» словами, символами. Це можливість використовувати метафори, гумор, символізувати свій досвід і отримувати від цього задоволення.

4. Безпечні відносини. Доволі часто люди перебувають в насильницьких, загрозливих, залежних – нездорових відносинах.

5. Автономія. Люди нерідко роблять не те, чого насправді хочуть. Вони навіть не встигають прислухатися до себе, чого ж їм хочеться.

6. Сталість себе й об'єкта, або концепція інтегрованості. Це здатність залишатися в контакті з усіма сторонами власного «Я», як хорошими, так і поганими, як приємними, так і з тими, що не викликають бурхливої радості.

Щоб зберегти та захистити ментальне здоров'я потрібно дотримуватися п'яти основних компонентів:

1. Добрий сон. Під час сну ми відновлюємо свої життєві потреби. Наш мозок відпочиває, і ми можемо на наступний день бути повністю готовими до реалізації своїх планів. Під час сну ми боремося з напруженнями, які мали місце.

2. Збалансоване харчування. Харчування має бути сталим, збалансованим, корисним, наповненим набором речовин, які потрібні нашому організму (мікроелементи, вітаміни). Це може допомогти не тільки нашому психічному стану, а й для загартування всього здоров'я.

3. Щоденна фізична активність. Це може бути спорт, під час якого маємо виділення гормону дофаміну, що впливає на відчуття радості. За допомогою цього гормону ми отримуємо задоволення та не відчуваємо болю. Це не обов'язково має бути біг чи плавання, можна просто прогулятися на свіжому повітрі в колі друзів чи сім'ї. Під час прогулянки знижується рівень гормону стресу (кортизолу), внаслідок цього ми відчуваємо піднесений стан та отримуємо більше задоволення від життя.

4. Спілкування. Люди – соціальні істоти, тому соціальна ізоляція є шкідливою. Спілкуйтеся з друзями, сім'єю, колегами, однодумцями. Будьте в курсі новин, бо ми – істоти, які прагнуть до знання та цікавляться всім, що відбувається навколо. Обмінюйтеся думками, підтримуйте одне одного – все це допомагає кращому функціонуванню, дозволяє відчувати себе в тонусі та зберігати життєві сили. Під час привітання, рукостискання, обіймів, поцілунків виділяється гормон окситоцин, який викликає почуття задоволення, знижує тривогу та страх і підвищує рівень довіри.

5. Робить собі приємне. Займайтеся тим, що приносить задоволення. Спробуйте відпочивати так, щоб були задоволені своїм відпочинком: прочитайте книгу, зробіть хенд-мейд спільно з родиною, приготуйте разом вечерю. Час від часу тіште себе солодощами. Знаходьте щодня пару годин для відпочинку, під час яких займайтеся речами, які вам подобаються або ж виділіть для приємних речей один день на тиждень [1, с.64].

Ментальне здоров'я сьогодні порівнюється до фізичного здоров'я особистості. Війна, розвиток інформаційного суспільства, зростання інформації та необхідність навантаження свого мозку, психіки та фізичного

стану вимагають детального дослідження ментального здоров'я для його цілісного збереження, захисту та розвитку.

Список використаних джерел:

1. Андрос М. Є. Психічне здоров'я особистості: психологічне консультування керівників шкіл. *Освіта і управління*. 2008. Том 2. Число 2. С. 64.

Ірина СІСАРЕНКО

Донецький державний університет внутрішніх справ

ОКРЕМІ НАПРЯМКИ РЕАЛІЗАЦІЇ ГЕНДЕРНОЇ ПОЛІТИКИ В ОСВІТІ

Формування моделі нового світобачення в Україні передбачає оновлений розвиток гендерних досліджень загалом і гендерної освіти зокрема. Це світобачення маркується особливостями, зумовленими глобалізацією сучасного життя. Зважаючи на наявність значної кількості публікацій з гендерної проблематики (П. П. Горностай [2], О. О. Каретна [3], О. В. Ковальова [4] та інші), все ж існують окремі питання, які потребують подальшої розробки, або уточнення, або коригування, зокрема окреслення напрямків втілення гендерної політики в освітньому середовищі. Останнім часом гендерні студії стали невід'ємною частиною педагогічної науки, відтак, на цій проблематиці зосереджуються фахівці різних галузей педагогіки. Гендерна політика формується під впливом стереотипів, загальноприйнятих норм і суджень, які стосуються становища чоловіків і жінок, норм і мотивів їхньої поведінки. Усе це формує уявлення суспільства про гендер.

Відомим є факт, що освіта є основою формування уявлення про світ і стосунків між людьми. Виходячи з цього, наприкінці 2022 року уряд схвалив Стратегію впровадження гендерної рівності у сфері освіти та план з її реалізації до 2030 року. Ця стратегія передбачає усвідомлення освітянами меж своєї відповідальності у питаннях впровадження гендерної рівності у сфері освіти, а саме як досягати цієї рівності. Метою Стратегії є забезпечення рівних прав і можливостей жінок і чоловіків у всіх сферах життєдіяльності, запобігання та протидія будь-якій дискримінації для всіх учасниць/учасників освітнього процесу. Основні стратегічні цілі цієї програми можна викласти у такий спосіб:

1. Фіксація ідей гендерної рівності у всіх документах, якими керуються освітяни.

2. Поширення гендерно чутливих політик і практик у закладах освіти.

3. Підвищення кваліфікації освітян у питаннях рівних прав і можливостей жінок і чоловіків.

4. Забезпечення рівних прав і можливостей жінок і чоловіків, запобігання та протидія будь-якій дискримінації [5].

У межах зазначеної вище стратегії виокремлюють чотири мети: перша – стратегічна – мета передбачає проведення у колективах освітян гендерних соціальних аудитів, результати яких покликані зробити умови роботи колективів більш чутливими до потреб різних груп жінок і чоловіків. У межах реалізації другої стратегічної мети передбачено створення безбар'єрного, інклюзивного середовища; навчання/виховання в атмосфері взаємоповаги, взаємодії, колегіальності; формування уявлення про рівні права та можливості жінок і чоловіків, про рівність жінок і чоловіків та партнерства у сім'ї та суспільстві; надання здобувачкам і здобувачам освіти повної та вичерпної інформації щодо можливості професійного самовизначення й оволодіння професійними вміннями відповідно до особистісних здібностей та інтересів без обмеження їх рамками «жіночих/чоловічих» професій; використання гендерно чутливої та недискримінаційної мови тощо. Через тематичні конференції, доступ до інформаційних джерел, участь у відповідних проєктах, проведення гендерних аудитів, експертиз, консультацій передбачена реалізація третьої стратегічної мети. Четверта стратегічна мета пов'язана з безпекою, розв'язанням конфліктів, а також післявоєнним відновленням суспільства [1].

Поняття гендеру як соціально-психологічної статі людини визначається принаймні двома сферами детермінант: соціальними (сукупністю соціальних очікувань щодо гендерних ролей, норм і стереотипів) й особистісними (уявленням людини про те, ким вона є) [2]. На думку окремих фахівців, з огляду на те, що в обов'язковому порядку компетентності освітян повинні охоплювати питання забезпечення рівних прав і можливостей жінок і чоловіків, виявляється неможливим формування недискримінаційного освітнього середовища, якщо педагогиня/педагог чи викладачка/викладач не має розуміння поняття гендеру, гендерної рівності, цінностей гендерної політики [6].

Реалізація оновленої системи освіти з урахуванням гендерних маркерів має тліти на засадах рівного ставлення учнів/студентів/курсантів один до одного, рівноправного залучення всіх до виконання навчальних завдань, а також формування особистості з егалітарним мисленням. Відтак, впровадження гендерного компонента в освітній процес набуває все більшої актуальності, що, у свою чергу, передбачає створення спеціальних дисциплін або спецкурсів з гендерної проблематики; експертний перегляд вже існуючих програм, підручників, посібників; розробку навчальних планів і програм відповідно до специфіки навчального закладу; підвищення рівня обізнаності здобувачів вищої освіти з гендерних питань шляхом проведення виховних заходів та організації науково-дослідної роботи з гендерної тематики; підготовку інформаційних, навчальних і наукових публікацій тощо. Досвід

роботи зі здобувачами вищої освіти засвідчує доцільність наповнення дисциплін, зокрема іноземної мови, гендерним дискурсом, який передбачає володіння специфічно маркованою лексикою та підвищує успішність міжкультурної комунікації; важливим лишається також формування у здобувачів освіти гендерного мислення та розуміння ними важливості останнього для подальшої освітньої діяльності.

Список використаних джерел:

1. Гендерна рівність в освіті: як це реалізувати в громаді. URL: <https://decentralization.gov.ua/news/15992>
2. Горностай П. П. Гендерна соціалізація та становлення гендерної ідентичності. *Основи теорії гендеру : навч. посіб.* Київ, 2004. С. 132–156.
3. Каретна О. О. Освіта в досягненні гендерної справедливості: теорія та практичні особливості. *Актуальні проблеми політики*. 2012. Вип. 47. С. 233–239.
4. Ковальова О. В. Сутність гендерної політики в сфері освіти та науки. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2014. № 4. С. 74–77.
5. Про схвалення Стратегії впровадження гендерної рівності у сфері освіти до 2030 року та затвердження операційного плану заходів на 2022 – 2024 роки з її реалізації : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 20 грудня 2022 р. № 1163-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1163-2022-%D1%80#Text>
6. Стратегія впровадження гендерної рівності у сфері освіти до 2030 року: перспективи втілення. URL: <https://jurfem.com.ua/strategiya-hendernoyi-rivnosti-v-osviti-2030/>

Валерій СОЛОВЙОВ
Львівський державний університет фізичної культури
імені Івана Боберського

ДІДЖИТАЛІЗАЦІЯ ДІЯЛЬНОСТІ ВЧИТЕЛЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Кровопрлитна війна рф проти суверенітету і територіальної цілісності України, розпочата 2014 р., значно ускладнила функціонування та розбудову нашої держави і, зокрема, освітньої ланки. За даними Міжнародного надзвичайного фонду допомоги дітям при ООН (ЮНІСЕФ), вісім років агресії ворога на українському Донбасі призвели до пошкодження чи знищення 750 шкіл [5]. Широкомасштабне вторгнення 24 лютого 2022 р., що нині перейшло в затяжну фазу протистояння «на виснаження», перервало мирну життєдіяльність нашої Вітчизни і, незважаючи на міжнародну реакцію, супроводжується масовими актами геноциду з боку супротивника.

Серед іншого, війна позбавила значну частину молоді можливості здобуття якісної освіти, завадила педагогам ефективно здійснювати безпечне навчання та виховання нового покоління. Жорстокі, неспровоковані дії країни-агресора продовжують завдавати системі нашої освіти катастрофічних втрат. МОН України у серпні 2023 р. зафіксувало, що від обстрілів і бомбардувань на території країни постраждали 3750 закладів освіти, з них 361 зруйновано [3].

Однак, попри кризову ситуацію в системі освіти України в цих обставинах, педагогічні працівники мають продовжувати надавати якісну освіту, зорієнтовану на майбутнє. Особливо актуальним є визначення й оптимізація комплексу напрямів і завдань діяльності педагогічних працівників, організаторів навчально-виховного процесу та адміністрації закладів щодо отримання, розроблення, аналізу та використання інформаційно-методичного забезпечення, реалізації організаційного управління, а також злагодженої інформаційної взаємодії на основі використання засобів інформаційних та комунікаційних технологій (ІКТ), зокрема інформаційних мереж. При цьому важливо обґрунтувати компоненти діяльності вчителя з удосконалення інформаційно-методичного забезпечення й організаційно-управлінської роботи з урахуванням методичних особливостей засобів ІКТ.

На основі сучасних досліджень ці функції доцільно розглядати як інформаційну діяльність, спрямовану на педагогічно доцільне використання потенціалу ІКТ, автоматизацію процесів інформаційно-методичного забезпечення й організаційно-управлінських процедур. Реалії сьогодення свідчать, що значимість цього напрямку професійної діяльності вчителя середньої загальноосвітньої школи невинно зростає.

Інформаційна діяльність вчителя передбачає підтримку взаємодії й обміну даними між колегами-учителями, методистами організаторами навчально-виховного процесу та засобами ІКТ. Для ефективного досягнення навчально-методичних, психолого-педагогічних і науково-дослідницьких цілей така діяльність має виконуватись у межах спроектованого та побудованого в закладі інформаційно-освітнього середовища. Безперечно, це потребує організаційно-структурної перебудови адміністративної, навчально-виховної, науково-дослідної й інших складових роботи всього педагогічного колективу [2, с.326]. При цьому від вчителя потребується виконання таких функцій: збирання, накопичення, зберігання, опрацювання, передавання навчально-методичної, науково-педагогічної інформації; продукування електронних освітніх ресурсів; інтерактивний діалог та управління освітнім процесом, опосередковані цифровими засобами ІКТ, що характеризуються можливістю вибору варіантів контенту та режиму роботи; автоматизований контроль і моніторинг результатів навчання та виховання тощо.

Усі ці функції корелюють із поняттям «інформаційна культура» – усвідомлення закономірностей інформаційного моделювання та

проектування, володіння правилами створення інформаційних повідомлень і професійного спілкування, ІКТ-компетентність, готовність працювати з різноманітною інформацією, а також розуміння масштабів і динаміки інформаційних ресурсів у сфері освіти та предметній області вчителя. Особливістю формування інформаційної культури особистості є поступовий характер розвитку її компонентів (світоглядно-орієнтаційного, організаційно-комунікаційного, інформаційно-управлінського, інтелектуально-розвивального, дослідницького, інформаційно-комунікаційного) [4, с.2337].

Аналіз структури педагогічної діяльності (С. Гончаренко, І. Зязюн та інші) та особливостей застосування ІКТ в освітніх цілях (В. Биков, Р. Гуревич [1], М. Коваль [2], А. Литвин [4] та інші) дають змогу виявити компоненти діяльності вчителя з удосконалення інформаційно-методичного забезпечення.

Конструктивний компонент передбачає використання засобів ІКТ під час підготовки до уроку, його планування, розроблення програми курсу та позакласних заходів, плануванні часу, відведеного на викладання якогось розділу, теми, при створенні навчально-методичних матеріалів, у тому числі посібників, тестів, самостійних робіт тощо. Учитель має розуміти, які засоби ІКТ дозволяють автоматизувати процеси отримання, аналізу, тиражування та обміну матеріалів інформаційно-методичного забезпечення. Доступність інформації у глобальних мережах та оперативне забезпечення необхідними даними у формі, зручній для кожної категорії користувача, дозволяє в короткий термін виконувати інформаційно-ємні навчально-виховні завдання. Автоматизація процесів опрацювання необхідної науково-методичної інформації дозволяє вчителю розробляти сценарії авторських уроків і мультимедійних навчальних засобів, ділових і розвивальних ігор тощо.

Гносеологічний компонент передбачає вивчення можливостей пізнання закономірностей предметних областей із використанням засобів ІКТ, а також вивчення, аналіз можливостей самих засобів ІКТ в освітньому процесі. Нині у зв'язку з широкою популярністю у галузі освіти електронних ресурсів, часто неякісних з психолого-педагогічної точки зору, особливо слід виділити в цьому компоненті роботу вчителя з оцінювання їх дидактичної та ергономічної придатності. Учитель повинен уміти аналізувати електронний засіб у таких аспектах: з погляду досягнення педагогічних цілей їх використання, рівень інтерактивності, забезпечення зворотного зв'язку, ергономічний, технічний рівень, естетичний рівень.

Проектувальний компонент інформаційної діяльності вчителя передбачає використання засобів ІКТ у процесі визначення форм і методів навчально-виховної діяльності, пошуку в Інтернеті навчально-методичних матеріалів, а також розроблення власних навчально-методичних матеріалів та електронних освітніх ресурсів. Добір необхідних навчально-методичних матеріалів можна здійснювати за базами даних в Інтернеті або анотованими

каталогами. Багато з них допускають доповнення власними матеріалами або модифікування та створення авторських розробок, використовуючи доступні редактори.

Організаційний компонент передбачає застосування засобів ІКТ у процесі безпосереднього проведення навчальних робіт різних видів (автоматичне розсилання контрольних і самостійних робіт, дистанційне отримання результатів тощо) на різних етапах проведення уроку та для залучення учнів до позакласних заходів. За допомогою новітніх технологій автоматизується також процедура отримання підсумків діяльності учнів (або класу), у тому числі у вигляді графіків, діаграм. Нові форми та методи проведення контрольних і самостійних робіт докорінно відрізняються від традиційної організації, що дозволяє вчителю економити час на рутинну роботу.

Комунікативний компонент інформаційної діяльності передбачає використання локальних і глобальних мереж. У зв'язку з широким поширенням в Україні дистанційного навчання, особливо в час пандемії COVID-19 і нині в умовах воєнного часу, використання розподілених ресурсів для отримання навчально-методичної інформації, а також аналізу вітчизняного та зарубіжного педагогічного досвіду набуває для вчителів особливої важливості. Робота в різних режимах сприяє розвитку лаконічності та комунікативних навичок. Розповсюдження кращого педагогічного досвіду зі застосуванням телекомунікацій збагачує майстерність учителя, розширює конструктивну співпрацю з колегами з закладів освіти та науково-методичних установ.

Отже, комплексне застосування сукупності компонентів інформаційної діяльності вчителя дає змогу істотно підняти ефективність технологій навчання, виховання, інтелектуального, морального, естетичного та творчого розвитку, підвищити доступність сучасних електронних освітніх ресурсів і презентаційних матеріалів, інформаційних сервісів, інформаційно-комунікаційних систем, а також оновлення форм і методів навчання, реалізувати індивідуальні освітні траєкторії. Загалом, діджиталізація інформаційних компонентів діяльності сучасного вчителя забезпечить суттєве покращення навчальної успішності учнів, особливо старшої школи. Ефективність форм і методів навчання на основі ІКТ підтверджено як в умовах навчання під час карантину, встановленого з метою запобігання COVID-19, так і в умовах реагування освітньої системи на виклики воєнного стану.

Список використаних джерел:

1. Гуревич Р. С. Формування освітнього інформаційного середовища для підготовки кваліфікованих робітників у професійно-технічних навчальних закладах. Вінниця, 2015. 426 с.

2. Коваль М. С. Система професійної підготовки майбутніх працівників ДСНС України в інформаційно-освітньому середовищі закладу вищої освіти : монографія. Львів, 2019. 544 с.

3. Освіта під загрозою. URL: <https://saveschools.in.ua/>

4. Lytvyn V., Lytvyn A., Rudenko L., Shumovetska S., Didenko O., Mirosnichenko V. Future Architects' Information Culture Formation While Training. *Journal of Positive School Psychology*. 2022. Vol. 6, No. 9. P. 2319–2340.

5. Statement by GCPEA Executive Director, Diya Nijhowne, on Attacks on Education in Ukraine. URL: <https://protectingeducation.org/news/statement-by-gcpea-executive-director-diya-nijhowne-onattacks-on-education-in-ukraine/>

Тетяна ТЕРНАВСЬКА, Оксана ДАНИЛКО
Льотна академія Національного авіаційного університету

НОРМАТИВНІ ТА ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ ОРГАНІЗАЦІЇ ІНКЛЮЗИВНОГО ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА У ЗАКЛАДІ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Закон України «Про освіту» гарантує рівні умови доступу до освіти для всіх і забезпечує здобувачам вищої освіти (далі – здобувачам ВО) право обирати заклад освіти, освітню програму, вид і форму здобуття вищої освіти. Для організації якісного освітнього процесу, відповідно до вимог інклюзії, необхідно керуватися нормативно-правовою базою та можливостями матеріально-технічної бази освітньої установи [2].

Відповідно до Порядку організації інклюзивного навчання у закладах вищої освіти (далі – ЗВО), засновник ЗВО або уповноважена ним особа забезпечує створення інклюзивного освітнього середовища. За письмовою заявою від здобувача ВО керівник ЗВО зобов'язаний створити умови щодо інклюзії в обов'язковому порядку (утворення інклюзивної групи), а здобувачу ВО з особливими освітніми потребами має забезпечити постійну та/або часткову підтримку під час освітнього процесу відповідно до індивідуальної програми реабілітації особи з інвалідністю (за наявності) [1].

За активної участі психологічної служби закладу вищої освіти в межах існуючої штатної чисельності науково-педагогічних/педагогічних працівників та на підставі розробленого положення, затвердженого вченою радою ЗВО, створюється спеціальний навчально-реабілітаційний центр (група психолого-педагогічного супроводу).

Завданнями навчально-реабілітаційного центру (групи психолого-педагогічного супроводу) є: співпраця зі структурними підрозділами ЗВО щодо організації інклюзивного освітнього процесу та забезпечення навчально-реабілітаційного супроводу здобувачів ВО з особливими

потребами; розробка, моніторинг виконання, внесення змін (за потребою) індивідуального навчального плану здобувача ВО з особливими освітніми потребами; організація стажування (підвищення кваліфікації, лекції, семінари, тренінги, засідання круглих столів тощо) науково-педагогічних/педагогічних працівників ЗВО, практичних психологів, соціальних працівників, волонтерів; консультування учасників інклюзивного освітнього процесу; провадження інформаційно-просвітницької діяльності з формування толерантного ставлення до здобувачів ВО з особливими освітніми потребами; співпраця та погодження дій щодо організації інклюзивного освітнього процесу з закладами соціального захисту населення, громадськими об'єднаннями дотичними до роботи з людьми з особливими потребами, волонтерами тощо [1].

Індивідуальний навчальний план здобувача ВО з особливими освітніми потребами розробляється за його участю з урахуванням рекомендацій індивідуальної програми реабілітації особи з інвалідністю (за наявності) та/або висновку про комплексну психолого-педагогічну оцінку розвитку особистості (за наявності), підписується таким здобувачем ВО та затверджується керівником ЗВО.

Практична реалізація організації інклюзивного освітнього середовища можлива за умови беззаперечної професійної компетентності науково-педагогічного/педагогічного працівника у сфері інклюзивного навчання. Спеціальний навчально-реабілітаційний супровід здобувачів ВО з особливими освітніми потребами передбачає поєднання інтелектуальних, комунікативних і практичних навичок соціальних, психологічних, медичних, педагогічних та управлінських компетенцій. Перераховані компоненти професійної компетентності педагогічного/науково-педагогічного працівника дозволяють ефективно здійснювати супровід здобувача ВО з особливими освітніми потребами у виконанні ним індивідуального навчального плану з урахуванням рекомендацій індивідуальної програми реабілітації особи з інвалідністю (за наявності).

Науково-педагогічний/педагогічний працівник як безпосередній учасник інклюзивного освітнього процесу під час здійснення соціального супроводу здобувачів вищої освіти з особливими освітніми потребами має виступати професіоналом своєї справи і практично застосовувати такі компетенції:

– соціальні (комунікативні): бути комунікатором між здобувачами ВО, здобувачами ВО і студентським колективом, здобувачами ВО і батьками, здобувачами ВО і батьками здобувачів з особливими потребами, батьками звичайних здобувачів; сприяти соціальній адаптації та інтеграції всіх учасників освітнього процесу; основне першочергове завдання науково-педагогічного/педагогічного працівника – створення сприятливих умов для соціалізації, самовизначення та самореалізації;

– медичні: мати вузькоспеціалізовані знання, підпорядковані індивідуально певному здобувачеві ВО з конкретними психічними чи/або фізіологічними порушеннями; проводити соціально-педагогічний супровід здобувача ВО засобами лікувальної педагогіки та психології; це обладнання ресурсних кімнат, кімнат відпочинку, приміщень для надання консультацій психологом, реабілітологом, фахівцем щодо особистої гігієни, медичного обслуговування, залу для занять з лікувальної фізкультури.

Психолого-педагогічний (психолого-андрагогічний) супровід – це системна діяльність, яка включає надання психологічної та педагогічної допомоги здобувачам ВО з особливими освітніми потребами під час освітнього процесу та передбачає володіння науково-педагогічними/педагогічними працівниками такими компетенціями:

– психологічними: систематично досліджувати психолого-педагогічний статус здобувача ВО з особливими освітніми потребами, відповідність тих вимог, які ставить освітній заклад, особливостям розвитку та сформованості особистості; спостерігати динаміку психічного розвитку в процесі освіти; відчувати та передбачати настрій, регулювати емоційні прояви, стимулювати мотиваційно-вольову сферу всіх учасників інклюзивного освітнього процесу; виявляти толерантність і повагу до усіх учасників інклюзивного освітнього середовища; надавати експертну консультативно-інформаційну підтримку команді фахівців ЗВО;

– педагогічними: формувати та розвивати навчально-виховні та методичні напрямки інклюзивної освіти, розвивати професійну спостережливість, застосовувати інноваційні підходи та вносити корективи до освітньо-інтелектуальної діяльності здобувачів ВО і здобувачів з особливими освітніми потребами; спрямовано та усвідомлено впливати на особистість здобувачів ВО відповідно до морально-ціннісних установок, релігійних та сімейних цінностей; спонукати здобувачів ВО з обмеженими освітніми можливостями до дій, сприяти відновленню взаємодії між особистістю та суспільством; бути модератором, наставником, розсудливим і спокійним, справедливим і доброзичливим, послідовним та об'єктивним у своїх вчинках.

Допомогу учасникам освітнього процесу в організації інклюзивного освітнього середовища, написання та моніторинг виконання індивідуального навчального плану здобувача ВО з особливими освітніми потребами, організацію індивідуальних консультацій науково-педагогічними/педагогічними працівниками визначають менеджерсько-контролюючі компетенції навчально-організаційного супроводу, а саме: контроль за виконанням умов і збереженням прав здобувачів ВО та здобувачів з особливими освітніми потребами; попередження та розв'язання конфліктних ситуацій; впровадження різноманітних соціально-педагогічних і виховних проєктів (благодійні акції, фестивалі, місячники, тижні, соціальна

реклама тощо), заохочення до участі всіх учасників освітнього процесу у цих проєктах.

Для організації інклюзивного освітнього середовища та забезпечення навчально-реабілітаційного супроводу необхідне створення належних умов. Для навчально-організаційного, психолого-педагогічного та соціального супроводу ЗВО мають створити належні спеціальні навчально-реабілітаційні умови та матеріально-технічне забезпечення. Також варто зазначити щодо необхідності відповідного кадрового забезпечення закладів вищої освіти, що працюють в умовах інклюзії, компетентними науково-педагогічними/педагогічними працівниками, які мотиваційно готові до роботи в інклюзивному освітньому середовищі, відкриті та мобільні щодо перетворення освітнього простору, гуманно зорієнтованих тощо.

Список використаних джерел:

1. Порядок організації інклюзивного навчання у закладах вищої освіти : Постанова Кабінету Міністрів України від 10 липня 2019 р. № 635. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/635-2019-%D0%BF#Text>
2. Як організувати якісне інклюзивне навчання – поради для директора школи. URL: <https://naiu.org.ua/yak-organizuvaty-yakisne-inklyuzyvne-navchannya-porady-dlya-dyrektora-shkoly/>

Олена ТИЩЕНКО

Національна академія внутрішніх справ

АКТУАЛЬНІСТЬ ДИСЦИПЛІНИ «ПСИХОЛОГІЯ ЗДОРОВ'Я»

Психологія професійного здоров'я – галузь людинознавства, новий науковий напрям, який має велике значення під час російської агресії. Відповідно, це зумовлює гостру необхідність вивчення майбутніми психологами психологічної проблематики здоров'я людини, її стресостійкості, формування прагнення до здорового способу життя.

Здоров'я залежить від безлічі причин, в основі яких є соціально-психологічні закономірності. Однак, якщо людина навчиться усвідомлювати та контролювати свою поведінку, емоції, думки, то вона зможе навчитися зберігати оптимальну вагу, гармонізувати сімейні та сексуальні відносини, рятуватися від звичок, що заважають повноцінно жити. Через пізнання та поліпшення психологічного складника здоров'я ми маємо шанс зміцнювати й удосконалювати саму людину та її здоров'я. Розширення рамок свідомості неминуче приводить до розуміння людиною її здібностей і можливостей, що може спонукати жити настільки повно, наскільки динамічним буде процес усвідомлення реалізації свого потенціалу.

Засновником психології здоров'я вважають видатного американського психолога Дж. Матараццо (Josef Mattarazzo). Він вважав, що психологія здоров'я – це цілісність специфічного, освітнього, наукового та професійного внеску психології як дисципліни в промоцію та підтримку здоров'я, запобігання та лікування хвороб, розпізнавання етіологічних і діагностичних корелятив здоров'я, хвороби та подібних дисфункцій, а також внесок до аналізу й оптимізації системи охорони здоров'я та формування оздоровчої політики. Психологія здоров'я – це міждисциплінарна область дослідницької та практичної діяльності, що займається підвищенням загального рівня здоров'я населення (попередження хвороб (профілактика), продовження, життя, поліпшення самопочуття) за допомогою соціальних заходів або впливу на систему охорони здоров'я в цілому.

Психологія здоров'я – сукупність базових знань із психології, які допоможуть віднайти застосування для розуміння здоров'я та хвороби. Дисципліна включає в себе теорію та практику попередження різних психосоматичних і психологічних захворювань; заходи з корекції індивідуального розвитку й адаптації до умов (вимог) соціального життя; створення умов для реалізації потенційних можливостей людини, її задоволеності життям і надання психологічної допомоги під час завершення життєвого шляху.

Сучасна практична психологія наблизилася до розуміння необхідності вирішення завдань психологічного супроводу людини протягом усього життєвого шляху.

Дисципліна визначається у вузькому та широкому сенсі. Вузьке визначення – приватна психологічна дисципліна, що займається: 1) профілактикою й охороною здоров'я; 2) запобіганням хворобам; 3) виявленням форм поведінки, що підвищують ризик захворювання; 4) удосконаленням системи охорони здоров'я. Широке визначення – науковий і педагогічний внесок психології у: 1) профілактику й охорону здоров'я; 2) запобігання та лікування хвороб; 3) виявлення форм поведінки, що підвищують ризик захворювання; 4) постановку діагнозу та виявлення причин порушення здоров'я; 5) реабілітацію; 6) вдосконалення системи охорони здоров'я.

В Україні психологія здоров'я як новий і самостійний науковий напрямок лише починає своє становлення. Сьогодні це – одна з найдинамічніших у своєму розвитку галузей психології. Це зумовлено не лише визнанням сучасним суспільством значущості поведінки, пов'язаної зі здоров'ям і якістю життя, а також зростанням розуміння та переконання, що для підтримки здоров'я недостатньо лише традиційної медичної системи [3, с.154]. Суттєву роль відіграють багато інших чинників, таких як стиль життя, дотримання здоров'яорієнтованої поведінки, профілактика, просвіта здоров'я, формування здоров'яорієнтувальних переконань та інші. Важливим

є аналіз біологічних, культурних і соціально-економічних чинників: стать, вік, освіта, місце проживання чи соціально-економічний статус. Усі ці аспекти перебувають у фокусі уваги сучасної психології, соціології та психології здоров'я [2, с.198].

Перспективними напрямками психології здоров'я є вивчення кризових станів особистості, які характеризуються високим рівнем психологічної напруги та виснаження. Важливими ознаками кризових станів особистості є високий рівень тривоги, депресія, почуття безпорадності, апатія, сум, гнів, фізичне стомлення, зниження самооцінки, сенситивність, а також наявність психологічної фрустрації як нездоланної перешкоди або життєвої ситуації. Психологія здоров'я забезпечує психологічну адаптацію людини в суспільстві, сприяє її самореалізації, підвищенню якості життя, здійснює психологічну допомогу [1, с.159].

Отже, психологія здоров'я вивчає людину в її єдності зі світом, оскільки суть людини трансперсональна (інтегрована, перехідна). Тому психологія здоров'я – це інтеграція науки, вона опирається на теорію та практику попередження розвитку різних захворювань і включає також заходи з пояснення, створення особистісних умов індивідуального розвитку, адаптації та компенсації відповідно до життєвого середовища. Філософською основою психології здоров'я є теоретичні та методологічні підходи: антропологічний (розглядає людину в її цілісності); аксіологічний (передбачає пріоритет здоров'я як базової цінності); системний (дозволяє створити систему формування здорової особистості); культурологічний (залучення досвіду попередніх поколінь із метою збереження та розвитку здоров'я людини та суспільства).

Список використаних джерел:

1. Гринько Н. В. Клінічна психологія: навч. посіб. Чернівці, 2018. 167 с.
2. Губенко І. Я. Основи загальної і медичної психології, психічного здоров'я та міжособового спілкування : підруч. для студ. мед. уч-щ, коледжів, акад. та ін-тів медсестринства / І. Я. Губенко, О. С. Карнацька, О. Т. Шевченко. Київ, 2018. 312 с.
3. Губенко І. Я., Карнацька О. С., Шевченко О. Т. Основи загальної і медичної психології, психічного здоров'я та міжособового спілкування : підруч. Київ, 2021. 312 с.

ЕМОЦІЙНЕ ВИГОРАННЯ У ВЧИТЕЛІВ ЕКОНОМІКИ

Останні десятиліття науковцями зосереджується увага на поширеності явища професійної деформації, що отримало назву емоційне вигорання.

Відомо, що професійне вигорання є лише частиною емоційного вигорання. До вигорання є схильність у вчителів економіки через специфіку своєї професійної діяльності. Під час роботи вони накопичують надмірні нервово-психічні перенавантаження. Це виглядає як емоційна втома та перевтома.

Професійними деформаціями можуть виступати: трансформація поведінки, почуттів, пам'яті, уваги, мислення, здоров'я тощо. Крім того, є зміни щодо ставлення до роботи, соціального оточення та власного життя.

У сучасному світі, особливо під час пандемії COVID-19 та повномасштабної війни в Україні з росією, професія вчителя економіки та його професійні обов'язки набувають особливої уваги та потреби з метою зняття нервово-емоційної напруги, сильного душевного болю, наслідків втрат війни тощо. Проте, працювати кожного дня за межею – швидко вибудовує схильність до нервово-психічного перенавантаження. Таке навантаження жодна людина не може довго витримати. І, як наслідок, є професійна деформація, потім професійне вигорання, а далі розкривається весь спектр емоційного вигорання. Тому за деякий час починаються складнощі в керуванні собою та власними емоціями, що накопичує всередині злість та агресію.

Проблемі емоційного вигорання приділено увагу багатьма дослідниками, як Б. Ананьєв, Е. Аронсон, С. Бабанов, В. Бойко, Н. Водоп'янова, Дж. Грінберг, С. Джексон, Д. Дирендонк, Д. Ейзенхауер, Е. Іванікі, М. Ільєнко, Л. Карамушка, В. Ковальчук, Р. Лазарус, О. Леонов, С. Максименко, К. Маслач, О. Мірошніченко, В. Орел, Е. Пайнс, С. Рубінштейн, Г. Сельє, Х. Сиксма, Т. Скорик, О. Старченкова, Т. Форманюк, Х. Фрейденбергер, В. Шауфелі та інші.

Вигорання зменшує продуктивність і результативність роботи. Особистість під час вигорання розтрачує свою енергію чи взагалі не відчуває її, стає чимдалі безпораднішою, безнадійнішою, цинічнішою й обуренішою. На завершальному етапі вигорання особистість може відчувати, що їй більше немає чого робити в своїй професійній діяльності, всі краще за неї, вона не встигає за щоденними змінами.

Емоційне вигорання – це тривалий процес, що затягує поступово; виникає в результаті внутрішнього накопичення негативних емоцій, а потім виводить фахівця з робочого стану на невизначений термін, якщо не

втручатися, не робити спроб зарадити. Його складовими, які пов'язані з роботою, виступають: відчуття, що вчитель втрачає контроль над роботою; відсутність визнання або винагороди за якісну роботу; незрозумілі, розмиті або надто вимогливі очікування від роботи тощо. Складовими поза роботою є: сама робота, що забирає занадто багато часу для міжособистісного спілкування, відпочинку, взагалі життя; відсутність підтримки родини, близьких, друзів; занадто багато зобов'язань без достатньої допомоги з боку інших; відсутність хобі; відсутність свіжих прогулянок, спорту тощо [1; 4].

Ергономіка вивчає діяльність працюючих з метою оптимізації знарядь і процесу праці, забезпечення необхідних зручностей для людини. Створення таких умов, за яких зростає продуктивність праці працюючих, а також зберігання їх фізичного, психічного та соціального здоров'я, є дуже важливим для профілактики емоційного вигорання. Поняття «ергономіка» запроваджено англійськими науковцями в 1949 році. Ергономіка дозволяє з'ясувати низку проблем, що впливають на стресостійкість, втому, перевтому, напруження, емоційні фактори тощо. До ергономіки ще входить охорона та гігієна праці.

Охорона праці – це система правових, соціально-економічних, організаційно-технічних, санітарно-гігієнічних і лікувально-профілактичних заходів і засобів, які спрямовані на збереження життя, здоров'я та працездатності фахівця в процесі трудової діяльності [2, с.14]. До охорони праці відноситься безпека праці. Саме в ергономіці пристосування людини до навколишніх умов у процесі праці може провокувати появу емоційного та професійного вигорання, якщо працюючий не буде дотримуватися ритму, темпу роботи, естетики обслуговування.

Гігієна праці – галузь гігієни, що вивчає вплив на організм людини трудових процесів і навколишнього виробничого середовища, розробляє гігієнічні нормативи та заходи для забезпечення нормальних умов праці та подолання професійних захворювань [2, с.14]. Метою гігієни праці є: 1) сприяння та підтримка найвищого рівня фізичного, психічного та соціального благополуччя в усіх видах трудової діяльності; 2) запобігання скорочення робочої сили з причин захворювання через умови праці; 3) захист працюючих у професійній діяльності від ризиків, які виникають за несприятливих для здоров'я чинників; 4) розстановка й обслуговування працюючих у виробничому середовищі, адаптованому до їхніх фізичних і психічних можливостей [2; 4].

Задля нормального функціонування вчителів економіки в процесі трудової діяльності слід своєчасно мати можливість довго підтримувати розумову працездатність на високому рівні, попереджувати передчасну втому, зручний графік роботи, рівень гігієнічного забезпечення. Пріоритетним завданням робочого процесу має бути збереження здоров'я.

Щоб уникати порушень функціонувань опорно-рухового апарату, серцево-судинної та нервової систем.

Основними факторами розвитку втоми є, насамперед, мікроклімат трудового середовища: температура, вологість, хімічний склад повітря, специфічний запах, характер освітлення та рівень шуму. На працездатність також впливає: стан здоров'я (недосипання, відчуття голоду, перенесена хвороба, початок захворювання тощо) та конкретні показники психічної сфери (рівень тривожності, уважності, емоційності, сприйняття, пам'яті тощо) [1; 2].

Пропонуємо навіть у самому щільному графіку знайти «вільну хвилинку». Це можна перевірити, застосовуючи хронометраж і фотографію робочого дня протягом місяця; визначити, на що витрачається час впродовж дня, враховуючи щось незначне, як душ, обід, шопінг, дорога на роботу і з роботи тощо; далі подивитись на неефективне або зайве використання часу. Так знайдеться час на відпочинок. Не слід намагатися кожного дня стрибнути вище голови, тому що понаднормова робота провокує емоційне вигорання.

Отже, щоб позбутися накопичення стресу, слід навчитися його долати підходящими засобами саме для конкретного вчителя економіки. Або взагалі не допускати його у своє професійне й особистісне життя. Окреслені різноманітні способи, що сприяють становленню позитивної й успішної особистості вчителя економіки, потребують подальших, більш детальних наукових розвідок.

Список використаних джерел:

1. Вартанова О. В. Онтологія загальної сфери дискурсу «резильєнтність персоналу». *Таврійський науковий вісник. Серія: Економіка*. 2023. № 15. С. 144–150.
2. Сьомка С. В. Ергономіка та ергодизайн : підруч. Київ, 2017. 604 с.
3. Шкраб'юк В., Білик Д. Емоційне вигорання особистості: психологічний аналіз проблеми. *Молодий вчений*. 2020. № 10 (86). С. 293–296.
4. Robson S., Salcedo N. Psychological fitness and resilience: A review of relevant constructs, measures, and links to well-being. URL: <https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/28083320/>

РЕЗОЛЮЦІЯ
за результатами проведення
Всеукраїнської науково-дискусійної платформи
«Виклики толерантності в умовах російської воєнної агресії»

16 листопада 2023 року відбулася Всеукраїнська науково-дискусійна платформа «Виклики толерантності в умовах російської воєнної агресії», приурочена до Міжнародного дня толерантності, організована та проведена кафедрою соціально-гуманітарних дисциплін факультету № 1 Донецького державного університету внутрішніх справ.

Мета науково-дискусійної платформи – акцентування толерантності та недискримінації як найважливіших цінностей сучасного поліфонічного та плюралістичного суспільства; обговорення актуальних проблем щодо ціннісно-сміслових орієнтирів, прав і свобод людини та громадянина, колізій і меж толерантності в умовах російської воєнної агресії; міжнародного гуманітарного права; психічного здоров'я особистості під час війни; протидії дискримінації за ознакою статі, запобігання та реагування на гендерно обумовлене насильство; освіти в умовах воєнного стану, реалізації принципів інклюзії та недискримінації в освітньому просторі України; недискримінації як принципу діяльності Національної поліції України.

До організаційного комітету надійшло 79 тез доповідей із різних регіонів України і Німеччини. Під час роботи науково-дискусійної платформи виступили представники наукових установ і закладів вищої освіти:

Науково-дослідний інститут вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса Національної академії правових наук України
Національна академія внутрішніх справ
Харківський національний університет внутрішніх справ
Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ
Донецький державний університет внутрішніх справ
Львівський державний університет внутрішніх справ
Львівський державний університет безпеки життєдіяльності
Пенітенціарна академія України
Київський національний університет імені Тараса Шевченка
Львівський національний університет ветеринарної медицини та біотехнологій імені С. З. Гжицького
Національний авіаційний університет
Національний університет «Полтавська політехніка імені Юрія Кондратюка»
Національний університет «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка
Східноукраїнський національний університет імені Володимира Даля

Криворізький державний педагогічний університет
Львівський державний університет фізичної культури імені Івана
Боберського
Харківська державна академія культури
Херсонський державний аграрно-економічний університет
Центральноукраїнський державний університет імені Володимира
Винниченка
Комунальний заклад «Кіровоградський обласний інститут
післядипломної педагогічної освіти імені Василя Сухомлинського»
Тернопільський обласний комунальний інститут післядипломної
педагогічної освіти
Регіональний центр професійної освіти імені О. С. Єгорова
Центр забезпечення діяльності Головного управління ДСНС України в
Кіровоградській області
Центр психологічної реабілітації Комунального некомерційного
підприємства «Обласний клінічний госпіталь ветеранів війни
Кіровоградської обласної ради»
ФернУніверситет (Німеччина)

**За результатами обговорення доповідей
учасники науково-дискусійної платформи пропонують:**

1. Об'єднати зусилля закладів вищої та післядипломної освіти, Національної поліції, громадських організацій, інших інститутів громадянського суспільства, науки та держави у спільній боротьбі за повноцінне виживання, збереження ментального здоров'я, гармонійний розвиток науки, освіти та правової системи в напрямку дотримання принципів толерантності в умовах російської воєнної агресії.

2. Акцентувати необхідність планування та активного впровадження програм психосоціальної підтримки осіб, які постраждали внаслідок воєнних дій. Надавати доступну просвітницьку інформацію, метою якої є покращення спроможності осіб, сімей і громад розуміти спільні шляхи реагування на екстремальні стресові фактори й ефективно сприймати власні психосоціальні потреби та потреби інших, усвідомлювати заходи з допомоги та свої законні права.

3. Звернути увагу керівництва закладів вищої освіти на необхідність створення комплексу умов, спрямованих на формування та розвиток толерантного освітнього середовища та запровадження основних складових педагогіки партнерства, діалогічного спілкування в контексті подальшого реформування вищої освіти.

4. Акцентувати на недопущенні порушень мовного законодавства науково-педагогічними працівниками закладів вищої освіти та необхідності

обов'язкового контролю з боку керівництва за дотриманням мовного законодавства в усіх закладах вищої освіти України.

Гарантувати захист, надавати пріоритет та сприяти поширенню української мови в усіх сферах суспільного життя відповідно до громадського попиту; ініціювати різноманітні заходи (лекції, семінари, тренінги, курси тощо), спрямовані на покращення комунікативної компетентності задля усвідомлення кожним громадянином важливої державотворчої та безпекової функції української мови; забезпечувати можливість для всіх охочих вивчати мову, вдосконалювати навички володіння нею.

5. Акцентувати на необхідності переоцінки поглядів і усталених стереотипів щодо людей з інвалідністю, проведення просвітницьких заходів задля виховання толерантного ставлення та втілення інклюзивних цінностей в освіті.

6. Звернути увагу керівництва закладів вищої освіти на необхідність програми антидискримінаційного виховання, спрямованої на подолання гендерних стереотипів і дискримінації; рекомендувати посилити гендерне виховання молодого покоління (особливо майбутніх фахівців з права та правоохоронної діяльності) шляхом проведення заходів протидії дискримінації, різним формам насилля, таких як: конференції, вебінари, лекції з гендерної толерантності тощо; рекомендувати внести зміни в освітньо-професійні та освітньо-наукові програми, а саме: включити до переліку вибіркового компоненту програм відповідні навчальні дисципліни (наприклад, «Освітній простір толерантності», «Гендерна педагогіка»), додати спеціальні теми до тематичних планів навчальних дисциплін юридичної спрямованості.

7. Одним із пріоритетів навчального процесу повинна стати культура толерантності, шанобливе ставлення до Іншого, недопустимість проявів расизму, сексизму, антисемітизму, політичної чи релігійної нетерпимості. Необхідно формувати в здобувачів вищої освіти, зокрема в закладах зі специфічними умовами навчання, розуміння відповідальності за вчинки, недопущення силового розв'язання будь-яких проблем, необхідність дотримання в професійній діяльності етичних вимог.

Організаційний комітет науково-дискусійної платформи

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

Авраменко Андрій Олексійович – аспірант кафедри теоретичної психології Інституту управління, психології та безпеки Львівського державного університету внутрішніх справ

Аксьонова Віра Ігорівна – професорка кафедри соціально-гуманітарних дисциплін факультету № 1 Донецького державного університету внутрішніх справ, докторка філософських наук, професорка

Аніщенко Вікторія Олександрівна – професорка кафедри педагогіки та гуманітарних дисциплін Пенітенціарної академії України, докторка педагогічних наук, професорка

Баланенко Анастасія Дмитрівна – курсантка факультету № 1 Донецького державного університету внутрішніх справ

Ботнарєнко Ірина Анатоліївна – старша наукова співробітниця наукової лабораторії з проблем протидії злочинності навчально-наукового інституту № 1 Національної академії внутрішніх справ, кандидатка юридичних наук

Василенко Валентина Анатоліївна – завідувачка кафедри гуманітарних дисциплін Сумської філії Харківського національного університету внутрішніх справ, кандидатка філологічних наук, доцентка

Васютинська Єлена Артурівна – старша викладачка кафедри іноземних мов факультету № 1 Донецького державного університету внутрішніх справ

Власенко Софія Борисівна – доцентка кафедри юридичної психології Національної академії внутрішніх справ, кандидатка психологічних наук, доцентка

Войцеховська Дар'я Миколаївна – курсантка навчально-наукового інституту № 1 Національної академії внутрішніх справ

Волобуєв Микита Андрійович – слухач магістратури факультету № 1 Донецького державного університету внутрішніх справ

Гельбак Анжела Миколаївна – т.в.о. завідувачки кафедри соціально-гуманітарних дисциплін факультету № 1 Донецького державного університету внутрішніх справ, кандидатка психологічних наук

Горохова Галина Іванівна – доцентка кафедри соціально-гуманітарних дисциплін факультету № 1 Донецького державного університету внутрішніх справ, кандидатка педагогічних наук

Гриценюк Альона Ігорівна – студентка навчально-наукового інституту № 3 Національної академії внутрішніх справ

Гутовська Ніка Сергіївна – студентка факультету № 4 Донецького державного університету внутрішніх справ

Данилко Оксана Григорівна – доцентка кафедри фізико-математичних дисциплін та застосування інформаційних технологій в

авіаційних системах Льотної академії Національного авіаційного університету, кандидатка педагогічних наук, доцентка

Довгополова Ганна Геннадіївна – доцентка кафедри гуманітарних дисциплін Сумської філії Харківського національного університету внутрішніх справ, кандидатка педагогічних наук, доцентка

Доній Наталія Євгеніївна – професорка кафедри економіки та соціальних дисциплін Пенітенціарної академії України, докторка філософських наук, професорка

Жизномірска Оксана Ярославівна – доцентка кафедри педагогіки і психології та інклюзивної освіти Тернопільського обласного комунального інституту післядипломної педагогічної освіти, кандидатка психологічних наук

Жосан Олександр Едуардович – завідувач кафедри педагогіки, психології і корекційної освіти Комунального закладу «Кіровоградський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти імені Василя Сухомлинського», кандидат педагогічних наук

Заверуха Ольга Ярославівна – старша викладачка кафедри філософії та педагогіки Львівського національного університету ветеринарної медицини та біотехнологій імені С. З. Гжицького, кандидатка психологічних наук

Завітренко Долорес Жораївна – доцентка кафедри педагогіки та спеціальної освіти факультету педагогіки, психології та мистецтв Центральноукраїнського державного університету імені Володимира Винниченка, кандидатка педагогічних наук, доцентка

Замуренко Сергій Валерійович – слухач магістратури факультету № 4 Донецького державного університету внутрішніх справ

Захаренко Людмила Миколаївна – старша наукова співробітниця відділу організації наукової діяльності та захисту прав інтелектуальної власності Національної академії внутрішніх справ, кандидатка психологічних наук

Іванишин Наталія Любомирівна – викладачка кафедри іноземних мов та перекладознавства Львівського державного університету безпеки життєдіяльності

Кириленко Андрій Андрійович – слухач магістратури факультету № 1 Донецького державного університету внутрішніх справ

Кіблик Дар'я Володимирівна – старша викладачка кафедри адміністративно-правових дисциплін факультету № 2 Донецького державного університету внутрішніх справ, докторка філософії в галузі права

Клименко Володимир Володимирович – курсант факультету № 1 Донецького державного університету внутрішніх справ

Коваль Ігор Святославович – заступник начальника відділу виховної, соціально-гуманітарної роботи та психологічного забезпечення

Львівського державного університету безпеки життєдіяльності, кандидат педагогічних наук

Ковальова Ольга Вікторівна – деканеса факультету № 1 Донецького державного університету внутрішніх справ, докторка юридичних наук

Ковальчук Зоряна Ярославівна – завідувачка кафедри теоретичної психології Інституту управління, психології та безпеки Львівського державного університету внутрішніх справ, докторка психологічних наук, професорка

Ковач Ольга Володимирівна – викладачка кафедри юридичної психології Національної академії внутрішніх справ

Колєва Ганна Михайлівна – координаторка Центру психологічної реабілітації Комунального некомерційного підприємства «Обласний клінічний госпіталь ветеранів війни Кіровоградської обласної ради»

Колісник Роксолана Ярославівна – аспірантка кафедри практичної психології та соціальної роботи Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля

Комірча Яна Павлівна – аспірантка кафедри юридичної психології Національної академії внутрішніх справ

Кононенко Тетяна Володимирівна – професорка кафедри соціально-гуманітарних дисциплін факультету № 1 Донецького державного університету внутрішніх справ, докторка філософських наук, професорка

Кочерженко Ольга Миколаївна – методистка ВСП «Полтавський фаховий коледж нафти і газу Національного університету «Полтавська політехніка імені Юрія Кондратюка»

Крижна Валентина Володимирівна – старша наукова співробітниця наукової лабораторії з проблем протидії злочинності навчально-наукового інституту № 1 Національної академії внутрішніх справ, кандидатка юридичних наук, старша наукова співробітниця

Кудревська Дар'я Олександрівна – курсантка факультету № 1 Донецького державного університету внутрішніх справ

Кузьменко Ольга Степанівна – учена секретарка секретаріату Вченої ради Донецького державного університету внутрішніх справ, докторка педагогічних наук, професорка

Кузютічев Сергій Геннадійович – аспірант кафедри права та соціально-гуманітарних дисциплін Льотної академії Національного авіаційного університету

Левченко Андрій Анатолійович – курсант Сумської філії Харківського національного університету внутрішніх справ

Литвин Андрій Вікторович – професор кафедри практичної психології та педагогіки Львівського державного університету безпеки життєдіяльності, доктор педагогічних наук, професор

Макаренко Владислав Ігоревич – курсант Навчально-наукового інституту права та підготовки фахівців для підрозділів Національної поліції Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ

Мартенко Олександр Леонідович – професор кафедри юридичної психології Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, доцент

Мележик Софія Валеріївна – слухачка магістратури факультету № 4 Донецького державного університету внутрішніх справ

Милик Іванна Русланівна – студентка Інституту психології та соціального захисту Львівського державного університету безпеки життєдіяльності

Митрофаненко Юрій Станіславович – старший викладач кафедри теорії і методики середньої освіти Комунального закладу «Кіровоградський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти імені Василя Сухомлинського», кандидат історичних наук

Мітченко Катерина Вікторівна – старша викладачка кафедри гуманітарних дисциплін та психології поліцейської діяльності Навчально-наукового інституту права та підготовки фахівців для підрозділів Національної поліції Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ

Молчанова Оксана Миколаївна – доцентка кафедри соціально-гуманітарних дисциплін факультету № 1 Донецького державного університету внутрішніх справ, кандидатка психологічних наук

Момот Руслана Сергіївна – слухачка магістратури факультету № 4 Донецького державного університету внутрішніх справ

Мухіна Галина Вікторівна – доцентка кафедри соціально-гуманітарних дисциплін факультету № 1 Донецького державного університету внутрішніх справ, кандидатка педагогічних наук, доцентка

Огаренко Тетяна Анатоліївна – доцентка кафедри соціально-гуманітарних дисциплін факультету № 1 Донецького державного університету внутрішніх справ, кандидатка філологічних наук, доцентка

Окопник Олена Миколаївна – доцентка кафедри права та правоохоронної діяльності Центральноукраїнського державного університету імені Володимира Винниченка, кандидатка юридичних наук, доцентка

Омельченко Анастасія Сергіївна – студентка факультету хореографічного мистецтва Харківської державної академії культури

Онщенко Ірина Іванівна – слухачка магістратури економічного факультету Херсонського державного аграрно-економічного університету

Пасічник Наталя Олексіївна – професорка кафедри математики та цифрових технологій факультету математики, природничих наук та технологій Центральноукраїнського державного університету імені Володимира Винниченка, докторка історичних наук, професорка

Пашковський Микола Іванович – науковий співробітник відділу дослідження проблем кримінального процесу та судоустрою Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса Національної академії правових наук України, кандидат юридичних наук, доцент

Петраш Олександра Віталіївна – курсантка факультету № 1 Донецького державного університету внутрішніх справ

Пономаренко Катерина Вікторівна – доцентка кафедри мов і методики їх викладання Національного університету «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка, кандидатка філологічних наук, доцентка

Пономаренко Тетяна Олександрівна – доцентка кафедри гуманітарних дисциплін Сумської філії Харківського національного університету внутрішніх справ, кандидатка філософських наук

Потапов Семен Олексійович – аспірант кафедри теоретичної психології Інституту управління, психології та безпеки Львівського державного університету внутрішніх справ

Прохоренко Анастасія Володимирівна – студентка факультету історії, бізнес-освіти та права Центральноукраїнського державного університету імені Володимира Винниченка

Радул Сергій Григорович – доцент кафедри професійної та авіаційної мовної підготовки Льотної академії Національного авіаційного університету, кандидат педагогічних наук, доцент

Різняк Ренат Ярославович – професор кафедри математики та цифрових технологій факультету математики, природничих наук та технологій Центральноукраїнського державного університету імені Володимира Винниченка, доктор історичних наук, професор

Руденко Лариса Анатоліївна – професорка кафедри практичної психології та педагогіки Львівського державного університету безпеки життєдіяльності, докторка педагогічних наук, професорка

Савко Надія Миколаївна – аспірантка кафедри теоретичної психології Інституту управління, психології та безпеки Львівського державного університету внутрішніх справ

Савченко Оксана Анатоліївна – завідувачка відділення навчально-методичної роботи та організації ліцензування Кременчуцького льотного коледжу Харківського національного університету внутрішніх справ

Сема Вікторія Сергіївна – студентка навчально-наукового інституту № 3 Національної академії внутрішніх справ

Сендік Ігор Едуардович – курсант факультету № 1 Донецького державного університету внутрішніх справ

Снісаренко Ірина Євгеніївна – доцентка кафедри іноземних мов факультету № 1 Донецького державного університету внутрішніх справ, кандидатка філологічних наук, доцентка

Сняткова Тетяна Миколаївна – викладачка кафедри юридичної психології Національної академії внутрішніх справ, докторка філософії в галузі психології

Соловійов Валерій Федорович – завідувач кафедри педагогіки та психології Львівського державного університету фізичної культури імені Івана Боберського, кандидат педагогічних наук, доцент

Талмазан Аріна Валентинівна – курсантка факультету № 1 Донецького державного університету внутрішніх справ

Тернавська Тетяна Анатоліївна – доцентка кафедри права та соціально-гуманітарних дисциплін Львівської національної академії Національного авіаційного університету, кандидатка педагогічних наук, доцентка

Титаренко Дмитро Миколайович – професор кафедри історії факультету географії, туризму та історії Криворізького державного педагогічного університету, доктор історичних наук, професор

Титаренко Оксана Олексіївна – наукова співробітниця кафедри публічної історії ФернУніверситету (Німеччина), кандидатка історичних наук, доцентка

Тищенко Олена Іванівна – доцентка кафедри юридичної психології Національної академії внутрішніх справ, кандидатка педагогічних наук, доцентка

Тукаленко Інна Анатоліївна – доцентка кафедри політології філософського факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка, кандидатка філософських наук, доцентка

Туренко Олег Станіславович – професор кафедри загальноправових дисциплін факультету № 3 Донецького державного університету внутрішніх справ, доктор філософських наук, професор

Федоровська Наталія Володимирівна – старша наукова співробітниця наукової лабораторії з проблем превентивної діяльності та запобігання корупції навчально-наукового інституту № 3 Національної академії внутрішніх справ

Федулова Вероніка Геннадіївна – курсантка факультету № 1 Донецького державного університету внутрішніх справ

Федчук Олександр Валерійович – аспірант кафедри теоретичної психології Інституту управління, психології та безпеки Львівського державного університету внутрішніх справ

Цумарева Наталя Вікторівна – доцентка кафедри соціально-гуманітарних дисциплін факультету № 1 Донецького державного університету внутрішніх справ, кандидатка психологічних наук

Черній Олена Віталіївна – методистка кафедри педагогіки і психології та інклюзивної освіти Тернопільського обласного комунального інституту післядипломної педагогічної освіти

Черньонков Ярослав Олександрович – завідувач кафедри іноземних мов факультету № 1 Донецького державного університету внутрішніх справ, кандидат педагогічних наук, доцент

Чорноус Оксана В'ячеславівна – доцентка кафедри соціально-гуманітарних дисциплін факультету № 1 Донецького державного університету внутрішніх справ, кандидатка філологічних наук, доцентка

Шамкий Назар Григорович – курсант факультету № 1 Донецького державного університету внутрішніх справ

Шаповалова Анна Олександрівна – провідна наукова співробітниця наукової лабораторії з проблем протидії злочинності навчально-наукового інституту № 1 Національної академії внутрішніх справ, кандидатка юридичних наук

Шаумян Олена Геворківна – доцентка кафедри соціальних та поведінкових наук Херсонського державного аграрно-економічного університету, кандидатка психологічних наук, доцентка

Шульга Дмитро Мирославович – аспірант кафедри теоретичної психології Інституту управління, психології та безпеки Львівського державного університету внутрішніх справ

Яремко Роман Ярославович – викладач кафедри практичної психології та педагогіки Інституту управління, психології та безпеки Львівського державного університету безпеки життєдіяльності, кандидат психологічних наук

Яцишина Анастасія Миколаївна – провідна психологиня 26 прикордонного загону Державної прикордонної служби України, кандидатка психологічних наук

Наукове видання

ВИКЛИКИ ТОЛЕРАНТНОСТІ В УМОВАХ РОСІЙСЬКОЇ ВОЄННОЇ АГРЕСІЇ

МАТЕРІАЛИ

***Всеукраїнської науково-дискусійної платформи,
яка приурочена до Міжнародного дня толерантності
16 листопада 2023 року***

Редакційна колегія:

Голова:

Анжела Гельбак – т.в.о. завідувачки кафедри соціально-гуманітарних дисциплін факультету № 1 Донецького державного університету внутрішніх справ, кандидатка психологічних наук;

Заступниця голови:

Тетяна Кононенко – професорка кафедри соціально-гуманітарних дисциплін факультету № 1 Донецького державного університету внутрішніх справ, докторка філософських наук, професорка;

Членкині редакційної колегії:

Тетяна Огаренко – доцентка кафедри соціально-гуманітарних дисциплін факультету № 1 Донецького державного університету внутрішніх справ, кандидатка філологічних наук, доцентка;

Оксана Чорноус – доцентка кафедри соціально-гуманітарних дисциплін факультету № 1 Донецького державного університету внутрішніх справ, кандидатка філологічних наук, доцентка.